

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ТЮТЧЕНКО СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 669.013:330.341.1(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ В
УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЦІ**

Спеціальність 08.00.04. – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Тютченко С.М.

Науковий керівник:
доктор економічних наук, професор,

Ткаченко Алла Михайлівна

Ідентичність усіх примірників дисертації
ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

Запоріжжя – 2020

АНОТАЦІЯ

Тютченко С.М. Забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці. - На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Класичний приватний університет. м. Запоріжжя, 2020.

У дисертаційній роботі за авторським підходом сформовано теоретичні положення, методичні та практичні рекомендації щодо забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці.

Констатовано, що неоднозначність інтерпретації у науковому тезаурусі понятійно-категорійного апарату забезпечення економічної безпеки підприємств потребує на уточнення його змістовної складової. Здійснено комплексне дослідження дефініцій фундаментальних детермінант з формування поняття «забезпечення економічної безпеки підприємств» шляхом етимологічного, онтологічного, гносеологічного та компаративного аналізу, що дозволило в умовах трансформаційних змін в економіці розширити науковий тезаурус, сформованим за мерологічним підходом, авторським визначенням даного поняття, як чітко структурованої системи гарантування резистентності, ризикоредукції та економічної суцесії підприємств в умовах невизначеності та мінливості середовища їх функціонування.

Наголошено, що з розширенням уявлення про забезпечення економічної безпеки підприємств, підходи щодо оцінювання її стану потребують на переосмислення. Базуючись на латеральному мисленні, ідентифіковано деструктивні чинники та загрози економічній безпеці підприємств та за детермінаційним підходом визначено систему критеріїв суджень щодо її стану, яка на відміну від існуючих, в умовах постійних трансформаційних змін в економіці передбачає оцінювання економічної безпеки за здатністю підприємств до резистентності (опору ендогенним та екзогенним чинникам

впливу), ризикоредукції (мінімізації чи нівелюванню існуючих ризиків та загроз бізнесу) та економічної суцесії (інвайронментального розвитку), що дозволить підприємствам в умовах невизначеності та мінливості середовища їх функціонування сформувати евентуальну стратегію розвитку (стратегію управління подіями) на середньо- та довгострокових часових горизонтах.

Розглянуто методичні підходи до інтегрального оцінювання стану економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці. Критично осмислюючи їх переваги та недоліки, модифіковано методіку оцінювання стану економічної безпеки металургійних підприємств за «пірамідою економічної безпеки», яка, на відміну від існуючих, цілком адаптована до інформаційного забезпечення Звіту про управління, сформованого за *Global Reporting Initiative (GRI)*, *Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)*, *International Organization for Standardization's ISO 26000 (ISO 26000)* та ґрунтується на виокремлених пріоритетних для досліджуваних підприємств компонентах економічної безпеки (здатності до резистентності, ризикоредукції і економічної суцесії), визначених показниках їх каузальних взаємозв'язків з екзогенними та ендогенними чинниками впливу та диференційованих за їх результатами рівнях (небезпечного, кризового, передкризового, безпечного) безпеки, застосування якої на практиці забезпечить більш реалістичне її оцінювання та вчасне прийняття рішень щодо ефективного і поступального реагування на нагальні загрози їх економічній безпеці.

Деталізовано етапологію діагностики за структурно-просторовим підходом реальної картини адаптованості існуючої моделі забезпечення економічної безпеки підприємств до зовнішнього середовища, за якого простір (зовнішнє середовище) розглядається як сукупність багатовимірних, структурованих підпросторів забезпечення економічної безпеки підприємств з певною системою позицій і відносин між стейкхолдерами, визначених впливом екзогенних (наднаціональних, національних та регіональних) факторів впливу.

Констатовано за результатами проведеної діагностики, що існуюча

модель забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств є інерційною – недостатньо сприятливою для збереження позицій України у ТОП-10 країн-лідерів з виробництва металопродукції з низьким рівнем політичної стабільності й безпеки, інституційного забезпечення та екологічної сталості, практично відсутніми державними гарантіями, повільними темпами розвитку інноваційної діяльності, що в цілому посилює вразливість економічної безпеки металургійних підприємств.

Обґрунтовано необхідність у поліпшенні інформаційного забезпечення діагностики економічної безпеки підприємств та її вразливості ендегенними чинниками впливу. Наголошено на значимості Due Diligence у формуванні інформаційного забезпечення з оцінювання та діагностики економічної безпеки підприємств. Удосконалено методику Due Diligence звітності з управління шляхом її модифікації у відповідності до вимог Директиви №2013/34/ЄС, що на відміну від існуючої, дозволило сформувати повноцінне інформаційне забезпечення з оцінювання середовища функціонування підприємств. Встановлено, що основними загрозами їх повноцінному функціонуванню є низький рівень попиту на внутрішньому ринку металопродукції (внаслідок пасивного розвитку суміжних галузей, таких як будівництво, машинобудування та ін.), дефіцит власних фінансових ресурсів, прискорені темпи росту загального боргу тощо.

Визначено за результатами кореляційно-регресивного аналізу множинні нелінійні залежності забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств від змін ендегенних факторів впливу, після початкової лінеарізації яких із застосуванням узагальненого методу найменших квадратів розроблено економіко-математичну модель оцінювання за декаплінг-підходом ефективності існуючої моделі забезпечення економічної безпеки підприємств за темпами змін економічної суцесії підприємств (їх здатності до інвайронменального розвитку), яка на відміну від існуючих, ґрунтується на показниках *resource* та *impact finan-, social-* і *ecodecoupling* та передбачає визначення індикатора економічної суцесії, як трикомпонентного показника.

Удосконалено систему забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств шляхом модифікації механізму податкового стимулювання, сформованого за принципами справедливості та диференційованої відповідальності виробників металопродукції за досягнення визначених Паризькою кліматичною угодою та Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату (UNFCCC) цілей, який на відміну від існуючого, передбачає надання податкових преференцій інноваційно-активним підприємствам металургії за умови прозорої презентації ними результатів дотримання вимог зі скорочення викидів парникових газів внаслідок запровадження низьковуглецевих технологій.

Визначено податкові преференції для металургійних підприємств за умови: скорочення викидів ПГ; торгівлі дозвільними одиницями на викиди ПГ; володіння «зеленими» та/або «білими» сертифікатами; запровадження «зелених» інвестицій.

Розроблено практичні рекомендації щодо внесення змін та доповнень до п. 1.35¹ та п. 1.59¹ ст. 14, п. 1.6 ст. 134, п. 4 ст. 142, п. 4 ст. 242, п. 4 ст. 243 Податкового кодексу України у частині оподаткування податку на прибуток та сплати «вуглецевого» податку, що забезпечить посилення дієвості урядової політики щодо забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств та стане фундаментальним підґрунтям упередження загроз «вуглецевого бар'єру».

Грунтуючись на світовому досвіді доведено, доцільність запровадження у вітчизняній практиці «форензик-супроводу» як запоруки економічної безпеки бізнесу. Проаналізовано дефініції поняття «форензик-супровід» та за ідеографічним підходом сформовано його авторське визначення, як сервісного супроводу бізнесу, спрямованого на запобігання виникненню ризиків корпоративного шахрайства, виявлення фактів порушення співробітниками й керівництвом компанії чинного законодавства, фальсифікації бухгалтерської та податкової звітності, випадків розкрадання або неналежного використання активів, корупції й зловживання повноваженнями, а також на оцінювання збитків від них і розробку прийняттого механізму відшкодування шкоди й

повернення активів. Обгрунтовано необхідність внесення змін і доповнень до КК України та інших законодавчих актів з питань фінансових розслідувань щодо забезпечення доказової бази результатів форензику в суді.

Констатовано, що система управління ризиками більшості українських підприємств є фрагментарною, що суттєво ускладнює оперативність прийняття рішень щодо вжиття заходів з їх упередження чи мінімізації. Спираючись на результати вивчення світового досвіду доведено доцільність запровадження у практиці вітчизняних підприємств системи комплаєнс-контролю, за якої, на відміну від існуючих, управління ризиками набуває всебічного характеру і координується в рамках усіх структурних підрозділах підприємства.

Рекомендовано Дорожню карту з організації системи комплаєнс-контролю підприємств та охарактеризовано кожен з її етапів. Запропоновано імітаційну модель організації на підприємстві системи комплаєнс-контролю, яка, на відміну від існуючих, заснована на чіткому розмежуванні зони прийняттого ризику (максимального рівня залишкового ризику, який може прийняти на себе підприємство без загрози для його існування), що включає ризик-апетит та толерантність до ризику (додаткову величину залишкового ризику, яку компанія готова прийняти за умови вжиття заходів із мінімізації ризику) та зони неприйняттого ризику, яка починається із перевищення комплаєнс-ціни над втратами від комплаєнс-ризиків.

Ключові слова: економічна безпека, забезпечення економічної безпеки, форензик-сервіс, комплаєнс-ризиками, система комплаєнс-контролю підприємств

SUMMARY

Tutchenko S. M. Ensuring economic security of enterprises in the conditions of transformational changes in the economy. – On the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.04 – Economics and Enterprise Management (by the types of economic activity). – Classic Private University, Zaporizhzhia, 2020.

The theoretical positions, methodical and practical recommendations on maintenance of economic safety of the enterprises in the conditions of transformational changes in economy are formed in the dissertation thesis implementing the author's approach.

It is stated that the ambiguity of interpretation in the scientific thesaurus of the conceptual and categorical apparatus of economic security of enterprises requires clarification of its substantive component. A comprehensive study of the definitions of fundamental determinants for the formation of the concept of "economic security of enterprises" by etymological, ontological, epistemological and comparative analysis, which allowed in the transformational changes in the economy to expand the scientific thesaurus formed by merological approach, guarantee resistance, risk reduction and economic succession of enterprises in conditions of uncertainty and variability of the environment of their operation.

It is emphasized that with the expansion of the idea of ensuring the economic security of enterprises, approaches to assessing its condition need to be reconsidered. Based on lateral thinking, destructive factors and threats to economic security of enterprises are identified and the determination approach defines a system of criteria for judging its condition, which, in contrast to the existing, in conditions of constant transformational changes in the economy involves assessing economic security for resistance (to endogenous resistance and exogenous factors of influence), risk reduction (minimization or leveling of existing risks and threats to business) and economic succession (environmental development), which will allow companies in conditions of uncertainty and variability of their operating environment to form a possible development strategy (event management strategy) for medium and long term time horizons.

Methodical approaches to the integrated assessment of the state of economic security of enterprises in the conditions of transformational changes in the economy are considered.

Critically understanding their advantages and disadvantages the methodology for assessing the economic security of metallurgical enterprises on the «economic

security pyramid» is modified, which, in contrast to the existing ones, is fully adapted to the information support of the Management Report generated by the Global Reporting Initiative (GRI), Eco-Management and Audit Scheme (EMAS), International Organization for Standardization's ISO 26000 (ISO 26000) and is based on selected priority for the studied enterprises components of economic security (resilience, risk reduction and economic succession), defined indicators of their causal relationships with exogenous and endogenous factors of influence and their differences at the levels (dangerous, crisis, pre-crisis, safe) of security, the application of which in practice will provide a more realistic assessment and timely decision-making on effective and progressive response to urgent threats to their economic security.

The stages of diagnostics according to the structural-spatial approach of the real picture of adaptability of the existing model of economic security of enterprises to the external environment are studies in detail, in which space (external environment) is considered as a set of multidimensional, structured subspaces of economic security of enterprises with a certain system of positions and relations between stakeholders which are identified as exogenous (supranational, national and regional) factors of influence.

According to the results of the diagnosis, the existing model of economic security of metallurgical enterprises is inertial - not favorable enough to maintain Ukraine's position in the TOP-10 leading countries in the production of metal products with low levels of political stability and security, institutional support and environmental sustainability, no guarantees from the State, slow rate of innovation development, which in general increases the vulnerability of economic security of metallurgical enterprises.

The necessity to improve the information support of diagnostics of economic security of enterprises and its vulnerability to endogenous factors of influence is substantiated. The importance of Due Diligence in the formation of information support for the assessment and diagnosis of economic security of enterprises is emphasized. The Due Diligence methodology of management reporting has been

improved by modifying it in accordance with the requirements of Directive №2013 / 34 / EU, which, in contrast to the existing one, has allowed to form a full-fledged information support for assessing the operating environment of enterprises. It is established that the main threats to their full functioning are the low level of demand in the domestic market of metal products (due to the passive development of related industries, such as construction, engineering, etc.), shortage of own financial resources, accelerated growth of total debt and more.

Based on the results of correlation-regression analysis, multiple nonlinear dependences of economic security of metallurgical enterprises on changes in endogenous factors of influence is defined, after the initial linearization of which, using the generalized least squares method, an economic-mathematical model is developed for evaluating the effectiveness of the existing model of ensuring the economic security of enterprises at the rate of change of economic succession of enterprises (their ability to environmental development), which is based on existing ones, on indicators of resource and impact finan-, social- and esodecoupling and provides for the definition of the indicator of economic succession as a triune indicator.

The system of economic security of metallurgical enterprises is improved by modifying the mechanism of tax incentives, formed on the principles of fairness and differentiated responsibility of metal producers for achieving the Paris Climate Agreement and the UN Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), which provides innovative and active metallurgical enterprises, provided that they transparently present the results of compliance with the requirements for reducing greenhouse gas emissions due to the introduction of low-carbon technologies.

Tax preferences for metallurgical enterprises are determined under the condition of: reduction of GHG emissions; trade in GHG emissions permits, possession of "green" and / or "white" certificates; introduction of "green" investments.

Practical recommendations for making ammendments and additions to par. 1.351 and par.1.591 of Art. 14, par. 1.6 of Art. 134, par. 4 of Art. 142, paragraph 4 of Art. 242, par. 4 of Art. 243 of the Tax Code of Ukraine in terms of taxation of income

tax and payment of "carbon" tax are developed, which will strengthen the effectiveness of government policy to ensure economic security of metallurgical enterprises and will be a fundamental basis for preventing threats of "carbon barrier".

Based on world experience, the expediency of spreading «forensic support» in domestic practice as a guarantee of economic security of business has been proved. The definitions of the concept of «forensic support» are analyzed and its author's definition is formed according to the ideographic approach. A model of forensic business support has been developed.

It is stated that the risk management system of most Ukrainian enterprises is fragmentary, which significantly complicates the efficiency of decision-making to take measures to prevent or minimize them. Based on the results of the study of the world experience, the expediency of introducing a compliance control system in the practice of domestic enterprises has been proved. And this system, in contrast to the existing ones, risk management is comprehensive and coordinated within all structural units of the enterprise.

The expediency of introducing a compliance control system is substantiated. The Roadmap for the organization of the compliance control system of enterprises is recommended and each of its stages is described. A simulation model of the organization of the compliance control system at the enterprise is proposed, which, unlike the existing ones, is based on a clear delineation of the zone of acceptable risk (maximum level of residual risk that the enterprise can assume without threatening its existence), which includes risk appetite and risk tolerance (the additional amount of residual risk that the company is willing to take if risk mitigation measures are taken) and the area of unacceptable risk that begins with the excess of the compliance price over the losses from compliance risks.

Keywords: economic security, economic security, forensic services, the compliance system control of enterprises.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Тютченко С.М. Групування методів оцінки економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. №1(98). С. 21-25. ([Google Scholar](#)).

2. Tkachenko A.I., Tiutchenko S.M. Forensic-service as a guarantee of economic security of the enterprise. *Економічний вісник ДВНЗ «УДХТУ»*. 2019. №2(10). С. 95-102. (Index Copernicus, [Google Scholar](#)).

3. Ткаченко А.М., Тютченко С.М. Due Diligence корпоративної звітності як комплекс аналітичних заходів із гарантування економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. № 3 (94). С. 16-25. ([Google Scholar](#)).

4. Ткаченко А.М., Тютченко С.М. Етапология оцінювання рівня економічної безпеки підприємства за ризик-орієнтованими методами кримінального аналізу. *Сталий розвиток економіки: Міжнародний науково-виробничий журнал*. 2019. №4[45]. С. 50-56. (Index Copernicus, [Google Scholar](#)).

5. Tiutchenko S. Statistical methods of estimating economic security of enterprises. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2019. Special Issue № 1. С.272-275. ([Google Scholar](#)).

Матеріали конференцій

6. Тютченко С.М., Заблуда А.С. Економічна безпека діяльності підприємства. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційна економіка, інтелектуальна власність та трансфер технологій» (м. Дніпропетровськ, 16-18 квітня 2014 р.). НГУ. 2014. С.274-276. *Особистий внесок здобувача полягає у розкритті сутності поняття економічної безпеки держави та підприємства.*

7. Кокарев І.В., Тютченко С.М. Оцінка фінансової безпеки підприємства. Матеріали всеукраїнського наук.-практ. семінару «Використання сучасних інформаційних технологій діяльності національної поліції України» (м. Дніпро, 24 листопада 2017 р.). Дніпро: Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ . 2017. С. 40-43. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні критеріїв та показників фінансової безпеки підприємств.*

8. Тютченко С.М. Методи оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності національної поліції України» (м. Дніпро, 23 листопада 2018 р.). Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С.87-89. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні рівня економічної безпеки підприємства за сумарним критерієм безпеки.*

9. Кокарев І.В., Тютченко С.М. Фінансова безпека регіону як складовий елемент економічної безпеки держави. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи» (м. Дніпро, 27 квітня 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С.110-113. *Особистий внесок здобувача полягає у розробці системи показників оцінки фінансової безпеки держави та виявлення джерел ризику та загроз..*

10. Тютченко С.М., Воробець Х.О. Безпека зберігання інформації в хмарних сховищах. Збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, студентів і курсантів «Захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» (м. Львів, 28 листопада 2019 року). Львів. ЛДУ БЖД. 2019. С.103-105. *Особистий внесок здобувача полягає в узагальненні методів та підходів до забезпечення інформаційної безпеки хмарних систем.*

11. Tiutchenko S.M. Ідентифікація ризиків як фактор економічної безпеки підприємства. The 2nd International scientific and practical conference “Topical issues of the development of modern science” (Sofia, Bulgaria, October 16-18, 2019) Publishing House “ACCENT”. 2019. 91-93 p.

12. Тютченко С.М., Ходирева І.О. Комплексна оцінка факторів ризику при розробці інвестиційних проєктів. The 4th International scientific and practical conference “Scientific achievements of modern society” (December 4-6, 2019)

Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2019. 437-439 p.
Особистий внесок здобувача полягає у розробці інструментарію комплексної оцінки факторів ризику при розробці інвестиційних проектів.

Підручник

13. Інформаційне забезпечення юридичної діяльності: підручник / кол. авт.; ред. В.Б. Вишня. - Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2018. - 241 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ.....	25
1.1. Науковий тезаурус понятійно-категорійного апарату забезпечення економічної безпеки підприємств	25
1.2. Ідентифікація деструктивних чинників та загроз економічній безпеці підприємств та визначення критеріїв її оцінювання.....	44
1.3. Систематизація методичного інструментарію інтегрального оцінювання економічної безпеки підприємств.....	60
Висновки до розділу 1.....	82
РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	85
2.1. Діагностика існуючої моделі забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств та її вразливості під впливом екзогенних чинників.....	85
2.2. Діагностика існуючої моделі забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств та її вразливості під впливом ендегенних чинників.....	109
2.3. Оцінка дієвості моделі забезпечення економічної безпеки підприємств за рівнем економічної суцесії.....	127
Висновки до розділу 2.....	145
РОЗДІЛ 3. ВЕКТОРИ ПОСИЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	148
3.1. Податкові преференції як запорука забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств.....	148
3.2. Форенз-сервіс як запорука економічної безпеки підприємств.....	174
3.3. Імітаційна модель запровадження на металургійних підприємствах системи комплаєнс-контролю.....	194
Висновки до розділу 3.....	209
ВИСНОВКИ.....	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	216
ДОДАТКИ.....	241

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВВП	валовий внутрішній продукт
ВДВ	валова додана вартість
ЗУ	закон України
ЕБП	економічна безпека підприємства
ЕСКАТО	Економічна і Соціальна Комісія для Азії і Тихого океану
EGD	European Green Deal
ЕВІТДА	Earning Before Interest, Taxes
ЄЕК	Євразійська економічна комісія
ЄК	Європейська комісія
ЄС	Європейський Союз
ІСД	Індустріальний союз Донбасу
КК	кримінальний кодекс
КМУ	Кабінет міністрів України
НД	національний дохід
НПС	навколишнє природне середовище
МЗВВС	система моніторингу, звітності та верифікації викидів та скидів
МК	Металургійний комбінат
МСВ	механізм спільного впровадження
МТВ	міжнародна торгівля викидами
М&А	злиття і поглинання
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ОНВВ	очікуваний національно-визначений внесок
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПВЗВТ	поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі
ПГ	парникові гази
ПКУ	Податковий кодекс України
СВА	Carbon border adjustment
СЗІ	схема «зелених» інвестицій
Секретаріат	Секретаріат регіональних концептуальних записок
РКЗ ООН	Організації Об'єднаних Націй
РФ	Російська Федерація
PwC	аудиторська компанія Pricewaterhouse Coopers
СОТ	Світова організація торгівлі
ЮНЕП	Програма ООН з навколишнього середовища
ЦСР	Цілі сталого розвитку
WSA	WorldSteelAssociation
R&D	research and development
POSCO	металургійна компанія Pohang Iron and Steel

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Україна, перебуваючи в жорстких умовах глобалізованих економічних трансформацій, посилення конкуренції на світовому ринку металопродукції, технологічної неоднорідності та відсталості металургійного виробництва, його високої енергомісткості й низької продуктивності, постала перед необхідністю створення системи забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств. Така система має базуватися не лише на нейтралізації негативного впливу екзогенних та ендогенних чинників впливу на економічну безпеку металургійних підприємств, а й на запобіганні потенційним або прихованим (латентним) загрозам та нівелюванні фактичних небезпек, що потребує подальшого пошуку превентивних заходів, спрямованих на забезпечення їх економічної безпеки.

Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств розглянуто в працях таких учених: О. Акименко, І. Башинської, В. Вітлінського, Г. Вербицької, В. Галасюк, О. Гальцової, В. Геєць, Л. Дейнеко, О. Десятьок, С. Драчук, М. Іванової, О. Коваленко, С. Козаченко, Г. Кучерова, Н. Левченко, Н. Метеленко, Є. Міщук, Т. Момот, В. Мунтіян, О. Нусінової, В. Пивовар, Т. Пожуєвої, К. Попович, Л. Радзіховської, М. Сагайдак, А. Семенова, Г. Ситник, А. Старостіної, Т. Сухорукової, А. Ткаченко, Т. Олійник, С. Філіппової, Л. Фролової, Г. Черняк, С. Шкарлет, В. Щербини, Н. Шмиголь, А. Федорової, К. Чичуліної Б. Язлюк, В. Ященко та ін.

Проте, незважаючи на досить широкий спектр доробку фахівців із цієї тематики, окремі питання досі недостатньо опрацьовані. Зокрема, тривають дискусії щодо методологічних аспектів формування забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці, що й зумовило потребу в подальших ґрунтовних дослідженнях у цьому напрямі та вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в рамках науково-дослідних тем Класичного приватного університету «Розвиток стратегії промислових підприємств на основі інноваційного спрямування» (державний реєстраційний номер 0113U007108, 2013-2015 рр.) та «Формування механізмів стабілізації функціонування промислових підприємств на засадах антикризового управління» (державний реєстраційний номер 0116U000799, 2016 р.), у межах яких автором поглиблено теоретико-методологічні положення та розроблено практичні рекомендації щодо забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці.

Мета й завдання дослідження. *Метою дослідження є* поглиблення теоретико-методологічних положень та розробка практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці.

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

- розглянути науковий тезаурус понятійно-категорійного апарату забезпечення економічної безпеки підприємств;
- ідентифікувати деструктивні чинники і загрози економічній безпеці підприємств та визначити критерії її оцінювання;
- розглянути теоретико-методичні підходи до інтегрального оцінювання стану економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці;
- здійснити діагностику існуючої моделі забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств та її вразливості під впливом екзогенних чинників;
- здійснити оцінювання існуючої моделі забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств та її вразливості під впливом ендогенних чинників;
- встановити дієвість існуючої моделі забезпечення економічної безпеки підприємств за темпами змін економічної суцесії, визначеними за декаплінг-підходом;

- удосконалити забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств через модифікацію механізму податкового стимулювання;
- розробити модель форензік-супроводження діяльності металургійних підприємств;
- запропонувати імітаційну модель запровадження на металургійних підприємствах системи каплієнс-контролю.

Об'єкт дослідження – процес формування забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації щодо формування забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною базою дисертаційного дослідження стали фундаментальні положення сучасної економічної науки. У процесі дослідження використано як загальнонаукові методи (*абстракції, індукції та дедукції, аналізу і синтезу, логічний, узагальнення та агрегування* – для уточнення поняття «забезпечення економічної безпеки підприємств»); *системного аналізу* – для обґрунтування теоретико-методологічних положень забезпечення економічної безпеки підприємств; *монографічний* – при викладенні результатів дослідження; *абстрактно-логічний* – для узагальнення й формулювання висновків, *графічний* – для візуалізації вразливості економічної безпеки підприємств під впливом екзогенних та ендегенних факторів), так і спеціальні, зокрема, *етимологічного, онтологічного, гносеологічного та компаративного аналізу* – при вивченні наукового тезаурус понятійно-категорійного апарату забезпечення економічної безпеки підприємств; *глобального, компаративного, SWOT-аналізу* при здійсненні моніторингу забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств та її вразливості під впливом чинників зовнішнього середовища; *економіко-математичного моделювання, інтегрального оцінювання, аналітико-прогнозних розрахунків* – при оцінюванні стану економічної безпеки підприємств та її вразливості екзогенними та ендегенними

чинниками впливу; *аксіологічного та декаплінг-аналізу* – при оцінці стану забезпечення економічної безпеки підприємств за інвайронментальним підходом; *аналогій* – при вивченні зарубіжного досвіду забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств та можливості його імплементації у вітчизняну практику; *кримінального аналізу* – при розробці моделі форензік-супровод-ження діяльності металургійних підприємств.

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі акти Верховної Ради України; постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України; статистичні дані Державної служби статистики України, GMK CENTER, World Steel Association report, Index of Economic Freedom report, Doing Business report, International Property Right Index report; дані фінансової звітності та соціальних звітів металургійних підприємств; публікації науковців та практиків, а також власні дослідження автора з пошуку шляхів забезпечення економічної безпеки підприємств металургійної галузі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретико-методологічних положень та розробці практичних рекомендацій щодо формування забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці. Основні положення, що мають елементи новизни, такі:

удосконалено:

– за детермінаційним підходом систему критеріїв оцінки забезпечення економічної безпеки підприємств, яка на відміну від існуючих, в умовах постійних трансформаційних змін в економіці передбачає його оцінювання за здатністю підприємств до резистентності, ризикоредукції та економічної суцесії, застосування яких на практиці надасть можливість металургійним підприємствам сформувавши евентуальну стратегію розвитку на середньо- та довгострокових часових горизонтах і ефективно управляти впливом дестабілізуючих чинників;

– методику оцінювання стану економічної безпеки металургійних підприємств за «пірамідою економічної безпеки», яка, на відміну від існуючих,

адаптована до інформаційного забезпечення Звіту про управління, сформованого за *Global Reporting Initiative (GRI)*, *Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)*, *International Organization for Standardization's ISO 26000 (ISO 26000)* та ґрунтується на виокремлених пріоритетних для досліджуваних підприємств компонентах економічної безпеки (здатності до резистентності, ризикоредукції і економічної суцесії), визначених показниках їх каузальних взаємозв'язків з екзогенними й ендогенними чинниками впливу та диференційованих за їх результатами станах безпеки, застосування якої на практиці забезпечить більш реалістичне її оцінювання та оперативне прийняття рішень щодо ефективного і поступального реагування на нагальні загрози їх економічній безпеці;

– систему забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств шляхом модифікації механізму податкового стимулювання, сформованого за принципами справедливості та диференційованої відповідальності виробників металопродукції за досягнення визначених Паризькою кліматичною угодою та Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату (UNFCCC) цілей, який на відміну від існуючого, передбачає надання податкових преференцій інноваційно-активним підприємствам металургії за умови прозорої презентації ними результатів дотримання вимог зі скорочення викидів парникових газів внаслідок запровадження низьковуглецевих технологій;

набули подальшого розвитку:

– уніфікація розмаїття трактування базових детермінант поняття «забезпечення економічної безпеки підприємств», що дозволило в умовах трансформаційних змін в економіці розширити науковий тезаурус, сформованим за мерологічним підходом, авторським визначенням даного поняття, як чітко структурованої системи гарантування резистентності, ризикоредукції та економічної суцесії підприємств в умовах невизначеності та мінливості середовища їх функціонування;

– методика Due Diligence звітності з управління підприємством шляхом її модифікації у відповідності до вимог Директиви №2013/34/ЄС, що на відміну

від існуючої, дозволить сформувати якісне інформаційне забезпечення з оцінювання середовища функціонування підприємств, необхідне для своєчасного внесення коректив до системи забезпечення економічної безпеки підприємств;

– модель оцінювання за декаплінг-підходом дієвості існуючої моделі забезпечення економічної безпеки підприємств за темпами змін економічної суцесії підприємств (їх здатності до інвайронменального розвитку), яка на відміну від існуючих, ґрунтується на показниках *resource* та *impact finan-, social-* і *ecodecoupling* та передбачає визначення індикатора економічної суцесії, як триєдиного показника;

– модель форензик-супроводу діяльності металургійних підприємств шляхом розробки етапології кримінального аналізу за ризик-орієнтованими методами оцінювання привласнення фродстерами активів підприємств, заснованих на методиці *FATF* з оцінки ризиків по відмиванню коштів, запровадження якої на практиці забезпечить своєчасність вживання заходів щодо упередження виникнення загроз, зниження рівня вразливості підприємств та пом'якшення наслідків, зумовлених привласненням фродстерами їх активів;

– імітаційна модель організації на підприємстві системи комплаєнс-контролю, яка, на відміну від існуючих, заснована на чіткому розмежуванні зони прийняттого ризику (максимального рівня залишкового ризику, який може прийняти на себе підприємство без загрози для його існуванню), що включає ризик-апетит та толерантність до ризику (додаткову величину залишкового ризику, яку компанія готова прийняти за умови вжиття заходів із мінімізації ризику) та зони неприйняттого ризику, яка починається із перевищення комплаєнс-ціни над втратами від комплаєнс-ризиків.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові розробки дисертаційної роботи доведені до рівня теоретичних положень, методичних та практичних рекомендацій з формування забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці.

Науковий доробок щодо визначення критеріїв оцінювання економічної безпеки підприємств за детермінаційним підходом використано ТОВ «ДМЗ КОМІНМЕТ» при оцінюванні економічної безпеки підприємства за резистентністю та економічною суцесією, що в умовах постійних трансформаційних змін в економіці надало змогу розробити евентуальну стратегію (стратегію управління подіями) розвитку підприємства на середньо- та довгострокових часових горизонтах (довідка про впровадження від 19.05.2020 № 784).

Теоретико-методологічні узагальнення та результати дисертаційного дослідження запроваджено ТОВ Металургійний завод «Запоріжспецсталь» при формуванні інформаційного забезпечення з оцінювання умов функціонування підприємств та існуючих загроз їх економічній безпеці за модифікованою відповідно до вимог Директиви №2013/34/ЄС методикою Due Diligence, а також при організації на підприємстві системи комплаєнс-контролю за запропонованою автором імітаційною моделлю, заснованою на чіткому розмежуванні зони прийняттого ризику (максимального рівня залишкового ризику, який може прийняти на себе підприємство без загрози для його існування), що включає ризик-апетит та толерантність до ризику (додаткову величину залишкового ризику, яку підприємство готове прийняти за умови вжиття заходів із мінімізації ризику) та зони неприйняттого ризику, яка починається із перевищення комплаєнс-ціни над втратами від комплаєнс-ризиків (довідка про впровадження від 07.06.2020 № 23/042020/04).

Теоретико-методологічні узагальнення та результати дисертаційного дослідження, а саме уточнення категоріально-понятійного апарату з теорії економічної безпеки суб'єктів господарювання впроваджено в навчальний процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ при: підготовці підручника «Інформаційне забезпечення юридичної діяльності» (Дніпро, 2018), який у 2019 р. Міністерством внутрішніх справ України було відзначено дипломом III ступеня в номінації «Підручники»; формуванні навчально-методичного забезпечення з дисциплін «Формування концепції

безпеки підприємництва», «Ідентифікація загроз безпеці підприємництва» та «Забезпечення інформаційної безпеки підприємництва» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження від 08.05.2020 № 32-01/2858).

Результати дисертації використовують у навчальному процесі Класичного приватного університету під час викладання дисциплін «Економіка підприємства», «Ефективність діяльності підприємств», «Економічна ефективність інноваційних процесів» (довідка № 23/19 від 22.11.2019).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним науковим дослідженням, за результатами якого за авторським підходом сформовано теоретичні положення, методичні та практичні рекомендації з формування забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці. Наукові результати дисертації отримано автором самостійно. У працях, що опубліковано у співавторстві особистий внесок автора зазначено у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення і результати дослідження оприлюднювалися та обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях та семінарах: V Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційна економіка, інтелектуальна власність та трансфер технологій» (м. Дніпропетровськ, 2014 р.); Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Використання сучасних інформаційних технологій діяльності національної поліції України» (м. Дніпро, 2017 р.); Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності національної поліції України» (м. Дніпро, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи» (м. Дніпро, 2018 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених, студентів і курсантів «Захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» (м. Львів, 2019 р.); The 2nd International scientific and practical conference «Topical issues of the development of modern science» (м. Софія, 2019 р.); Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Використання сучасних інформаційних технологій в

діяльності національної поліції України» (м. Дніпро, 2019 р);
The 4th International scientific and practical conference «Scientific achievements of modern society» (м. Ліверпуль, 2019 р.).

Публікації. Результати дослідження викладено в 13 наукових працях, з яких: 5 – статті в наукових фахових виданнях; 7 – матеріали конференцій і семінарів, 1 – підручник, . Загальний обсяг публікацій 5,89 обл. вид. арк., з яких особисто автору належить 4,09 обл. вид. арк.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 269 сторінок, з яких основний текст – 216 сторінок, список використаних джерел – 26 сторінок, додатки – 24 сторінки. Робота містить 34 рисунки та 39 таблиці. Список використаних джерел включає 242 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Науковий тезаурус понятійно-категорійного апарату забезпечення економічної безпеки підприємств

Фінансово-економічна криза, яка наразі спостерігається в Україні наочно продемонструвала слабкість теоретично-методологічних аспектів сучасної економічної науки і надзвичайно актуалізувала необхідність розробки нових підходів до прийняття управлінських рішень, що в свою чергу, потребує особливої уваги до дотримання чіткої методології наукових досліджень взагалі та до розробки понять і категорій, зокрема [168, с.6].

Незважаючи на значний науковий доробок теоретико-методологічних аспектів забезпечення економічної безпеки підприємств, необхідність в подальшому продуктивному його дослідженні пояснюється відсутністю єдиного судження щодо його сутності та існуванням численних підходів щодо трактування його змісту. Тож, визначення векторів забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці, насамперед, потребує на уточнення сутності поняття «забезпечення економічної безпеки підприємств», а отже, й на комплексне дослідження наукового тезаурусу кожної з фундаментальних дефініцій понять, категорій та термінів його формування, зокрема, таких понять як «безпека», «економічна безпека», «ризик», «стійкість», «ризикостійкість» та ін.

Дослідження наукового тезаурусу фундаментальних дефініцій вважаємо доцільним здійснити шляхом етимологічного, онтологічного, гносеологічного та компаративного аналізу у послідовності, поданій на рис.1.1.

Нагадаємо, що економічна наука, як і будь-яка інша сфера наукової діяльності використовує в якості свого методологічного фундаменту філософські категорії, які формують початковий рівень системи категорій та є

підґрунттям для формування понятійно-категоріального апарату економічної теорії, а отже, і категорій конкретних економічних напрямків дослідження, зокрема, забезпечення економічної безпеки підприємств [168, с. 6].

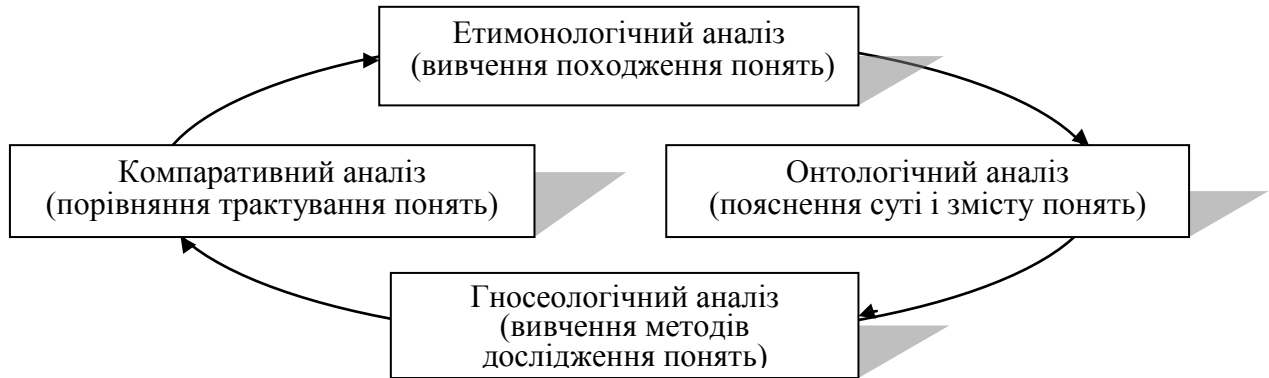

Рисунок 1.1 - Схематичне зображення елементів та послідовності комплексного дослідження фундаментальних дефініцій поняття «забезпечення економічної безпеки підприємств»

Джерело: авторське бачення

Тож, у відповідності до рис.1.1 та 1.2 комплексне дослідження фундаментальних дефініцій поняття «забезпечення економічної безпеки підприємств» розпочнемо з етимологічного аналізу, під яким варто розуміти дослідження історії/передісторії походження поняття та усталеність його визначення, належність до інших мов тощо.

Рисунок 1.2 - Послідовність формування понятійно-категоріального апарату з економічної безпеки підприємств

Джерело: авторське бачення

Стосовно дефініції поняття «безпека» зазначимо, що перші еволюційні уявлення про неї зустрічаються ще за античних часів, коли давньогрецькі

мислителі (рис.1.3), як фундатори філософської, політичної та правової думки, заклали її основи як елементу державності та визначили концепції розвитку, засновані на гуманізмі і правах людини.

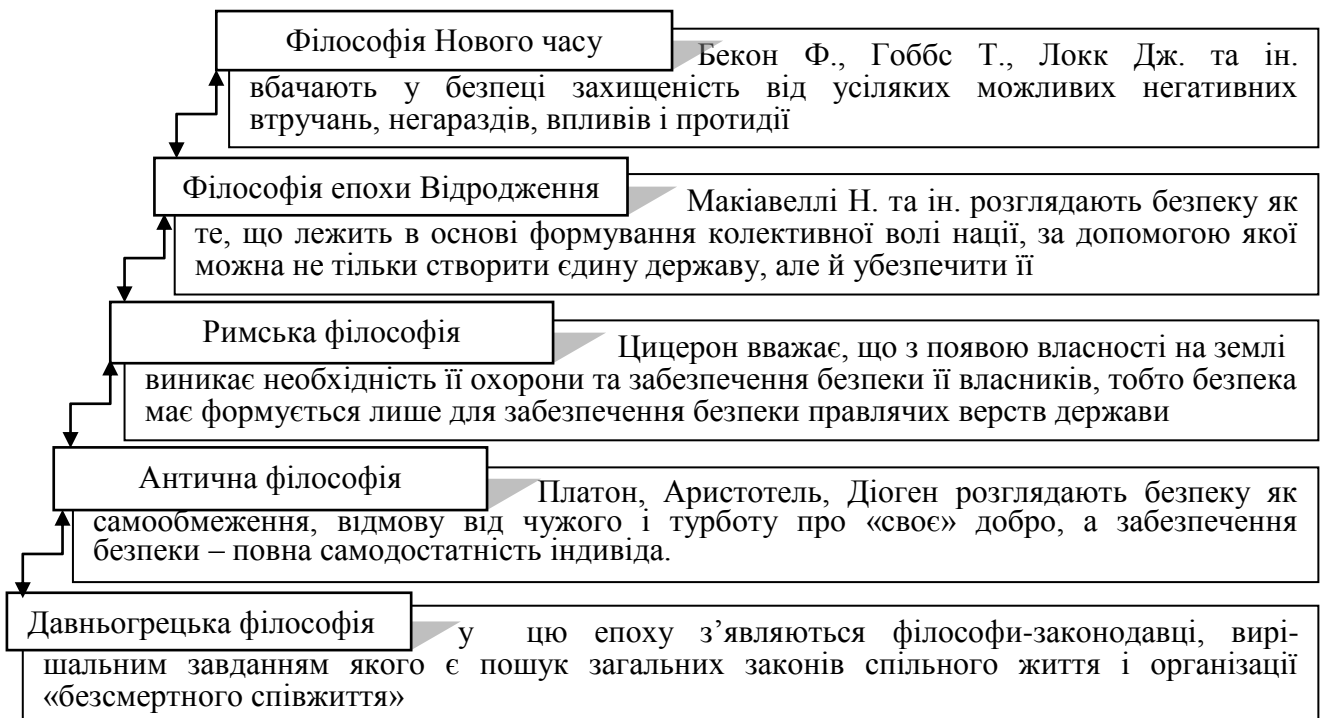

Рисунок 1.3 - Етимологічний аналіз походження поняття «безпека»

Джерело: авторське бачення

Зокрема, Платоном, з позиції безпеки людей, що об'єднуються для спільного проживання та задоволення потреб, розроблено цілісну системну концепцію безпеки, за якої механізмами її забезпечення визначено: створення соціальних інститутів, виховання громадян і формування їх морального стану, надання всім громадянам суспільства засобів, необхідних для життєдіяльності тощо [195, с.109]. Концепцією безпеки Аристотеля, що ґрунтувалась на рівноцінній ролі держави і суспільства, як суб'єктів її забезпечення, передбачено створення спеціальних соціальних інститутів не лише для захисту громадян, а й для захисту держави та її кордонів [44, с. 378]. Концепцією безпеки Епікуру, заснованій на забезпеченні взаємної безпеки людей, подоланні їх взаємного страху та запобіганні спричинення ними шкоди один одному, пріоритетними правовими відносинами у забезпеченні безпеки громадян і

держави визнано договір людей між собою про загальну користь і взаємну безпеку [31, с.30].

Однак за часів Римської імперії погляди на безпеку різко змінились, трансформуючись від захисту людей до захисту власності, про що свідчать доводи Цицерона стосовно необхідності охорони земель та забезпечення безпеки її власників, що саме і стало підґрунтям розгляду безпеки як захищеності майнових інтересів власників від потенційних та реальних загроз [71, с. 401].

В епоху ж Відродження з розвитком інституту права зароджується новий підхід до трактування поняття «безпеки» через політику, право та культуру, вагомим внеском у розвиток якого мали дослідження, здійснені Н. Макіавеллі. За його твердженням «безпеку» слід розглядати як важливий елемент легітимізації державних рішень у системі безпеки суспільства і держави в цілому.

У економічній теорії Новітнього часу проблема безпеки знайшла своє відображення у працях Т. Гоббса, Дж. Локка, Б. Спінози, яким притаманне прагнення до глибокого аналізу цілей безпеки та протиріч її розвитку. Спираючись на природно-правову доктрину прав людини та розвиваючи ідею безпеки з позиції взаємодії держави і людини, названими дослідниками суттєво розширено методологію дослідження безпеки, джерел та механізмів її забезпечення [195, с.111].

З переходом до ринкових відносин та посиленням вразливості економіки суб'єктів господарювання, питання безпеки набули особливої актуальності та стали широким полем для економічних дискусій серед науковців і практиків, а отже, і підґрунтям розвитку теорії екосесетейту (economic security of society) та екосесенту (economic security of enterprise) [1, с. 101].

Теорія екосесетейту за словами Л.Є. Шульженко сформувалась на стику теорій сек'юритології й економічної теорії за ієрархічним принципом вертикальної спрямованості «держава – регіон (галузь) – суб'єкт господарської діяльності [203, с.143]. Продовженням її став розвиток знань про економічну

безпеку окремих суб'єктів господарювання, які отримали назву екосесент. «Автори теорії екосесенту Г. Андрощук і П. Крайнів [8, с. 3], розкриваючи її сутність, змістовну складову поняття «безпека» розглядають як економічний стан підприємства, стійкість (у межах критичних обмежень) проти зовнішніх і внутрішніх змін фінансово-господарського оточення, що не належать до форс-мажорних обставин [1, с.101].

З метою з'ясування глибини і повноти визначення даного поняття здійснимо онтологічний аналіз – дослідження його змістовної складової за термінологічним принципом, тобто за поданням його змісту у словникових та енциклопедичних довідниках (табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Онтологічний аналіз поняття «безпека»

Автори	Змістова складова
Латинсько-український словник [89, с.583]	безпека – це безтурботність, недбалість, душевний спокій, вільність від страху, небезпеки, спокій, впевненість у собі
Словник суспільних наук UNESCO [216, с.629]	безпека ідентична безпечності й означає відсутність фізичної загрози або охорону перед нею
Оксфордський словник [239, с.749]	безпека — це стан або відчуття безпечності, а також засоби, що її забезпечують
Польський словник термінів [230, с.14]	безпека – це стан, який дає відчуття певності, і гарантії її збереження, а також шанс на вдосконалення; одна з основних потреб людини, ситуація, яка характеризується відсутністю ризику втрати того, що людина особливо цінує, наприклад здоров'я, праці, поваги, відчуттів, матеріальних благ
Академічний тлумачний словник української мови [2]	безпека - стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує
Великий економічний словник [19]	безпека — це стан системи, за якого вона зберігає свою цілісність, стійкість (стабільність), здатність до ефективного функціонування і стійкого розвитку, а на їх основі — можливість надійного захисту усіх її елементів (підсистем, сфер, об'єктів) від будь-яких деструктивних внутрішніх і зовнішніх дій
Енциклопедія економічної безпеки [53]	безпека – це властивість будь-якої системи, що виражається у здатності предмета, явища чи процесу зберігати свої основні характеристики, сутнісні параметри під час патологічних, руйнівних впливів

Аналізуючи визначення поняття «безпека», переконуємось, що у переважній більшості словникових та енциклопедичних довідниках, дане поняття розглядається як стан захищеності підприємства від загроз і небезпек. Однак, як на наш погляд, таке визначення є дещо спрощеними і не дає повноцінного уявлення про дане явище.

Поняття «безпека» є багатогранним та неоднозначним. Однак дослідники, розглядаючи його змістовну складову, на жаль, виокремлюють лише окремі його риси та елементи, про що переконливо свідчать результати гносеологічного та компаративного аналізу авторських дефініцій, запропоновані до розгляду в табл. 1.2:

Таблиця 1.2

**Гносеологічний та компаративний аналіз авторських дефініції поняття
«безпека»**

Підхід	Автори	Змістовна складова
як стан об'єкта	ДСТУ 2293-99 [47]	безпека - це стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди
	Пастернак-Таранушенко Г. [124]	безпека – це стан об'єкта захисту, який відрізняється динамічною стабільністю та своєчасною можливістю вплинути на хід подій з метою збереження цього об'єкта
як потреба існування	Вітлінський В. [, с.78]	безпека - потреба людського існування взагалі, як потреба існування особи, нації, держави, суб'єктів господарювання, зокрема, тому що її функціонування пов'язано з задоволенням найважливішої потреби людини і суспільства – безпеки існування
як ступінь захищеності	Крихтіна Є. [83, с.27]	безпека – це захищеність найбільш важливих інтересів особистості, суспільства та держави від загроз
	Ситник Г. [159, с.278]	безпека - це захищеність вказаного функціонування від потенційних і реальних загроз
як гомеостазис	Лесков М.А. [88, с.66]	безпека – це тип динамічної рівноваги, характерний для складних саморегульованих систем і станів у підтримці суттєво важливих для збереження системи параметрів в доступних межах
як умова життєдіяльності	Пивовар В. [127, с.80]	безпека – це тенденції розвитку й умови життєдіяльності соціуму, його структур, інститутів, які визначаються відповідними настановами (політичними, правовими та іншими), за яких забезпечується збереження їх якісної визначеності та вільне, яке відповідає їх природі, функціонування

Продовження табл.1.2

	Гнилицька Л. [33, с. 6]	безпека є специфічною сукупністю умов діяльності, які передбачають знаходження в безпечних умовах, контрольованих підприємством у процесі своєї діяльності (у процесі самореалізації)
як гарантія	Ліпкан В.А. [90, с. 57]	безпека - гарантована конституційними, законодавчими і практичними заходами захищеність і забезпеченість життєво важливих інтересів об'єкта від зовнішніх і внутрішніх загроз та ризиків
як інструмент пізнання стану	Драчук С. [46, с.78]	категорія безпека виступає інструментом пізнання стану системи як цілісного організму, методологією аналізу якості його захищеності, ефективності та стійкості
	Омелянович Л. [121, с.31]	безпека – це стан і тенденції розвитку захищеності життєво важливих інтересів соціуму і його структур від внутрішніх і зовнішніх загроз
як думко-діяльність	Мунтіян В. [131, с.112]	безпека – це максимальне використання ресурсів думкодіяльності, вихід на нові думкопрактики і нові думкотехнології
	Щербина В. [198, с.221]	безпека – комплексне поняття, до якого входять системи інформаційно-аналітичного моніторингу, попереджувальна, профілактична, система поточних та прогнозованих заходів з аналізом та критичним осмисленням можливості нейтралізації негативних наслідків
як перманентне управління	Тютченко С. [179, с.117]	безпека - перманентне управління статичними (постійно існуючими) і динамічними (тимчасово діючими) зовнішніми та внутрішніми загрозами та ризиками з метою їх повної ліквідації, усунення або хоча б зменшення можливої шкоди від них для функціонування об'єкта з заданими ним же умовами і параметрами

Аналіз визначень поняття «безпека», поданих в табл. 1.2, дозволив констатувати, що дефініції даного терміну відображають контекст бачення його змістовної складової окремими дослідниками з власної світоглядної позиції, тобто, один і той же об'єкт пізнання описується ними різними змістовними мовами. Не є таємницею, що в сучасній науковій літературі мають місце і дискусії щодо постановки самої проблеми безпеки, оскільки безпечне існування суб'єктів господарювання пов'язується із забезпеченням оптимальних умов їх діяльності, розвитку та самореалізації, а отже, з їх економічною безпекою. Тож, поняття «безпека» асоціюється із можливістю збереження і захисту від загроз та розуміється як цінність і критерій розвитку [127, с.78].

Деякі науковці при аналізі діалектики розвитку і безпеки, допускають теоретичну помилку, вважаючи, що в діалектичному взаємозв'язку домінуючим є розвиток, а економічна безпека – забезпечує цей розвиток, захищаючи його від загроз та ризиків [210, с.134], які відповідно до положень теорії ризику У. Бека й Е. Гідденса, постійно виробляються суспільством, оскільки властиві всякому виду суспільного виробництва (економічному, політичному, соціальному). Для переконання у правильності даного твердження зупинимось на вивченні сутності поняття «ризик», оскільки не дивлячись на давнину його походження, єдність підходів до трактування його змісту до тепер практично відсутня.

Етимологія поняття «ризик» розпочинається з теорії кантоністів, що сформувався в XII–XIV ст., а саме з теорії відсотка, прихильники якої намагались виправдати таким чином існування позичкового відсотка як винагороди за ризик кредиторів [96, с.55].

На зміну кантоністській теорії прийшла меркантилістська економічна теорія, представники якої не заперечували існування ризику та ототожнювали його з можливістю втрати активного сальдо торговельного балансу. Особливої уваги теорії ризику меркантилісти не надавали, а отже, певного внеску у її розвиток не внесли.

Абсолютно протилежним до розвитку теорії ризику було ставлення фізіократів. Визнавши у XVIII ст. вільну ринкову економіку з притаманною їй невизначеністю, фізіократи довели факт існування ризику в економічному житті, розглядаючи його при цьому як подію, що може відбутися, або ні [164, с.3]. Німецький математик Й. Тетенс (J. Tetens, 1786), у праці «Вступ до розрахунку життєвої ренти і право на її отримання» вперше запропонував наукове визначення поняття «економічного ризику» та методологію його математичного вимірювання як половини величини середньоквадратичного відхилення від обсягу очікуваного збитку страхового закладу [26], що стало фундаментальним підґрунтям формування гіпотези, що ймовірність є лише

мірою величини ризику, але не самим ризиком. Тож, саме фізіократів визнано засновниками теорії ризику як окремого напрямку досліджень.

Фундаментальне значення у розвитку теорії ризику мали і дослідження представників класичної економічної теорії, а саме А. Сміта, Й. Шумпетера, Д. Мілля, Н. Сеніора та ін. Зокрема, А. Сміттом вперше було запропоновано розгляд поняття «економічний ризик» з точки зору підприємництва. У своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) А. Сміт зазначав, що отримання прибутку не є гарантованим і завжди пов'язано з ризиком, який він асоціював з величиною очікуваних втрат, що можуть виникнути внаслідок прийнятого підприємцем рішення [169, с.176].

Шумпетер І. у праці «Теорія економічного розвитку (дослідження підприємницького прибутку, капіталу, відсотків та циклу кон'юнктури) довів готовність підприємців в умовах невизначеності йти на ризик, оскільки поряд з ризиком втрат завжди існує і можливість отримання додаткового доходу.

Джон-Стюарт Мілль і Нассау-Вільям Сеніор, підтримуючи попередників, започаткували аналіз ризику, що ґрунтувався на оцінюванні непевності та можливості відшкодування збитків, пов'язаних з підприємницькою діяльністю [7, с.41]. Як непевність, так і ризик вони розглядали наслідком випадкової події, здатної до невідомого повторення у часі і місці появи.

Продовжувач їх ідей Ханс фон Мангольдт у рамках аналізу ризику довів необхідність оцінювання впливу на ризики фактору часу, обґрунтувавши, що чим більше віддаленні за часом початок виробництва і кінцеві продажі готового продукту, тим більшою є невизначеність успіху та ризик можливих втрат [6, с.37].

Ф. Найт [114] працюючи над явищем ризику, вперше науково розмежував поняття ризику й непевності, запропонувавши під ризиком розуміти таку непевність, яку можна оцінити та виміряти. Отже, з часом прихильники неокласичного напрямку під ризиком почали розуміти не просто ймовірність появи певної події, але і ймовірність настання негативного результату господарської діяльності. Таке однобічне тлумачення змісту ризику не могло не

викликати заперечень і не сприяти виникненню іншого погляду на сутність ризику [7, с.41].

Саме так і сталось, представники неокласичної економічної теорії не підтримали ототожнення класиками ризику із втратами. За їх гіпотезою ризик – це можливість досягнення мети, заради якої підприємець в умовах невизначеності готовий нести втрати, оскільки поряд з ними існує можливість отримання і додаткових доходів. Тож, з розвитком же неокласичної теорії, або, як її називають, ортодоксії, яка базувалася на маржиналізмі та загальній теорії економічної рівноваги, в 20–30 роках ХХ століття прихильники неокласичної теорії А. Маршал та А. Пігу довели, що підприємництво, яке функціонує в умовах невизначеності та постійно супроводжується явищем ризику.

Наступний крок у розвитку теорії ризиків було зроблено представниками школи економічної теорії еволюційного розвитку, а саме Йозефом Шумпетером, який розвиваючи економічну теорію інноваційного розвитку, висловив ряд думок, які можна вважати початком розгляду ризику, як невід’ємного явища розвитку.

Сучасні ж вчені, зокрема Г. Вербицька [25, с.283], трактують економічний ризик як можливість зазнати не лише втрат, а й отримати додаткові вигоди для господарюючого суб’єкта. Тож, наразі ризик розглядається не лише як негативне явище, а й як необхідна умова розвитку та успіху.

Найбільш популярні твердження поняття «ризик» у словникових довідниках наведено в Додатку А.

Серед нормативно-правових актів, якими передбачено визначення поняття «ризик», насамперед, варто назвати стандарти міжнародних організацій, присвячені їх мінімізації та упередженню виникнення. Зокрема, Міжвідомчим технічним комітетом ОВ/7 «Стандарти Австралії»/«Стандарти Нової Зеландії» розроблено стандарт AS/NZS 4360 «Управління ризиком», виданий у листопаді 1995 року, переглянутий у 1999 та 2004 роках. Організації зі стандартів Канади (1997 р.) та Японії (2001 р.) прийняли свої власні версії, а у 2002 році ISO та IEC опублікували Настанову ISO/IEC 73 «Управління

ризиком. Словник. Настанови з використання у стандартах». У 2009 року ISO видала стандарт ISO 31000:2009 «Управління ризиками. Принципи та настанови [226]. Вказані стандарти містять наступні норматив-дефініції поняття «ризик» (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Норматив-дефініції поняття «ризик»

Автори	Змістовна складова
ISO/IEC 51:1999 [223]	ризик – поєднання можливості виникнення збитків і тяжкості шкоди
ISO/IEC 73:2002 [224]	ризик – сукупність ймовірності виникнення події та ступеня тяжкості її наслідків
AS/NZS 4360:2004 [212]	ризик – ймовірність впливу випадкової події на цілі
ISO/IEC 73:2009 [225]	ризик – можливість виникнення подій та вірогідні масштаби наслідків їх негативного впливу протягом певного періоду часу
ISO 31000/2009 [226]	ризик – вплив невизначеності на досягнення цілі

Виходячи з визначень «норматив-дефініцій поняття «ризик», його основними рисами є :

можливість відхилення від передбачуваної цілі, заради якої здійснюється вибрана альтернатива;

імовірність досягнення бажаного результату;

відсутність упевненості у досягненні поставленої цілі;

можливість моральних, матеріальних та інших втрат, пов'язаних із обраною в умовах невизначеності альтернативою [164, с.4].

Однак зазначимо, що з трансформаційними змінами в економіці науковці все частіше відходять у своїх визначеннях від усталених понять про ризик, пов'язаних з традиційними категоріями (втрати, невизначеність, непевність тощо), звертаючи увагу на особливості сьогодення (інноваційний розвиток, діджиталізацію тощо), в чому маємо можливість переконатись, розглянувши авторські дефініції поняття «економічний ризик», подані в табл. 1.4.

Перелік підходів щодо трактування змістовної складової поняття «ризик», поданий в табл. 1.4, є далеко не повним, проте достатнім щоб

переконатись, що кожен з них ґрунтується на певній групі пріоритетних критеріїв, а тому єдності погляду в них не спостерігається.

Таблиця 1.4

Компаративний аналіз авторських дефініції поняття «економічний ризик»

Підхід	Автори	Змістовна складова
дохідний	Вербицька Г. [25, с.284]	економічний ризик це можливість зазнати не лише втрат, а й отримати додаткові вигоди для господарюючого суб'єкта
Результативний	Донець Л.І. [45, с.23]	економічний ризик – це результат невизначеності майбутнього, потенційна загроза втрати частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат або можливість здобуття значної вигоди в результаті здійснення підприємницької діяльності в умовах невизначеності
результативний	Донець Л.І. [45, с.23]	економічний ризик – це результат невизначеності майбутнього, потенційна загроза втрати частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат або можливість здобуття значної вигоди в результаті здійснення підприємницької діяльності в умовах невизначеності
причинно-наслідковий	Галасюк В., Сорока М. [29, с. 62]	економічний ризик – це можливе зменшення вартості додатних умовно-грошових потоків майбутніх періодів і можливе збільшення (за абсолютною величиною) вартості від'ємних умовно-грошових потоків майбутніх періодів, що відбуваються внаслідок настання події, небажаної для конкретного суб'єкта економічних відносин
ситуативний	Вітлінський В.В., Верченко П.І. [26, с.9]	економічний ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія у діяльності суб'єктів господарювання, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору
процесний	Радзіховська Л., Іващук О. [147, с.7]	економічний ризик – об'єктивно-суб'єктивна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, пов'язана з випадковим характером економічних процесів, недостатністю та неточністю інформації про них, впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, яка обчислюється на підставі оцінки ймовірності негативного (втрати) чи позитивного відхилення від очікуваних значень у ситуаціях суб'єктивного вибору оптимального рішення з певної кількості альтернативних

Тож, не дивлячись на роки дослідження поняття «ризик» багатьма науковцями, єдиного загальноприйнятого визначення до тепер не сформовано, оскільки кожен з авторів приділяє увагу окремим його характеристикам, які вважає найбільш важливими [175]

Насправді ж, досягти єдинства у трактуванні даного поняття досить складно, і навіть, практично не можливо, оскільки у кожній галузі змістовна складова даного поняття різниться за специфікою діяльності та обраними критеріями його визнання. Вважаємо, що формування того чи іншого поняття має формуватись, виходячи з інтересів користувачів (стейкхолдерів). Тож, в умовах трансформаційних змін в економіці найбільш вдалим визначенням поняття «ризик», вважаємо його трактування за стейкхолдер-підходом, оскільки саме узгодженістю (збалансованістю) інтересів стейкхолдерів визначається теоретична рефлексія сутності економічної безпеки, яка являє собою такий причинно-наслідковий ланцюжок: економічні інтереси - економічна безпека - економічна свобода [95, с.55].

На перший погляд стейкхолдерам властива сукупність різноманітних взаємопов'язаних і взаємодіючих економічних інтересів, які утворюють єдину систему. Проте, як свідчить практика, система економічних інтересів стейкхолдерів завжди є суперечливою, оскільки у реальній діяльності підприємств досягти стовідсоткової узгодженості інтересів практично не можливо. Досягнення ж певних узгоджень економічних інтересів стейкхолдерів можливо принаймні шляхом часткового задоволення тих чи інших їх інтересів [95, с.55].

У найбільш узагальненому вигляді узгодження інтересів стейкхолдерів можна визначити як багатовимірне, а саме: горизонтальне й вертикальне узгодження інтересів внутрішніх стейкхолдерів, що має здійснюватися на фоні перманентного узгодження економічних інтересів підприємства з актуальними для нього інтересами зовнішніх стейкхолдерів. Питання актуалізації інтересів як зовнішніх, так і внутрішніх стейкхолдерів (як, власне, й у зворотному порядку) є вкрай важливими, оскільки в управлінні економічною безпекою підприємств вивчення інтересів стейкхолдерів має виняткове значення» з причини, що ризик сам по собі є наслідком конфлікту інтересів стейкхолдерів [95, с.55].

Серед сукупності інтересів як внутрішніх, так і зовнішніх стейкхолдерів економічні інтереси є чи не найстабільнішими у часі, а інколи - навіть

найінертнішими, що, в свою чергу, неоднозначно впливає на процес формування взаємозв'язків між інтересами різних стейкхолдерів, а отже - і на забезпеченість економічної безпеки підприємств. Ця неоднозначність продиктована тим, що з одного боку, інертність економічних інтересів ніби слугує на користь спрощення такого управління, а з іншого боку, що дуже важливо для розуміння поведінки внутрішніх стейкхолдерів. Така інертність перешкоджає здійсненню саме тих організаційних змін, які мають надавати необхідної гнучкості управлінню економічною безпекою підприємства [95, с.59].

Оскільки ж узгодження економічних інтересів не завжди є можливим і, більш того, не завжди необхідним, то способи узгодження інтересів можуть бути як конструктивними, так і деструктивними, а отже, мати як позитивний, так і негативний вплив на економічну безпеку підприємств [95, с.60].

Значимість узгодженості (збалансованості) інтересів стейкхолдерів у забезпеченні економічної безпеки підприємств є безперечною, проте більшість науковців продовжують її ігнорувати, виокремлюючи ті чи інші критерії визнання ризиків, про що переконливо засвідчують авторські дефініції, подані в табл.1.5.

Таблиця 1.5

Авторські дефініції поняття «економічна безпека»

Підхід	Автори	Змістовна складова
діяльнісний	Баланюк І., Максимюк М. [11, с.257]	економічна безпека підприємства – це комплексна характеристика складної системи діяльності підприємства, що характеризує результат минулої його діяльності щодо ефективності використання всіх наявних та потенційних ресурсів, реальний стан виробничої системи, економічної незалежності й конкурентоспроможності суб'єкта господарювання та відносний рівень його захищеності від можливих у майбутньому внутрішніх і зовнішніх загроз
результативний	Гнилицька Л. [33, с.43]	економічна безпека підприємства - результат здійснення превентивних дій суб'єктами забезпечення безпеки на основі вживання сукупності взаємопов'язаних обліково-аналітичних і контрольних технологій з метою оптимізації використання корпоративних ресурсів та узгодження інтересів усіх груп стейкхолдерів, що сприятиме нівелюванню впливу загроз стабільній діяльності підприємства

Продовження табл. 1.5

Підхід	Автори	Змістовна складова
самовираження	Забродський В. [55, с.36]	економічна безпека підприємства є кількісну і якісну характеристику властивостей фірми, що відбиває здатність «самовираження» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної загрози
ресурсно-функціональний	Олейнікова Є. [120, с. 207]	економічна безпека підприємства - стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому
системний	Ілляшенко О. [61, с.51]	економічна безпека підприємства є системним явищем, головною умовою існування, діяльності та розвитку підприємства
стабільності	Камлик М. [65, с.38]	економічна безпека суб'єкта підприємницької діяльності є таким станом розвитку господарюючого суб'єкта, який характеризується стабільністю економічного й фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних чинників та протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності
ресурсний	Козаченко Г. [53, с.21]	економічна безпека підприємства – це наявність конкурентних переваг, що засновані на відповідності матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і задачам
гармонізаційний	Козаченко Г. [78, с.4]	економічну безпеку підприємства як гармонізацію в часі та просторі економічних інтересів підприємства з інтересами, пов'язаними з ним, суб'єктами зовнішнього середовища, що діють за межами підприємства
здатності	Ляшенко О. [95, с.53]	економічна безпека підприємства – здатність забезпечення його сталості в різноманітних, у тому числі й у несприятливих, умовах, які складаються в зовнішньому середовищі, поза залежністю від характеру її впливу на діяльність підприємства, масштабу і характеру внутрішніх змін
захисності	Міщук Є.В. [110, с.167]	під економічною безпекою підприємницької структури будемо розуміти захищеність її життєво важливих інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз

Серед існуючих в економічній науці підходів до дослідження економічної безпеки підприємств можна виділити дві групи:

вузькоспеціалізований підхід, за якого передбачається аналіз окремих сторін безпеки суб'єктів господарювання або окремих видів безпеки;

розширеного трактування, яке насправді, лише розмиває межі даного поняття. [180].

Ключовим моментом для існуючих визначень поняття «економічної безпеки» є захищеність «життєдіяльності підприємств», що до розуміння якої у науковому просторі існує численна кількість думок (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Дефініції поняття «життєздатність підприємств»

Підхід	Автори	Змістовна складова
функціональний	Бондар В. [18, с.25]	життєздатність підприємства – це можливість функціонування економічної системи протягом необмеженого періоду в умовах дії збурюючих факторів у разі прийняттого рівня ефективності
самостійності існування	Вовк В. [27]	життєздатність підприємства – це здатність нескінченно довго зберігати і підтримувати самостійне існування
цільовий	Альохін О.Б. [4, с.23]	життєздатність підприємства – це можливість досягати власних економічних цілей
	Шпілевська Г.М. [202, с.113]	життєздатність підприємства – це сукупність властивостей, що забезпечують існування і розвиток підприємства
ресурсний	Мартиненко В.П. [100, с.15]	життєздатність підприємства – це наявність необхідного і достатнього потенціалу для подолання дисбалансу господарської системи та підтримання певного рівня господарської діяльності з метою уникнення збитковості
системний	Жовновач Р.І. [54, с.115]	життєздатність промислового підприємства - складна економічна система, пов'язана із вирішенням сукупності проблем забезпечення його функціонування та розвитку в реальних умовах зовнішнього середовища
	Васильців Т.Г, Литвинчук А.А. [22, с.142]	життєздатність підприємства - стан його внутрішньо-економічної системи, за якого вона здатна до самостійного ефективного функціонування незалежно від зміни зовнішніх умов

Аналізуючи визначення, подані в табл. 1.6 та когнітивно їх осмислюючи, переконуємось, що переважна більшість науковців під «життєздатністю підприємства» розуміє його здатність до захисту від існуючих небезпек та загроз. Проте розгляд економічної безпеки підприємства тільки, як стану захищеності викликає сумніви, оскільки безпека це не лише мінімізація впливу

ризиків та загроз, але й розвиток підприємства через використання різних стратегій та тактик. Тож, економічну безпеку підприємства варто розглядати як гармонізацію в часі та просторі економічних інтересів стейкхолдерів у забезпеченні життєдіяльності підприємств та їх розвитку. Оскільки ж мова йде про забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці, то маємо врахувати відмінні риси трансформаційного процесу. [172].

Наразі, зі зміною пріоритетності інтересів стейкхолдерів, тобто з поглибленням інтересу до генерації економічного зростання за умови збереження довкілля, Україною обрано шлях до інвантронменталізації економіки.

Поняття «інвайронменталізація економіки», на жаль, до тепер не набуло широкого вжитку в наукових доробках вітчизняних дослідників, а отже, теоретичне обґрунтування та тлумачення його змісту переважно спираються на етимологію запозичених зарубіжних (переважно англомовних) термінів, окремі з яких подано в табл.1 Додаток А.

Критично аналізуючи трактування дослідників процесу інвайронменталізації економіки, зазначимо, що її відмінними рисами є:

- довгострокове економічне зростання, що ґрунтується на раціональному й екологічно безпечному господарюванні та високоефективному використанні природних ресурсів;
- ресурсозбереження та зниження антропогенного тиску на довкілля;
- стимулювання запровадження інноваційних низьковуглецевих, ресурсо- та енергозберігаючих технологій;
- забезпечення економічного зростання при зниженні рівня природомісткості виробництва та його природонавантаженн;
- репродукування та покращення якості оточення, природних і ресурсних можливостей, покращення рівня життя різних поколінь [177].

Тож, виходячи з виокремлених відмінних рис інвайронменталізації, приходимо до висновку, що під інвайронменталізацією економіки варто розуміти процес її трансформації до моделі економіки, спрямованої на

збалансування інтересів стейкхолдерів у єдності соціального і екологічного аспектів розвитку, дотримання екологічного імперативу у використанні обмежених природних ресурсів та збереженні довкілля. А отже, економічну безпеку підприємства варто розглядати як гармонізацію в часі та просторі економічних інтересів стейкхолдерів щодо симбіозу забезпечення життєдіяльності підприємств та їх інвайронментального розвитку [181].

Таким чином, приходимо до висновку, що при формуванні поняття «забезпечення економічної безпеки підприємств» варто також виходити з очікувань стейкхолдерів щодо забезпечення життєдіяльності підприємств та їх розвитку. Наразі ж дане поняття розглядається науковцями за підходами, поданими в табл.1.7.

Таблиця 1.7

Дефініції поняття «забезпечення економічної безпеки»

Підхід	Автори	Змістовна складова
інтегральний	Малащенко В.[98, с.285]	забезпечення економічної безпеки - складова загальної стійкості підприємства, інтегральна характеристика підприємства як відкритої системи, що характеризує загальні можливості ефективного рівноважного безперервного функціонування організації протистояти ризикам, незважаючи на їх негативний вплив
структурний	Орлик О. [122]	забезпечення економічної безпеки господарюючих суб'єктів ринкової системи господарювання складають ідеї структурної й функціональної варіативності як способу забезпечення конкурентоспроможності за різновиду ринкового хаосу
стейкхолдер-підхід	Момот Т.В [111, с.43]	забезпечення економічної безпеки підприємства – це сукупність економічних, мотиваційних, управлінських організаційних та правових способів гармонізації інтересів підприємства з інтересами його стейкхолдерів, завдяки яким з врахуванням специфіки діяльності підприємства забезпечуються стабільне отримання прибутку та розвиток підприємства, що є достатнім для перебування підприємства у зоні економічної безпеки
системний	Шкарлет С.М. [200]	забезпечення економічної безпеки – це системний процес, в якому поєднуються три основних компоненти: по-перше, діагностика та оцінка фінансово-економічних, операційних, та організаційних критеріїв з метою завчасної ідентифікації джерел виникнення небезпечних для діяльності підприємства проявів; по-друге, – своєчасне застосування релевантного каталогу антикризових (стабілізаційних) заходів нейтралізації внутрішніх і зовнішніх факторів; по-третє, – формування системи рекомендацій і заходів щодо створення конкурентної переваги та забезпечення розвитку на усіх етапах його життєвого циклів

Продовження табл.1.7

Підхід	Автори	Змістовна складова
організаційний	Баскакова О.В. Сейко Л.Ф [, с.36]	під забезпеченням економічної безпеки підприємства розуміють сукупність організаційних та економічних форм та методів впливу на господарсько-фінансову діяльність для досягнення поставлених цілей та забезпечення стійкого розвитку
стабільності	Вовк В.В.[27]	забезпеченням економічної безпеки є досягнення максимальної стабільності та створення основ для економічного зростання в умовах дії об'єктивних та суб'єктивних загроз,

За результатами розгляду підходів до трактування поняття «забезпечення економічної безпеки підприємств» пересвідчуємось у відсутності серед науковців, як одностайності думок, так і одностайності підходів. Більшість підходів до трактування даного поняття мають фрагментарний характер, тобто характеризуються обмеженою сукупністю показників здатності підприємств до забезпечення економічної безпеки. З актуалізацією євроінтеграції та трансформаційними змінами в економіці дане поняття має формуватись з урахуванням загальноєвропейських норм та принципів функціонування підприємств в умовах інвайронменталізації індустрії [175].

Виходячи зі змістовної складової фундаментальних детермінант формування поняття «забезпечення економічної безпеки підприємств», а саме понять «життєдіяльність підприємств» та «економічної безпеки», приходимо до висновку, що забезпеченість економічної безпеки підприємств має визначатись:

здатністю підприємств до опору екзогенним та ендеогенним факторам впливу, тобто здатністю до резистентності;

здатністю підприємств до мінімізації чи нівелювання ризиків, тобто здатністю до ризикоредукції;

здатністю підприємств до інвайронментального розвитку, тобто здатністю до економічної сукцесії.

Тож, за результатами комплексного дослідження фундаментальних детермінант поняття «забезпечення економічної безпеки підприємств», за мерологічним підходом сформовано авторське визначення даного поняття, як

чітко структурованої системи гарантування резистентності, ризикоредукції та економічної суцесії підприємств в умовах невизначеності та мінливості середовища їх функціонування.

Таким чином, за результатами дослідження уніфіковано розмаїття трактування базових детермінант поняття «забезпечення економічної безпеки підприємств», що дозволило в умовах постійних трансформаційних змін в економіці розширити науковий тезаурус, сформованим за мерологічним підходом, авторським визначенням поняття «забезпечення економічної безпеки підприємств», як чітко структурованої системи гарантування резистентності, ризикоредукції та економічної суцесії підприємств в умовах невизначеності та мінливості середовища їх функціонування.

1.2. Ідентифікація деструктивних чинників та загроз економічній безпеці підприємств та визначення критеріїв її оцінювання

Сучасний етап соціально-економічного розвитку характеризується радикальними політичними, економічними, соціальними й екологічними змінами, стрімким розвитком науково-технічного прогресу, що проникає у всі сфери життєдіяльності людини. Наростання кризових явищ, посилення невизначеності та динамічності економічної ситуації, перебування у стані невизначеності, турбулентності та біфуркації вимагає від суб'єктів господарювання посилення уваги до питань власної економічної безпеки, виявлення та нейтралізації можливих загроз, небезпек та ризиків, здатних негативним чином вплинути на стан та результати їх діяльності.

Виявлення та нейтралізація існуючих викликів, загроз, ризиків та небезпек є можливим за умови чіткого розуміння змісту даних понять. Проте окремі науковців (зокрема, С.В. Ожегова) обгрунтовує, що потреби у їх розмежуванні абсолютно не має, оскільки їм характерні одній й ті ж ознаки.

Вважаємо такі твердження хибними. Зазначені поняття безперечно різняться за смисловою складовою, тож, їх ототожнення не допустиме.

Незважаючи на наявність широкого спектру досліджень, присвячених питанням забезпечення економічної безпеки підприємств, на жаль, як українські вчені, так і їх зарубіжні колеги не прийшли до консенсусу щодо впровадження єдиного понятійного апарату з теорії економічної безпеки.

Не вносять ясності у вирішення цієї проблеми і законодавчі акти та нормативно-правові документи, через що в науковому тезаурусі існує значна кількість трактувань, що призводить до плутанини між ними та певних суперечностей. Не спостерігається чіткості трактування даних понять і у словникових довідниках. Поняття «ризик» і «загроза» представлені в них, як можлива небезпека, а небезпека – як загроза чогось негативного. Тож, поняття «виклик», «загроза», «ризик» та «небезпека» досить часто вживаються як синоніми, що перешкоджає формуванню повноцінного уявлення про них [178].

Для переконання у тому, що дані поняття є різними за своєю смисловою складовою, здійснимо їх компаративний аналіз. Розпочнемо дослідження з етимології даних понять, зокрема, з поняття «загрози», трактування авторських дефініцій якого подано у додатку Б.

Результати вивчення авторських дефініцій поняття «загрози» засвідчують що переважна більшість науковців схильна до його розуміння, як чиннику, що створює значну небезпеку стійкому функціонуванню економічної системи. Однак прояв небезпеки у вигляді реальних втрат є сигналом до можливого переростання її в загрозу. Тож, трактування поняття «загроза» за переліченими підходами не сприяє формуванню чіткого уявлення про його зміст.

Переконані, забезпечення чіткості трактування даного поняття можливо за стейкхолдер-підходом, за яким загрози варто розглядати як ймовірність настання внаслідок конфлікту інтересів стейкхолдерів події, що супроводжується наявністю об'єктивних або суб'єктивних чинників впливу на економічну безпеку підприємств.

Наразі науковцями пропонується цілий ряд класифікацій загроз підприємству, проте одні з них є надто обширними, інші навпаки - досить скупими. В даному дослідженні здійснено спробу узагальнити та представити класифікацію загроз за пріоритетними, на наш погляд, класифікаційними ознаками:

- *за можливістю передбачення їх виникнення* загрози мають поділятися на передбачувані та непередбачувані;

- *за джерелами їх виникнення* передбачається поділ загроз на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивні загрози виникають без участі й незалежно від бажання підприємства, незалежно від прийнятих рішень та дій керівництва. Суб'єктивні загрози породжені навмисними чи ненавмисними діями співробітників підприємства;

- *за актуальністю* загрози поділяються на актуальні, тобто ті, що вже настали, й потенційні, тобто можливі у майбутньому;

- *за формами прояву* розрізняють кількісні та якісні загрози. Кількісні загрози пов'язані з недосягненням або погіршенням показників діяльності підприємства порівняно з встановленими нормативами. Якісні - пов'язані з якісними змінами у розвитку підприємства.

- *за об'єктом посягань* виокремлюють загрози безпосередньо підприємству та економічні загрози стейкхолдерам. При чому окремо розглядаються загрози внутрішнім стейкхолдерам та окремо зовнішнім стейкхолдерам.

Достатньо цікавим і актуальним є підхід І. Манцурова і О.Нусінової, якими запропоновано здійснювати поділ загроз за сферою походження, а саме:

загрози, що виникають в процесі діяльності підприємства - загрози, що виникають в процесі господарської діяльності та пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції;

репутаційні загрози - загрози пов'язані із формуванням негативної думки про підприємство у зовнішніх контрагентів;

загрози зовнішнього тиску – загрози, що виникають поза межами підприємства без його участі й без його бажання. Зазвичай, вони викликані цілеспрямованими діями конкурентів, органів влади та інших сторонніх осіб, а також обставинами, що склалися у зовнішньому середовищі.

В економічній літературі поняття «загроза» інколи асоціюється з поняттям «ризик», яке є досить близьким по змісту, а тому сприймаються, як синоніми. Так, Вовк В.В. «вживає терміни «ризик» і «загроза» як синоніми: «... доцільно розглядати ті сфери, в яких можуть виникати загрози економічній безпеці підприємництва, зокрема, за напрямками: виробничі, галузеві, політичні, економічні, фінансові, інноваційні та юридичні ризики [27]. Однак, за своєю природою, «загроза» є наслідком неконтрольованого збігу обставин, умов та подій зовнішнього середовища, а ризик - усвідомленою частиною загрози чи свідомою дією, що може мати негативні наслідки та стати загрозою [95, с.58].

Мунтіян В.І. дотримується протилежної точки зору, стверджуючи, що ризики виступають джерелами загроз для фінансової безпеки, оскільки саме ризики генерують потенційну можливість завдання шкоди суб'єкту господарювання [112]. В свою чергу Бойко І.В. поняття «ризик» характеризує як умову появи небезпеки. Після появи ризику підприємство потрапляє у стан небезпеки, але при цьому небезпека є поняттям можливості, вона є гіпотетичною, тобто може бути прихованою або тільки передбачуваною [19, с.96]. Перелік існуючих авторських дефініцій поняття «ризик» подано в табл.2 Додатку Б. Аналізуючи їх, приходимо до висновку, що в економічній літературі поняття «ризик» розглядається як:

- результат впливу загрози (загроза є джерелом ризику);
- ймовірність настання загрози (ризик є джерелом загрози);
- усвідомлена частина загрози (ризик є складовою загрози);
- свідома дія що може стати загрозою[157, с.213].

На нашу думку, при формуванні визначення даного поняття варто керуватись стейкхолдер-підходом, за яким під ризиком слід розуміти наслідки події, що виникли в результаті конфлікту інтересів стейкхолдерів, які

супроводжуються наявністю об'єктивних або суб'єктивних чинників впливу на економічну безпеку підприємств.

Поняття «загроза» та «ризик» в економічній літературі досить часто ототожнюються з поняттям «небезпека», про що свідчать авторські дефініції, подані в табл.3 Додатка Б.

Розкриваючи зміст небезпеки, одні дослідники роблять наголос на наслідках загрози, визначаючи їх як дію факторів, явища, події, які викликають небажаний стан підприємства, втрати, шкоду тощо [12]. Інші ж дослідники вважають небезпеку формою загрози. Тож, маємо підстави констатувати, що у науковій літературі до тепер не простежується чітка лінія щодо визначення даного поняття.

З огляду на вище зазначені факти, вважаємо доцільним звернутися до сучасного тлумачного словника, який визначає загрозу як можливість, неминучість небезпеки, а небезпеку як можливість, ймовірність якогось лиха, нещастя, шкоди тощо [24]. Таким чином, спостерігаємо, що різниця між економічною загрозою і економічною небезпекою характеризується переходом із потенційної можливості у реальну. Загроза - це причини, явища, події, умови, які можуть перешкоджати досягненню цілей та завдань суб'єктів господарювання. Небезпечною ситуація стає у тому випадку, коли загроза приймає реальні форми прояву. Тобто, небезпека це конкретна форма прояву загрози, руйнівний вплив якої на діяльність підприємства є цілком усвідомленим та безсумнівним.

На нашу думку, трактування понять «загроза», «ризик» та «небезпека» має здійснюватись за єдиним підходом. А отже, під «небезпекою» за стейкхолдер-підходом варто розуміти об'єктивно існуючу загрозу, яка може порушити збалансованість інтересів стейкхолдерів та призвести до виникнення певних ризиків [181].

Однак підґрунтям виникнення всіх перелічених явищ є «виклик». На відміну від ризику і загрози, виклик – це те, чому неможливо протистояти і чинити опір. Виклик – це об'єктивний стан деякої напруженості, що виникає всередині підприємства як системи і потребує вирішення. Він є інформаційним

проявом деструктивних факторів. Звідси, основною відмінністю виклику від ризиків, загроз та небезпек є те, що він сам по собі є не деструктивним фактором, а лише відображенням наявної ситуації, тобто наявність викликів безпосередньо не впливає на економічну безпеку суб'єкта господарської діяльності, а лише інформує про можливі загрози [19, с.95]. Тобто, незважаючи на семантичну схожість категорій «ризик», «небезпека», «загроза» та «виклик» стає очевидним, що вони визначають різні характеристики можливості прояву негативних факторів і заподіяння шкоди.

Виходячи з вище викладеного, схематичне зображення смислових різниць між поняттями «виклик», «загроза», «ризик» та «небезпека» подано на рис. Б.1 Додатка Б.

Чітке усвідомлення сутності перелічених явищ та вчасна їх ідентифікація є фундаментальним підґрунтям визначення системи критеріїв оцінювання економічної безпеки підприємств. Під системою критеріїв оцінювання економічної безпеки підприємств розуміється сукупність ознак, на підставі яких може бути зроблений висновок про стан економічної безпеки підприємств.

Визначаючи критерії оцінювання економічної безпеки підприємств, варто виходити з сутності поняття «оцінювання». Найбільш повноцінно, на наш погляд, дане поняття викладено в оновленій редакції документу Групи Організації Об'єднаних Націй з оцінки (ГООНО) «Норми та стандарти оцінок [37], як самостійної функції, яка є незалежною як організаційно, так і поведінково, повністю відділена від управлінських функцій.

Неодноразові спроби науковців визначити критерії оцінювання стану економічної безпеки підприємств, призвели до появи численних підходів до її оцінки.

Зокрема, В. Забродським запропоновано використовувати для оцінки економічної безпеки підприємства підхід, що відображає принципи і умови програмно-цільового управління і розвитку. Відповідно до цього підходу оцінка економічної безпеки підприємства ґрунтується на інтеграції сукупності показників, що визначають економічну безпеку. При цьому використовується

декілька рівнів інтеграції показників і такі методи їх аналізу, як кластерний і багатовимірний аналіз. Такий підхід відрізняється високою мірою складності аналізу, що проводиться, з використанням методів математичного аналізу. І якщо його використання в дослідницькій області дозволяє отримати достовірні результати оцінки рівня економічної безпеки підприємства, то в практичній діяльності підприємств це вельми складно. До того ж запропонований автором підхід до оцінки стійкості сукупного інтегрального показника дозволяє оцінити стан економічної безпеки підприємства, з позиції математика, а не менеджера [55].

За запропонованим науковцями індикаторним підходом стан економічної безпеки визначається за допомогою так званих індикаторів. Індикатори розглядаються як порогові значення показників, що характеризують діяльність підприємства в різних функціональних областях, відповідні певному рівню економічної безпеки. Оцінка економічної безпеки підприємства встановлюється за результатами порівняння (абсолютного або відносного) фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами.

Рівень точності індикатора в цьому випадку є проблемою, яка полягає в тому, що в даний час відсутній методична база визначення індикаторів, що враховують особливості діяльності підприємства, обумовлені, зокрема, його галузевою приналежністю, формою власності, структурою капіталу, існуючим організаційно-технічним рівнем. В разі некваліфікованого визначення значення індикаторів неправильно може бути визначений рівень економічної безпеки підприємства, що може спричинити ухвалення управлінських рішень, не відповідних реальному положенню справ. Індикаторний підхід сповна виправданий на макrorівні, де значення індикаторів стабільніші [177].

Науковцями виокремлено і ресурсно-функціональний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Відповідно до цього підходу оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів по спеціальних критеріях [4]. При цьому як корпоративні ресурси розглядаються чинники бізнесу, використовувани

власниками і менеджерами підприємства для виконання цілей бізнесу. Відповідно до ресурсно-функціонального підходу найбільш ефективно використання корпоративних ресурсів, необхідне для виконання цілей даного бізнесу, досягається шляхом запобігання погрозам негативних дій на економічну безпеку підприємства і досягнення наступних основних функціональних цілей економічної безпеки підприємства:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи підприємства, його фінансової стійкості і незалежності;
- забезпечення технологічної незалежності підприємства і досягнення високої конкурентоспроможності його технологічного потенціалу;
- висока ефективність менеджменту підприємства, оптимальність і ефективність його організаційної структури;
- високий рівень кваліфікації персоналу підприємства і його інтелектуального потенціалу, ефективність корпоративних НІОКР;
- високий рівень екологічності роботи підприємства, мінімізація руйнівного впливу результатів діяльності на стан довкілля;
- якісна правова захищеність всіх аспектів діяльності підприємства;
- забезпечення захисту інформаційного середовища підприємства, комерційної таємниці і досягнення високого рівня інформаційного забезпечення роботи всіх його служб;
- забезпечення безпеки персоналу підприємства, його капіталу, майна і комерційних інтересів.

Кожна з цілей економічної безпеки підприємства має власну структуру підцілей, що обумовлюється функціональною доцільністю і характером роботи підприємства. Ресурсно-функціональний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства є дуже широким. Спроба охопити всі функціональні області діяльності підприємства наводить до розмивання поняття економічної безпеки, а оцінка її рівня за допомогою сукупного критерію економічної безпеки, що «розраховується на основі думок кваліфікованих експертів по приватних функціональних критеріях економічної безпеки підприємства»,

схильна до значного впливу суб'єктивної думки експертів. До того ж відкритим залишається питання визначення рівня кваліфікації експертів. Крім того, як відомо, інтеграція показників з використанням будь-якого з відомих підходів, у тому числі і за допомогою питомої ваги значущості показників, як це пропонує Є. Олейнікова [120], призводить до зниження точності і достовірності оцінки. Також слід зазначити, що детальну розробка і контроль за виконанням цільової структури економічної безпеки підприємств істотно ускладнюють практичну реалізацію ресурсно-функціонального підходу до оцінки економічної безпеки підприємства.

Суб'єктивізм ресурсно-функціонального методу виявляється як в оцінці збитків при визначенні приватних функціональних критеріїв економічної безпеки підприємства, так і в процесі розподілу питомої ваги функціональних складових при розрахунку сукупного критерію економічної безпеки підприємства.

Приклади підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств можна наводити і наводити, однак, як свідчить практика, багатокритеріальність оцінки ускладнює їх застосування на практиці, а тому існує потреба у визначенні критеріїв, які б спростили процедуру оцінювання економічної безпеки підприємств, а отже, дозволили б примати оперативні рішення щодо можливих загроз та ризиків.

Критерії економічної безпеки підприємства повинні базуватися не лише на фінансових показниках діяльності, а і враховувати зовнішні можливі погрози. А тому, вважаємо, що система критеріїв оцінювання економічної безпеки підприємств має формуватись за детермінаційним підходом, за якого детермінована модель оцінки економічної безпеки підприємства є найбільш наближеною до дійсності, яку простіше побудувати і інтерпретувати, ніж стохастичну.

За детермінаційним підходом в умовах постійних трансформаційних змін в економіці оцінювання економічної безпеки підприємств має здійснюватись за такими критеріями як:

- здатність підприємств до резистентності;
- здатність підприємств ризикоредукції;
- здатність підприємств до економічної сукцесії.

Поняття «резистентність», «ризикоредукція» та «економічна сукцесія» є новими в економіці, а тому потребують на розгляд їх змістовної складової.

Поняття «резистентність» за своїм смисловим змістом, відповідно до словникових довідників означає «опорність», «здатність чинити опір чому-небудь» тощо. В економічній літературі дане поняття до тепер не вживається, оскільки здатність підприємства протистояти загрозам та ризикам наразі характеризується ризикостійкістю чи ризикозахищенністю. Для обґрунтування необхідності вжитку даного поняття та оцінці стану економічної безпеки за здатністю до резистентності, вважаємо за потрібне конкретизувати зміст всіх щойно перелічених понять.

Поняття «ризикостійкість» останнім часом дедалі частіше зустрічається у працях економістів-практиків, однак єдиних підходів щодо його трактування до тепер не сформовано, про що свідчать дані табл.1.8.

Таблиця 1.8

Дефініції поняття «ризикостійкість»

Автори	Змістова складова
Засанська Е.В. [56, с.50]	ризикостійкість підприємства - складова загальної стійкості підприємства, інтегральна характеристика підприємства як відкритої соціально-економічної системи, що характеризує загальні можливості ефективного рівноважного безперебійного функціонування організації протистояти ризикам, незважаючи на їх негативний вплив
Лясковська О. [94, с.57]	ризикостійкість підприємства як можливість менеджменту підприємства створювати необхідні фінансові, організаційні і матеріальні ресурси для попереднього використання під час виникнення ризикових ситуацій, порушення стандартного проходження виробничих, фінансових, маркетингових та логістичних процесів на підприємстві і конкретних умов їх реалізації, слабкої апробованості і недостатньої розробленості статистичних оцінок
Карпунцов М.В. [66, с.72]	ризикостійкість підприємства - інтегральна характеристика підприємства як відкритої соціально-економічної системи, яка характеризує загальні можливості ефективного рівноважного безперебійного функціонування організації, протистояння ризикам, попри їх негативний вплив

Продовження табл. 1.8

Автори	Змістовна складова
Козлова Е.А. [79, с.72]	«ризикостійкість підприємства трактує як здатність досягати запланованих результатів діяльності, стабільності, незважаючи на дію різних чинників»
Чичуліна К., Касмініна К. [194, с.156]	ризикостійкість підприємства розглядається як складник загальної стійкості підприємства, єдина характеристика підприємства як відкритої соціально-економічної системи, що характеризує загальні можливості ефективного, рівноважного та безперервного функціонування підприємства, протистояння ризикам усупереч їхньому негативному впливу, та визначається за двома важливими параметрами: вірогідністю виникнення ризикової ситуації на підприємстві та рівнем компетентності персоналу та підприємства у вирішенні проблем протистояння ризику та забезпечення реалізації стратегії стійкого розвитку

Критично аналізуючи авторські дефініції поняття «ризикостійкість», приходимо до висновку, що ризикостійкість в переважній більшості розглядається авторами, як:

стійкість підприємства з точки зору збереження або повернення до рівноважного стану;

ресурсна забезпеченість або забезпеченість економічним потенціалом підприємства, що використовується для збереження його стійкості;

складова загальної стійкості підприємств.

Отже, автори, надаючи визначення поняття «ризикостійкість підприємства», схильні визначати її як здатність підприємства досягати запланованих результатів діяльності, не зважаючи на вплив ризик-чинників.

Щодо ризикозахищеності підприємства, слід зазначити, що серед науковців існує дві точки зору. Одні науковців ототожнюють дане поняття з поняттям «ризикостійкість», інші розглядають як окрему характерну рису загальної сійкості підприємства. Щоб визначитись зі змістовною складовою даного поняття, розглянемо авторські дефініції, подані у табл. 1.9.

Авторські дефініції, наведені в табл.1.9 переконливо засвідчують, що в переважній більшості поняття «ризикозахищеність» розглядається дослідни-

ками як здатність підприємства до захисту від впливу різних за своєю природою екзогенних та ендогенних чинників.

Таблиця 1.9

Дефініції поняття «ризикозахищеність»

Автори	Змістовна складова
Алехин А. Б. [4, с.27]	Ризикозахищеність підприємства в буквальному розумінні означає ефективність управління ризиком діяльності підприємства
Барикаєв Е.Н. [12, с. 17]	Ризикозахищеність підприємства – це забезпеченість життєвоважливих інтересів і потреб системи підприємства від всього спектра зовнішніх і внутрішніх загроз, різних за своєю природою
Вербицька І. І. [25, с. 284]	Ризикозахищеність - властивість системи, що забезпечує її сталий і стабільний розвиток в умовах виникнення різних видів ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища.
Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. [26, с. 48]	Ризикозахищеність відображає здатність системи ефективно протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам, здатність адекватно і швидко змінювати свою внутрішню структуру відповідно до динамічних умов
Гранатуров В.М., Литовченко І.В. [36, с.78]	Ризикозахищеність – це сукупність управлінських впливів, спрямованих на створення ризикостійкості системи
Малашенко В. В. [98, с.286]	Ризикозахищеність підприємства – здатність підприємства не просто рівноважно функціонувати, мінімізуючи відхилення параметрів діяльності за певний період або зберігаючи здатність до систематичних планованих змін для підтримання ефективного функціонування у більш тривалому часовому відрізку, а здатність досягати запланованих цілей діяльності (розвитку) у стратегічній перспективі за мало прогнозованого перебігу подій у бізнес-середовищі

А отже, поняття «ризикостійсть», «ризикозахищеність» та «резистентність» є різними як за смисловим змістом, так і за функціональною характеристикою.

Відмінними рисами резистентності варто визнати:

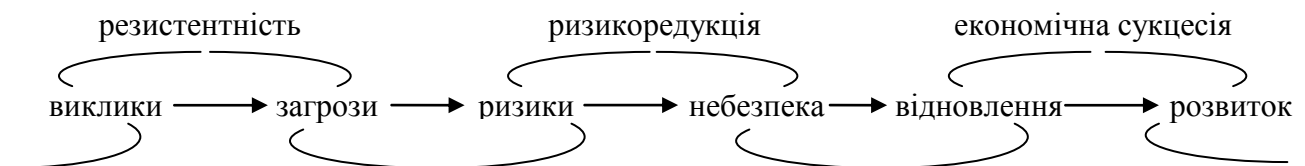
- здатність підприємств чинити опір викликам, не допускаючи виникнення загроз;
- здатність підприємства витримувати дестабілізацію у середовищі функціонування;
- здатність підприємства завдяки стійким процесам, контролю, а також засобам і методам управління ризиками зберігати сильний бренд тощо.

Тож, виходячи з перелічених відмінностей резистентності підприємств, приходимо до висновку, що резистентність варто сприймати як здатність підприємств в умовах мінливості середовища функціонування витримувати його дестабілізацію завдяки опору викликам, що супроводжуються загрозами економічній безпеці підприємств.

Не менш цікавим за резистентність, вважаємо поняття «ризикоредукції». Редукція відповідно до Академічного тлумачного словника [2] є процесом або дією, що призводить до зменшення, мінімізації або спрощення чого-небудь [2]. Звідси під ризикоредукцією варто розуміти здатність підприємства до мінімізації чи нівелювання виявлених загроз та ризиків.

Поняття «економічна суцесія» походить від поняття «суцесія», яке відповідно до Академічного тлумачного словника [2] є послідовністю змін, розвитком під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників впливу [2]. Звідси під «економічною суцесією» варто розуміти здатність підприємств до відновлення життєздатності та подальшого їх розвитку, не зважаючи на вплив ризик-чинників.

Отже, взаємозв'язок між резистентністю, ризикоредукцією та економічною суцесією набуває вигляду ланцюга оцінювання економічної безпеки:

Вивчаючи побудову даного ланцюга, маємо можливість переконатись не лише у взаємозв'язку визначених критеріїв оцінювання економічної безпеки підприємства, а й у їх взаємозв'язку з етапами виникнення небезпеки, відновлення рівноваги та розвитку. Так, на етапі виникнення викликів та появи загроз для економічної безпеки підприємства достатньо визначити його здатність до резистентності. З виникненням же ризиків, охарактеризувати здатність підприємства до їх мінімізації чи нівелювання можливо за показниками ризикоредукції. У випадку ж настання небезпеки, можливість

відновлення рівноваги у середовищі функціонування підприємства та його здатність до подальшого розвитку можливо встановити за показниками економічної суцесії. Тож, доцільність оцінювання економічної безпеки підприємств за визначеними критеріями, насамперед, обґрунтовується їх відповідністю етапології появи явища небезпеки.

Вчасна ідентифікація викликів та оцінка здатності підприємства до резистентності убезпечить виникнення ризиків. Аналогічно вчасна ідентифікація загроз убезпечить виникнення ризиків і т.д.

Визначені критерії оцінювання економічної безпеки підприємств мають враховувати специфіку трансформаційних змін в економіці країни. Оскільки ж наразі країною обрано шлях до інвайронменталізації економіки, то при оцінці здатності підприємства до економічної суцесії мають визначатись показники, що характеризують не лише економічний, а й соціальний та екологічний розвиток підприємств:

$$E_c \begin{cases} E_p \rightarrow 1 \\ C_p \rightarrow 1 \\ I_p \rightarrow 1 \end{cases} \quad (1.1)$$

де E_c – трикомпонентний показник економічної суцесії;

E_p – інтегральний показник, що характеризує зміни економічного розвитку підприємства;

C_p – інтегральний показник, що характеризує зміни соціального розвитку підприємства;

I_p – інтегральний показник, що характеризує зміни екологічного розвитку підприємства.

Порядок приведення показників економічної суцесії у єдиний вимір має здійснюватись у наступній послідовності (формула 1.2). Тобто першочергово на підставі часткових показників мають бути визначені інтегральні показники E_p , C_p та I_p . Для оцінки кожного і-показника в t-періоді здійснюється присвоєння бальної оцінки, що опирається на значення показника відносно його базового рівня в періоді (t-1).

$$\begin{array}{c}
 \underbrace{X_{11}, X_{12} \dots X_n}_{E_p} \quad \underbrace{X_{21}, X_{22} \dots X_n}_{C_p} \quad \underbrace{X_{31}, X_{32} \dots X_n}_{I_p} \\
 \underbrace{E_{p_t} - E_{p_{t-1}}}_{\Delta E_{p_t} \leq 0 \quad \Delta E_{p_t} > 0} \quad \underbrace{C_{p_t} - C_{p_{t-1}}}_{\Delta C_{p_t} \leq 0 \quad \Delta C_{p_t} > 0} \quad \underbrace{I_{p_t} - I_{p_{t-1}}}_{\Delta I_{p_t} \leq 0 \quad \Delta I_{p_t} > 0} \\
 \underbrace{E_{p_t} = 0 \quad E_{p_t} = 1}_{E_c(1; 1; 1)} \quad \underbrace{C_{p_t} = 0 \quad C_{p_t} = 1}_{E_c(0; 1; 1)} \quad \underbrace{I_{p_t} = 0 \quad I_{p_t} = 1}_{E_c(0; 0; 1)} \quad E_c(0; 0; 0)
 \end{array} \quad (1.2)$$

У разі якщо значення будь-якого інтегрального i -показника економічної суцесії в t -період перевищує 0, то це свідчить про тенденцію його зростання відносно базового показника в $(t-1)$ періоді, що оцінюється в один бал. У разі ж, якщо значення будь-якого інтегрального i -показника економічної суцесії в t -періоді нижче чи дорівнює 0, то це свідчить про тенденцію його зменшення відносно базового показника в $(t-1)$ періоді, що оцінюється в нуль балів. Таким чином, триєдиний показник економічної суцесії може набувати вигляду:

$E_c(1; 1; 1)$ - засвідчує сформовану на підприємстві тенденцію інвайронментального розвитку;

$E_c(0; 0; 0)$ - засвідчує сформовану на підприємстві тенденцію спаду;

$E_c(0; 1; 1)$ - засвідчує сформовану на підприємстві тенденцію соціально-екологічного розвитку;

$E_c(1; 0; 1)$ - засвідчує сформовану на підприємстві тенденцію економіко-екологічного розвитку;

$E_c(1; 1; 0)$ - засвідчує сформовану на підприємстві тенденцію економіко-соціально розвитку;

$E_c(0; 0; 1)$ - засвідчує сформовану на підприємстві тенденцію екологічного розвитку;

$E_c(0; 1; 0)$ - засвідчує сформовану на підприємстві тенденцію соціального розвитку;

$E_c(1; 0; 0)$ - засвідчує сформовану на підприємстві тенденцію економічного розвитку.

Отже, у результаті ґрунтового наукового дослідження запропоновано якісно новий методичний підхід до формування системи критеріїв оцінювання економічної безпеки підприємств, який ґрунтується на визначенні здатності підприємства до резистентності, ризикоредукції та економічної сукцесії, яка визначається трикомпонентним показником, що ґрунтується на основі функціональних складників економічного, соціального та екологічного розвитку підприємства, розрахованих шляхом їх інтегрального обрахунку. Завдяки бальній оцінці інтегральних показників визначається їх ранг, що саме і дозволяє визначити трикомпонентний показник економічної сукцесії та сформувати сталу систему критеріїв оцінювання економічної безпеки підприємств.

Володіючи сталою системою критеріїв оцінювання економічної безпеки підприємств суб'єкти господарювання повинні спрямовувати свої зусилля на створення та підтримку власної системи безпеки.

Під системою економічної безпеки розуміють організовану сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів та заходів, що забезпечують захист життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз [12, с. 9]. Система економічної безпеки не є однаковою, шаблонною для усіх господарюючих суб'єктів. Вона унікальна для кожного підприємства, оскільки залежить від виду та особливостей його діяльності, розмірів, виробничого потенціалу, ризикованості виробництва, наявності секретних матеріалів і т.п.

Система безпеки підприємства повинна характеризуватися комплексністю, тобто здатністю забезпечити майнову, фінансову, інтелектуальну, інформаційну, науково-технічну, екологічну безпеку підприємства. Крім того, вона повинна бути дієвою та ефективною, що безпосередньо залежить від ґрунтовності та чіткості окреслення кола тих завдань, які дана система повинна виконувати.

Таким чином, за результатами дослідження наголошено, що з розширенням уявлення про забезпечення економічної безпеки підприємств, підходи щодо оцінювання її стану потребують на переосмислення. Базуючись на латеральному мисленні, ідентифіковано деструктивні чинники та загрози

економічній безпеці підприємств та за детермінаційним підходом визначено систему критеріїв суджень щодо її стану, яка на відміну від існуючих, в умовах постійних трансформаційних змін в економіці передбачає оцінювання економічної безпеки за здатністю підприємств до резистентності (опору ендогенним та екзогенним чинникам впливу), ризикоредукції (мінімізації чи нівелюванню існуючих ризиків та загроз бізнесу) та економічної сукцесії (інвайронментального розвитку), що дозволить підприємствам в умовах невизначеності та мінливості середовища їх функціонування сформулювати евентуальну стратегію розвитку (стратегію управління подіями) на середньо- та довгострокових часових горизонтах, а отже, ефективно управляти дестабілізуючими чинниками впливу на їх економічну безпеку.

1.3. Систематизація методичного інструментарію інтегрального оцінювання економічної безпеки підприємств

Стратегічним орієнтиром трансформаційних змін в економіці наразі обрано становлення конкурентоспроможних промислових підприємств – рівноправних партнерів у світовому економічному співтоваристві. Реалізація цих вимог, як свідчить світовий досвід, можлива на підставі послідовного застосування арсеналу забезпечення економічної безпеки підприємств, що має ґрунтуватись на оцінюванні їх здатності адаптуватись у мінливому просторі функціонування [165, с.207].

Проблема забезпечення економічної безпеки промислових підприємств наразі настільки є важливою, що постійно привертає увагу науковців до різних теоретико-методологічних і практичних аспектів оцінювання економічної безпеки підприємств, а саме до сукупності методичного інструментарію (підходів, способів, методів, прийомів і процедур) що застосовується в процесі її пізнання [130].

Переважна більшість методичного інструментарію з оцінювання економічної безпеки підприємств базується на моделях економічної безпеки підприємств, які в якості головного принципу пояснення їх економічної поведінки та взаємовідносин використовують детерміновану причинність та причинно-наслідкові односпрямовані зв'язки. Але застосування таких моделей засвідчило неадекватність опису економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці, і, як наслідок, призвело до суттєвих відхилень від реальності, що ускладнило прийняття оперативних рішень щодо упередження виникнення ризиків та загроз. Все це потребує на подальше вивчення існуючих проблем з оцінювання стану економічної безпеки підприємств та подальший пошук шляхів їх вирішення, виходячи з існуючих наукових фактів, «положень загальнонаукової теорії оцінювання та новітніх моделей її забезпечення, що невпинно продовжують з'являтися як реакція на зміни у зовнішньому середовищі їх функціонування [157, с.139].

Економічна безпека є досить складною, специфічною категорією. Вона не тільки характеризує внутрішні процеси, які проходять в середині підприємства, але й залежить від зовнішнього оточення, оскільки кожне підприємство є відкритою системою. Безпосередній розрахунок інтегрального показника економічної безпеки проводиться з використанням часткових показників за кожною ідентифікованою складовою з урахуванням їх вагомості. Часткові показники дають інформацію щодо розвитку окремих складових економічної безпеки, а загальний інтегральний індекс - про рівень економічної безпеки всього підприємства.

Детальне вивчення існуючого методичного інструментарію з оцінювання економічної безпеки підприємств дозволило констатувати, що найбільшого поширення наразі набуває інструментарій з інтегрального оцінювання, заснований на тій чи іншій групі пріоритетних критеріїв, а отже, і на численних підходах, які вважаємо доцільним умовно поділяти на – *P*-підходи, такі що набули найбільшого поширення у зарубіжній та вітчизняній практиці (рис.1.4)

та *N*-підходи (новітні підходи), такі що набувають поширення з трансформаційними змінами в економіці країни (рис. 1.5).

Підходи	Змістова складова підходу
Ресурсний підхід	розглядає економічну безпеку як стан найбільш ефективного використання ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування організації в даний час і в майбутньому
Циклічний підхід	заснований на оцінюванні економічної безпеки за теорією економічних циклів, пов'язаних з підйомом і спадом ділової активності підприємств протягом певного проміжку часу
Системний підхід	передбачає дослідження економічної безпеки підприємства з позиції взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів і процесів, які між ними відбуваються
Цільовий підхід	передбачає дослідження економічної безпеки за здатністю підприємства досягати певних заданих цілей, пов'язаних з якістю продукції (послуг), обсягами ринку, конкурентними перевагами, мінімізацією ризиків тощо
Процесний підхід	характеризує рівень економічної безпеки за отриманим ефектом від діяльності у вигляді збільшення корисного результату і зниження витрат на його досягнення шляхом раціонального комбінування тих чи інших ресурсів.
Ситуаційний підхід	передбачає оцінювання економічної безпеки за здатністю підприємства швидко реагувати на зміну ситуації чи обставин, які виникають у середовищі його функціонування
Фінансовий підхід	передбачає оцінювання економічної безпеки за показниками фінансового стану, фінансової стійкості та фінансової самоокупності підприємства, а також його здатності до обслуговування та погашення боргових зобов'язань
Інвестиційний підхід	передбачає оцінювання економічної безпеки за величини бруто-інвестиціями підприємства та величиною інвестиційних ресурсів, необхідних для підтримки умов, що її забезпечують
Емісійний підхід	передбачає дослідження економічної безпеки за рівнем загроз емісійної діяльності акціонерних товариств при випуску та публічному розміщенні акцій

Рисунок 1.4 - *P*- підходи до інтегрального оцінювання економічної безпеки підприємств

Джерело : узагальнено [90]

Поширеність *P*-підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств дозволяє оминати їх детальний розгляд, оскільки методики їх здійснення є сталими і не потребують на повторний розгляд. Єдине на чому акцентуємо увагу, це на перевагах та недоліках *P*-підходів, оскільки дана інформація вкрай необхідна при здійсненні пошуку шляхів їх подальшої модифікації.

Щодо переваг *P*-підходів варто наголосити на їх спроможності агрегувати великі обсяги інформації у легко зрозумілі формати – інтегральні показники. Водночас серед недоліків *P*-підходів варто відмітити їх:

- недостатність початкової інформації, її якість та тривалий період накопичення й обробки;

- ретроспективний характер. При оцінюванні рівня економічної безпеки підприємства необхідно застосувати не тільки ретроспективну, а й перспективну оцінку, оскільки результати перспективної оцінки можуть слугувати основою для розроблення стратегії розвитку підприємства [146, с.280];

- значну залежність від достовірності отриманих результатів, вірності та визначення переліку показників, точності визначення бази порівняння та складності прийняття рішення за отриманими результатами [17, с.242].

Що ж до *N*-підходів (новітніх підходів) оцінювання економічної безпеки підприємств, вважаємо за необхідне зупинитись на їх детальному вивченні, оскільки їх застосування конкретизується певними трансформаційними змінами в економіці (рис. 1.5).

Розкриваючи сутність тих чи інших *N*-підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств, коротко зупинимось на доцільності їх запровадження та зв'язку зі специфікою процесів трансформації економіки. Зокрема, стрімкий розвиток цифровізації та її поширення в усіх сферах діяльності вже сьогодні впливає на традиційну (фізично-аналогову) економіку, створюючи умови для економічного зростання та розвитку підприємств. Однак, з іншого боку, цифровізації притаманні й негативні наслідки для економічної безпеки підприємств.

Підходи	Змістова складова підходу
Діджитал-підхід	передбачає оцінюванні економічної безпеки підприємств за рівнем забезпечення його безпеки в інформаційно-комунікаційному середовищі
Бенефіціарний підхід	передбачає оцінювання економічної безпеки підприємства за інтегральним показником фінансового стану, отриманого за результатами багатofакторного дискримінантного аналізу фінансової звітності бенефіціара
Стейкхолдер-підхід	передбачає оцінювання економічної безпеки підприємства за рівнем нестачі величини неосвоєних витрат, що є різницею між ліміальною (пороговою) сумою, яку необхідно (бажано) було понести для задоволення економічних інтересів стейкхолдерів та фактичною величиною понесених витрат
Репутаційний підхід	характеризує економічну безпеку підприємства за ризиками, пов'язаними з не зовсім звичайним активом – за рівнем репутації, оцінка якої здійснюється за експертним методом за бальною системою оцінювання
Інвайронментальний підхід	характеризує економічну безпеку підприємства за рівнем здатності підприємства нарощувати обсяги виробництва за умови скорочення природонавантаження та природоспоживання

Рисунок 1.5 - N-підходи підходи до інтегрального оцінювання економічної безпеки підприємств

Джерело : доповнено [78, с.34]

Зокрема, деструктивний вплив цифровізації на економічну безпеку підприємств пов'язують із необхідністю підвищення інформаційної безпеки, впровадженням нових заходів для забезпечення збереження персональних та корпоративних даних. Тож, з цифровізацією, актуалізуються і питання модифікації підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств та інструментарію її забезпечення.

Враховуючи зазначені трансформаційні зміни в економіці С. Шкарлет та І. Садчикова наголошують на потребі оцінювання економічної безпеки за діджитал-підходом, оскільки в епоху цифрових технологій універсальним товаром для відносин між різними стейкхолдерами стає інформація. Правильно

побудована система захисту інформації забезпечує довготривалу та безперебійну роботу підприємства. Отже, оцінювання економічної безпеки підприємства неможливо без врахування загроз інформаційної безпеки - стану захищеності встановлених законодавством норм та параметрів інформаційних процесів та відносин, що забезпечують необхідні умови існування підприємств як суб'єктів цих процесів та відносин [200, с.270].

З приєднанням України до глобального процесу забезпечення сталого розвитку та трансформації економіки від індустріальної до неоіндустріальної (низьковуглецевої) досить гостро постає питання інноваційного розвитку металургійних підприємств, оскільки виснаженні, попередніми фінансовими кризами, більшість підприємств металургії неспроможні власними коштами забезпечити реалізацію інноваційних проектів з модернізації обладнання та запровадження низьковуглецевих технологій виробництва. Вирішення ж зазначених проблем можливе за умови співпраці з провідними міжнародними фінансовими організаціями (далі - МФО) у частині залучення кредитних коштів.

З метою забезпечення ефективності залучення кредитних коштів МФО при ретельному відборі спроможних бенефіціарів за ініційованими інноваційними проектами, фінансування яких передбачається коштами МФО, Міністерством фінансів України передбачено здійснення оцінювання їх економічної безпеки за бенефіціарним підходом, методологія якого ґрунтується на багатофакторному дискримінантному аналізі та регламентується Порядком проведення оцінки фінансового стану потенційного бенефіціара інвестиційного проекту, реалізація якого передбачається на умовах фінансової самокупності, а також визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій, обслуговування якої здійснюватиметься за рахунок коштів бенефіціара, затвердженим Наказом Мінфіну України від 05.08.2016 р. за №1095/29225 (далі – Порядок №1095/29225) [140].

Згідно Порядку №1095/29225 базовий алгоритм багатofакторної дискримінантної функції для розрахунку інтегрального показника фінансового стану бенефіціарів набуває такого вигляду:

$$Z = a_1 K_1 + a_2 K_2 + a_3 K_3 + a_4 K_4 + a_5 K_5 + a_n K_n - a_0, \quad (1.3)$$

де Z - інтегральний показник фінансового стану підприємства;

K_1, K_2, \dots, K_n - фінансові коефіцієнти, що визначаються на підставі даних фінансової звітності підприємства;

a_1, a_2, \dots, a_n - параметри дискримінантної моделі, що визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів;

a_0 - вільний член дискримінантної моделі [140].

В той же час моделлю розрахунку інтегрального показника фінансового стану потенційних бенефіціарів інноваційних проекту, зокрема, металургійних підприємств визначену наступну:

$$Z=0,95K_3 + 0,03K_4 + 1,1K_6 + 1,4K_7 + 3,1K_8 + 0,04K_9 + 0,03K_{10} - 0,45 \quad (1.4)$$

де K_1 – коефіцієнт покриття;

K_2 – проміжний коефіцієнт покриття;

K_3 – коефіцієнт фінансової незалежності;

K_4 - коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом;

K_5 - коефіцієнт рентабельності власного капіталу;

K_6 - коефіцієнт рентабельності продажів за фінансовими результатами від операційної діяльності;

K_7 - коефіцієнт рентабельності операційної діяльності за EBITDA;

K_8 - коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком;

K_9 - коефіцієнт оборотності оборотних активів;

K_{10} - коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами перед оподаткуванням, фінансовими витратами та нарахуванням амортизації [140].

Залежно від значень інтегрального показника фінансового стану, Порядком 1095/29225 виокремлено класи бенефіціарів, зокрема, для металургійних підприємств вони є такими (табл.1 Додаток В).

Тобто чим вище значення інтегрального показника фінансового стану металургійних підприємств, тим підприємство вважається більш життєздатним.

Перевагами даного підходу є застосування при розрахунках сталих коефіцієнтів вагомості фінансово-економічних показників діяльності підприємства, методика розрахунку яких до того ж є досить простою та інформаційно забезпеченою показниками фінансової звітності. Однак даний підхід не позбавлений недоліків. Одним з його «мінусів» є його ретроспективний характер.

З ратифікацією Україною міжнародних стандартів AA 10000 SES та ISO 26000:2010 щодо взаємодії зі стейкхолдерами та трансформації економіки країни до економіки соціальної відповідальності, постає необхідність і в оцінюванні економічної безпеки підприємств і за стейкхолдер-підходом, що особливо актуально при здійсненні операцій зі злиття чи поглинання (далі - операції M&A) підприємств, які останнім часом серед металургійних підприємств мають певну активність.

Операції M&A з однієї сторони сприяють економічному розвитку металургійних підприємств або їх санаціях, проте водночас спричиняють загрозу економічній безпеці як зовнішнім, так і внутрішнім стейкхолдерам, оскільки супроводжуються певними порушенням зв'язків з існуючими постачальниками та споживачами, втратою чинності діючого колективного договору внаслідок зміни власника, що передбачено ч.5 ст.17 Кодексу законів про працю України, а також іншими наслідками [КЗПУ].

За твердженням Міщук Є.В. [110] оцінювання економічної безпеки за стейкхолдер-підходом має ґрунтуватись на визначенні нестачі величини неосвоєних витрат (ΔBH), що є різницею між лімінальною (пороговою) сумою, яку необхідно (бажано) було понести для задоволення економічних інтересів стейкхолдерів ($Bл$) та фактичною величиною понесених витрат ($Bф$):

$$\Delta BH = \begin{cases} V_l - V_f, & \text{при } V_l > V_f; \\ 0, & \text{при } V_l \leq V_f, \end{cases} \quad (1.5)$$

Показником, який враховує вплив операцій М&А на рівень економічної безпеки стейкхолдерів ($P(Eкб)с$) має визначатись за формулою:

$$P(Eкб)с = 1 - \frac{\Delta BH_{нова}}{EBT_{M\&A} + \Delta EBT_{нова}} \quad (1.6)$$

$$P(Eкб)с = 1 - \frac{\Delta BH_{нова}}{EBT_{M\&a} + \Delta EBBT_{нова}} \quad (1.7)$$

де $\Delta EBT_{нова}$ - нова скоригована величина нестачі ЕВТ у компанії-покупця, яка представляє собою суму двох нестач: перша - це нестача EBT у компанії-покупця, яка може бути отримана після операції М&А, а друга - це величина нестачі EBT у підприємства-об'єкта операції; її критерієм є прагнення до нуля;

$EBT_{M\&A}$ - величина EBT , що матиме місце у компанії-покупця після операції М&А, у.о.;

$\Delta BH_{нова}$ - нова скоригована величина неосвоєних витрат у компанії-покупця, яка враховує суму неосвоєних витрат нового підприємства-об'єкта операції М&А, у.о. [110, с.166], що в свою чергу має визначатись за формулою:

$$\Delta BH_{нов} = \Delta BH_{нокM} + \Delta BH_n \quad (1.8)$$

де $\Delta BH_{нокM}$ - величина неосвоєних витрат у компанії-покупця, яка може бути отримана після операції М&А, у.о.; її критерієм є прагнення до нуля;

ΔBH_n - величина неосвоєних витрат у підприємства-об'єкта операції М&А, у.о. [110, с.165].

Для оцінювання стану економічної безпеки підприємства за стейкхолдер-підходом автор пропонує використовувати шкалу інтерпретації можливих рівнів економічної безпеки підприємства, подану в табл.2. Додатка В.

Як позитивне методики оцінювання рівня економічної безпеки підприємства за стейкхолдер-підходом варто відмітити надання нею можли-

вості порівняння стану економічної безпеки до та після здійснення стратегічних заходів, зокрема, таких як операції M&A.

Щодо доцільності оцінювання економічної безпеки підприємств за репутаційним підходом, слід зазначити, що репутація в бізнесі наразі є одним з найважливіших чинників розвитку підприємств. У той час як світові компанії ретельно слідкують за своєю репутацією, український бізнес тільки но почав усвідомлювати всю важливість і ризики, пов'язані з цим не зовсім звичайним активом. Не можна недооцінювати силу впливу репутації, яка може як врятувати бізнес в складній ситуації, так і зруйнувати його остаточно [3, с.34].

Вміння управляти репутацією – це шлях до процвітання підприємства. На відміну від стихійно сформованої репутації, яка не може надовго залишатися стабільною, цілеспрямовано сформована репутація є свідомим свідченням того, що підприємство володіє унікальними перевагами та здібностями, «що дозволяє йому протягом довгострокового періоду успішно вести конкурентну боротьбу та зберігати позиції як на внутрішньому, так і на світовому ринку [43, с.2].

Тож, управління бізнесом тісно пов'язано з поняттям «репутаційні ризики», яке надійно закріпилося у професійному та науковому вжитку, хоча, як і більшість речей в академічному світі, є об'єктом суперечок та різних трактувань з боку науковців. Деякі з них вказують на те, що термін «репутаційні ризики» є хибним. Зокрема, Дж. Рейнер стверджує, що поряд із такими поняттями, як «фінансовий ризик» чи «операційний ризик», термін «репутаційний ризик» виглядає дещо розмитим і є зручною назвою для всіх ризиків, які можуть, у свою чергу, справити вплив і на репутацію. Тому, на її думку, більш точним було б формулювання не «репутаційні ризики», а «ризик для репутації», як будь-які дії, події чи умови, що можуть негативно або сприятливо впливати на репутацію підприємства [66, с.783].

Частково не погоджуємось з думкою Дж. Рейнер та підтримуємо доводи Г. Хані [220]. Е. Гріффін [218], Дж. Ларкін [232], Б. Кісіль [66] та ін., які підкреслюють, що репутаційний ризик є неспівпадіння між реальними діями, поведінкою чи станом справ у компанії з очікуваннями стейкхолдерів. Чим

більшою є ця розбіжність, тим більша ймовірність настання ризикової ситуації, яка переростає в загрозу діяльності підприємства. Зокрема, Г. Хані [220] наголошує, що очікування стейкхолдерів є завжди динамічними, вони рухливі й підпадають під різноманітні впливи: висвітлення діяльності у ЗМІ, новини з ринків, заяви конкурентів тощо». Це наводить на думку, що підприємства повинні передбачати, за яких обставин може статися зсув у очікуваннях стейкхолдерів та що можна зробити, аби відновити статус-кво, оскільки навіть низький репутаційний ризик може розвинути та перерости у кризу. Саме тому при оцінюванні ризиків варто відштовхуватися від груп стейкхолдерів та їх точок зору на сім основних рушіїв репутації: «фінансові показники, надання послуг та товарів, бачення та лідерство, корпоративна соціальна відповідальність, умови праці, знання і навички, емоційна привабливість [66, с.784].

Дж. Рейнер [236], Г.Хані [220], Б. Кісіль [66] наголошують, що пр. інтегральному оцінюванні економічної безпеки підприємств доцільно застосувати матриці репутаційних ризиків, які пов'язують ймовірність настання ризикової ситуації із впливом на репутацію або можливими збитками, які понесе підприємство при його настанні. Зокрема, Дж. Рейнер пропонує використовувати матрицю ризиків [236], яка пов'язує ризики з рівнем фінансових втрат (у т.ч. й на відновлення довіри стейкхолдерів) [66, с.784] (табл. 3 Додаток В).

Г. Хані під час оцінки впливу репутаційних ризиків на економічну безпеку підприємств також пропонує використовувати матрицю, яка відображає кореляцію рівня збитків та ймовірність їх настання [66, с.784]

С.В. Горін [35, с. 128] оцінку рівня економічної безпеки підприємства за рівнем репутаційних ризиків пропонує здійснювати з використанням коефіцієнта ділової репутації (Кдр), який, на його думку, має визначатись як відношення ділової репутації до вартості підприємства:

$$K_{др} = ДР / ВП, \quad (1.9)$$

де $ВП$ – вартість підприємства, грн, що визначається як:

$$ВП = ВП1 + ВП2 + \dots + ВПn + ДР, \quad (1.10)$$

де $ВП1$, $ВП2$, $ВПn$ – вартість матеріальних і нематеріальних активів підприємства, грн; $ДР$ – ділова репутація, грн. [72, с.64].

Як свідчить практика, репутація є своєрідним кредитом довіри, джерелом ставлення споживачів продукції (послуг) до підприємств-виробників. Адже інтереси, вимоги сучасного споживача не обмежуються лише якістю, функціональною надійністю або ціною товару (послуги). Вони стосуються також суспільного визнання, соціального обличчя підприємства та підтверджених реальними справами. «Тому підприємствам не варто ігнорувати даного підходу при оцінюванні стану економічної безпеки підприємства, бо в ринкових умовах репутація є визначальним чинником успіху бізнесу [72, с.64].

Перелік N -підходів оцінювання економічної безпеки підприємств вважаємо доцільним доповнити і інвейронментльним підходом, тобто її оцінюванням за еколого-, економічними та соціальними загрозами, що пояснюється, насамперед, ратифікацією Україною Директив Європейського Парламенту і Ради, Паризької кліматичної угоди і інших міжнародних нормативно-правових актів та прийняттям країною зобов'язань щодо запровадження низьковуглецевих технологій виробництва.

Критично осмислюючи переваги та недоліки існуючого методичного інструментарію з інтегрального оцінювання економічної безпеки підприємств, вважаємо доцільним з переходом до інвайронментальної економіки, заправдати методику оцінювання за «пірамідою економічної безпеки підприємства» (рис. 1.6), цілком адаптованої до інформаційного забезпечення Звіту про управління, сформованого за ратифікованими Україною міжнародними стандартами Global Reporting Initiative (GRI), Eco-Management and Audit Scheme (EMAS), International Organization for Standardization's ISO 26000 (ISO 26000), що ґрунтується на виокремлених пріоритетних для досліджуваних підприємств компонентах економічної безпеки (здатності до резистентності, ризикоредукції

і економічної сукцесії), визначених показниках їх каузальних взаємозв'язків з екзогенними й ендогенними чинниками впливу та диференційованих за їх результатами рівнях безпеки.

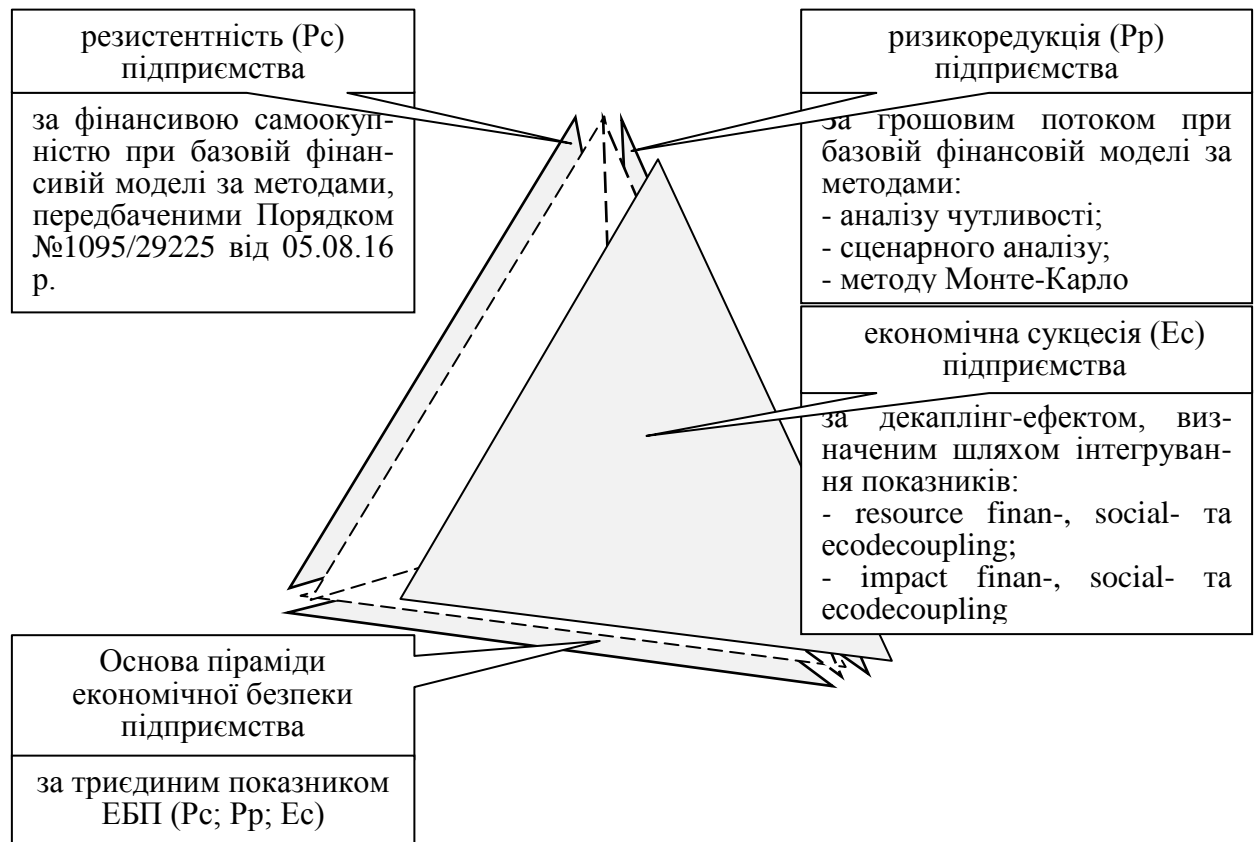

Рисунок 1.6 - Схематичне зображення оцінювання стану економічної безпеки підприємств за «пірамідою економічної безпеки»

Джерело: авторське бачення

Піраміді економічної безпеки підприємств символізує об'єкт дослідження, оскільки гранями такої піраміди виступають площини, що характеризують здатність підприємств до резистентності, ризикоредукції і економічної сукцесії. Площина ж основи піраміди саме і характеризує параметри економічної безпеки підприємства.

Для оцінки стану економічної безпеки металургійних підприємств за «пірамідою економічної безпеки» запропоновано використання трикомпонентного показника оцінки рівня їх економічної безпеки, який має визначатись за формулою:

$$\text{ЕБП} = f(P_c; P_r; E_c) \quad (1.11)$$

де ЕБП – інтегральна оцінка рівня економічної безпеки підприємства;

P_c – інтегральний показник резистентності;

P_r – інтегральний показник ризикоредукції;

E_c – інтегральний економічної суцесії.

При цьому показник резистентності P_c (здатності підприємства до опору екзогенним та ендогенним факторам) варто визначати за фінансовою самоокупністю при базовій фінансовій моделі за методами та показниками, передбаченими Порядком №1095/29225 від 05.08.16 р., оскільки він наразі є єдиним нормативно-правовим актом, яким передбачено методика та систему показників з оцінки фінансової життєздатності підприємств [140].

У разі, якщо за результатами розрахунку підприємство є фінансово самоокупним, то показник P_c має прирівнюватися до 1, у протилежному випадку – до 0.

В свою чергу показник ризикоредукції P_r (здатності підприємства до мінімізації чи нівелюванню існуючих ризиків та загроз бізнесу) доцільно розраховувати за грошовим потоком при базовій фінансовій моделі за методами:

- аналізу чутливості;
- сценарного аналізу;
- методу Монте-Карло.

Аналогічно, у разі, якщо за результатами розрахунку підприємство здатне до мінімізації чи нівелюванню існуючих ризиків та загроз бізнесу, то показник P_r має прирівнюватися до 1, у протилежному випадку – до 0.

Щодо показника економічної суцесії E_c слід зазначити, що в економічній науці методика його визначення практично відсутня, оскільки саме поняття «економічної суцесії» зустрічається лише в поодиноких випадках. Розглядаючи ж економічну суцесію, як здатність підприємства до інвайронментального розвитку (який передбачає одночасне поєднання економічного, соціального та екологічного розвитку), вважаємо за необхідне даний показник

визначати за трикомпонентним показником декаплінгу, що має поєднувати показники *finan-*, *social-* і *ecodecoupling*.

Поняття «декаплінгу» вперше набуло вжитку з публікацією Організацією з економічного співробітництва та розвитку (далі - ОЕСР) звіту «Показники для вимірювання декаплінгу тиску на навколишнє середовище від економічного зростання» (2002 р.), де розглядається як розмежування між економічним зростанням і тиском на довкілля, яке відбувається тоді, коли темпи росту екологічного тиску менші, ніж його економічна рушійна сила [40, с.13].

У вітчизняній науковій літературі поняття «декаплінг» (з англ. *decoupling*) ще не має адекватного українськомовного відповідника. Академічний же словник пропонує лише один варіант його трактування як розриву.

В економіці ж під декаплінгом розуміють порушення зв'язку між темпами економічного зростання та темпами антропогенного навантаження на довкілля і здоров'я людей. Ефект декаплінгу виявляється тоді, коли за позитивної динаміки економічного зростання показники негативного впливу на навколишнє середовище залишаються стабільними або демонструють тенденцію до зниження за той самий період [26, с. 61]. Досягнення ефекту декаплінгу є одним з найважливіших завдань для країн, що рухаються в напрямі сталого розвитку і побудови «зеленої» економіки, бо дозволяє мінімізувати негативні наслідки економічного зростання, якими є, зокрема, вичерпання ресурсів та соціальні наслідки антропогенного тиску на довкілля – зростання захворюваності людей на хвороби, пов'язані з еколого-деструктивним розвитком економіки [23, с.10].

Декаплінг - явище, за якого відбувається використання меншої кількості ресурсів на одиницю виробництва продукції та зменшення екологічного впливу будь-яких ресурсів, що використовуються, або від економічної діяльності, що здійснюється. Звідси, прийнято розрізняти декаплінг за факторами впливу на довкілля та декаплінг за ресурсними факторами.

Декаплінг за факторами впливу (або тиску) на довкілля спостерігається у разі збільшення обсягів виробництва при зменшенні негативного впливу на навколишнє природне середовище від будь-якої економічної діяльності (наприклад, зниження забруднення підземних вод, деградації земель, викидів в атмосферне повітря та обсягів утворення відходів), тобто збільшення еко-ефективності.

Ресурсний декаплінг означає зниження темпів використання ресурсів на одиницю економічного результату, і є результатом підвищення продуктивності ресурсів [23, с.11].

Тож, декаплінг відповідно методики ОЕСР характеризується показниками:
resource decoupling - декаплінгом за природоємкістю виробництва (рівнем використання у виробництві природних ресурсів);

impact decoupling – декаплінгом за природонавантаженням (рівнем впливу виробництва на навколишнє природне середовище [91, с.41].

Resource decoupling має розраховуватись за формулами:

$$\text{Decoupling Index} = \frac{N_E}{DF_E} / \frac{N_B}{DF_B} = \frac{N_E}{N_B} / \frac{DF_E}{DF_B} = \frac{I_N}{I_{DF}} \quad (1.12)$$

$$\text{Decoupling Factor} = 1 - \text{Decoupling Index}, \quad (1.13)$$

де N_E , N_B – обсяг використаних ресурсів підприємства у звітному та базовому періодах, натуральних одиниць;

N_E/N_B , I_N - темп зростання, або індекс фізичного обсягу спожитого ресурсу [23, с.13].

Impact decoupling має визначатись як:

$$\text{Decoupling Index} = \frac{EP_E}{DF_E} / \frac{EP_B}{DF_B} = \frac{EP_E}{EP_B} / \frac{DF_E}{DF_B} = \frac{I_{EP}}{I_{DF}} \quad (1.14)$$

$$\text{Decoupling Factor} = 1 - \text{Decoupling Index}, \quad (1.15)$$

де DF_E, DF_B (*Driving Force*) - показник економічного зростання у E -році (*End* - кінцевий рік вимірювань) та b -році (*basic* - початок вимірювань);

EP_E, EP_B (*Environment Pressure*) - показники екон-, соціа- та екологічного тиску;

$EP_E/EP_B, I_{EP}$ - темп зростання, або індекс відносної зміни екон-, соціа- та екологічного тиску в кінцевому періоді порівняно з базовим періодом, %;

$DF_E/DF_B, IDF$ - темп зростання показника економічного зростання, % [23, с.14].

Звідси показник економічної суцесії Ec має визначатись шляхом узагальнення показників *resource* та *impact DecouplingFactor* (як фундаментальної основи досягнення цілей сталого розвитку), розрахованих, виходячи з ланцюгових темпів приросту показників ендогенних та екзогенних факторів впливу:

$$Ec = f(Fd; Sd; Ed), \quad (1.16)$$

де Fd – інтегральний показник фінансового декаплінгу;

Sd - інтегральний показник соціального декаплінгу;

Ed - інтегральний показник екологічного декаплінгу;

Запропонований трикомпонентний показник оцінки рівня економічної суцесії металургійних підприємств пропонується визначати за рівнем відповідності його компонентів граничному значенню, обраного за одиницю. Тобто у випадку інвайронментального розвитку показник Ec набуватиме вигляду:

$$Ec (1; 1; 1). \quad (1.17)$$

У разі, якщо в результаті здійснення господарської діяльності спотерігається відхилення певного компонента від обраного граничного значення, то даний компонент має умовно прирівнюватись до 0.

Оскільки варіантів ситуацій з відхиленням тих чи інших компонентів трикомпонентного показника Ec є декілька, то вважаємо за доцільне його остаточне значення приймати за більшістю значень його компонентів. Так, у

разі якщо Ec характеризується як $(1; 0; 1)$, то остаточне його значення слід приймати за 1, і навпаки, якщо Ec характеризується $(0; 0; 1)$, то остаточне значення слід приймати за 0.

Порядок приведення інтегральних показників економічної безпеки підприємства (резистентності, ризикоредукції та економічної суцесії) у єдиний вимір має здійснюватись у наступній послідовності:

$$\begin{array}{c}
 \underbrace{X_{11}, X_{12} \dots X_n}_{Pc} \quad \underbrace{X_{21}, X_{22} \dots X_n}_{Pp} \quad \underbrace{X_{31}, X_{32} \dots X_n}_{Ec} \\
 \underbrace{Pc_t - Pc_{t-1}} \quad \underbrace{Pp_t - Pp_{t-1}} \quad \underbrace{Ec_t - Ec_{t-1}} \\
 \Delta Pc_t \leq 0 \quad \Delta Pc_t > 0 \quad \Delta Pp_t \leq 0 \quad \Delta Pp_t > 0 \quad \Delta Ec_t \leq 0 \quad \Delta Ec_t > 0 \\
 \underbrace{Pc_t = 0} \quad \underbrace{Pc_t = 1} \quad \underbrace{Pp_t = 0} \quad \underbrace{Pp_t = 1} \quad \underbrace{Ec_t = 0} \quad \underbrace{Ec_{ct} = 1} \\
 \underbrace{\hspace{15em}}_{\text{ЕБП (Pc ; Pp; Ec)}}
 \end{array} \tag{1.18}$$

Тобто першочергово на підставі часткових показників мають бути визначені інтегральні показники Pc , Pp та Ec . У разі якщо значення кожного інтегрального i -показника в t -період перевищує 0, то це свідчить про тенденцію його зростання відносно базового показника в $(t-1)$ період. Для оцінки кожного i -показника в t -періоді здійснюється присвоєння бальної оцінки, що опирається на значення показника відносно його базового рівня в періоді $(t-1)$.

У разі якщо значення будь-якого інтегрального i -показника економічної суцесії в t -період перевищує 0, то це свідчить про тенденцію його зростання відносно базового показника в $(t-1)$ періоді, що оцінюється в один бал. У разі ж, якщо значення будь-якого інтегрального i -показника економічної суцесії в t -періоді нижче чи дорівнює 0, то це свідчить про тенденцію його зменшення відносно базового показника в $(t-1)$ періоді, що оцінюється в нуль балів.

Враховуючи вищевикладене, у разі, якщо фактичне значення компонентів $(Pc; Pp; Ec)$ дорівнює їх граничному (достатньому) значенню, то значення показника ЕБП вважається достатнім:

$$\text{ЕБП} = f(1; 1; 1) \quad (1.19)$$

У разі якщо фактичне значення показників (P_c ; P_p ; E_c) дорівнює нулеві, то значення показника ЕБП вважається небезпечним:

$$\text{ЕБП} = f(0; 0; 0) \quad (1.20).$$

Для показника економічної безпеки підприємств можливі вісім варіантів ситуації, які умовно відповідають чотирьом зонам безпеки (рис.1.7).

Стан економічної безпеки		Безпечна зона		Передкризова		Кризова зона	
		(1;1;1)	(0;1;1)	(1;0;1)	(0;0;1)		
абсолютна безпека							
умовно керований		(1;1;0)	(1;0;0)	(0;1;0)	(0;0;0)	Небезпечна	
		прийнятний	ум.прийнятний	ум.прийнятний	неприйнятний		
Інтегральна оцінка економічної безпеки підприємства							

Рисунок 1.7 – Матриця зон економічної безпеки підприємства за трикомпонентним показником ЕБП

Джерело: авторське бачення

До зони абсолютної безпеки відносять підприємства, які характеризуються здатністю до опору екзогенним та ендогенним факторам, здатністю до мінімізації чи нівелюванню існуючих ризиків та загроз бізнесу та діяльність яких супроводжується інвайронментальним розвитком у відповідності до ЦСР та інших міжнародних стандартів, ратифікованих Україною.

Підприємства, що перебувають у передкризовій (критичній) зоні характеризуються в першу чергу економічною нестабільністю та фінансовою залежністю.

До кризової зони потрапляють підприємства, які характеризуються економічною нестабільністю та фінансовою залежністю, а також недотриманням стандартів з корпоративної соціальної відповідальності чи збереження довкілля.

У небезпечній зоні перебувають підприємства, відновлення життєдіяльності яких навіть внаслідок здійснення санаційних заходів не можливе.

Правильність визначення перебування підприємства в тій чи іншій зоні економічної безпеки можливе за умови якісного оцінювання стану загроз та належного інформаційного забезпечення.

Щодо інформаційного забезпечення оцінювання економічної безпеки підприємств варто зазначити, що наявні виклики сучасності, пов'язані з процесом європейської інтеграції України та ратифікацією Директиви №2013/34/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Щодо річної фінансової звітності, консолідованої фінансової звітності та пов'язаних із ними звітів окремих типів компаній» (далі – Директива ЄС) від 26 червня 2013 р. (якою внесено зміни до Директиви 2006/43/Є Європейського Парламенту і Ради та скасовано Директиву Ради 78/660/СЕС і 83/349/СЕС) [57] вимагають на формування якісного інформаційного забезпечення, оскільки відсутність такого ускладнює задоволення запитів користувачів у інформації з існуючих ризиків та загроз економічній безпеці бізнесу.

Одним із заходів імплементації Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу, ратифікованою Верховною Радою України [142], є Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні (щодо удосконалення деяких положень)» від 05.10 2017 р. за №2164-VIII [133], норми якого передбачають запровадження норм європейського законодавства щодо порядку формування корпоративної звітності вітчизняних підприємств, а отже, створення базису для

прозорості та ефективної економіки, адже правдивість і повнота корпоративної звітності підприємств є, насамперед, передумовою виникнення довіри до бізнесу [133].

Важливість запровадження норм європейського законодавства щодо порядку формування корпоративної звітності вітчизняних підприємств засвідчує і факт підписання Меморандуму про взаєморозуміння щодо розроблення і запровадження системи фінансової звітності (надання звітності у форматі XBRL) [102] очільниками Міністерства фінансів України, Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [63, с.15].

У відповідності до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. за №996-XIV (далі – Закон №996-XIV) [132] з 01.01.2018 р. підприємства, що становлять суспільний інтерес, зобов'язані складати Звіт про управління за стандартом XBRL [15] (документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності) [132] у сукупності з аудиторським висновком в єдиному електронному форматі.

До складу корпоративної звітності підприємств за Законом №996-XIV [132] мають входити:

- звіт про управління - документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності;

- звіт про платежі на користь держави (подається лише підприємствами видобувних галузей, а також підприємствами, що здійснюють заготівлю деревини і при цьому становлять суспільний інтерес) - документ, що містить узагальнену інформацію про діяльність суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у видобувних галузях або заготівлю деревини, а також

деталізовану інформацію про податки і збори, інші платежі, що були сплачені або належні до сплати на користь держави відповідно до закону [132].

Згідно п. 2. Розділу 2 Методичних рекомендацій зі складання Звіту про управління, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 07.12.2018 р. за №982 [138] (далі – Методрекомендації №982) до звіту про управління рекомендується включати нефінансові показники діяльності, що містять інформацію щодо впливу його діяльності, зокрема, на навколишнє середовище, соціальні питання (у тому числі питання соціального захисту працівників підприємства, поваги прав людини, боротьби з корупцією та хабарництвом) тощо [138]. Запровадження поданих пропозицій дозволить сформувати якісне інформаційне забезпечення для оцінки стану економічної безпеки підприємств та оперативного прийняття рішення щодо управління ризиками та загрозами підприємств.

Таким чином, критично осмислюючи переваги та недоліки *P*-підходів до інтегрального оцінювання стану економічної безпеки підприємств, запропоновано в умовах трансформаційних змін в економіці розширити перелік та *N*-підходів інвайронентальним підходом, за якого передбачається оцінювання стану економічної безпеки підприємств за «пірамідою економічної безпеки», яка, на відміну від існуючих методик інтегрального оцінювання економічної безпеки підприємств, цілком адаптована до інформаційного забезпечення Звіту керівництва (Звіту про управління), сформованого за *Global Reporting Initiative (GRI)*, *Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)*, *International Organization for Standardization's ISO 26000 (ISO 26000)* та ґрунтується на виокремлених пріоритетних для досліджуваних підприємств компонентах економічної безпеки (здатності до резистентності, ризикоредукції і економічної сукцесії), визначених показниках їх каузальних взаємозв'язків з екзогенними й ендегенними чинниками впливу та диференційованих за їх результатами рівнях безпеки, застосування якої на практиці забезпечить більш реалістичне її оцінювання та формування необхідного для прийняття управлінських рішень інформаційного забезпечення.

Висновки до розділу 1

За результатами вивчення теоретично-методологічних аспектів забезпечення економічної безпеки підприємств:

1. Констатовано, що неоднозначність інтерпретації у науковому тезаурусі понятійно-категорійного апарату забезпечення економічної безпеки підприємств потребує на уточнення його змістовної складової, а отже, на уніфікацію розмаїття трактування дефініцій його фундаментальних детермінант та формування авторського визначення.

2. Встановлено, що більшість підходів до трактування даного поняття мають фрагментарний характер, тобто характеризуються обмеженою сукупністю показників здатності підприємств до забезпечення економічної безпеки. В умовах же трансформаційних змін в економіці та актуалізації євроінтеграції дане поняття має формуватись з урахуванням загальноєвропейських норм та принципів функціонування підприємств. Тож, за результатами етимологічного, онтологічного, гносеологічного та компаративного аналізу фундаментальних детермінант побудови поняття «забезпечення економічної безпеки підприємства» та з урахуванням вимог сучасності, пов'язаних з трансформаційними змінами в економіці, сформовано за мерологічним підходом авторське визначення даного поняття, як чітко структурованої системи гарантування резистентності, ризикоредукції та економічної суцесії підприємств в умовах невизначеності та мінливості середовища їх функціонування.

3. Доведено, що з розширенням уявлення про забезпечення економічної безпеки підприємств, підходи щодо оцінювання її стану потребують на переосмислення. Базуючись на латеральному мисленні, ідентифіковано деструктивні чинники та загрози економічній безпеці підприємств та за детермінаційним підходом визначено систему критеріїв суджень щодо її стану, яка на відміну від існуючих, в умовах постійних трансформаційних змін в економіці передбачає оцінювання економічної безпеки за здатністю

підприємств до резистентності (опору ендогенним та екзогенним чинникам впливу), ризикоредукції (мінімізації чи нівелюванню існуючих ризиків та загроз бізнесу) та економічної сукцесії (інвайронментального розвитку), що дозволить підприємствам в умовах невизначеності та мінливості середовища їх функціонування сформувати евентуальну стратегію розвитку (стратегію управління подіями) на середньо- та довгострокових часових горизонтах, а отже, ефективно управляти дестабілізуючими чинниками впливу на їх економічну безпеку.

4. Встановлено, що переважна більшість методичного інструментарію з оцінювання економічної безпеки підприємств базується на моделях економічної безпеки підприємств, які в якості головного принципу пояснення їх економічної поведінки та взаємовідносин використовують детерміновану причинність та причинно-наслідкові односпрямовані зв'язки. Але застосування таких моделей засвідчило неадекватність опису економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці, і, як наслідок, призвело до суттєвих відхилень від реальності, що ускладнило прийняття оперативних рішень щодо упередження виникнення ризиків та загроз. Все це потребує на подальше вивчення існуючих проблем з оцінювання стану економічної безпеки підприємств та подальший пошук шляхів їх вирішення, виходячи з існуючих наукових фактів, положень загальнонаукової теорії оцінювання та новітніх моделей її забезпечення, що невпинно продовжують з'являтися як реакція на зміни у зовнішньому середовищі їх функціонування

5. Розглянуто методичні підходи до інтегрального оцінювання стану економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці. Критично осмислюючи їх переваги та недоліки, удосконалено методику оцінювання стану економічної безпеки підприємств за «пірамідою економічної безпеки», яка, на відміну від існуючих, цілком адаптована до інформаційного забезпечення Звіту керівництва (Звіту про управління), сформованого за *Global Reporting Initiative (GRI)*, *Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)*, *International Organization for Standardization's ISO 26000 (ISO 26000)* та

ґрунтується на виокремлених пріоритетних для досліджуваних підприємств компонентах економічної безпеки (здатності до резистентності, ризикоредукції і економічної сукцесії), визначених показниках їх каузальних взаємозв'язків з екзогенними й ендогенними чинниками впливу та диференційованих за їх результатами рівнях безпеки, застосування якої на практиці забезпечить більш реалістичне її оцінювання та формування необхідного для прийняття управлінських рішень інформаційного забезпечення.

Основні результати розділу опубліковано в працях [172, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181].

РОЗДІЛ 2

ОЦІНЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Діагностика існуючої моделі забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств та її вразливості під впливом екзогенних чинників

Сьогодні Україну загально визнано металургійним нетто-експортером, оскільки після тривалих років аутсайдерства вона ввійшла до ТОП-10 країн-лідерів з виплавки сталі і виробництва чавуну та займає друге місце серед країн СНД. За даними GMK Center, частка металургії у ВВП України з урахуванням суміжних галузей в 2019 році сягнула 12%. Наразі галузь забезпечує близько 28% загального припливу валюти в Україну [87]. Проте у структурі експорту, як і раніше, домінує продукція з відносно низькою доданою вартістю – окатиші, сляби, гарячекатаний і холоднокатаний прокат, катанка тощо, частка яких становить понад 83% від загального експорту металовиробів [18]. Володіючи майже 1/6 світових запасів залізної руди, Україна мала б не лише зміцнити свої позиції на світовому ринку, а й посилити їх, проте до тепер вони лишаються нестійкими.

Збереження позицій вітчизняних металургійних підприємств на світовому ринку, насамперед, визначається обраною моделлю забезпечення економічної безпеки - організованою множиною взаємопов'язаних компонентів та елементів, що поєднані в одне ціле єдиним, визначальним задумом та/або провідною думкою щодо створення сприятливих умов ефективної діяльності підприємств у мінливому середовищі.

Вибір тієї чи іншої моделі забезпечення економічної безпеки підприємств потребує індивідуального підходу, проведення ретельної діагностики та інтерпретації проведених аналітичних розрахунків з урахуванням стратегічних цілей та особливостей діяльності підприємств, оскільки правильно обрана

модель дозволяє не лише забезпечити економічну безпеку підприємства, а й надає можливість за допомогою аналізу та економіко-математичного інструментарію спрогнозувати зміни у середовищі його функціонування на середньо- та довгострокових часових горизонтах [9, с.43].

При виборі тієї чи іншої моделі забезпечення економічної безпеки підприємств варто пам'ятати, що вона має бути максимально адаптована до умов внутрішнього та зовнішнього середовищ, оскільки лише за таких умов можливо забезпечити життєздатність підприємств та їх швидке реагування на екзогенні та ендогенні чинники впливу.

Отже, адаптованість моделі забезпечення економічної безпеки підприємств до середовища їх функціонування, насамперед, визначається, як зазначалось в п.1.2, здатністю протистояти викликам екзогенних чинників впливу (резистентністю). Тож, з метою встановлення адаптованості моделі забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств, здійснемо короткий екскурс викликів, що виникли у зовнішньому середовищі під впливом екзогенних чинників.

Дослідження екзогенних чинників впливу на забезпечення економічної безпеки підприємств традиційно здійснюється за загальноприйнятими підходами до аналізу макросередовища, тобто за класичними моделями PEST (та його варіанти STEP, PESTLE, SLEPT, STEEPLE та ін.), DRETS, SWOT та ін. Перелічені методики в структурованій формі охоплюють значний обсяг чинників впливу на зовнішнє середовище, проте не завжди дають йому реалістичну оцінку, оскільки не враховують сили їх впливу [184, с.100].

Отримання ж реальної картини адаптованості існуючої моделі забезпечення економічної безпеки підприємств до зовнішнього середовища, на нашу думку, можливе за структурно-просторовим підходом, за якого простір (зовнішнє середовище) розглядається як сукупність багатовимірних, структурованих підпросторів забезпечення економічної безпеки підприємств з певною системою позицій і відносин між стейкхолдерами, визначених впливом

екзогенних (наднаціональних, національних та регіональних) факторів впливу (рис.1 Додатка Д).

Кожен зі структурованих підпросторів забезпечення економічної безпеки підприємств формується під впливом чинників, що формуються залежно від інтересів стейкхолдерів та можливостей їх впливу на життєдіяльність підприємств.

Діагностику існуючої моделі забезпечення економічної безпеки підприємств до зовнішнього середовища, як на наш погляд, варто здійснювати, виходячи з інтересів стейкхолдерів металургійної галузі.

Серед стейкхолдерів лідерами безперечно є металургійні підприємства, пріоритетними інтересами, яких є забезпечення економічної безпеки підприємств завдяки збереженню позицій на світовому ринку, розширенню внутрішнього ринку, залучення інвестицій на модернізацію виробництва, дотримання стандартів корпоративної соціальної відповідальності, зниження тиску на довкілля тощо. Тож, виходячи з пріоритетних інтересів металургійних підприємств, проведемо комплексне дослідження існуючої моделі забезпечення їх економічної безпеки, акцентуючи увагу на викликах, що створюють суттєві загрози економічній безпеці. Серед числа яких варті уваги:

- безпрецедентне зростання обсягів металовиробництва на тлі постійного перевищення виплавки металу над його споживанням і розширення металургійних потужностей. Головною причиною утворення сталевого профіциту в більшості країн та регіонів виступає зростаючий обсяг надлишкових сталеплавильних потужностей, тобто різниця між номінальними виробничими потужностями та фактичними обсягами виробництва сталі.

Протягом аналізованого періоду у світовій металургії спостерігається зростання концентрації виробництва, сталеплавильних потужностей, споживання й експорту металопродукції в десяти країнах-лідерах з виплавки металу, частка яких у світовому випуску сталі перевищує 80%. Наслідком є суттєве загострення конкуренції між цими державами [6, с.17].

Аналіз рейтингу ТОП-10 країн-лідерів з виробництва металопродукції засвідчує, що, наразі центром світової металургії є країни Азії, зокрема, Китай, Японія та Індія (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка змін позицій у рейтингу ТОП-10 країн-лідерів на світовому ринку металопродукції протягом 2014-2018 рр. (млн. т)

Країни-виробники	Роки									
	2014		2015		2016		2017		2018	
	млн.т	позиція в рейтингу	млн.т	позиція в рейтингу	млн.т	позиція в рейтингу	млн.т	позиція в рейтингу	млн.т	позиція в рейтингу
Китай	822,3	1	803,8	1	808,4	1	831,7	1	807,8	1
Японія	110,7	2	105,1	2	104,8	2	104,7	2	104,8	2
Індія	87,3	3	89,0	3	95,5	3	101,5	3	95,5	3
США	88,2	4	78,8	4	78,5	4	81,6	4	78,5	4
РФ	71,5	5	70,9	5	70,5	5	71,5	5	70,5	5
Південна Корея	71,5	6	69,7	6	68,6	6	71,0	6	68,6	6
Німеччина	42,9	7	42,7	7	42,0	7	43,3	7	42,1	7
Туреччина	34,0	9	31,5	9	33,2	8	37,5	8	33,2	8
Бразилія	33,9	8	33,2	8	31,3	9	34,4	9	31,3	9
Україна	27,2	10	23,0	10	24,2	10	21,3	12	24,2	10

Джерело: [GMK]

Традиційні металургійні регіони – ЄС, СНД та Північна Америка – дещо втратили свої позиції на світовому ринку внаслідок як азіатсько-китайської «експансії», так і внутрішніх проблем, однак зберегли вплив у споживанні металу та металоторгівлі. Лідерство в ЄС історично належить таким державам, як Німеччина, Італія, Франція, Іспанія, Великобританія, Бельгія та Нідерланди, які зберігають позиції і як виробники, і як споживачі металопродукції. Останнім часом до них приєдналися Чехія, Польща та Словаччина. У СНД першість належить Росії та Україні [6, с.17].

Привертає увагу і той факт, що протягом періоду, який вивчався обсяги виробництва металопродукції у більшості країн, в тому числі і в Україні, характеризуються тенденцією спаду, в той час як в Індії спостерігається суттєве

нарощування обсягів виробництва, що в 2019 році примусило Японію поступитись Індії другою позицією у ТОП-10 світових лідерів з виробництва сталі та чавуну.

Зростання обсягів виробництва металопродукції в Індії обумовлене надходженням значних іноземних інвестицій та запровадженням урядової політики, спрямованої на захист внутрішнього ринку від експорту металопродукції.

Україні ж протягом періоду, що вивчався вдалось зберегти позиції у ТОП-10 світових лідерів з виробництва металопродукції, проте вони лишаються досить нестійкими, про що свідчить скорочення обсягів експорту металопродукції з 27,2 у 2013 р. до 24,2 млн.т. у 2018 р.

Яскравим прикладом тому є і динаміка змін позицій одного зі світових лідерів металургійного виробництва – Групи Метінвест Холдингу (табл.1 Додатку Д). У 2013 році Група Метінвест Холдинг за обсягами експорту металопродукції займала 25-у позицію у рейтингу світових лідерів. Проте протягом останніх років її позиції суттєво погіршились.

За показниками 2018 року Група Метінвест Холдинг ледве утрималась на 42-й позиції. Ситуація інших вітчизняних виробників металопродукції не є кращою. Втрата позицій на світовому ринку загрожує втратою ринків збуту, а оскільки українськими товаровиробниками експортується до 80% виготовленої металопродукції, то втрата ринків збуту може бути летальною.

Унаслідок цього проблема надлишкових виробничих потужностей у металургії постає на порядку денному таких впливових міжнародних організацій, як Велика двадцятка, Комітет зі сталі ОЕСР, Глобальний форум з надлишкових сталеплавильних потужностей. Членами останнього у листопаді 2017 р. було визначено заходи, спрямовані на обмеження обсягу сталеплавильних потужностей із дотриманням учасниками металоринку принципів вільної торгівлі, відмови від субсидій і заходів державної підтримки, а також уніфікації «ігрового поля» [14]. Однак, незважаючи на здійснені кроки, повного консенсусу країни досягти так і не змогли. Головні розбіжності, які виникли

між найбільшими нетто-експортером та нетто-імпортером металопродукції у світі – Китаєм та США відповідно, здебільшого стосувалися проблем вивільнення робітників та надання субсидій державним металургійним підприємствам [6, с.16].

Зростання концентрації виробництва, сталеплавильних потужностей, споживання й експорту металопродукції в країнах-лідерах з виробництва металопродукції через китайську «експансію» (виключення становить лише імпорт металу через існування великої кількості країн, які не мають розвиненого металургійного виробництва, тому змушені закуповувати сталеву продукцію на зовнішніх ринках) призвело загострення конкуренції між цими державами, що потребує пошуку нових, більш «креативних» рішень щодо виробництва та збуту продукції, які б не тільки поліпшували традиційні результати функціонування галузі, але й забезпечили її інвайронментальний розвиток [6, с.17].

Головною причиною утворення сталевого профіциту в більшості країн та регіонів виступає зростаючий обсяг надлишкових сталеплавильних потужностей, тобто різниця між номінальними виробничими потужностями та фактичними обсягами виробництва сталі.

Поглиблення дисбалансу між обсягом споживання металопродукції і обсягом виробництва сталі протягом останніх років призводить до зміщення центрів виробництва і споживання в країни, що розвиваються (країни Азіатського регіону), у той час як значна частка виробничих потужностей в розвинутих економіках світу залишається не задіяною, що веде до хронічного недовантаження виробничих потужностей. На цей час саме існування надлишкових виробничих потужностей є однією з основних причин кризи світової металургії;

- залежність від кон'юнктури світового ринку металопродукції.
Експортна орієнтація металургійної галузі зробила її залежною від кон'юнктури світового ринку металопродукції, який сьогодні характеризується жорсткою конкуренцією через постійне зростання у світі нових виробничих потужностей

внаслідок масштабної модернізації металургійних підприємств у країнах із розвиваючою економікою.

Експортні ціни на більшість продукції з асортименту вітчизняної металургії у 2016 р. зменшилися на 3-10%, а у 2017 р. зниження цін суттєво пришвидшилося і склало вже 30-35%. Це спричинило зниження цінової конкурентоспроможності українських металургів, адже собівартість їх продукції постійно зростає під впливом як зовнішніх чинників (тиску з боку природних монополій, що підвищують вартість природного газу, залізничні тарифи та тарифи на електроенергію), так і внутрішніх (техніко-технологічна відсталість, низький рівень інвестиційно-інноваційної активності тощо). Водночас саме по собі збільшення собівартості продукції металургії суттєво нівелювало ефект від зростання обсягів експортної виручки [19, с.144].

Залучення значних інвестицій країнами, що розвиваються сприяло модернізації металургійного виробництва. Темпи ж модернізації технологій виробництва в Україні не втішні та характеризуються даним табл. 2.2.

Відповідно даних табл.2.2 найбільш поширеним у світі серед способів виробництва сталі є киснево-конвертерний. Наразі його запроваджено у країнах ЄС, Бельгії, Німеччина, Румунія, Швеція та серед країн Азії - металовиробники Китаю, Японії, Південної Кореї, Бразилії та ін.

Киснево-конвертерному способу виробництва суттєво поступається електросталеплавильний спосіб, за яким нині виробляється майже третина світових обсягів виробництва сталі. Від мартенівського способу виробництва сталі відмовились практично всі країни, окрім України.

Мартенівський спосіб виплавки сталі лишається одним з найбільш енерго- та ресурсомістких. Мартенівська сталь у загальному обсязі виробництва в Україні займає п'яту частину, що негативно позначається на ефективності та конкурентоспроможності металургійних підприємств. Висока собівартість продукції не дозволяє Україні конкурувати з виробниками Китаю, Японії, Індії, Південної Кореї та іншими країнами.

Таблиця 2.2

**Компаративний аналіз технологічних способів виробництва сталі в
Україні та світі протягом 1998-2017 рр.**

Регіон	Спосіб виробництва сталі,%									Частка безперервного розливання сталі,%		
	киснево-конвертерний			електростале плавильний			мартенівський			1998	2008	2017
	1998	2008	2017	1998	2008	2017	1998	2008	2017			
ЄС-28	63,7	58,0	59,7	35,4	41,6	40,3	0,9	0,3	-	90,5	96,3	96,5
Інші країни Європи	35,6	28,2	32,7	64,0	71,8	67,3	0,4	-	-	95,7	100	100
СНД, разом	54,8	54,7	66,9	12,3	23,2	26,9	32,9	23,7	6,2	39,7	62,8	77,0
в т.ч. Україна	45,8	42,9	63,3	8,3	9,1	13,3	45,6	42,1	25,7	39,1	45,6	56,4
Північна Америка	52,6	42,4	32,6	47,4	57,6	67,4	-	-	-	95,0	97,1	95,6
Південна Америка	66,7	62,8	68,6	32,1	36,0	30,2	-	-	-	82,8	94,8	98,3
Африка	56,0	35,5	32,9	43,2	64,5	67,1	-	-	-	93,1	98,5	100
Близький Схід	24,3	11,9	6,5	75,7	88,1	93,5	-	-	-	100	100	100
Азія	60,8	76,6	81,2	29,1	23,1	18,3	3,0	0,1	-	82,4	95,9	97,5
Океанія	85,5	79,8	79,5	14,5	20,2	20,5	-	-	-	99,5	99,2	100
Світ загалом	59,1	65,9	71,4	33,6	32,0	27,9	4,5	2,1	0,4	83,4	93,4	96,2

* у % від загального обсягу виробництва
Джерело: [ГМК]

Тож, маємо констатувати, що без інноваційного розвитку вітчизняні металургійні підприємства очікують безперспективні зміни, і насамперед, втрата лідируючих позицій у десятці країн-лідерів з виробництва металопродукції, оскільки їх технологічне відставання з кожним роком лише збільшується, оскільки кожен наступний технологічний уклад є більш коротким у часі і більш глибоким за характером соціально-економічних змін, ніж попередній.

Важливе значення в інноваційному розвитку металургійних підприємств відіграє інноваційна спроможність країни, а отже, вважаємо доцільним зупинитись на її вивченні.

За підіндексом «інноваційна спроможність» у 2018 році Україна посіла 58 позицію (табл. 2.3).

**Тенденції змін позицій України у рейтингу GCI за підіндексом
«інноваційна спроможність» протягом 2013-2018 рр.**

Показники	Роки				
	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018
	рейтинг зі 148 країн	рейтинг зі 144 країн	рейтинг зі 140 країн	рейтинг зі 138 країн	рейтинг зі 137 країн
Інноваційна спроможність	100	82	52	49	58
Якість науково-дослідних інститутів	69	67	43	50	60
Витрати фірм на розвиток і дослідження	112	66	54	68	76
Співпраця закладів вищої освіти з підприємствами у площині ДіР	77	74	74	57	73
Державні закупівлі новітніх технологій і продукції	118	123	98	82	96
Наявність вчених та інженерів	46	48	29	29	25
Кількість патентів, отриманих у США (на 1 млн. населення)	52	52	50	49	43

Джерело: [GMK]

Проте вже у 2019 році за Bloomberg Innovation Index Україна втратила 7 позицій порівняно з попереднім результатом, посівши 51 місце серед 95 аналізованих країн; за рівнем готовності до виробництва майбутнього в контексті четвертої промислової революції Україна належить до країн, у яких воно тільки зароджується (Nascent Countries), і займає 43 позицію зі 100 за показником структури виробництва (Structure of Production) та 63 – за показником драйверів виробництва (Drivers of Production). Найгірший результат спостерігається щодо рівня розвитку інституційного середовища (Driver: Institutional Framework) – 94 місце [6, с.53].

Однак інноваційний розвиток металургійних підприємств визначається не лише інноваційною спроможністю країни, а й її технічною готовністю.

За підіндексом «технологічна готовність» Україна у 2018 р. поступилась позиціями з попереднім роком і посіла 85-у позицію у рейтингу GCI (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Тенденції змін позицій України у рейтингу GCI за підіндексом
«технологічна готовність» протягом 2013-2018 рр.**

Показники	Роки				
	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018
	рейтинг зі 148 країн	рейтинг зі 144 країн	рейтинг зі 140 країн	рейтинг зі 138 країн	рейтинг зі 137 країн
Технологічна готовність	81	94	85	86	85
Наявність новітніх технологій	69	106	113	96	93
Рівень освоєння технологій	80	100	100	100	74
Іноземні інвестиції та трансфер технологій	109	131	127	117	115
Інтернет користувачі, %	88	93	82	80	80
Використання широко- смугового доступу до мережі Інтернет/ на 100 осіб	69	71	68	72	64

Джерело: [GMK]

Відповідно до даних табл. 2.4 позиції України за даним підіндексом впродовж 2014-2018 років характеризуються амплітудою коливань – від до 81-ї позиції до 85-ї. Причинами поступу позицій визнано низькі темпи заміщення технологічних укладів. Зокрема, металургійними підприємствами до тепер в переважній більшості використовуються ресурсоємні та енергозатратні технології виробництва (зокрема, мартенівський метод виплавки сталі), що не дозволяє їм брати участь у конкурентних змаганнях з більш технологічно розвиненими державами за провідні позиції на світовому ринку металопродукції [24, с.308].

Однак технічне переозброєння металургійних підприємств не матиме сенсу, якщо не забезпечити збут продукції. Так склалося, що внутрішнє споживання металопродукції в Україні становить лише 20% усього виробленого вітчизняними компаніями металу, інша частина йде на експорт. Експорт приносить валюту, проте економіка України стає дуже вразливою до

змін світового ринку. Для зміцнення економічної безпеки металургійних підприємств необхідно, насамперед, забезпечити зростання попиту на внутрішньому ринку.

Щоб стимулювати внутрішній попит на метал, є два реальні шляхи, але вони багато в чому залежать від дій уряду країни і доброї волі металургійних олігархів. Перший шлях - це державне фінансування будівництва, бажано будівництва житла, що дасть стимул для збільшення виробництва металу будівельного профілю, арматури та інших видів прокату. За такої ситуації одразу вирішиться дві проблеми - металурги отримують нові замовлення і зменшується нестача житла. Другий напрям - активізація діяльності в машинобудівній, суднобудівельній, будівельній галузі та ін., розширення сортаменту металопродукції для обмеження імпорту в рамках законодавства СОТ;

- *дефолти металургійної галузі.* Досліджуючи екзогенні фактори впливу на економічну безпеку металургійних підприємств, варто зупинитись і на дефолтах металургійної галузі, наслідками яких є посилення боргового навантаження на металургійні підприємства, а отже, і посилення загроз їх життєдіяльності. Це пояснюється тим, що металургія – капіталоемна галузь. Для проектів з модернізації або підтримки потужностей в роботі металургійним підприємствам доводиться брати на себе ризик і залучати великі суми на борговому ринку. Ті металургійні підприємства, які на момент циклічних криз опиняються в середині інвестиційного циклу або мають високе боргове навантаження, найчастіше стають неплатоспроможними [15].

Наразі боргове навантаження підприємств металургії у світі за показником чистого боргу/ЕВІТДА склало 4,5, при середньому за останні роки - 4,0. Під час спаду на ринку цей показник інколи зростає до 5-6, що свідчить про високий ризик неспроможності підприємств обслуговувати борги [15].

В Україні лише за період 2009-2015 рр. у металургійній галузі відбулося п'ять дефолтів. Мова йде, насамперед, про технічні дефолти, з виникненням яких металургійні підприємства, намагаючись вирішити ситуацію, залучали

значний капітал для реалізації інноваційних проектів, що відповідно ускладнило ситуацію з борговими зобов'язаннями, а отже, і посилило загрози виникнення на наступні 3-5 років нових дефолтів. Так, зокрема, відбулося з Індустріальним союзом Донбасу (далі – ІСД), який в 2005-2008 рр. інвестував у модернізацію Алчевського МК та Алчевського ККЗ інвестиції обсягом 3,5 млрд. дол. США. На той час ці заводи були найбільш модернізованими в Україні, що дозволило ІСД в 2008 році посісти 25-у позицію серед числа світових компаній-лідерів з виробництва металопродукції. Проте в період кризи 2014-2015 рр. ІСД виявився фінансово неспроможним обслуговувати боргові зобов'язання, а тому фактично припинив своє існування.

Серйозні загрози під час кризи 2014-2015 рр. постали і перед Метінвест Холдингом, який в 2008-2013 рр. залучив на модернізацію металургійних підприємств понад 4,4 млрд. дол. США, а також і перед Інтерпайпом, який на заміну мартенівського цеху Нижньодніпровського ТЗ спрямував майже 1,0 млрд. дол. США [170 с.4].

Кейси дефортів в металургійній галузі в Україні подано в табл. 2.5

Таблиця 2.5

Кейси дефортів в металургійній галузі України

Підприємство	Роки	Заходи
Феррехро	2015	Компанія самостійно запропонувала інвесторам реструктуризацію єврооблігацій і в 2015 році здійснила її в два етапи (в лютому - \$500 млн. та в червні - \$287 млн.). Загальна сума кредитів і позик компанії на кінець 2014 р. становила \$1,3 млрд., а боргове навантаження компанії, тобто EV/EBITDA - 1,4
Інтерпайп	2009-2019	В 2009 році компанії допустила дефолт банківським кредитним лініям та єврооблігаціям на \$200 млн. В 2010-2011 єврооблігації були реструктуризовані, проте в 2013 році компанія знову допустила дефолт з причини відмови РФ у наданні квоти на безмитні поставки труб. Реструктуризацію завершено у 2019 р.
Донецьк сталь	2009-2018	В момент кризи 2008 року компанія мала великий кредитний портфель. В 2010-2011 рр. проведено реструктуризацію. В 2017 р. група втратила контроль над активами в м. Донець. В 2018 р. частку компанії придбав Метінвест Холдинг

Продовження табл. 2.5

Підприємство	Роки	Заходи
Метінвест Холдинг	2014-2017	В результаті конфлікту на Донбасі і різкого падіння цін на сировину і металопродукцію, восени 2014 р Метінвест Холдинг звернувся до кредиторів з пропозицією про реструктуризацію єврооблігацій на суму \$500 млн. В 2015-2017 рр. було проведено реструктуризацію боргу обсягом \$2,29 млрд. Уже на початку 2018 року група змогла знову вийти на борговий ринок, випустила нові єврооблігації, рефінансувала наявну заборгованість і залучила нові інвестиції
ІСД	2009-2015	В наслідок кризи 2008-2009 рр. корпорація опинилася не здатна обслуговувати борг в розмірі близько \$3,0 млрд., який залучався для реалізації великих інвестпроектів. Досягти угоди про реструктуризації з кредиторами не вдалося. У 2010 р контрольний пакет акцій корпорації продано інвесторам. Втрата активів в результаті конфлікту на Донбасі і падіння цін на світових ринках в 2014-2015 рр. зробило ІСД остаточно неплатоспроможним

Джерело: [170, с.9]

У країнах з розвиненими фінансовими ринками металургійні компанії залучають капітал на більш тривалий період і таким чином намагаються зменшити ризики неспроможності обслуговування боргових зобов'язань.

В Україні фінансовий ринок практично не функціонує, що суттєво ускладнює залучення капіталу українськими металургійними підприємствами та створює загрози їх економічній безпеці;

- антидемпінгові та захисні заходи на світовому ринку металопродукції.

Не можна залишити поза увагою і загрози для українських металургів, пов'язані з введенням урядом США захисного заходу у вигляді мита на імпорт металопродукції у розмірі 25%, незалежно від країни походження.

На перший погляд здається, що прийняття такого рішення не настільки вразливе для українських металургійних підприємств, оскільки Україна до США експортує лише 1,5% річного обсягу виробництва металопродукції або іншими словами в межах 1,5 млн. т., з яких 1,3 млн. т. чугун і решта металопрокат. Проте при детальному вивченні ситуації спостерігаємо, що із запровадженням 25% імпортного мита Туреччина (до якої Україна наразі експортує до 65% річного обсягу виробництва металопродукції), а також

країни, що не входять до складу ЄС (до яких експортується понад 14% виготовленої металопродукції) першими ініціювали власні захисні розслідування відносно сталюого імпорту, що саме і стало загрозою життєздатності вітчизняної металургії.

Посилило загрози життєздатності вітчизняним металургійним підприємствам і прийняття рішення Європейської комісії щодо введення загальної квоти для всіх без винятку країн, які поставлятимуть свою металопродукцію на територію країн ЄС.

Наразі в основу розподілу квоти покладено принцип *first come-first served* (перший прийшов – перший отримав), тобто без виділення квотованих обсягів для окремих країн, що не дає країнам ніяких гарантій щодо поставок. У разі вибрання квоти, всі наступні поставки металопродукції обкладаються митом у розмірі 25%. Тож, існує велика ймовірність, що великі постачальники металопродукції на європейський ринок такі як Індія, Китай або Росія просто виберуть цю квоту швидше за Україну. Якщо ж Україна не встигне потрапити до цієї квоти, то до наступних поставок буде застосовуватися мито в розмірі 25% [62].

Відповідно до рішення Європейської комісії, під дію захисних заходів потрапили 11 видів української металопродукції, зокрема: гарячекатані листи і полоси, холоднокатані листи, заготівка сталюа квадратна, прутики, нержавіюча арматура та легкі секції, катанка з нелегованої та легованої сталі, кутики і спеціальні профілі, труби для газопроводів, профільні секції, безшовні нержавіючі труби, нелегована проволока.

Оцінивши реальні загрози, Європейська комісія з 2 лютого 2019 р. на період до 30 червня 2021 р. ввела нові захисні заходи відносно імпорту 26 видів металопродукції, до якого потрапили 14 видів вітчизняної металопродукції.

З жовтня 2019 року українські постачальники довгого прокату в результаті введення захисних мит на імпорт квадратної заготовки і арматури втратили ринок Єгипту. Це був найбільший ринок для вітчизняної заготовки. Замінити його в повній мірі не вдасться, так як в пошуках нових ринків

виявилися і конкуренти з Росії та Туреччини, які виграють у ціновій конкурентоспроможності у вітчизняних виробників. В кінці жовтня Gulf Cooperation Council, в який входять Бахрейн, Катар, Кувейт, ОАЕ, Оман і Саудівська Аравія, оголосив про початок захисного розслідування щодо імпорту прокату і труб. У 2018 року постачання прокату з України в країни регіону склали 235 тис. т., а за 9 міс. 2019 г. - 280 тис. т.

Створило загрози економічній безпеці металургійних підприємств і рішення Гесех, відповідно до якого з метою упередження загроз бразильській металургії внаслідок імпорту українських безшовних труб, для окремих підприємств України визначено антидемпінгові мита, що становлять:

- \$145,26/т для продукції заводів «Інтерпайп Ніко Тьюб» та «Інтерпайп НТЗ»;
- \$708,60/т для продукції інших українських постачальників.

Так, внаслідок запровадження даного мита, як повідомляв GMK Center, за підсумками 2019 року «Інтерпайп» скоротив обсяги експорту до Бразилії трубної продукції в натуральному виразі на 7% порівняно з 2018 роком – до 798 тис. т., що призвело до зменшення виручки від продажу труб на 13%, тобто в порівнянні з 2018 роком – до 658 млн. дол. США. В першому півріччі 2020 року через скорочення попиту і зниження цін на продукцію виручка компанії «Інтерпайп» від продажу труб зменшилась на 36% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року, тобто до 231 млн. дол. США [21];

- *«вуглецевий бар'єр»*. Практично летальним для українських підприємств металургії може стати запровадження, запропонованого Єврокомісією, так званого «вуглецевого бар'єру» у вигляді мита на імпорт металопродукції з розрахунку CO₂. Очікується, що введення «вуглецевого бар'єру» дозволить запобігти «витоку вуглецю» та конкурувати «зеленим» європейським виробникам металопродукції з іноземними колегами.

Вітчизняні ж металургійні підприємства наразі не готові конкурувати із «зеленим» європейським виробникам металопродукції, а отже, експорту напівфабрикатів (які Україна щорічно експортує до країн ЄС у обсязі понад 3 млн. т.), загрожує часткова втрата ринку збуту;

- *антидемпінгові розслідування*. Суттєвим чинником впливу на економічну безпеку металургійних підприємств варто визнати і антидемпінгові розслідування, які мали б бути направлені на забезпечення чесної конкуренції. Проте, на жаль, в переважній більшості вони використовуються як інструмент протекціонізму, а отже, сприяють не захисту, а навпаки, ускладненню ситуації. Зокрема, антидемпінгові розслідування з приводу експорту г/к прокату до країн ЄС завершилися для України введенням мита на кожну т. г/прокату у розмірі 60,5 євро за тонну.

Ефективність антидемпінгових розслідування досить вдало зображено на рис. 3 Додатку Д.

- *тінезація економіки*. Не менш загрозливою для економічної безпеки металургійних підприємств є тінізація економіки. Перебуваючи на «непрестижних» сходинках рейтингу корумпованості країн світу, Україна, має «слабке місце» в економічній безпеці за рівнем тінізації. Так, у світовому рейтингу корумпованості країн, складеному *Transparency International*, у 2019 році Україна за індексом сприйняття корупції - *CPI* посіла 134-у позицію серед 178 країн світу (табл. 2 Додаток Д) [95, с.46].

Ухвалення антикорупційних законів наприкінці 2014 року мало б поліпшити ситуацію з тінізацією економіки, проте у 2015 році *CPI* зріс лише на 1 бал та досяг рівня 27 балів, а отже, Україна у світовому рейтингу за індексом сприйняття корупції посіла 130 позицію серед 168 країн, що досліджувались.

За показниками *CPI-2016* великого прориву у сфері боротьби з корупцією Україна не досягла. Показники індексу зросли лише на 2 бали - до 29. Тож, у світовому рейтингу країна посіла 131 місце серед 176 країн. Не дивлячись на запровадження системи *ProZorro*, на загальну оцінку країни вплинули: слабкість інституцій, що забезпечують верховенство права; корупція у сфері публічних фінансів; гальмування розслідування кейсів «великої корупції» тощо [31].

У 2017 році, аналогічно попереднім рокам, суттєвих змін *CPI* не відбулося. Україна посіла 130 позицію з показником у 30 балів. Проте вже у наступному 2018 році з посиленням взаємодії влади і бізнесу, а саме із

запровадженням процедури автоматичного відшкодування податку на додану вартість, розширенням сфери застосування систем *ProZorro* і *DoZorro*, відкриття Офісу бізнес-омбудсмена України сприяли зростанню показника *CPI* до 32 балів та відповідно зміні позиції України зі 130 на 120 позицію серед 180 країн.

За показниками *CPI-2019* Україна отримала 30 балів, що на 2 бали менше, ніж у попередньому році, і посіла 126 місце у світовому рейтингу. За оцінками експертів, в Україні впродовж 2019 року відбувалося згортання реформ, в тому числі й антикорупційних. Зростання ризиків ведення бізнесу, передусім, через масштаби поширення корупційних практик, знизило позицію країни в рейтингу організації *PRS International Country Risk Guide* і негативно позначилося на її підсумковій оцінці [31].

- *військово-політичний конфлікт на Сході України*. Потужного удару вітчизняній металургії завдав і військово-політичний чинник, зокрема, бойові дії на Донбасі. Так, протягом січня – липня 2014 р. середньомісячне виробництво сталі в Україні коливалось у межах 2,4–2,8 млн т. Однак у серпні 2014 р., тобто якраз із моменту розгортання широкомасштабної участі Росії у військових діях на Донбасі, почалося стрімке скорочення обсягів виробництва сталі в Україні. Так, якщо в липні 2014 р. у цілому по Україні було виплавлено 2462 тис. т сталі, то в серпні того ж року – уже 1767 тис. т. Тобто лише за місяць обсяги виробництва сталі скоротилися на 28,2 % [86].

- *активізація М&А-операцій*. Звертають на себе увагу і загрози, пов'язані з активністю М&А-угод в металургійній галузі. Так, протягом 2015-2019 рр. у світовій металургійній галузі укладено М&А-угод на суму 10 млрд. дол. США, про що свідчать дані табл. 2.6 та табл.1 Додатку Д.

Серед стейкхолдерів при здійсненні операцій М&А, насамперед, порушуються інтереси персоналу підприємства - об'єкта злиття чи поглинання, оскільки зі зміною власника згідно ч. 5 ст. 17 Кодексу законів про працю України, діючий колективний договір може втратити чинність вже через рік

після зміни власника, що саме і представляє частину економічної безпеки внутрішніх стейкхолдерів.

Таблиця 2.6

Вибірка операцій M&A з об'єктами продажу, що відносяться до металургійної промисловості [110, с.164]

Компанії-продавці	Підприємства-об'єкти операції	Компанії-покупці	Частка, %	Вартість покупки, млн. дол. США
2017				
CERCL Holding	Ferrexpo	Black Rock, TT International	13	126
2018				
Fintest Trading Limited Co	ПРАТ «Донецьсталь»	Metinvest B.V.; Altana Ltd; Misandycy Holdings Ltd, Treimur Investments Ltd	100 (по 24,99% на кожену компанію)	190 (дані по Metinvest B.V.)
EVRAZ Plc Holding LLC	ПРАТ «Євраз ДМЗ»	Development Construction Holding LLC	98	106
2019				
Дані відсутні	ТОВ «Юністіл»	Metinvest B.V.	24	100

В більшості випадків злиття та поглинання переслідує мету вбудови придбаного підприємства у виробничий ланцюг, що тягне за собою зміни у складі споживачів і постачальників цього підприємства. Останнє є чинником погіршення частини економічної безпеки цих зовнішніх стейкхолдерів [110, с.165]. Окрім того, нові власники, як правило, змінюють керівний склад, відбувається ініціація зміни в організаційних структурах тощо.

Перелічене викликає погіршення безпеки внутрішніх стейкхолдерів, яка проявляється у масових звільненнях, втраті посад, зниженні заробітних плат, погіршенні умов праці тощо;

- пандемія COVID-19. Не можна лишити поза увагою і такий екзогенний чинник впливу на адаптивність моделі економічної безпеки металургійних підприємств, як пандемію COVID-19, внаслідок якої:

по-перше, інвестфонди, що працюють на emerging markets, вже вивели з ризикових активів понад 4 млрд. дол. США, а з подальшим її поширенням вихід міжнародних інвесторів може ще більше активізуватись ти самим ускладнюючи фінансування модернізації металургійних підприємств та загрожуючи їх життєздатності [40];

по-друге, зміни кон'юнктури на світовому ринку супроводжуються скороченням попиту на металопродукцію, а отже, відповідно і змінами обсягів її експорту;

по-третє, скорочення попиту на металопродукцію на внутрішніх ринках таких країн-лідерів з виробництва металопродукції, як Китай, Індія, Японія та ін. призвели до виникнення її надлишку, а отже, і до: росту обсягів її пропозиції на світовому ринку; падіння цін на гк/прокат (рис. 2.2), арматури (рис.5 Додаток Д), напівфабрикатів (рис. 6 Додаток Д), тощо; витіснення українських виробників з усталених позицій;

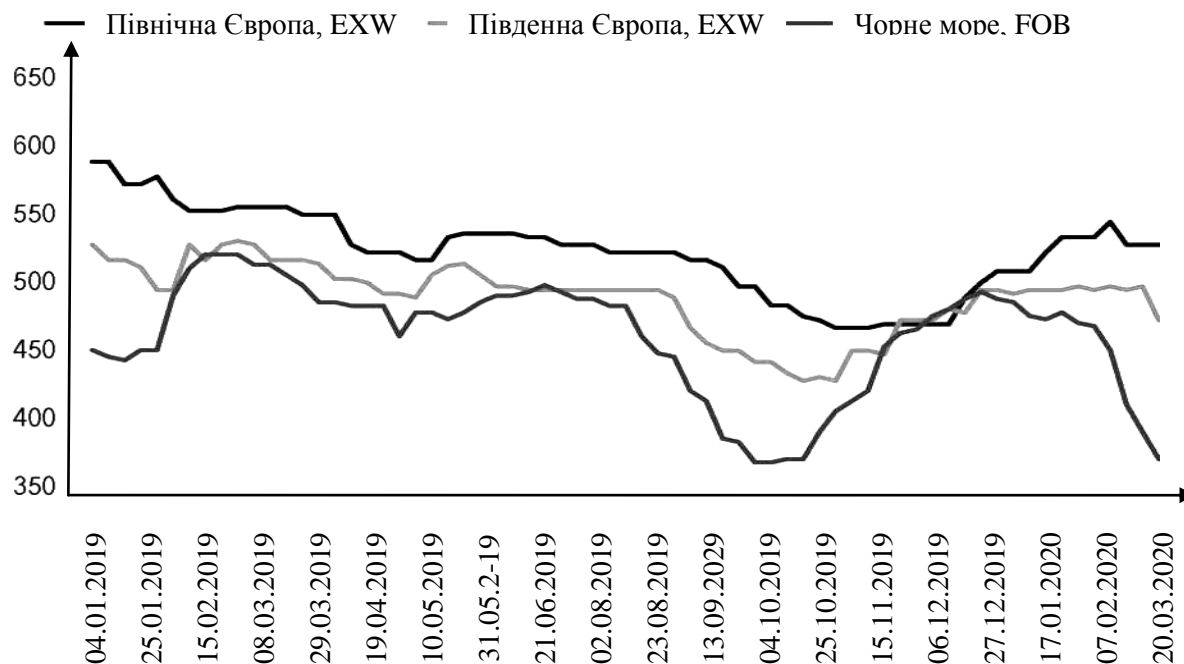

Рисунок 2.2 – Динаміка падіння цін на г/к прокат під час пандемії COVID-19, дол./т

Джерело: [170, с.8]

- низький попит на внутрішньому ринку. Серед загроз металургійним підприємствам на національному рівні варто визнати впершу чергу низький попит на внутрішньому ринку. Обсяги споживання металопродукції протягом останніх років практично залишаються незмінними внаслідок заміщення металопродукції полімерними, композитними та іншими матеріалами, переважно, в будівельній сфері.

Через значну залежність підприємств металургійної галузі від кон'юнктури світового ринку металопродукції його експортна структура практично повторює структуру світового ринку;

- практично відсутня захисна політика уряду. Наразі захисна політика металургійних підприємств України характеризується як неефективна. Через недосконалість її механізмів та інструментів захист внутрішнього ринку від тиску товаровиробників третіх країн (КНР, Туреччина, Індія тощо) практично відсутній.

Відсутні і правові механізми, спроможні комплексно і системно врегулювати питання державної підтримки підприємств металургійної галузі. Дефіцит бюджетних коштів на фінансування державних програм, постійний перегляд «правил гри» (навіть впродовж одного фінансового року), несвоєчасність повернення відшкодувань сплаченого податку на додану вартість тощо. [97].

Серед можливих інструментів захисту вітчизняних металургійних підприємств застосовується лише два – обмеження експорту брухту та два антидемпінгові мита. Так, наразі Міністерством економічного розвитку і торгівлі для захисту економічної безпеки українських товаровиробників металопродукції від зростаючого і недобросовісного імпорту ухвалено рішення лише щодо запровадження антидемпінгового мита проти імпорту арматури з РФ на рівні 47,57% [137] та проти імпорту безшовних труб з Китаю – 22,78%, в той час як до металопродукції з України застосовується понад 30 антидемпінгових заходів». Тож, існуюча політика уряду України практично не передбачає

ані обмежуючих, ані стимулюючих заходів забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств;

- *неефективна податкова політика*. Невтішною варто визнати і внутрішню податкову політику. Наразі Податковим кодексом України не передбачено стимулюючих заходів щодо забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств. До того ж зміни внесені до ПКУ у 2019 році в частині сплати екологічного податку за викиди CO₂, призвели до посилення не лише податкового, а й екологічного тиску на металургійні підприємства, оскільки ставка екологічного податку на викиди CO₂ зросла майже у 25 разів – з 0,41 грн/т до 10 грн/т;

- *«ефект Укрзалізниці»*. Серед загроз економічній безпеці металургійних підприємств на регіональному рівні суттєве місце займає, так званий, «ефект» Укрзалізниці – складнощі металургів із залізничною інфраструктурою: логістичні проблеми залізничного транспорту, брак і вагонів, і тяги; постійні «вузькі місця» як у самих портах, так і на під'їзді до них залізничним та автомобільним транспортом; блокада морських портів Азовського моря тощо.

Зокрема, будівництво моста у Креченській затоці призвело до постійних затримок вантажів в портах Азовського моря, внаслідок чого металургійні підприємства вимушені були переорієнтувати товарні потоки з портів Азовського моря в чорноморські порти. І, як наслідок, збільшення вартості транспортування вантажів, затримка вантажів, і відповідно скорочення обсягів експорту. Лише Азовсталь та ММК в 2019 році скоротили обсяги відвантаження чавуну на 26,1;% та прокату на 48,4%;

- *зростання дефіциту брухту*. Зростання дефіциту брухту металів на внутрішньому ринку виникло через скорочення обсягів його заготівлі при зростаючих обсягах експорту. За період 2011-2018 рр. обсяги заготівлі металобрухту в Україні зменшились більше ніж вдвічі – з 7,5 до 3,5 млн т/рік.

Підвищення експортних квот Міністерством економічного розвитку і торгівлі України призвело до чотирьохкратного зростання експорту металобрухту протягом 2013-2018 рр. – з 0,3 до 1,2 млн т, що в свою чергу

стало наслідком зменшення обсягу доступного металургійним підприємствам металобрухту, а отже, і негативно позначилось на обсягах його заготівлі.

Відповідно, недопоставки вітчизняним металургам сотень тисяч тонн металобрухту на фоні обмежених інвестицій в оновлення основних фондів металургійних підприємств, падіння світових цін на продукцію металургійної галузі, підвищення цін на енергоресурси призвело до скорочення виробництва сталі в Україні з 33 млн т/рік у 2013 році до 23 млн т/рік 2018 році.

Вказана ситуація обумовила надзвичайно вагомі технологічні, економічні та навіть безпекові загрози, адже повноцінне функціонування металургійної галузі є однією зі складових національної безпеки держави.

Таким чином, за результатами проведеної діагностики впливу екзогенних чинників на забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств встановлено, що існуюча модель забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств є інерційною - недостатньо сприятливою для збереження позицій України у ТОП-10 країн-лідерів з виробництва металопродукції, з низьким рівнем політичної стабільності й безпеки, інституційного забезпечення та екологічної сталості, практично відсутніми державними гарантіями, повільними темпами розвитку інноваційного розвитку, що в цілому посилює вразливість економічної безпеки металургійних підприємств.

Існуюча наразі модель забезпечення економічної безпеки підприємств окреслюється лише обмежувальними заходами у вигляді запровадження антидемпінгового мита, обмеження експорту проміжної металопродукції та вторинної сировини (металобрухту), що є вкрай недостатнім, а у порівнянні зі світовою практикою – мізерним. За оцінками GMK Center ТОП-10 ризиків для металургійних підприємств України на 2020 рік визнано наступні (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

ТОП-10 ризиків для металургійних підприємств України

№ п/п	Ризики	Очікувані втрати \$ млн..
1	Скорочення попиту на сталь та зниження цін	800
2	Посилення протекціонізму на зовнішніх ринках	370

Продовження табл. 2.7

№ п/п	Ризики	Очікувані втрати \$ млн..
3	Падіння курсу гривні до долару	330
4	Посилення податкового тиску	240
5	Посилення екологічного тиску	130
6	Зниження поживання сталі в Китаї і можливе збільшення обсягів експорту металопродукції китайськими металовиробниками	в/д
7	Підвищення тарифів на грузоперевезення	в/д
8	Зростання витрат на морські перевезення внаслідок запровадження нового стандарту палива ІМО-2020	в/д
9	Скорочення обсягів споживання сталі на внутрішньому ринку, зростання обсягів імпорту	в/д

Джерело: [170]

Підґрунтям прогнозів, зазначених в табл. 2.7 стали наступні факти:

-по-перше, скорочення у 2019 році внаслідок промислової кризи обсягів попиту на сталь в країнах ЄС на 3,1% та в країнах MENA – на 7%., а також внаслідок будівельної кризи у Туреччині – на 20%. Скорочення ж обсягів попиту супроводжуються падінням цін. Так, зокрема, в 2019 році ціни на квадратну заготовку та арматуру скоротились на 18-19%;

-по-друге, на зовнішніх ринках посилюються прояви протекціонізму у вигляді запровадження антидемпінгового захисного мита та обмежень у вигляді глобальних і країнних квот, запроваджені Європейською комісією та урядом США;

-по-третє, падіння курсу гривні по відношенню до долара, яке спостерігається протягом останніх 11 місяців, а також девальвація китайського юніана на 7,7%, індійського рупія – на 2,4% та турецького ліра на – 7,7% [170].

-по-третє, підвищення вартості грузоперевезень залізничним транспортом. Так, протягом 2019 року вартість перевезень залізничним транспортом зросла майже на 19%;

-і останнє, політична нестабільність в країні та її негативний вплив на внутрішній ринок.

Наведений аналіз показує (рис. 6 Додаток Д), що урядова політика щодо забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств не враховує

головні показники розвитку галузі - цільову установку, визначення та затвердження критеріїв і параметрів її розвитку, контроль і гласність їх виконання. При цьому модель забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств характеризується як ситуативна, фрагментарна, безсистемна, нецілеспрямована, пролобістська, стратегічно невизначена, конформістська. Вона не вписується в рамки відомих у світі класичних моделей «жорсткої» чи «м'якої» політики. У ній присутні окремі елементи як однієї, так і іншої.

Таким чином, керуючись результатами проведеного дослідження, дозволимо собі охарактеризувати існуючу модель забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств як інерційну - недостатньо сприятливу для збереження позицій на світовому ринку металопродукції, з низьким рівнем політичної стабільності й безпеки, інституційного забезпечення та екологічної сталості, практично відсутньою державною підтримкою, повільними темпами інноваційного розвитку, що в цілому посилює загрози втрати Україною позицій у ТОП-10 світових лідерів з виробництва металопродукції.

Сьогодні в Україні відсутні будь-які програми розвитку металургійної галузі України. Більше того, відсутнє й міністерство промислової політики, яке б мало опікуватися стратегічним баченням розвитку галузі. Водночас виключення галузі з числа державних пріоритетів економічного розвитку країни не зменшує, а, навпаки, збільшує соціально-економічний тягар не лише металургійних підприємств, а й держави, відтермінуючи його лише в часі.

Недовиконання запланованих стратегічними довгостроковими та короткостроковими документами заходів із реалізації перспективних напрямів модернізації металургійних підприємств пов'язане насамперед зі втратою державою важелів впливу на розвиток галузі. Не зайвим буде нагадати, що практично повна приватизація металургійних підприємств привела до зміни поставлених перед ними цілей і завдань. На перший план вийшло завдання отримання прибутку, внаслідок чого інвестиції спрямовуються на заходи, які можуть забезпечити підтримання наявного обладнання в працездатному стані та його окупність протягом короткострокового періоду.

Зміна ситуації можлива лише за умови зміни характеру моделі забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств з обмежувальної на стимулюючо-обмежувальну, що дозволить, насамперед, активізувати інвестиції у промислові інновації та трансфер технологій, а отже, активізувати впровадження низьковуглецевих технологій виробництва, забезпечуючих (на відміну від існуючого) нарощування обсягів виробництва та експорту не проміжної, а кінцевої продукції, що за умов трансформації до інвайронментальної моделі економіки сприятиме інноваційному розвитку, підвищенню результативності діяльності металовиробників, зростанню податкових надходжень до бюджету, поліпшенню умов праці та якості життя населення, а також забезпеченню очікувань стейкхолдерів у збереженні довкілля.

2.2. Діагностика існуючої моделі забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств та її вразливості під впливом ендогенних чинників

Виклики, що постали перед Україною, актуалізують потребу в забезпеченні економічної безпеки підприємств металургійного комплексу, тобто потребу в необхідності його перетворення із фрагментарного на цілісний, інтегрований у глобальну економіку виробничий комплекс, що здатний до високорентабельної діяльності та саморозвитку, який відповідатиме вимогам екологічно безпечного розвитку й ефективного використання ресурсів та енергії.

Проте забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств допустиме за умови чіткого розуміння факторів та сили їх впливу на його зміни, що можливе за повноцінного інформаційного забезпечення, запорукою якого є діагностика - комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших інструментів, які забезпечують систематичне спостереження за тенденціями змін.

Фундаментальною основою діагностики має стати Due Diligence, оскільки саме порівняння забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств країн-лідерів з виробництва металопродукції дасть можливість повноцінно оцінити існуючі умови, спроможність та готовність вітчизняних металургійних підприємств до інноваційного розвитку.

Поняття «Due Diligence» потрапило у вітчизняний бізнес з активізацією процесу глобалізації. Проте існування численних підходів щодо його розуміння, а також суперечливість між окремими трактуваннями його визначення потребують на уточнення його змістовної складової (табл. 2.8):

Таблиця 2.8

Дефініції поняття «Due Diligence»

Автор	Змістова складова
Харитонова С. [187]	Due Diligence - система або комплекс аналітичних і оперативних заходів, спрямованих на всебічну перевірку законності і комерційної привабливості планової угоди, інвестиційного проекту, процедури і т.д. з метою уникнення або максимального зниження існуючих підприємницьких ризиків (політичних, правових, податкових, маркетингових)
Сітарчук А. [162, с.267]	Due Diligence - це процедура формування об'єктивного уявлення про об'єкт інвестування, що включає інвестиційні ризики, незалежну оцінку об'єкта інвестування та інші чинники
Бондар В. [23, с.23]	Due Diligence - процес ґрунтовного аналізу всіх активів, що входять до складу підприємства, з перевіркою їх юридичної «чистоти» та зобов'язань, реального правового та фінансового становища
Назаренко І.М., Орехова А.І. [113, с.360],	Due Diligence – супутній аудиту процес, яка включає повне дослідження підприємства, базується на аналізі кількісних і якісних показників діяльності суб'єкта господарювання, а також системі менеджменту та внутрішнього контролю.
Сілічева Н. [161, с.288]	Due Diligence - всебічну перевірку законності та комерційної привабливості планової операції або інвестиційного проекту, проте важливу роль також відіграє і повнота інформації, яку надають за цього виду перевірки, що дозволяє інвесторам або діловим партнерам більш глибоко оцінити всі переваги і недоліки співпраці

Аналізуючи авторські дефініції поняття «Due Diligence», приходимо до висновку, що найбільш повноцінне розкриття його змісту можливе за функціонального підходу, за яким під Due Diligence варто розуміти комплекс аналітичних процедур з оцінювання юридичної «чистоти» активів та

зобов'язань підприємств, їх реального фінансового становища та існуючих загроз економічній безпеці бізнесу.

З урахуванням інформаційного наповнення Звіту про управління, варто виокремити такі блоки Due Diligence: операційний, правовий, податковий, технічний, фінансовий, маркетинговий, соціальний та екологічний (рис.1 Додаток Ж).

Серед перелічених блоків Due Diligence на особливу увагу потребує операційний Due Diligence, оскільки його результати практично окреслюють обличчя підприємства, його переваги над конкурентами, інвестиційну привабливість та перспективи розвитку.

Основним джерелом інформації для здійснення операційного Due Diligence слугує Звіт про управління. В групі показників операційної діяльності та прибутковості найбільшого поширення набули показники *EBIT* та *EBITDA*, а також *OIBDA*.

EBIT (earnings before interest and taxes) – проміжний показник прибутку до виключення відсотків та податків. *EBIT* характеризує міру прибутковості і є основою для оцінки бізнесу, представляє особливий інтерес для банківських структур, оскільки характеризує здатність підприємств до погашення позик та банківського проценту.

EBITDA (earnings before interest, taxes, depreciation and amortization) - чистий («очищений») прибуток від впливу амортизації, відсотків і податку на прибуток, що дозволяє оцінити прибуток компанії незалежно від впливу: розміру інвестицій (поправка на суму нарахованої амортизації); боргового навантаження (поправка на відсотки); режиму оподаткування (поправка на податок на прибуток).

OIBDA (operating income before depreciation and amortization) – показник операційного прибутку до виключення амортизації по основним засобам та нематеріальним активам.

Поряд з показниками *EBIT* та *EBITDA* застосовуються похідні показники, зокрема:

EBITDA margin, % (рентабельність EBITDA);

Debt/EBITDA (зобов'язання /EBITDA);

Net Debt / EBITDA (чисті борги / EBITDA);

EBITDA / Interest expense (EBITDA /відсотки).

Проте перелічені показники характеризують лише економічну ефективність діяльності підприємств, що загально визнано недостатнім для прийняття управлінських рішень, зокрема, із забезпечення економічної безпеки бізнесу. Перелічені показники дають можливість лише здійснити оцінку здатності підприємств до резистентності, тобто до опору екзогенним чинникам впливу.

За даними міжнародної металургійної асоціації World Steel Association (далі — WSA) до рейтингу найбільших світових виробників сталі включено 98 підприємств, обсяги виробництва яких складають на рік не менше 3 млн. т. Серед них більшість компаній з країн Азії, Росії, а також український виробник Метінвест Холдинг, який за обсягами виробництва металопродукції увійшов до ТОП-50 країн-лідерів із виробничими можливостями в 10-15 млн. т. на рік та експортом металопродукції до 60% (табл. 2.9), що певною мірою стало підґрунтям визнання України металургійним нетто-експортером.

Таблиця 2.9

**Рейтинг світових лідерів з виробництва сталі протягом
2015-2019 рр. (млн. т)**

Виробники	Країна	Роки									
		2015		2016		2017		2018		2019	
		Обсяги виробництва	Ранг	Обсяги виробництва	Ранг	Обсяги виробництва	Ранг	Обсяги виробництва	Ранг	Обсяги виробництва	Ранг
ArcelorMittal	Люксембург	96,1	1	98,1	1	97,1	1	95,5	1	97,0	1
HBIS	Китай	45,8	3	47,1	3	47,7	2	46,2	3	45,6	4
China Baowu Group	Японія	43,9	4	43,3	4	34,9	5	63,8	2	65,4	2
NSSMC Group	Японія	50,1	2	49,3	2	46,4	3	46,2	4	47,3	3
POSCO	Південна Корея	38,4	6	41,6	5	41,9	4	41,6	5	42,2	5

Продовження табл. 2.9

Виробники	Країна	Роки									
		2015		2016		2017		2018		2019	
		Обсяги виробництва	Ранг	Обсяги виробництва	Ранг	Обсяги виробництва	Ранг	Обсяги виробництва	Ранг	Обсяги виробництва	Ранг
Shagang Group	Китай	35,1	7	35,3	6	34,2	6	33,3	6	38,4	6
Ansteel Group	Китай	33,6	8	34,3	7	32,5	7	33,2	7	35,7	7
JFE Steel	Японія	31,1	10	31,4	9	29,8	8	30,3	8	30,2	8
Shougang Group	Китай	31,5	9	30,7	10	28,5	9	26,8	9	27,6	9
Tata Steel Group	Індія	25,2	11	26,2	11	26,3	10	24,5	10	25,1	10
Metinvest Holding	Україна	14,3	25	11,1	33	9,6	40	10,3	41	9,59	42

Джерело: [170]

Однак позиції Метінвест Холдинг далеко не стабільні і характеризуються зменшенням обсягів виробництва. Так, протягом періоду, що вивчався обсяги виробництва металопродукції підприємствами Групи Метінвест Холдинг зменшились практично на 1/3 і в 2019 році склали 9,59 млн.т.

Зі зміною обсягів виробництва, змінювались і позицій Метінвест Холдинг у міжнародному рейтингу країн-лідерів з виробництва металопродукції. Якщо в 2015 році Метінвест Холдинг займав 25-у позицію у рейтингу країн-лідерів з виробництва металопродукції, то у 2019 році – лише 42.

Нестабільність позицій на світовому ринку, зменшення обсягів виробництва засвідчують, що окрім екзогенних чинників на економічну безпеку мають вплив і ендогенні чинники – чинники внутрішнього середовища функціонування підприємства.

З метою дослідження впливу ендогенних чинників на економічну безпеку Метінвест Холдинг початково розглянемо тенденції обсягів виробництва по підприємствам, що ввійшли до Групи Метінвест Холдинг. Перелік вітчизняних підприємств-лідерів з виробництва металопродукції подано в табл. 2.10,

відповідно до даних якої першу позицію вже не перший рік займає ArcelorMittal Кривий Ріг.

Таблиця 2.10

Динаміка виробництва сирової сталі підприємствами Групи Метінвст, тис. т протягом 2015-2019 рр.

Підприємства	Роки					Відхилення
	2015	2016	2017	2018	2019	
ArcelorMittal Кривий Ріг	6089,2	6316,2	5808,0	4764,0	5327,0	87
Іллічівський металургійний комбінат	2646,3	2736,7	3096,7	3241,8	3562,0	135
Азовсталь	3206,6	3705,6	4264,0	4085,6	4016,0	125
Алчевський металургійний комбінат	680,7	1398,0	158,1	0,0	0,0	-
Запоріжсталь	3985,5	3897,0	3928,0	4105,0	4005,0	100
Дніпровський металургійний комбінат	2325,0	1967,3	1358,7	2409,1	2221,0	96
Єнакіївський металургійний комбінат	1820,3	1951,9	269,2	0,0	0,0	-
Interpipe Steel	584,5	629,5	855,0	973,0	854,5	146
Дніпровський металургійний завод	1006,9	1058,6	921,2	920,0	511,0	51
Електросталь	301,0	326,9	439,0	289,9	83,0	28
Дніпроспецсталь	243,4	235,8	256,8	246,0	219,3	90

Обсяги виробництва сталі ArcelorMittal Кривий Ріг складають практично $\frac{1}{4}$ загального обсягу виробництва вітчизняними металургійними підприємствами. Проте говорити про стійкість позицій ArcelorMittal Кривий Ріг досить складно, оскільки протягом періоду, що вивчався на даному підприємстві не спостерігається стабільності у нарощуванні обсягів виробництва. Амплітуда коливань обсягів виробництва сталі по ArcelorMittal Кривий Ріг перебуває в межах від 4,7 до 6,3 тис. т на рік.

За обсягами виробництва сталі АрселорМіттал Кривий Ріг практично не поступаються такі гіганти як ПАТ «Азовсталь», ПАТ «Запоріжсталь» та ін., які невпинно нарощують обсяги виробництва завдяки інноваційному розвитку та розширенню виробничих потужностей.

Наразі обсяги виробництва сталі ПАТ «Азовсталь», так і ПАТ «Запоріжсталь» складають практично $\frac{1}{5}$ загального обсягу виробництва сталі в країні.

При цьому обсяг виробництва сталі, зокрема, ПАТ «Запоріжсталь» протягом 2015-2019 рр. практично залишався незмінним, що в певній мірі свідчить про його здатність до ризикоредукції, оскільки навіть зміни цін та кон'юктури ринку внаслідок пандемії COVID-19, не призвели до зменшення обсягів виробництва. Окрім того, Іллічівському металургійному комбінату та ПАТ «Азовсталь», не дивлячись на негативний вплив ендогенних чиників, навіть вдалось збільшити обсяги виробництва більше ніж на 1/3.

Отже, приходимо до висновку, що для підприємств металургії більш глобальною проблемою є не нарощування обсягів виробництва, а розширення ринків збуту, оскільки присутній останніми роками на світовому ринку профіцит металопродукції призводить до зниження попиту, спаду цін, і як наслідок, до загроз життєдіяльності підприємств.

Тож, сьогодні серйозним викликом для металургійних підприємств є ринки збуту в Євросоюзі та за океаном. Європейські споживачі, як відомо, більш вимогливі, потребують якісніших товарів за меншу ціну, що через результати операційної діяльності підприємств металургії має негативний вплив на їх економічну безпеку [3].

Зокрема, результати операційної діяльності підприємств Групи Метінвест характеризуються даними табл. 2.11.

Таблиця 2.11

**Результати операційної діяльності підприємств Групи Метінвест
протягом 2015-2019 рр. [105]**

Показники	Роки					Відхи- лення%
	2015	2016	2017	2018	2019	
Консолідована виручка, млн. дол. США	6832	6223	8931	11880	10757	157
Курс НБУ станом на 31.12	24,001	27,191	28,067	27,688	23,297	97
Консолідована виручка, млн. грн.	163974,8	169209,6	250666,4	328933,4	250605,8	153
ЕВІТДА, млн. дол. США	525	1153	2044	2513	1213	231
ЕВІТДА, млн. грн.	12600,5	31351,2	57368,9	69579,9	28259,3	224
Чистий прибуток	-1003	118	617	1188	341	334
Загальний борг	2946	2969	3017	2743	3032	103

Продовження табл. 2.11

Показники	Роки					Відхи- лення%
	2015	2016	2017	2018	2019	
Грошові кошти та їх еквіваленти	180	226	259	280	274	152
Чистий борг	2766	2743	2298	2463	2758	100
Чистий борг до EBITDA	2,4x	2,0x	1,1x	1,0x	2,3x	153

Відповідно до даних табл. 2.11 консолідована виручка підприємств металургійного сегменту Групи Метінвесту зросла на 57% проти 2015 року, і склала 10757 млн. дол. США завдяки:

- по-перше, росту цін на світовому ринку металопродукції;
- по-друге, зростанню попиту, що викликав збільшення обсягу продажів власної продукції;
- по-третє, розширенню ринків збуту [104].

Так, протягом періоду, що вивчався продажі металопродукції на внутрішньому ринку Україні зросли на 35% та досягли рівня 3340 млн. дол. США. При цьому чистий грошовий потік від операційної діяльності у 2019 році у порівнянні з 2015 роком зріс на 52% і склав 274 млн. дол. США. На нього вплинув відтік оборотного капіталу в розмірі 500 млн. дол. США при рівні середнього оборотного капіталу до виручки на рівні 15%.

Ключовими факторами приросту оборотного капіталу стали:

- збільшення торгової та іншої дебіторської заборгованості на тлі зростання продажів (тоді як оборотність дебіторської заборгованості залишилася на рівні 4,6x) [104];
- збільшення запасів (здебільшого вугілля і залізної руди), тоді як оборотність запасів покращилася до 7,0x (проти 6,2-x наприкінці 2015 року).

Суми сплаченого податку на прибуток і сплачених відсотків у 2019 році більше ніж подвоїлися проти 2015 року і у 2019 році становили відповідно 315 та 288 млн. дол. США [104].

При цьому рентабельність за консолідованим показником EBITDA протягом періоду, що вивчався знизилася лише на 2 п.п., і склала 21%.

Водночас маржа за EBITDA Гірничодобувного сегмента знизилась на 6 п.п., тобто до 34%, а Металургійного сегмента зросла на 2 п.п., тобто до 13% [104].

Щодо фінансових доходів, слід зазначити, що протягом років, які вивчались фінансові доходи підприємств Групи Метінвесту подвоїлися проти 2015 року до 68 млн. дол. США [104]. Окрім того, умовно нараховані відсотки за іншими фінансовими інструментами та інший фінансовий дохід зросли до 16 млн. дол. США переважно через амортизацію виданої гарантії і прибутку від первісного визнання довгострокової кредиторської заборгованості. У процентному співвідношенні до консолідованої виручки фінансові доходи у звітному році становили 1%, збільшившись на 1 п.п. порівняно з показником 2015 року.

Фінансові витрати підприємств Групи Метінвест включали витрати на відсотки за банківськими кредитами і борговими зобов'язаннями, фінансові збитки за курсовими різницями, витрати на відсотки за пенсійними зобов'язаннями та інші фінансові витрати [104]. Протягом 2015-2019 рр. фінансові витрати підприємств Групи Метінвесту скоротилися лише на 5%, і склали 334 млн. дол. США переважно через відсутність чистих курсових збитків від фінансової діяльності. Процентні витрати скоротилися на 36 млн. дол. США після зниження суми основного боргу за лінією передекспортного фінансування, а також погашення позик акціонерів і seller notes за придбання United Coal. Це частково нівелювалося витратами, пов'язаними з рефінансуванням і збитками від модифікації в розмірі 77 млн. дол. США. У процентному співвідношенні до консолідованої виручки фінансові витрати скоротилися на 1 п.п. проти 2015 року, і склали у 2019 році до 3% від обсягу консолідованої виручки.

Протягом періоду, що вивчався частка в чистому прибутку асоційованих компаній та спільних підприємств Групи Метінвест скоротилася на 9% проти 2015 року, і склала 173 млн. дол. США завдяки зменшенню частки Південного ГЗК, а також частці у збитках від діяльності вугільного бізнесу після придбання в ньому 24,99%. Ці чинники частково компенсувалися часткою чистого

прибутку від спільної діяльності з ПАТ «Запоріжсталь» та інших асоційованих компаній [104].

У 2019 році видатки підприємств Групи Метінвесту з податку на прибуток зросли на 23%, і склали 275 млн. дол. США. Збільшення витрат за даною статтею на 65 млн. дол. США переважно спричинено через збільшення обсягу консолідованого доходу металургійних підприємств Групи Метінвесту. Водночас відстрочені податкові активи зросли на 14 млн. дол. США, оскільки в першій половині 2017 року було списано значну суму відстрочених податкових активів за віднесеними на майбутні періоди податковими збитками підприємств, контроль над якими втрачено. Ефективна ставка оподаткування, що розраховується як витрати з податку на прибуток, поділені на прибуток до оподаткування, становила 18% у 2019 році, не змінившись з 2015 року з урахуванням коригування на ефект від втрати контролю над деякими підприємствами [104].

У звітному році чистий прибуток проти 2015 року зріс у рази, і склав 341 млн. дол. США, що відбулось переважно завдяки збільшенню консолідованої виручки на 57% (або на 3925 млн.дол. США) і відсутності негативного ефекту від втрати контролю над активами на тимчасово неконтрольованій території. Крім того, фінансові доходи зросли на 39 млн. дол. США, тоді як фінансові витрати знизилися на 16 млн. дол. США. Ці фактори частково нівелювалися зростанням операційних витрат на 2693 млн. дол. США, зростанням витрат з податку на прибуток на 65 млн. дол. США, а також зменшенням частки в результатах асоційованих компаній та спільних підприємств на 18 млн. дол. США. Чиста маржа в 2019 році становила 10%, що на 3 п.п. вище показника попередніх років [104].

На інвестиційну діяльність підприємств Групи Метінвестом протягом 2015-2019 рр. було спрямовано 430 млн. дол. США, що на 4% менше проти попередніх років. Загальний грошовий потік на модернізацію основних засобів, а також придбання нематеріальних активів відповідно до Технологічної стратегії-2030, зріс на 66%, а саме до 770 млн. дол. США. Окрім того, 30 млн.

дол. США Метінвестом витрачено на придбання 23,71% частки в Южкоксі, 46 млн. дол. США – на видані позики і 20 млн. дол. США – на інші платежі. Водночас Група отримала 418 млн. дол. США дивідендів від Південного ГЗК і 18 млн. дол. США - відсотків за виданими позиками [104].

Загальний обсяг чистих грошових коштів, використаних підприємствами Групи Метінвестом у фінансовій діяльності, становив 643 млн. дол. США проти 110 млн. дол. США у 2015 році. Незважаючи на отримання Групою 1460 млн. дол. США валових надходжень завдяки рефінансуванню декількох невеликих банківських кредитів і фінансового лізингу, Група використала 1975 млн. дол. США на скорочення боргових зобов'язань за низкою боргових інструментів як добровільно, так і за узгодженими графіками погашення (таких як облігації, банківські кредити, небанківські позики, seller notes, відкладена винагорода і фінансовий лізинг). Водночас у 2017 році нові надходження позик становили понад 6 млн. дол. США. Виплати за комісіями з позик через виплату премії за викуп облігацій з терміном погашення в 2021 році й інших витрат, пов'язаних із рефінансуванням зросли практично вдвічі – до 79 млн. дол. США [104].

Чисті надходження підприємств Групи Метінвесту, отримані від фінансових операцій, становили 79 млн. дол. США у 2019 році. Окрім того, сума сплачених дивідендів становила 58 млн. дол. США, а виплати за придбання не контрольних часток у дочірніх підприємствах становили 50 млн. дол. США (враховуючи процедуру squeeze-out і придбання 30% у Ferriera Valsider, італійському перекатному заводі Групи). Інші фінансові витрати залишилися на рівні 20 млн. дол. США [104].

Станом на кінець 2019 року, загальний борг становив 3032 млн. дол. США переважно через неповне погашення позик акціонерів і часткове непогашення синдикованого кредиту, що у порівнянні з показником загального боргу станом на кінець 2015 року вище на 3%. При цьому чистий борг станом на кінець 2019 року склав 2758 млн. дол. США, що у порівнянні з даним показником станом на кінець 2015 року менше на 8 млн. дол. США. Саме це і

стало підґрунттям незначних змін показника Чистий борг/ЕВІТДА з 2,4х у 2015 році до 2,3х у 2019 році [105].

Станом на 31 грудня 2019 року, залишок грошових коштів становив 274 млн. дол. США, що означає приріст на 52% у порівнянні з показником 2015 року [104].

Видиме споживання металопродукції (без урахування труб) в Україні зросло на 4,0%, тобто до 5,7 млн. т., що викликано зростанням промислового будівництва на 9,0% і виробництвом вагонів на 32,0% (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Видиме споживання прокату (без урахування труб), тис.т

Продукція	Роки					Відхилення, %
	2015	2016	2017	2018	2019	
Лист/штрипс (товстий)	576	806	893	926	955	166
Електрозварювані труби	446	526	569	643	579	130
Гарячекатний лист тонкий	368	432	423	420	409	111
Арматура	313	396	392	410	270	86
Сортовий прокат	205	284	293	324	335	163
Катанка	251	317	301	314	326	130
Холодний рулонний прокат	321	406	437	443	387	121
Оинкований прокат	417	454	541	459	415	100
Інша металопродукція	58	67	76	74	92	159
Всього	3164	4000	4214	4324	4063	128

Відповідно до даних табл.2.12 обсяги продажів плоского і сортового прокату підприємств Групи продемонстрували стійке зростання, чому також сприяли і високі ціни реалізації. Крім того, обсяги продажів сортового прокату збільшилися на 63% та листа/штрипс (товстого) – на 66%. У 2019 році видове споживання прокату збільшилось на 28% – до 4063 млн. дол. США, забезпечивши майже 28% консолідованої виручки.

У Німеччині обсяги споживання металопродукції майже дорівнюють обсягам її виробництва - 96,2%. В Індії частка внутрішнього споживання у загальній структурі виробництва становила 87,4%; у Китаї - 84,2%; в Південній Кореї - 83,2%; Бразилії - 58,1%; в Японії - 59,4%; у Росії - 54,0%. Також серед ТОП-10 країн-виробників сталі у 2016 р. три країни спожили металопродукції

більше, ніж виробили. До таких країн належать США (116,9%), Італія (103,0%), Туреччина (102,7%) [104].

З огляду на світові тенденції, Україна має перейняти досвід провідних виробників сталі та здійснити переорієнтацію у бік задоволення потреб внутрішніх споживачів. Звичайно, сьогодні не йдеться про співвідношення 90% - внутрішній ринок і 10% - експорт, водночас досягнення співвідношення хоча б 50:50 є цілком реальним, а, як свідчить досвід, ще й виправданим з точки зору зниження негативних наслідків зовнішньо-економічної кон'юнктури.

Металургійні підприємства України за часи незалежності значно скоротили марочний і розмірний асортиментний ряд своєї продукції, значно зменшили виробництво високотехнологічної продукції, для розширення експорту перейшли на збільшення виробництва напівфабрикатів. За асортиментом і якістю продукції відставання українських меткомбінатів, наприклад, від російських, настільки значний, що для його подолання необхідно десятки років роботи за умови здійснення модернізації. У результаті об'єктивні дані статистики свідчать, що українські металургійні підприємства мають суттєві загрози, які перешкоджають їх адаптації до умов зовнішнього середовища, а результати їх діяльності є вкрай невтішними [10, с. 112].

Загалом, за підрахунками фахівців ДП «Укрпромзовнішекспертиза», сумарний металофонд країни оцінюється в межах 600 млн. т. металу, у структурі якого близько 390 млн. т., або 65%, займає повністю зношений метал, який потребує негайної заміни. Це реальна можливість забезпечити роботу вітчизняним металургам на найближчі 15 років зі щорічним попитом на внутрішньому ринку до 65% від обсягів виробництва.

При розробленні та реалізації національних програм з розвитку металоспоживаючих галузей необхідно:

- визначити потенціал та реальну місткість внутрішнього ринку металопродукції, яка може досягати 25 млн. т. щорічно;
- на законодавчому рівні створити сприятливі умови для стимулювання споживання на внутрішньому ринку металопродукції вітчизняних виробників;

- удосконалити інституційну базу щодо стимулювання та підтримки українських металовиробників, яка б не суперечила вимогам СОТ та Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Однак виконання зазначених завдань можливе лише за умов збільшення обсягів виробництва металопродукції глибокої переробки та створення її нових видів, підвищення якості та конкурентоспроможності металопродукції, зниження її ресурсомісткості, а також інноваційного вдосконалення техніки і технології виробництва металопродукції; зниження шкідливої дії підприємств галузі на навколишнє природне середовище. Досягти зазначених цілей неможливо без проведення докорінної модернізації металургійних підприємств. Про це свідчить наявність у галузі ряду проблем, зокрема:

- висока енергоємність виробництва;
- неефективне споживання паливно-енергетичних ресурсів, що призводить до значних витрат природного газу, збільшуючи залежність галузі від імпорту енергоресурсів;
- відсутність інноваційних зрушень;
- високий ступінь зношування основних виробничих фондів (мартенівських печей, енергоємного обладнання аглофабрик, збагачувальних підприємств, прокатних цехів, доменних печей тощо) призводить до зростання збитковості металургійного виробництва;
- скорочення іноземного інвестування галузі;
- неефективне використання виробничих потужностей;
- низький рівень продуктивності праці;
- зростаючі екологічні проблеми тощо.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що сьогодні в Україні існує достатньо потужний потенціал для розширення внутрішнього ринку металопродукції. Проте для його масштабного задіяння необхідно насамперед розробити дієву державну політику конкурентного розвитку металургійної галузі.

Наразі ж, як зазначалось раніше, металургійні підприємства України експортують до 80% виготовленої металопродукції, про що свідчить показники динаміки та структури консолідованого доходу Метінвесту, подані в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Динаміка та структура доходів Метінвесту по металургійному сегменту

Показники	2015		2016		2017		2018		2019		Відхилення	
	US\$ млн	%	US\$ млн	%	US\$ млн	%	US\$ млн	%	US\$ млн	%	US\$ млн	п.п.
Всього, в т.ч. по країнам:	5407	100	5027	100	7411	100	10064	100	8688	100	3281	-
Україна	1151	21	1129	22	1889	25	2570	26	2370	27	1219	-6
Європа	2090	39	1989	40	2605	35	3200	32	2846	33	756	-6
Близький Схід та Північна Африка	1266	23	948	19	1469	20	2195	22	1645	19	379	-4
СНД (крім України)	602	11	591	12	775	10	758	8	825	9	223	-2
Південно-Східна Азія	116	2	76	2	197	3	465	5	463	5	347	3
Північна Америка	111	2	217	4	416	6	754	7	450	5	339	3
Інші регіони	71	1	77	1	60	1	122	1	89	1	18	-

Джерело: [105]

Дані табл. 2.13 засвідчують, що у структурі консолідованого доходу підприємств Групи Метінвест по металургійному сегменту найбільшу питому вагу займають продажі в країні Європи, а саме 33%. На перший погляд частка продажу металопродукції в країні Європи протягом періоду, що вивчався схильна до зменшення, проте при більш детальному вивченні, переконуємось, що обсяги отриманого доходу на європейському ринку металопродукції схильні до зростання. Так, обсяг доходу, отриманого в 2019 році по країнам Європи склав 2846 млн. дол. США, що на 756 млн. дол. США або на 36,2% вище показника 2015 року. Збільшення обсягу доходів відбулось через збільшення обсягів реалізації напівфабрикатів і плоского прокату на 71% і 12% відповідно, а також зростання цін на всю продукцію [105].

В свою чергу продажі на Близький Схід та Північну Африка протягом 2015-2019 рр. зросли на 379 млн. дол. США та склали 1645 млн. дол. США, тобто 19% від загального обсягу, отриманого консолідованого доходу.

Що стосується інших регіонів, то обсяги продажу зросли у понад два рази переважно завдяки збільшенню продажів залізорудного концентрату, чавуну і плоского прокату, а їхня частка в консолідованій виручці залишилася на рівні 1%.

Зростання обсягу доходів сприяло посиленню ризикоредукції підприємств Групи Метінвест, що засвідчують дані табл.2.14.

Таблиця 2.14

**Динаміка показників ліквідності та фінансової стійкості
Метінвесту, (млн. дол. США)**

Показники	Роки					Відхилення,%
	2015	2016	2017	2018	2019	
ЕВІТДА	525	1153	2044	2513	1213	231
Загальний борг	2946	2969	3017	2743	3032	103
Чистий борг	2766	2743	2298	2463	2758	100
Загальний борг/ЕВІТДА	5,61	2,57	1,47	1,09	2,49	44
Чистий борг/ЕВІТДА	2,4x	2,0x	1,1x	1,0x	2,3x	-

Джерело: [105]

Зростання консолідованого показника ЕВІТДА викликано:

- збільшенням обсягів реалізації власного чушкового чавуну, плоского прокату й окатишів (849 млн. дол. США);
- зростанням цін на металопродукцію Групи (576 млн. дол. США);
- зростанням валового прибутку від перепродажів завдяки збільшенню цін і обсягів (185 млн. дол. США). Ці фактори частково нівелювались:
- зростанням вартості сировини на 311 млн. дол. США переважно за рахунок збільшення споживання покупної заготовки (що використовується як сировина для перекату на Promet Steel) і покупного коксівного вугілля (через збільшення виробництва коксу на 11%), збільшення ринкових цін на феросплави і брухт, а також збільшення споживання аглоруди й агломерату третіх осіб;

- зростанням транспортних витрат на 260 млн. дол. США через збільшення обсягів перевезень сировини, готової продукції і перепродажів, а також зростання вартості фрахту й плати за користування вагонами;

- зростанням витрат на енергоносії на 175 млн. дол. США через підвищення цін на природний газ на 22% і тарифів на електроенергію на 15% для українських підприємств, а також зростанням споживання природного газу і палива;

- зростанням витрат на персонал на 184 млн. дол. США переважно на тлі підвищення зарплат і відповідних соціальних внесків;

- збільшенням інших витрат на 211 млн. дол. США здебільшого на тлі додаткових витрат на ремонти, технічне обслуговування та інші послуги [105].

Успішно завершено і процес рефінансування боргових зобов'язань на суму 2271 млн. дол. США шляхом випуску двох траншів єврооблігацій і викладення в новій редакції договору лінії передекспортного фінансування. Унаслідок цього Метінвест випустив нові облігації на суму 1592 млн. дол. США, а загальний обсяг лінії передекспортного фінансування становив 765 млн. дол. США. Разом ці транзакції додатково принесли Групі близько 205 млн. дол. США нових коштів [105].

Менінвестом достроково погашено 237 млн. дол. США за лінією передекспортного фінансування за рахунок коштів, отриманих у рамках рефінансування, а також власних грошових потоків, що зменшило суму основного боргу до 528 млн. дол. США. Погашено і позики акціонерів, за якими сума основного боргу становила 369 млн. дол. США.

Водночас відкрито семирічну кредитну лінію на суму близько 43,2 млн. євро для фінансування будівництва МБЛЗ №4 на ММКІ. Покриття кредитної лінії здійснюється за рахунок Австрійської експортної гарантії, виданої експортною кредитною агенцією Oesterreichische Kontrollbank AG (OeKB). Єдиним кредитором виступив банк Raiffeisen Bank International AG [105].

Очевидно, що підприємства металургії з виходом на світовий ринок не здобули необхідної стабільності поточного функціонування і, тим більше,

стратегічних перспектив розвитку. Про те, що металургія не зуміла знайти стратегічно важливі ринки збуту металопродукції, свідчить постійна зміна структури експорту металопродукції. Змінити ситуацію металургійним підприємствам самотужки практично не можливо. Наразі урядом країни першочергово має бути сформована політика захисту вітчизняних металургійних підприємств, яка передбачатиме не лише обмежуючі, а й стимулюючі інструменти забезпечення їх економічної безпеки.

В умовах інвайронменталізації економіки забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств визначається, як зазначалось раніше, не лише за економічними показниками, а й за показниками соціального та екологічного розвитку, які, зокрема, по підприємствам Групи Метінвест характеризуються даними, поданими в табл.2.15.

Таблиця 2.15

**Динаміка показників соціал- та екологічних заходів підприємств Групи
Метінвест протягом 2014-2018 рр.**

Показники	Роки					Відхилення, %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Консолідована виручка, млн. дол. США	10565	6832	6223	8931	11880	133,0
ЕВІТДА, млн. дол. США	2702	525	1153	2044	2513	122,9
Інвестиції в безпечну працю, млн. дол. США	1134,8	1184,1	1515,0	2276,2	2633,1	115,6
Інвестиції на покращення робочого побуту, млн. дол. США	80,4	151,2	201,2	227,3	249,2	109,6
Чисельність співробітників, осіб	85207	90360	85280	66038	66241	100,3
Коефіцієнт плинності кадрів	10	9	8	12	11	91,6
Коефіцієнт втрачених днів	8,21	10,1	12,9	20,8	25,55	122,8
Середньомісячна зарплата, дол. США	319	324	327	405	527	130,1
Інвестиції на охорону навколишнього середовища, млн. дол. США	250	194	179	225	263	116,8
Коефіцієнт професійних захворювань	0,15	0,14	0,19	0,15	0,13	86,6
Інвестиції у навчання персоналу, млн. дол.	23,9	2,7	2,5	2,9	4,7	162,0
Інвестиції у охорону здоров'я млн. дол. США	0,91	0,94	1,21	1,37	1,4	102,1

Продовження табл. 2.15

Показники	Роки					Відхилення, %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Інвестиції у спорт і культуру млн. дол. США	0,89	0,97	1,02	1,19	1,3	109,2
Інвестиції у розвиток місцевих громад за програмами соціального партнерства, млн. дол. США	3,0	7,6	5,6	8,4	12,5	148,8

Дані табл. 2.15 засвідчують, що металургійними підприємствами Групи Метінвест Холдинг обрана стратегія інвайронментального спрямування, а отже, відповідає, ратифікованим Україною ЦСР.

Таким чином, за результатами дослідження, приходимо до висновку, що наразі металургійним підприємствам складно протистояти викликам та загрозам. Однак їм потрібно надати респект, що в умовах досить жорсткої конкуренції на світовому ринку металопродукції, вони змогли зберегти позиції у ТОП-10 країн-лідерів з виробництва металевої продукції.

2.3. Оцінка дієвості моделі забезпечення економічної безпеки підприємств за рівнем економічної суцесії

Трансформацією економіки України до інвайронментальної економіки досягнення ефекту декаплінгу є одним з найважливіших завдань для металургійних підприємств, що рухаються в напрямі сталого розвитку і побудови «зеленої» економіки, бо дозволяє мінімізувати негативні наслідки економічного зростання, якими є, зокрема, вичерпання ресурсів та соціальні наслідки антропогенного тиску на довкілля – зростання захворюваності людей на хвороби, пов'язані з еколого-деструктивним розвитком економіки [23, с. 9].

Розгляд поняття «декаплінг» свідчать, що у вітчизняній економічній літературі до тепер відсутні узагальнені підходи щодо обґрунтування наповнення змісту даного поняття. Найбільш чітким та повним його

трактування вважаємо за екологоцентричним підходом, за якого увага фокусується переважно на екологічній складовій економічного зростання, що пов'язується, насамперед, з впливом людини на навколишнє середовище та збереження природних ресурсів. Тож, за екологоцентричним підходом під «декаплінгом» варто розуміти зміни рівня існуючих (очікуваних) екологічних загроз за результатами економічного зростання. Тобто ефект декаплінгу виявляється тоді, коли за позитивної динаміки економічного зростання показники негативного впливу на навколишнє середовище залишаються стабільними або за той самий період демонструють тенденцію до зниження [23, с. 9].

Декаплінг-явище, як зазначалось в п.1.3 характеризується:

-*resource decoupling* - декаплінгом за природоемкістю виробництва (рівнем використання у виробництві природних ресурсів);

-*impact decoupling* – декаплінгом за природонавантаженням (рівнем впливу виробництва на навколишнє природне середовище [98, с.41].

Тож, за методикою OECD ефект декаплінгу оцінюється за:

індексом декаплінгу (*Decoupling Index*) та декаплінг-фактором (*Decoupling Factor*):

$$\text{Decoupling Index} = \frac{\left(\frac{EP}{DF}\right)_{ending}}{\left(\frac{EP}{DF}\right)_{beginning}}, \quad (2.1)$$

$$\text{Decoupling Factor} = 1 - \text{Decoupling Index}, \quad (2.2)$$

де EP (*environmental pressure*) – показник приросту кількості спожитого ресурсу,

DF (*driving force*) – показники економічного зростання, виражений через *EBITDA* [23, с.13].

При цьому розрахунок декаплінг-фактору за антропогенним тиском на довкілля здійснюється у такий спосіб:

$$\text{Decoupling Index} = \frac{EP_E / EP_B}{DF_E / DF_B} = \frac{EP_E / DF_E}{EP_B / DF_B} = \frac{I_{EP}}{I_{DF}} \quad (2.3)$$

$$\text{Decoupling Factor} = 1 - \text{Decoupling Index}, \quad (2.4)$$

де DF_E , DF_B (*Driving Force*) – показник економічного зростання *EBITDA* у E -році (*End* – кінцевий рік вимірювань) та B -році (*Basic* – початок вимірювань);

EP_E , EP_B (*Environment Pressure*) – показники антропогенного тиску;

I_{EP} – темп зростання, або індекс відносної зміни антропогенного тиску на довкілля в кінцевому періоді порівняно з базовим періодом, %;

I_{DF} – темп зростання показника економічного зростання, виражений через показник індексу фізичного обсягу *EBITDA*, % [23, с.13].

В цьому випадку, індекс декаплінгу (*Decoupling Index*) відображає відсоткову зміну темпу зростання або зменшення обсягів антропогенного тиску на довкілля у випадку зміни темпів *EBITDA* на 1% за певний відрізок часу.

Ресурсний декаплінг-фактор розраховується за допомогою:

$$\text{Decoupling Index} = \frac{N_E / N_B}{DF_E / DF_B} = \frac{N_E / DF_E}{N_B / DF_B} = \frac{I_N}{I_{DF}} \quad (2.5)$$

$$\text{Decoupling Factor} = 1 - \text{Decoupling Index}, \quad (2.6)$$

де N_E , N_B – кількість спожитого ресурсу у кінцевому (кінець вимірювань) та базовому (початок вимірювань) періодах, натуральних одиниць;

I_N – темп зростання, або індекс фізичного обсягу спожитого ресурсу [23, с.13].

В цьому випадку, індекс декаплінгу розуміється аналогічним чином, але в аспекті споживання ресурсів.

Узагальнюючі інтегральні показники декаплінгу за факторами тиску на довкілля (F_I) і за споживанням ресурсів (E_I) розраховуються з використанням

середнього геометричного значення темпів зростання всіх видів забруднення або спожитих ресурсів у конкретний рік і на основі [23, с.14].

$$F = 1 - \left(\sqrt[m]{\frac{EP_{E1}}{EP_{B1}} \times \frac{EP_{E2}}{EP_{B2}} \times \dots \times \frac{EP_{Em}}{EP_{Bm}} / \frac{DF_E}{DF_B}} \right) = 1 - \left(\sqrt[m]{I_{EP1} \times I_{EP2} \times \dots \times I_{EPm} / I_{DF}} \right) \quad (2.7)$$

$$F = 1 - \left(\sqrt[n]{\frac{N_{E1}}{N_{B1}} \times \frac{N_{E2}}{N_{B2}} \times \dots \times \frac{N_{En}}{N_{Bn}} / \frac{DF_E}{DF_B}} \right) = 1 - \left(\sqrt[n]{I_{N1} \times I_{N2} \times \dots \times I_{Nm} / I_{DF}} \right) \quad (2.8)$$

де m – кількість факторів антропогенного тиску – видів забруднення;

n – кількість видів спожитих природних ресурсів;

1, 2, ..., m – конкретні види антропогенного тиску на довкілля;

1, 2, ..., n – види природних ресурсів [23, с. 14].

При цьому результати розрахунків декаплінг-фактору трактуються у такий спосіб:

1) Decoupling Factor > 0 і в динаміці цей показник зростає – спостерігається ефект декаплінгу, тобто відбувається зниження антропогенного тиску на довкілля або економія певного виду ресурсів при зростанні ЕВІТДА;

2) Decoupling Factor < 0 і в динаміці знижується – економічне зростання призводить до суттєвого зростання антропогенного тиску або вичерпання певного виду ресурсів;

3) Decoupling Factor = 0 – свідчить про рівність темпів економічного зростання і антропогенного тиску або використання певного виду ресурсів [23, с. 14].

Оскільки явище декаплінгу характеризується *Decoupling Index* та *Decoupling Factor*, то перейдемо до їх поетапного визначення, виходячи із загальноприйнятої методики розрахунку *Decoupling Index*, інтегральний *DecIndexY_{PInti}* має визначатись за формулою:

$$\text{DecIndexY}_{PInti} = \frac{K_{PInti}}{K_E} \quad (2.9)$$

Оскільки за методикою оцінювання економічної безпеки підприємств за «пірамідою економічної безпеки» однією зі складових триединого показника ЕБП (P_c ; P_p ; E_c) є економічна суцесії, оцінювання рівня якої передбачається за інтегральними показниками *finan-*, *social-* і *ecodecoupling* шляхом узагальнення показників *resource* та *impact DecouplingFactor* (як фундаментальної основи досягнення цілей сталого розвитку), визначених, виходячи з ланцюгових темпів приросту показників ендогенних та екзогенних факторів впливу. Тож, виходячи з даних Звіту про управління, показники *impact* та *resource finanDecoupling*, визначимо наступним чином:

-*impact finanDecoupling* шляхом співставлення динаміки показника темпів приросту загального боргу $TD_E\%$, до ланцюгових темпів приросту $EBITDA EB_E, \%$;

-*resource finanDecoupling* шляхом співставлення динаміки показника темпів приросту капітальних інвестицій $CI_E, \%$ до ланцюгових темпів приросту $EBITDA EB_E, \%$:

$$F = 1 - \left(\sqrt[b]{\frac{TD_{E1}}{TD_{B1}} \times \frac{TD_{E2}}{TD_{B2}} \times \dots \times \frac{TD_{Em}}{TD_{Bm}} / \frac{EB_E}{EB_B}} \right) = 1 - \left(I_{TD1} \times I_{TD2} \times \dots \times I_{TDm} / I_{EB} \right) \quad (2.10)$$

$$E = 1 - \left(\sqrt[m]{\frac{CI_{E1}}{CI_{B1}} \times \frac{CI_{E2}}{CI_{B2}} \times \dots \times \frac{CI_{Em}}{CI_{Bm}} / \frac{EB_E}{EB_B}} \right) = 1 - \left(I_{CI1} \times I_{CI2} \times \dots \times I_{CI m} / I_{EB} \right) \quad (2.11)$$

де TD (*total debt*) – загальний борг підприємства;

EB (*EBITDA*) - чистий («очищений») прибуток від впливу амортизації, відсотків і податку на прибуток;

CI (*Capital Investments*) – капітальних інвестицій підприємства, спрямованих на модернізацію виробничого процесу.

Тож, за даними Звіту про управління Метінвест Холдингу (табл. 2.16) проаналізуємо показники *finanDecoupling*.

Результати розрахунків показників *impact finanDecoupling* та *resource finanDecoupling*, подано на рис. 2.3а. та 2.3б.

Таблиця 2.16

Вихідні дані для визначення показників *impact* та *resource finanDecoupling* відповідно до Звіту про управління Метінвест Холдингу

Показники	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Фінансові показники, млн. дол.									
ЕВІТДА	2552	3655	1985	2361	2702	525	1153	2044	2513
Загальний борг	2036	2945	3734	4308	3232	2946	2969	3017	2743
Капітальні інвестиції	582	1165	765	747	613	285	374	542	898
Ланцюгові темпи приросту фінансових показників, %									
ЕВІТДА	7,63	43,22	-45,69	18,94	14,44	-80,57	119,62	77,28	22,95
Загальний борг	53,43	44,65	26,79	15,37	-24,98	-8,85	0,78	1,62	-9,08
Капітальні інвестиції	-16,62	100,17	-34,33	-2,35	-17,94	-53,51	31,23	44,92	65,68
Інтегральний показник	18,40	72,41	-3,77	6,51	-21,46	-31,18	16,00	23,27	28,30

Отже, інтегральний показник $DecIndexY_{PInti}$ є співвідношенням ланцюгових темпів приросту інтегрального впливу фінансових показників $TD_E, \%$, до ланцюгових темпів приросту ЕВІТДА $EB_E, \%$.

Результати аналізу інтегрального показника явища декаплінгу схематично подано на рис. 2.3в.

Співставлення динаміки показників *impact finanDecoupling* та *resource finanDecoupling*, а також їх інтегрального показника і наведено на рис. 2.4, і як бачимо вони мають досить подібний характер, при цьому інтегральний показник знаходиться між двома іншими.

Виходячи із загальноприйнятої методики розрахунку *Decoupling Factor*, інтегральний $DecFactorY_{PInti}$ має визначатись за формулою:

$$DecFactor_{PInti} = 1 - DecIndexY_{PInti} \quad (2.12)$$

Однак для більш глибокого та реалістичного дослідження і можливості прогнозування $DecFactor_{PInti}$ або $DecFactor_1$ вважаємо доцільним розширити перелік факторів впливу, зокрема, доповнивши його консолідованою виручкою TKB , а також обсягами виробництва чавуну TV_1 та сталі TV_2 .

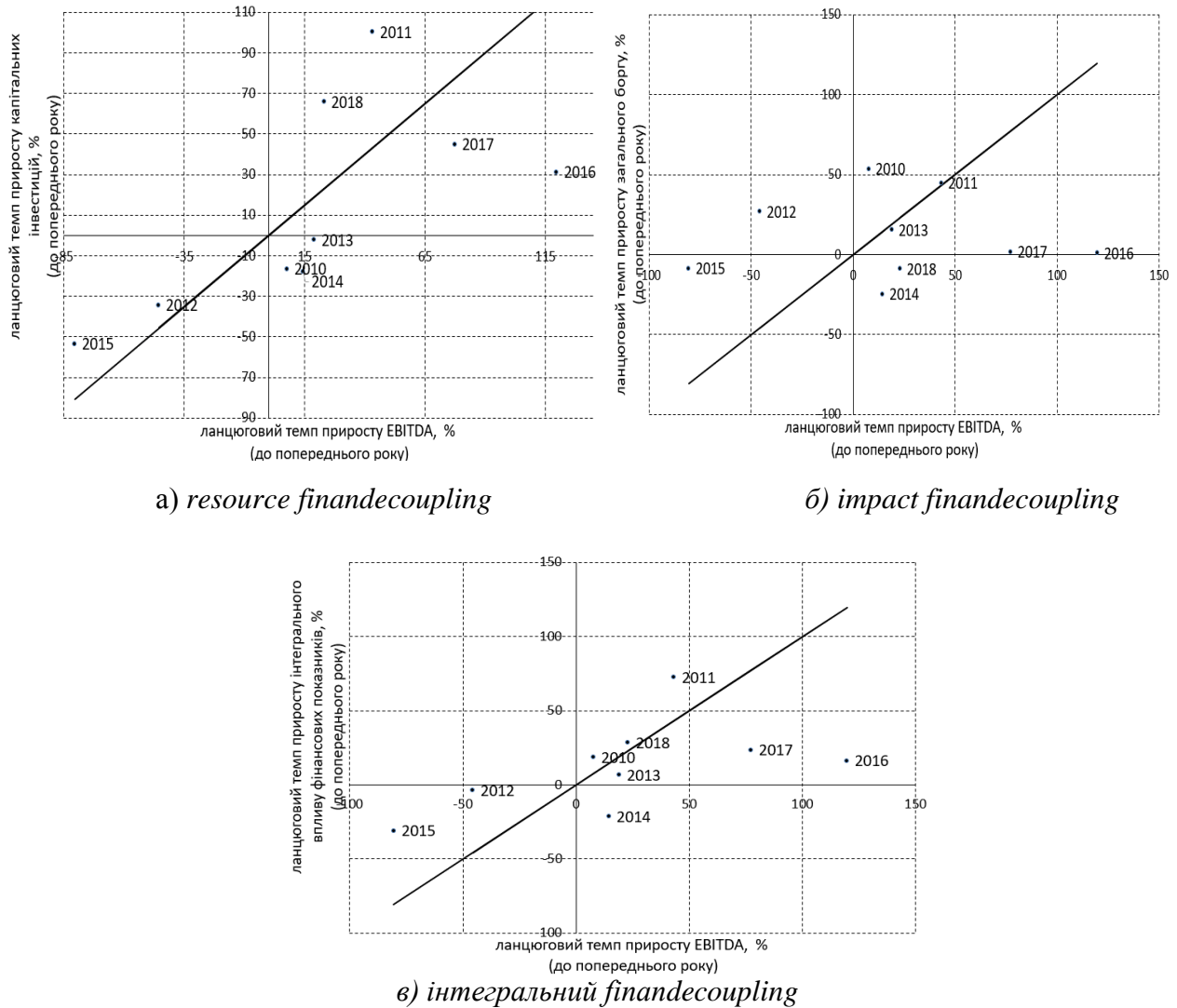

Рисунок 2.3 – Динаміка показників *finanDecoupling* по Метінвест Холдингу протягом 2010-2018 рр.

Джерело: авторські розрахунки

Множинна нелінійна залежність $DecFactor_1$ та перелічених факторів впливу при цьому набуде вигляду:

$$DecFactor_1 = f(TKB, TV_1; TV_2) \quad (2.13)$$

Визначені за результатами кореляційно-регресивного аналізу коефіцієнти множинної нелінійної регресії $DecFactor_1$ після початкової їх лінеаризації із застосуванням узагальненого методу найменших квадратів дозволили встано-

вити залежність $DecFactor_1$ від змін перелічених факторів у матричному вигляді:

$$DecFactor_1 = 0,402 + (0,042 \cdot TV_1)^3 + 0,071 \cdot TV_2 + (0,012 \cdot ТКВ)^3 \quad (2.14)$$

Одержаний коефіцієнт детермінації для лінеаризованої моделі складає $R^2 = 0,54$.

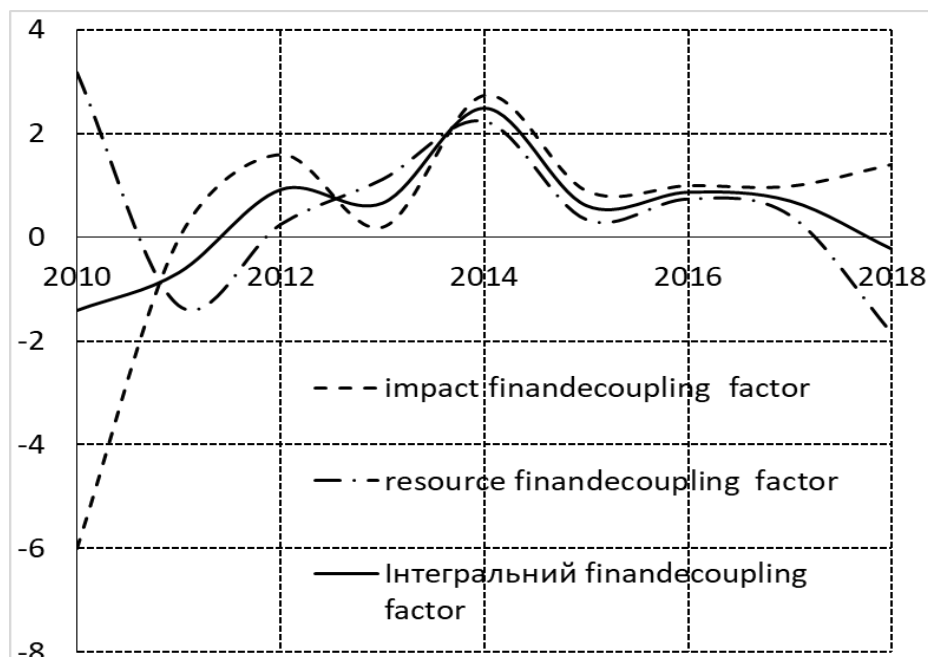

Рисунок 2.4 – Динаміка *finandecoupling* факторів по Метінвест Холдингу протягом 2010-2018 рр.

Джерело: авторські розрахунки

За шкалою Чеддока [4, 5], у якій встановлюється якісна ступінь оцінки щільності залежності на основі коефіцієнтів кореляції у економіко-статистичних дослідженнях, коли $0,1 < \sqrt{R^2} < 0,3$ - вважаємо зв'язок слабким, $0,3 < \sqrt{R^2} < 0,5$ - помірним, $0,5 < \sqrt{R^2} < 0,7$, помітним, а коли $0,7 < \sqrt{R^2} < 0,9$ - досить високим за щільністю, $0,9 < \sqrt{R^2} < 1$ - дійсно високим за щільністю. У нашому випадку $0,7 < \sqrt{R^2} = 0,73 < 0,9$, тобто використовуючи шкалу Чеддока, можна вважати вибраний тип зв'язку досить високим за щільністю.

Розрахункове значення коефіцієнта Фішера за вибірковими даними $F = 1,956$, критичне значення коефіцієнта Фішера $F_{kr} = 1,884$ за степенями вільності $k_1 = 5$, $k_2 = 3$, рівнем значущості $\alpha = 0,25$. Перевірка за критерієм Фішера, $F > F_{kr}$, показала, що з надійністю 75% можна вважати, що запропонована математична модель (10) адекватна статистичним даним і на підставі прийнятої моделі можна проводити економічний аналіз.

Наступною складовою оцінювання рівня економічної суцесії за декаплінг-підходом є *socialDecoupling*, який аналогічно *finanDecoupling* через показники *resource* та *impact DecouplingFactor*, а також інтегрального показника *DecouplingFactor₂*.

Відповідно до даних Звіту про управління показники *impact* та *resource socialDecoupling*, визначимо наступним чином:

-*impact socialDecoupling* шляхом співставлення динаміки показника темпів приросту кількості нещасних випадків із втратою працездатності $A_E\%$, до ланцюгових темпів приросту ЕБІТДА $EB_E, \%$;

-*resource socialDecoupling* шляхом співставлення динаміки показника темпів приросту чисельності працівників $NE_E, \%$ до ланцюгових темпів приросту ЕБІТДА $EB_E, \%$:

$$F = 1 - \left(\sqrt[b]{\frac{A_{E1}}{A_{B1}} \times \frac{A_{E2}}{A_{B2}} \times \dots \times \frac{A_{Em}}{A_{Bm}} / \frac{EB_E}{EB_B}} \right) = 1 - \left(\sqrt[b]{I_{A1} \times I_{A2} \times \dots \times I_{Am} / I_{EB}} \right) \quad (2.15)$$

$$E = 1 - \left(\sqrt[m]{\frac{NE_{E1}}{NE_{B1}} \times \frac{NE_{E2}}{NE_{B2}} \times \dots \times \frac{NE_{En}}{NE_{Bn}} / \frac{EB_E}{EB_B}} \right) = 1 - \left(\sqrt[m]{I_{NE1} \times I_{NE2} \times \dots \times I_{NEm} / I_{EB}} \right) \quad (2.16)$$

де A (*accidents*) – кількість нещасних випадків із втратою працездатності;

NE (*number of employees*) – чисельність працівників;

EB (*EBITDA*) - чистий («очищений») прибуток від впливу амортизації, відсотків і податку на прибуток;

TI (*Investments*) – інвестицій в безпечну працю.

Тож, за даними Звіту про управління Метінвест Холдингу (табл. 2.17) проаналізуємо показники *socialDecoupling*.

Таблиця 2.17

Динаміка показників корпоративної соціальної відповідальності по Метінвест Холдингу протягом 2010-2018 рр., млн. дол.

Показники	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Показники корпоративної соціальної відповідальності									
Інвестиції в без - печну працю, млн. дол.	653,8	1076,8	1004,8	923,7	1134,8	1184,1	1515,0	2276,2	2633,1
Чисельність співробітників, осіб	67652	103532	98980	90951	85207	90360	85280	66038	66241
Загальна кількість нещасних випадків із втратою працездатності	201	237	164	140	125	128	104	96	78
Ланцюгові темпи приросту показників корпоративної соціальної відповідальності, %									
Загальна кількість нещасних випадків із втратою працездатності	-22,39	17,91	-30,80	-14,63	-10,71	2,40	-18,75	-7,69	-18,75
Чисельність співробітників	-7,67	53,04	-4,40	-8,11	-6,32	6,05	-5,62	-22,56	0,31
Інтегральний показник	-15,03	35,47	-17,60	-11,37	-8,51	4,22	-12,19	-15,13	-9,22

Виходячи з даних, поданих в табл. 2.17 за зміною темпів приросту загальної кількості нещасних випадків із втратою працездатності $A_E, \%$ та темпів приросту ЕВІТДА $EB_E, \%$ проаналізовано явище *impact socialDecoupling*, зміну якого у часі подано на рис 2.5а. За формулою 2.16 визначено показник *resource socialDecoupling* шляхом співставлення динаміки показника темпів приросту чисельності співробітників $NE_E, \%$, до ланцюгових темпів приросту ЕВІТДА $EB_E, \%$, зображення змін якого у часі подано на рис. 2.5б.

Оскільки інтегральний показник $DecIndexY_{PInt}$ є співставленням ланцюгових темпів приросту інтегрального впливу показників соціальної відповідальності до ланцюгових темпів приросту ЕВІТДА $EB_E, \%$, то динаміка

змін інтегрального показника $DecIndexY_{Plnti}$ у часі схематично схематично набуває наступного вигляду (рис. 2.5в).

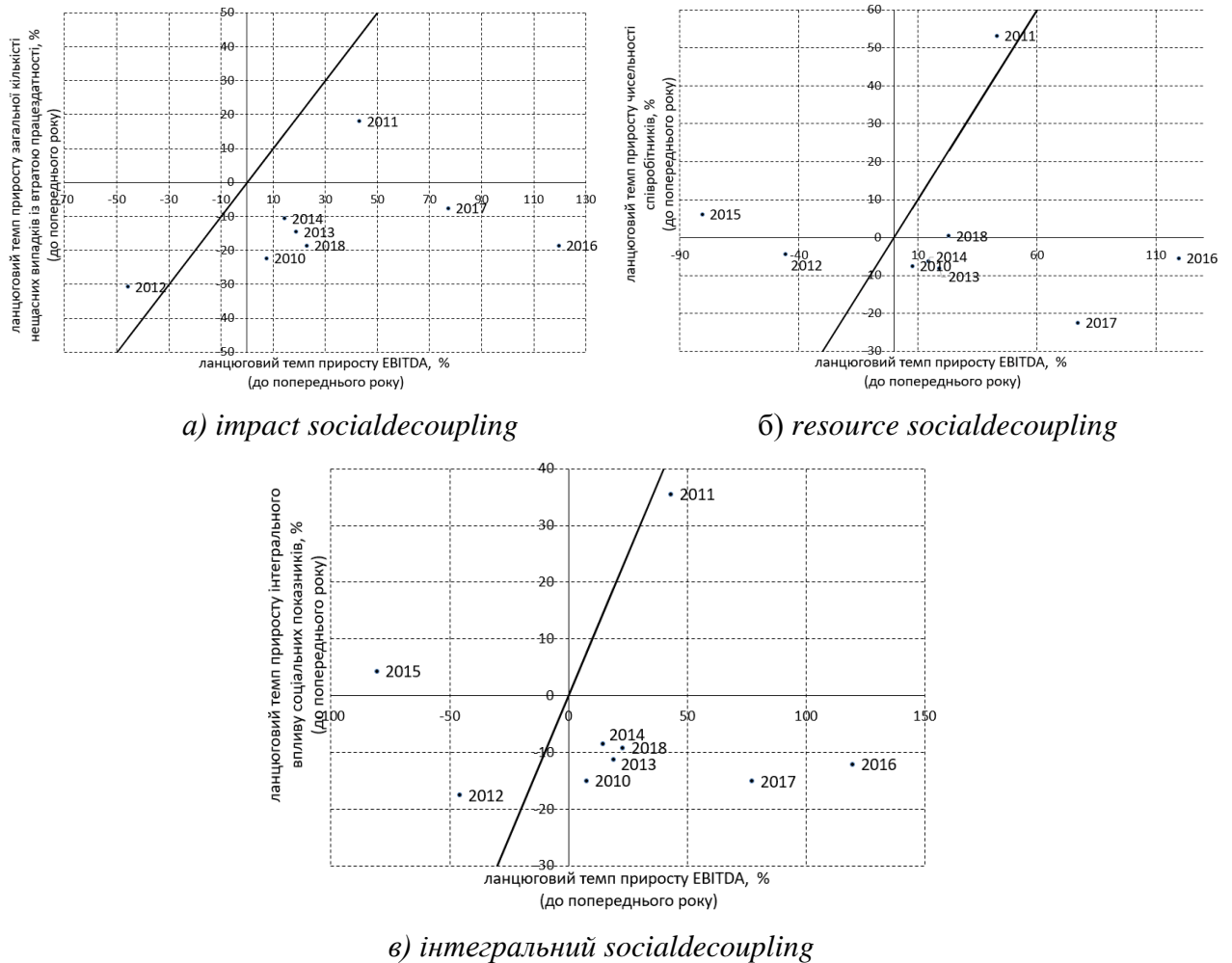

Рисунок 2.5 – Динаміка показників *socialDecoupling* по Метінвест Холдингу протягом 2010-2018 рр.

Джерело: розрахунки автора

Співставлення динаміки показників соціал-декаплінг-факторів наведено на рис. 2.6, і як у попередньому випадку зміни їх значень з часом мають досить подібний характер.

Виходячи із загальноприйнятої методики розрахунку *Decoupling Index*, інтегральний $DecIndexY_{Plnti}$, визначимо інтегральний $DecFactorY_{Plnti}$. Однак для більш реалістичного прогнозування $DecFactor_{Plnti}$ або $DecFactor_2$ вважаємо доцільним розширити перелік факторів впливу, зокрема, доповнивши його

інвестиціями в безпечну працю TI_2 та обсягами виробництва чавуну TV_1 і сталі TV_2 .

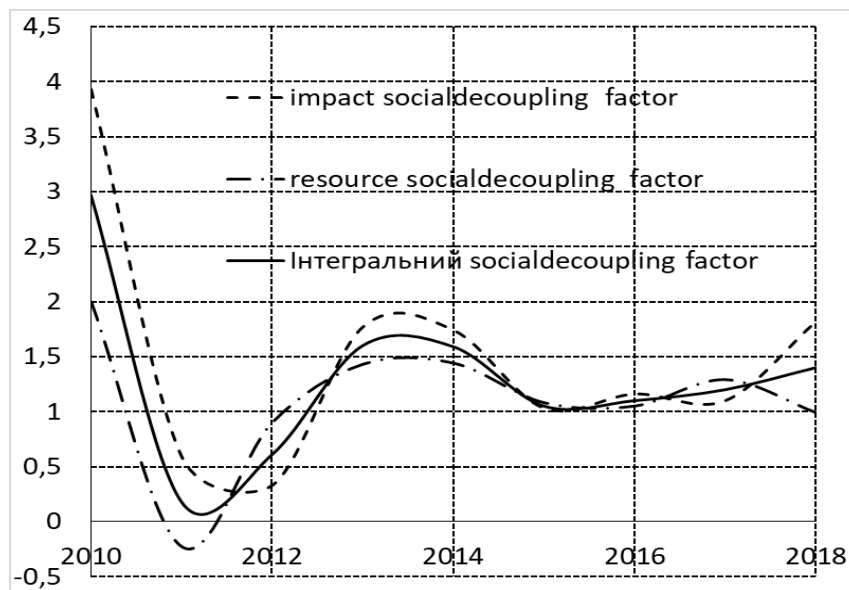

Рисунок-2.6 – Динаміка socialDecoupling факторів по Метінвест Холдингу протягом 2010-2018 рр.

Джерело: авторське бачення

Отже, множинна нелінійна залежність $DecFactor_2$ та перелічених факторів впливу набуде вигляду:

$$DecFactor_2 = f(TI_2, TV_1; TV_2) \quad (2.17)$$

Визначені за результатами кореляційно-регресійного аналізу коефіцієнти множинної нелінійної регресії $DecFactor_2$ після початкової їх лінеаризації із застосуванням узагальненого методу найменших квадратів дозволили встановити залежність $DecFactor_2$ від змін перелічених факторів у матричному вигляді:

$$DecFactor_2 = 1,394 + 2,170 \cdot TV_1^{-1} + 0,071 \cdot TV_2^{1/9} + (0,018 \cdot TI_2)^3 \quad (2.18)$$

Одержаний коефіцієнт детермінації для лінеаризованої моделі складає $R^2 = 0,63$. $0,7 < \sqrt{R^2} = 0,8 < 0,9$, тобто використовуючи шкалу Чеддока, можна вважати вибраний тип зв'язку достатньо високим за щільністю.

Розрахункове значення коефіцієнта Фішера за вибірковими даними $F = 2,876$, критичне значення коефіцієнта Фішера $F_{kr} = 2,78$ за степенями вільності $k_1 = 5$, $k_2 = 3$, рівнем значущості $\alpha = 0,15$. Перевірка за критерієм Фішера, $F > F_{kr}$, показала, що з надійністю 85% можна вважати, що запропонована математична модель (2.18) адекватна статистичним даним і на підставі прийнятої моделі можна проводити оцінку економічної суксенції.

Наступною складовою трикомпонентного показника економічної суксенції є показники *ecoDecoupling*, а саме *resource* та *impact*, які визначимо наступним чином:

-*impact ecoDecoupling* шляхом співставлення динаміки показника темпів приросту тиску на довкілля (забруднення навколишнього середовища) $P_{I3}, \%$, до ланцюгових темпів приросту ЕВІТДА $EB_E, \%$;

-*resource ecoDecoupling* шляхом співставлення динаміки показника темпів приросту прямого використання енергії $K_{PK3}, \%$ до ланцюгових темпів приросту ЕВІТДА $EB_E, \%$:

$$F = 1 - \left(\sqrt[6]{\frac{P_{y1}}{P_{B1}} \times \frac{P_{E2}}{P_{B2}} \times \dots \times \frac{P_{Em}}{P_{Bm}} / \frac{EB_E}{EB_B}} \right) = 1 - \sqrt[6]{I_{P1} \times I_{P2} \times \dots \times I_{Pm} / I_{EB}} \quad (2.19)$$

$$E = 1 - \left(\sqrt[m]{\frac{K_{PKE1}}{K_{PKB1}} \times \frac{K_{PKE2}}{K_{PKB2}} \times \dots \times \frac{K_{PKE n}}{K_{PKB n}} / \frac{EB_E}{EB_B}} \right) = 1 - \sqrt[m]{I_{KPK1} \times I_{KPK2} \times \dots \times I_{KPK m} / I_{EB}} \quad (2.20)$$

де P_{I3} – інтегральний показник тиску на довкілля;

K_{PK3} – пряме використання енергії;

EB (ЕВІТДА) - чистий («очищений») прибуток від впливу амортизації, відсотків і податку на прибуток;

PI (Investments) – капітальні інвестиції на охорону навколишнього середовища.

Тож, за даними Звіту про управління Метінвест Холдингу (табл. 2.18) проаналізуємо показники *ecoDecoupling*.

При визначенні показників *impact ecoDecoupling* (оскільки за Звітом про управління зазначається кілька видів забруднюючих речовин) вважаємо за доцільне скористатись показниками трьох найважливіших факторів:

P_{I3_1} - валові викиди парникових газів в еквіваленті CO₂, млн. т.,

P_{I3_2} - загальний обсяг скидів стічних вод, млн. м³;

P_{I3_3} - обсяг утворення відходів, млн. т.

Таблиця 2.18

Динаміка показників тиску на довкілля Метінвест Холдингу протягом 2010-2018 рр., млн. дол.

Показники	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Інвестиції на охорону навколишнього середовища, млн. дол.	481,3	444,3	446,5	269,6	177,5	194	179	225	263
Валові викиди парникових газів в еквіваленті CO ₂ , млн. т.	26,4	25,7	22,4	17,3	12,9	9,8	10,8	8,9	9,8
Загальний обсяг скидів стічних вод, млн. м ³	876	952	860	721	649	594,3	580,8	594,9	605,1
Обсяг утворення відходів, млн. т.	237,2	160,4	137,1	179,2	167,0	192,4	178,7	213,7	220,2
Ланцюгові темпи приросту показників тиску на довкілля, %									
Інтегральний показник забруднення навколишнього середовища	24,15	-8,78	-12,34	-2,74	-14,08	-5,75	0,27	1,47	4,96
Пряме використання енергії	-2,67	68,53	-29,69	-22,25	-21,94	358,98	4,50	12,09	3,16
Інтегральний показник	10,74	29,87	-21,02	-12,49	-18,01	176,62	2,39	6,78	4,06

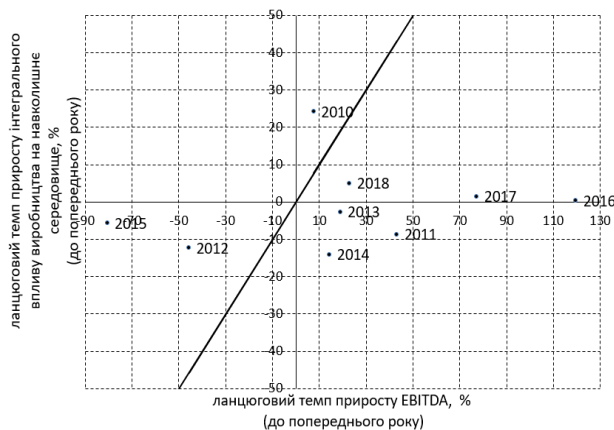
Для розрахунку показника *impact ecoDecoupling*, першочергово знайдемо узагальнений інтегральний показник тиску на довкілля за наступною формулою:

$$P_{I3} = \frac{P_{I3_1} + P_{I3_2} + P_{I3_3}}{3} \quad (2.21)$$

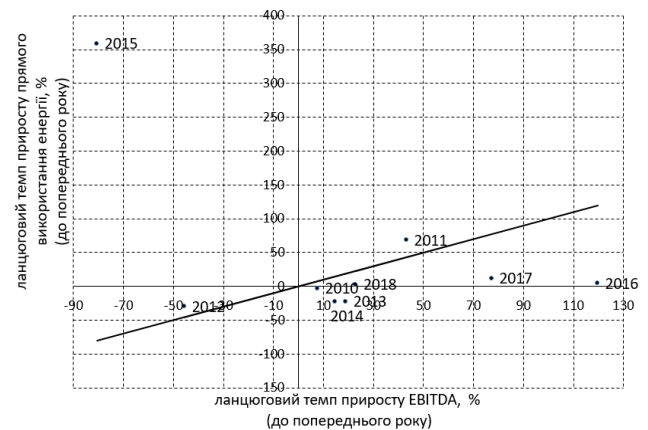
За результатами розрахунків показника *impact ecodcoupling* шляхом співставлення динаміки показника темпів приросту інтегрального впливу

виробництва на навколишнє середовище K_{PI3} , %, до ланцюгових темпів приросту EBITDA K_E , % побудовано графік змін у часі, який подано на рис. 2.7а.

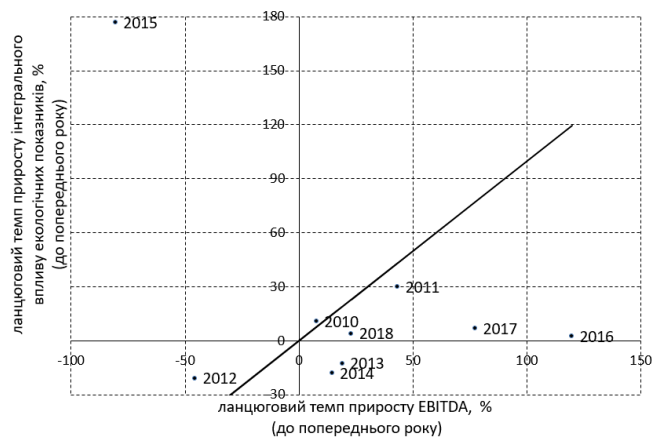
За результатами розрахунків показника *resource ecoDecoupling* впливу шляхом співставлення динаміки показника темпів приросту прямого використання енергії K_{PK3} , %, до ланцюгових темпів приросту EBITDA K_E , % побудовано графік змін у часі, який подано на рис. 2.7б.

а) *impact ecodecoupling*

б) *resource ecodecoupling*

в) *інтегральний ecodecoupling*

Рисунок 2.7 – Динаміка *ecoDecoupling* по Метінвест Холдингу протягом 2010-2018 рр.

Джерело: авторське бачення

Оскільки інтегральний показник $DecIndexY_{PInti}$ є співвідношенням ланцюгових темпів приросту екологічних показників K_{PInt3} , %, до ланцюгових

темпів приросту ЕВІТДА K_E , %, то інтегральний показник $DecIndexY_{PInti}$ аналіз набуває наступного схематичного зображення (рис. 2.7в).

Співставлення динаміки екологічних декаплінг-факторів наведено на рис. 2.8. Крива інтегрального показника знаходиться у межах двох інших.

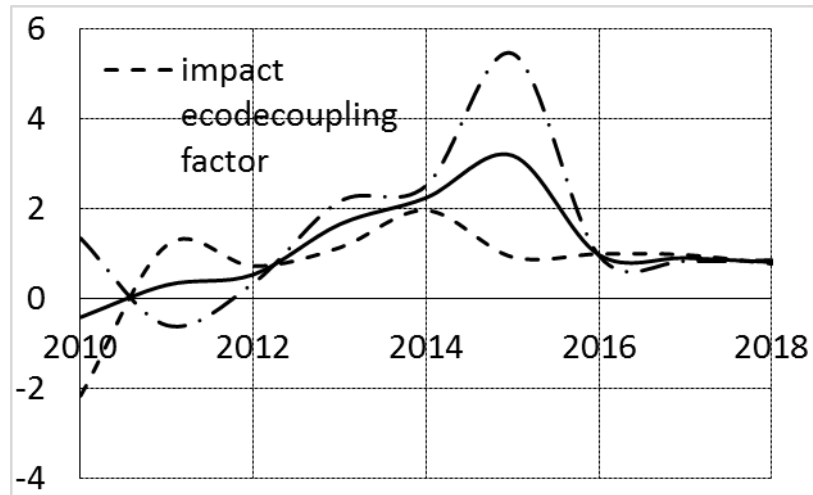

Рисунок-2.8 – Динаміка есоDecoupling факторів по Метінвест Холдингу протягом 2010-2018 рр.

Джерело: авторське бачення

Виходячи із загальноприйнятої методики розрахунку *Decoupling Index*, інтегральний $DecIndexY_{PInti}$ має визначатись за формулою (2.1), а інтегральний $DecFactorY_{PInti}$ - за формулою (2.2).

Однак для більш глибокого дослідження та реалістичного прогнозування $DecFactor_{PInti}$ або $DecFactor_3$ вважаємо доцільним розширити перелік факторів впливу, зокрема, доповнивши його інвестиціями на охорону навколишнього середовища TI_3 та обсягами виробництва чавуну TV_1 і сталі TV_2 . Отже, множинна нелінійна залежність $DecFactor_3$ та перелічених факторів впливу набуде вигляду:

$$DecFactor_3 = f(TI_3, TV_1; TV_2) \quad (2.22)$$

Після проведення аналізу та згладжування даних та порівняння різних моделей, авторами пропонується залежність наступного вигляду:

$$\text{DecFactor3} = 1,419 + 4,464 \cdot TV_1^{-1} + 0,313 \cdot TV_2^{-1} + (0,009 \cdot TI_3)^3 \quad (2.23)$$

Одержаний коефіцієнт детермінації для лінеаризованої моделі складає $R^2 = 0,57$. $0,7 < \sqrt{R^2} = 0,75 < 0,9$, тобто використовуючи шкалу Чеддока, можна вважати вибраний тип зв'язку достатньо високим за щільністю.

Розрахункове значення коефіцієнта Фішера за вибірковими даними $F = 2,210$, критичне значення коефіцієнта Фішера $F_{kr} = 1,884$ за степенями вільності $k_1 = 5$, $k_2 = 3$, рівнем значущості $\alpha = 0,25$. Перевірка за критерієм Фішера, $F > F_{kr}$, показала, що з надійністю 75% можна вважати, що запропонована математична модель (12) адекватна статистичним даним і на підставі прийнятої моделі можна проводити економічний аналіз.

Для прогнозних значень консолідованої виручки $KB = 20196$ млн. дол., а також об'ємів виробництва чавуну $V_1 = 10256,25$ тис. т. та сталі $V_2 = 9153,75$ тис. т. знайдено прогнозне значення декаплінг-фактору за формулою (10) $\text{DecouplingFactor1} = 3,92$

Для прогнозних значень інвестицій в безпечну працю $I_2 = 4476,27$ млн. дол., а також об'ємів виробництва чавуну $V_1 = 10256,25$ тис.т. та сталі $V_2 = 9153,75$ тис. т. знайдено прогнозне значення декаплінг-фактору за формулою (11) $\text{DecouplingFactor2} = 3,74$.

Для прогнозних значень інвестицій в безпечну працю $I_3 = 394,5$ млн. дол., а також об'ємів виробництва чавуну $V_1 = 10256,25$ тис. т. та сталі $V_2 = 9153,75$ тис.т. знайдено прогнозне значення декаплінг-фактору за формулою (12) $\text{DecouplingFactor3} = 1,85$.

За результатами кореляційно-регресійного аналізу даних звітності підприємств Групи Метінвест за період 2010-2018 рр. та виходячи з екзогенних факторів впливу, визначено множинні нелінійні залежності забезпечення економічної суцесії металургійних підприємств, після початкової лінеаризації яких із застосуванням узагальненого методу найменших квадратів у матричному вигляді, встановлено залежності наступного вигляду (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

**Економіко-математичні моделі оцінювання економічної суцесії
металургійних підприємств за декаплінг-підходом**

Декаплінг	Перевірка за F-критерієм
$\text{DecouplingFactor}_{fin} = 0,402 + (0,042 \cdot TV_1)^3 + 0,071 \cdot TV_2 + (0,012 \cdot ТКВ)^3$	1,956
$\text{DecouplingFactor}_{social} = 1,394 + 2,170 \cdot TV_1^{-1} + 0,071 \cdot TV_2^{1/9} + (0,018 \cdot ТКВ)^3$	2,876
$\text{DecouplingFactor}_{eco} = 1,419 + 4,464 \cdot TV_1^{-1} + 0,313 \cdot TV_2^{-1} + (0,009 \cdot ТКВ)^3$	2,210

Встановлено, що для усіх моделей *DecouplingFactor* розрахункове значення критерію Фішера F більше за табличне $F_{kr} = 1,884$ за степенями вільності $k_1 = 3$, $k_2 = 5$, рівнем значущості $\alpha = 0,25$, тобто з надійністю 75% можна вважати, що запропоновані математичні моделі адекватні статистичним даним і варті запровадженню при оцінюванні рівня забезпечення економічної безпеки підприємств за економічною суцесією.

Констатовано, що станом на кінець 2018 року забезпечення економічної безпеки підприємств Групи Метінвест, визначене за бальною оцінкою через індикатори резистентності P_c (0), ризикоредукції P_p (1) та економічної суцесії E_c (1) характеризується трикомпонентним показником економічної безпеки ЕБП (0; 1; 1):

$$\begin{array}{c}
 \underbrace{X_{11}, X_{12} \dots X_n}_{P_c} \quad \underbrace{X_{21}, X_{22} \dots X_n}_{P_p} \quad \underbrace{X_{31}, X_{32} \dots X_n}_{E_c} \\
 \underbrace{P_c - P_{c,t-1}}_{\Delta P_c \leq 0} \quad \underbrace{P_p - P_{p,t-1}}_{\Delta P_p > 0} \quad \underbrace{E_c - E_{c,t-1}}_{\Delta E_c > 0} \\
 \underbrace{P_c = 0} \quad \underbrace{P_p = 1} \quad \underbrace{E_c = 1} \\
 \underbrace{\hspace{15em}}_{\text{ЕБП (0; 1; 1)}}
 \end{array} \tag{2.24}$$

Виходячи з матриці зон економічної безпеки підприємства за трикомпонентним показником ЕБП, поданої на рис.1.7, наразі стан забезпечення

економічної безпеки підприємств Групи Метінвест характеризується як передкритичний, проте керований, тобто за якого своєчасне реагування на виклики та загрози може убезпечити від виникнення ризиків і відповідно втрат.

Таким чином, доведено правильність гіпотези, що забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств в умовах постійних трансформаційних змін в економіці визнається протистоянням підприємств до викликів та загроз, а також їх здатністю до інвайронментального розвитку.

Висновки до розділу 2

За результатами дослідження:

1. Констатовано, що збереження позицій вітчизняних металургійних підприємств на світовому ринку, насамперед, визначається обраною моделлю забезпечення економічної безпеки - організованою множиною взаємопов'язаних компонентів та елементів, що поєднані в одне ціле єдиним, визначальним задумом та/або провідною думкою щодо створення сприятливих умов ефективної діяльності підприємств у мінливому середовищі.

2. Обгрунтовано, що отримання ж реальної картини адаптованості існуючої моделі забезпечення економічної безпеки підприємств до зовнішнього середовища, на нашу думку, можливе за структурно-просторовим підходом, за якого простір (зовнішнє середовище) розглядається як сукупність багатовимірних, структурованих підпросторів забезпечення економічної безпеки підприємств з певною системою позицій і відносин між стейкхолдерами, визначених впливом екзогенних (наднаціональних, національних та регіональних) факторів впливу.

3. Встановлено, що наразі система забезпечення економічної безпеки підприємств окреслюється лише обмежувальними заходами у вигляді запровадження антидемпінгового мита, обмеження експорту проміжної металопродукції та вторинної сировини (металобрухту), що є вкрай недостатнім, а у

порівнянні зі світовою практикою – мізерною.

4. Доведено необхідність у розширенні інформаційного забезпечення діагностики економічної безпеки підприємств та її вразливості ендогенними чинниками впливу. Наголошено на значущості Due Diligence у формуванні інформаційного забезпечення з оцінювання та діагностики економічної безпеки підприємств. Розглянуто дефініції поняття «Due Diligence» та сформовано його авторське визначення за функціональним підходом як комплексу аналітичних процедур з оцінювання юридичної «чистоти» активів і зобов'язань підприємств, їх реального фінансового становища та загроз економічній безпеці бізнесу. Акцентовано увагу на процедурі операційного Due Diligence та його значимості серед аналітичних заходів з гарантування економічної безпеки підприємства. Констатовано, що відсутність системного підходу до методики операційного Due Diligence ускладнює задоволення запитів користувачів щодо інформації з існуючих загроз економічній безпеці бізнесу. Визначено у відповідності до вимог Директиви №2013/34/ЄС вектори модифікації методики Due Diligence корпоративної звітності, що на відміну від існуючої, дозволить сформувати якісне інформаційне забезпечення з оцінювання середовища функціонування підприємств, необхідне для своєчасного внесення коректив до системи забезпечення економічної безпеки підприємств.

5. Здійснено діагностику впливу ендогенних чинників на економічну безпеку металургійних підприємств. Встановлено, що основними загрозами їх повноцінного функціонування є низький рівень попиту на внутрішньому ринку металопродукції (внаслідок пасивного розвитку суміжних галузей, таких як будівництво, машинобудування та ін.), дефіцит власних фінансових ресурсів, прискорені темпи росту загального боргу тощо.

6. Визначено за результатами кореляційно-регресійного аналізу множинні нелінійні залежності забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств від змін ендогенних факторів впливу, після початкової лінеаризації яких із застосуванням узагальненого методу найменших квадратів розроблено економіко-математичну модель оцінювання за декаплінг-підходом дієвості

моделі забезпечення економічної безпеки підприємств за темпами змін економічної суцесії підприємств (їх здатності до інвайронменального розвитку), яка на відміну від існуючих, ґрунтується на показниках *resource* та *impact finan, social-* і *ecodecoupling* та передбачає визначення індикатора економічної суцесії, як триєдиного показника.

Результати наукових (експериментальних) досліджень цього розділу наведено в публікаціях автора: [174, 175, 176, 179, 180, 181].

РОЗДІЛ 3

ВЕКТОРИ ПОСИЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Податкові преференції як запорука забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств

Україна є металургійним нетто-експортером – близько 85% всієї виробленої металопродукції реалізується на зовнішніх ринках, і тільки 15% поставляється на внутрішній ринок. Більшість країн віддають перевагу внутрішньому ринку, і в цьому відношенні їх металургія почувається набагато спокійніше. Тому українська металургійна промисловість завжди більш чутлива до всіх протекціоністських заходів країн-імпортерів, оскільки будь-яка втрата або обмеження ринків впливає на економічну безпеку металургійних підприємств [62].

За даними ОП «Укрметалургпром», за 2019 р. українськими металургійними підприємствами вироблено 18,20 млн. т. металопрокату, що склало лише 99,1% у порівнянні з обсягами виробництва за попередній період, з яких експортовано близько 15 млн. т., або 82,1% від річного обсягу виробництва. В аналогічному періоді 2018 р. частка експорту становила близько 78,5% (14,42 млн. т. при загальному обсязі виробництві металопрокату 18,37 млн. т.).

Обсяги спожитого металопрокату на внутрішньому ринку у 2019 році склали 4685,3 тис. т, з яких 1419,3 тис. т. або 30,3% імпортовано. В той час як у 2018 р. обсяг спожитого металопрокату на внутрішньому ринку склав 5394,0 тис. т, з яких 1442,0 тис. т або 26,7% було імпортовано. Тож, зниження обсягів споживання металопрокату на внутрішньому ринку у 2019 році відносно січня-грудня 2018 р. становить 13,1%, при збільшенні імпортової складової на 1,6% [183], що відповідно свідчить про посилення загроз вітчизняній металургії та неефективність, запровадженої урядом України політики захисту економічної

безпеки металургійних підприємств, що саме і спонукає до подальшого пошуку шляхів її забезпечення, а отже, і до вивчення світового досвіду.

У світовій практиці найбільшого поширення серед інструментів забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств набули інструменти, подані на рис.1 Додатка К.

Для переконання у їх дієвості та доцільності запровадження у вітчизняній практиці зупинимось на вивченні політик забезпечення (політик захисту) економічної безпеки металургійних підприємств кожної з країн, які у 2019 році увійшли до ТОП-10 країн-лідерів з виробництва металопродукції.

Лідируючі позиції на світовому ринку металопродукції займає Китай, який забезпечує близько 50% потреб світового господарства у металах різних груп та марок. Оцінюючи політику китайського уряду щодо забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств, слід зазначити, що її запроваджено з 2001 р. зі вступом Китаю до Світової організації торгів (далі – СОТ). Відмінною рисою політики захисту підприємств металургії, насамперед, є спрямування державної підтримки на R&D та повне завантаження потужностей (рис. 3.1).

Обсяги щорічної державної підтримки сталевій галузі коштами центральних органів влади складають майже \$4,5 млрд. та коштами місцевих органів влади – до \$1 млн. Саме завдяки політиці захисту, підприємствами металургії досягнуто збільшення обсягів виробництва металопродукції зі 127 млн. т. у 2001 році до 807 млн. т. у 2016 році [59, с.13]. Однак її невідповідність Цілям сталого розвитку (далі – ЦСР) [190] дає підстави констатувати факт її агресивності до навколишнього середовища.

Державна політика забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств наступного світового лідера з виробництва металопродукції - Японії різниться від політики захисту металургії, попередньо розглянутої країни.

Інститути - ЦК Партії; - Державна рада State Council; - Міністерство промисловості та інформаційних технологій; - Національна комісія розвитку і реформ; - місцеві органи влади	Заходи стимулювання <i>Грошові гранти на R&D та технологічні поліпшення;</i> <i>Субсидування експорту – субсидування експортерів сталі;</i> <i>Податкові пільги – знижена ставка податку на прибуток, звільнення від ПДВ, митних платежів;</i> <i>Пільгове кредитування – кредитування практично з нульовими ставками;</i> <i>Вливання капіталу й конвертація боргу - обмін боргу на акції;</i> <i>Субсидії на енергоресурси - знижки тарифів на електроенергію, газ, вугілля;</i> <i>Преференції при купівлі обладнання місцевого виробництва у вигляді повернення ПДВ.</i> <i>Підтримка внутрішнього попиту через стимулювання споживчої активності за рахунок видачі кредитів</i>
Інституції - 5-річні Policy for the Steel Industry Development (2005, 210, 2015); - Steel Adjustment and Revitalization Plan (2009); - State Council Policy (2010); - Steel Industry Transformation and Development Action Plan (2015); - Catalogue of Key Industries, Products and Technologies	Обмеження <i>Контроль цін на сировину - обмеження експорту коксу, руди і брухту, а також компенсація вартості ресурсів;</i> <i>Технічні бар'єри – 24 та антидемпінгові мита - 7</i>

Рисунок 3.1 - Державна політика забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств Китаю

Джерело: [59, с.12]

І, насамперед, підходами до розвитку галузі, оскільки металургійна галузь Японії розглядається урядом країни як одна зі складових вертикальної багатопрофільної структури економіки країни, тобто як фундаментальна база розвитку інших галузей народного господарства. Схематично політику захисту підприємств металургії Японії подано на рис. 3.2.

Варто підкреслити, що політика захисту металургійних підприємств Японії за період з середини ХХ ст. до теперішнього часу неодноразово підлягала реформуванню. До 60-х років ХХ ст. вона носила більш обмежувачий характер, ніж стимулюючий, оскільки передбачала лише застосування тарифів на імпорт сталевих продукції на рівні 30% від її вартості. Починаючи з 60-х років, а саме, з внесенням у 1962 році змін до податкового законодавства, характер політики забезпечення економічної безпеки металургійних

підприємств було змінено з обмежувального на стимулюючий завдяки запровадженню податкових преференцій у вигляді надання права підприємствам металургії застосовувати прискорену амортизацію.

Інститути - Міністерство промисловості й торгівлі	Заходи стимулювання <i>Грошові гранти</i> на інноваційний розвиток та пільгове кредитування; <i>Податкові пільги</i> - надання права на застосування прискореної амортизації (1962-1973 рр.), пільгове оподаткування «зеленої» сталі та ін.; <i>Стимулювання</i> злиттів-поглинань металургійних підприємств; <i>Забезпечення</i> доступу до нових технологій та трансферу знань; <i>Державна допомога</i> у вирішенні соціальних питань (за практики довічного найму надання гарантій працівникам металургійних підприємств у збереженні робочих місць у період економічних криз)
Інституції - Державна програма розвитку металургійної галузі	
Обмеження - <i>Тарифи на імпорт</i> сталевих продукції 30% (діяли до кінця 1960 р); - <i>Антидемпінгові мита</i> – 2, в т.ч. проти України - 0	

Рисунок 3.2 – «Державна політика забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств Японії

Джерело: [59, с.15]

Діяли зазначені податкові преференції до чергового реформування політики захисту металургії, а саме до 1974 року. Наразі ж серед числа податкових преференцій, передбачених для підприємств металургії найбільш суттєвою є пільгове оподаткування «зеленої» сталі.

Однак, окрім податкових преференцій звертають на себе увагу і заходи забезпечення ЕБП соціального спрямування. Так, у разі довічного найму працівників, політикою захисту передбачено надання їм гарантій у збереженні робочих місць у період економічних криз. Тож, політику уряду Японії щодо забезпечення економічної безпеки підприємств металургії варто визнати ефективною та такою, що відповідає ЦСР [190].

Цікавою для України вважаємо і політику захисту металургійних підприємств, запроваджену урядом Індії, яка за досить короткий час увійшла до ТОП-10 країн-лідерів з виробництва металопродукції. Відмінною рисою захисної політики Індії, так званої політики «захисту вітчизняного ринку» є вжиття у рамках реалізації стратегії «Виробляй в Індії», запровадженої прем'єр-міністром Моді, заходів щодо захисту внутрішнього ринку металопродукції шляхом:

- заборони імпорту металопродукції, що не пройшла сертифікації за національними стандартами;
- запровадження антидемпінгового мита – 25, в т.ч. проти України – 1 тощо (рис.3.3).

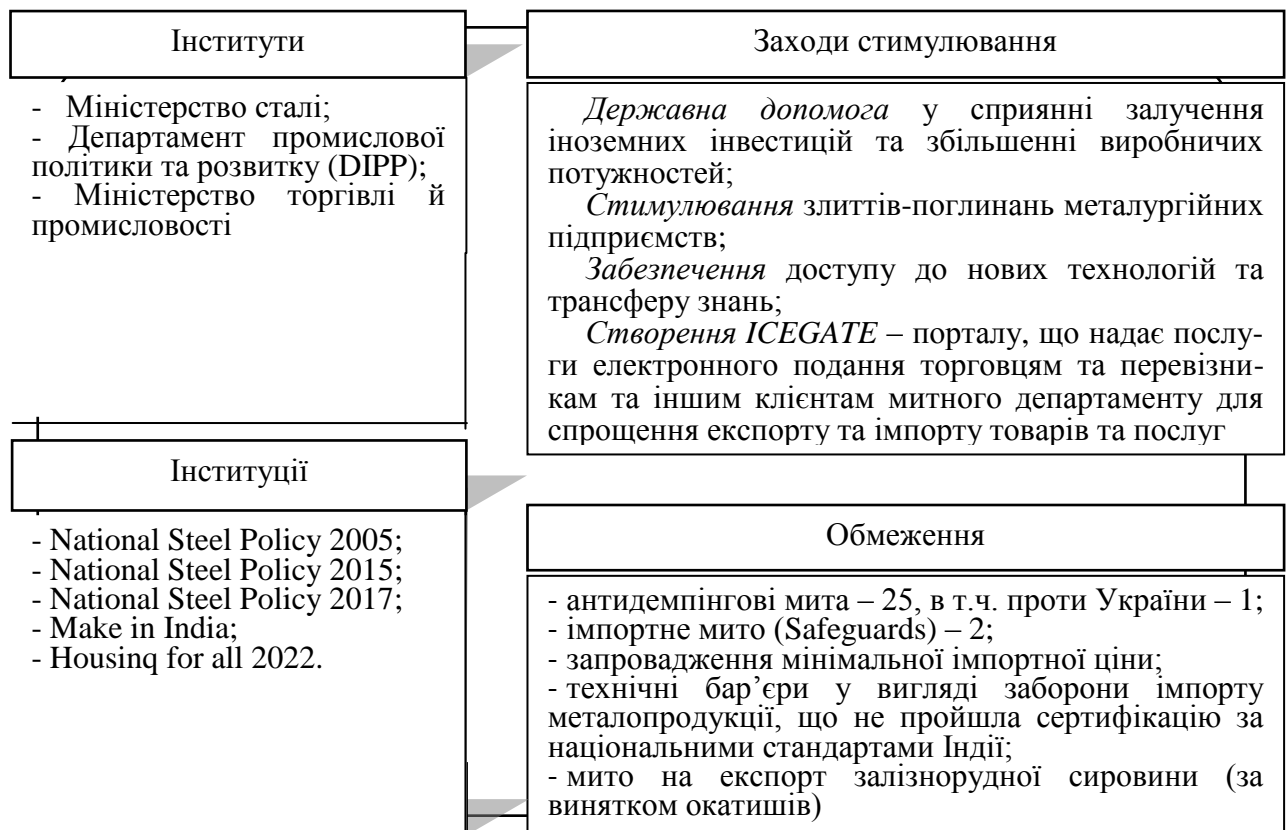

Рисунок 3.3 – «Державна політика забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств Індії»

Джерело: [59, с.15]

Завдяки впровадженню захисних заходів, Індія протягом останніх років збільшила обсяги виробництва металопродукції та її експорту у рази (Додаток К) та

примусила Японію поступитись позицією другого найбільшого виробника сталі у світі. На перспективу, а саме до 2030 року металурги Індії планують збільшити річні обсяги виробництва сталі до 300 млн. т.

Не менш цікавою для України варто визнати і політику захисту економічної безпеки підприємств металургії, запроваджену урядом США. Слід зазначити, що з 1947 року американські металургійні підприємства були визнані найбільш продуктивними та ефективними у світі. На той час обсяги виробництва металопродукції в США сягали понад 55% світових обсягів виробництва металу. Однак, починаючи з 60-х років американська металургія поступово втратила лідерські позиції та до тепер потребує на захист. Тож, урядом США з метою упередження, наростаючих загроз як металургійній галузі, так, і національній безпеці країни в цілому, починаючи з 1968 р. запроваджено політику захисту металургійних підприємств та визначено захисні заходи як обмежувального, так і стимулюючого характеру, які узагальнено на рис. 3.4.

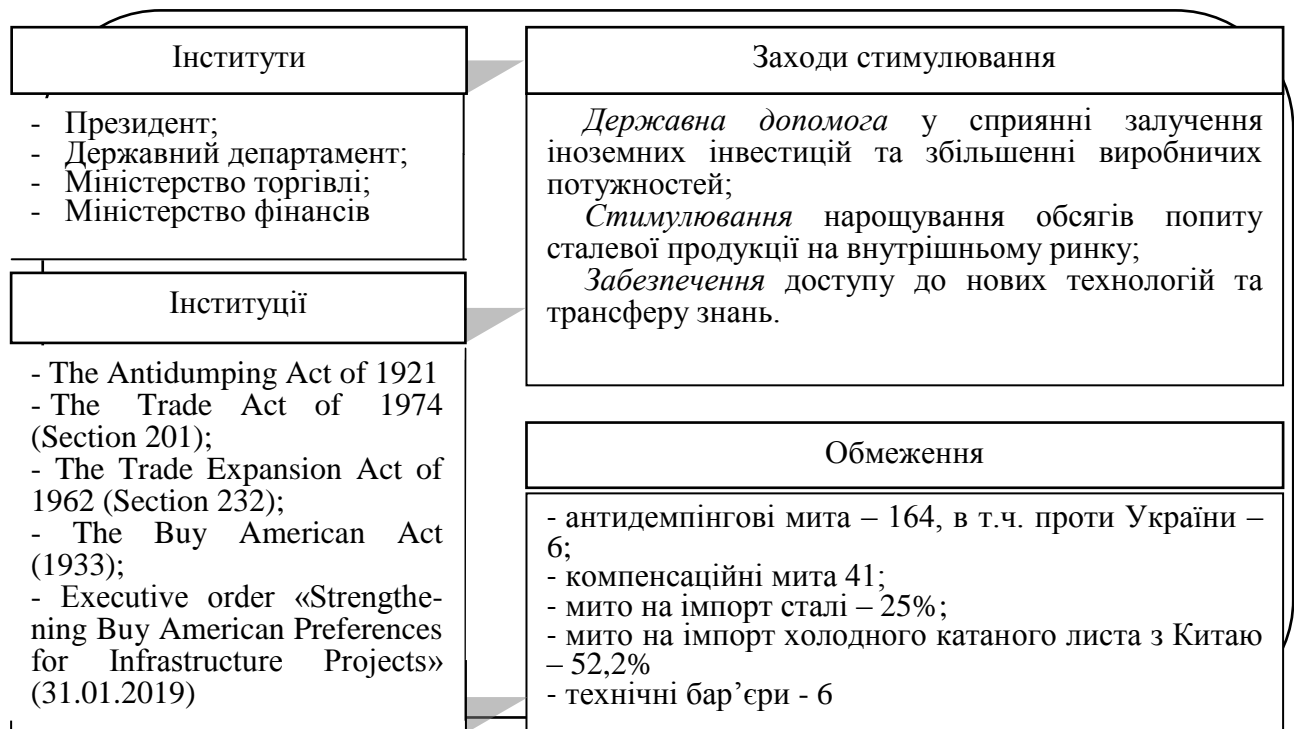

Рисунок 3.4 – Державна політика забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств США

Джерело: [59, с.16]

Визначені урядом США розміри квот, антидемпінгового, компенсаційного та імпортного мита не раз переглядались, проте найбільш суттєво вони були змінені у 2017 році. Підставою тому стало прийняте урядом рішення щодо забезпечення завантаження металургійних підприємств США на рівні не нижче 80% існуючих виробничих потужностей. Оскільки ж в 2016 році виробництво сталі в США склало 78,6 млн. т. при виробничих потужностях металургійних підприємств у 113,3 млн. т., то рівень завантаження виробничих потужностей навіть не досяг 70% (склав лише 69,4%). При очікуваному у 2017 році внутрішньому попиті на металопродукцію у обсязі 107,3 млн. т. та існуючих темпах росту обсягів її імпорту, завантаженість виробничих потужностей металургійних підприємств мала б зрости до 72%. Проте за такого рівня завантаження виробничих потужностей металургійним підприємствам загрожує фінансова нежиттєздатність. За розрахунками експертів лише за умови забезпечивши зменшення обсягів імпорту металопродукції з 36 до 23 млн. т., металургія США зможе досягти рівня 80%-го завантаження виробничих потужностей, а отже, і отримання показника EBITDA на рівні не нижче середнього показника по промисловим підприємствам країни [239].

Окрім, антидемпінгового, компенсаційного та імпортного мита, політикою захисту металургійних підприємств США, передбачається застосування цінових обмежень у вигляді укладання з експортерами Угоди про мінімальні справедливі ціни (далі – Цінова угода), за якої ціни на імпорт металопродукції не повинні бути нижчими цін на американську сталеву продукцію. Так, за згодою сторін Цінові угоди було укладено з Японією та країнами ЄС на період 1978-1981 рр., з РФ на період 1999-2004 рр. та іншими країнами-експортерами. Для окремих країн, зокрема, Бразилії, Південної Кореї, Індії, В'єтнаму, Південної Африки та ін. окрім антидемпінгового мита урядом США передбачено застосування глобальних імпортних тарифів, що також в певній мірі сприяє обмеженню обсягів імпорту. На захист економічної безпеки металургійних підприємств урядом США визначено і квоти на весь імпорт

металопродукції зі всіх країн на рівні не більше 86,7% від обсягів їх експорту в США в 2017 році.

Не лишилась поза увагою і Україна. Наразі проти України урядом США з числа захисних заходів передбачено застосування антидемпінгового мита та цінових зобов'язань у наступних розмірах (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Обмеження, визначені урядом США щодо імпорту української
металопродукції**

№	Назва товару	Діючі заходи	Дата застосування/ продовження заходів	Термін до якого діють заходи
Антидемпінгове мито				
1	<u>Феросилікомарганець</u>	163%	07.1994/ <u>11.2012/</u> <u>12.12.2018</u>	11.2023
2	<u>Арматура</u>	41,69%	09.2001/ <u>07.2013/</u> 17.12.2018	11.2023
3	<u>Прокат гарячекатаний плоский в рулонах</u>	90,33%	11.2001/ <u>02.2014/</u> 08.2019	08.2024
4	<u>Прокат вуглецевий гарячекатаний плоский не в рулонах</u>	Маржа: МК «Азовсталь» - 81,43%; ММК ім. Ілліча - 155%; інші - 237,91% <u>Підписана угода про цінові зобов'язання</u>	10.1997/ <u>21.12.2015</u>	12.2020
5	<u>Сталеві труби</u>	<u>7,47%</u> <u>Підписана угода про цінові зобов'язання з 10.07.2014 по 09.07.2019</u>	10.07.2014/ 10.07.2017/ 02.07.2018/ <u>12.08.2020</u>	<u>12.08.2025</u>
6	<u>Катанка з вуглецевої і легованої сталі</u>	ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» - 44,03%; ПАТ «Єнакієвський металургійний завод» - 44,03%;	<u>07.03.2018</u>	07.03.2023
Додаткове мито				
1	Сталева продукція	25%	26.03.2018	

Джерело: [125]

Рівень антидемпінгового мита, як свідчать дані табл. 3.1 визначено не лише за видами продукції, а навіть за підприємствами. Тож, політику захисту металургійних підприємств варто визнати чітко визначеною.

Політика захисту підприємств металургії США, як зазначалось раніше, передбачає і застосування заходів стимулюючого характеру. Так, урядом країни з метою росту обсягів попиту на внутрішньому ринку металопродукції, з січня 2019 року передбачено фінансування реалізації інфраструктурних проектів з використанням американської сталевих продукції коштами бюджету. Тож, як бачимо, перелік інструментарію забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств США набагато ширший, ніж у попередньо розглянутих країнах.

Вивчаючи досвід РФ у сфері забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств, приходимо до висновку, що російська влада наразі також використовує досить широкий перелік інструментарію підтримки національної металургійної промисловості (рис. 3.5).

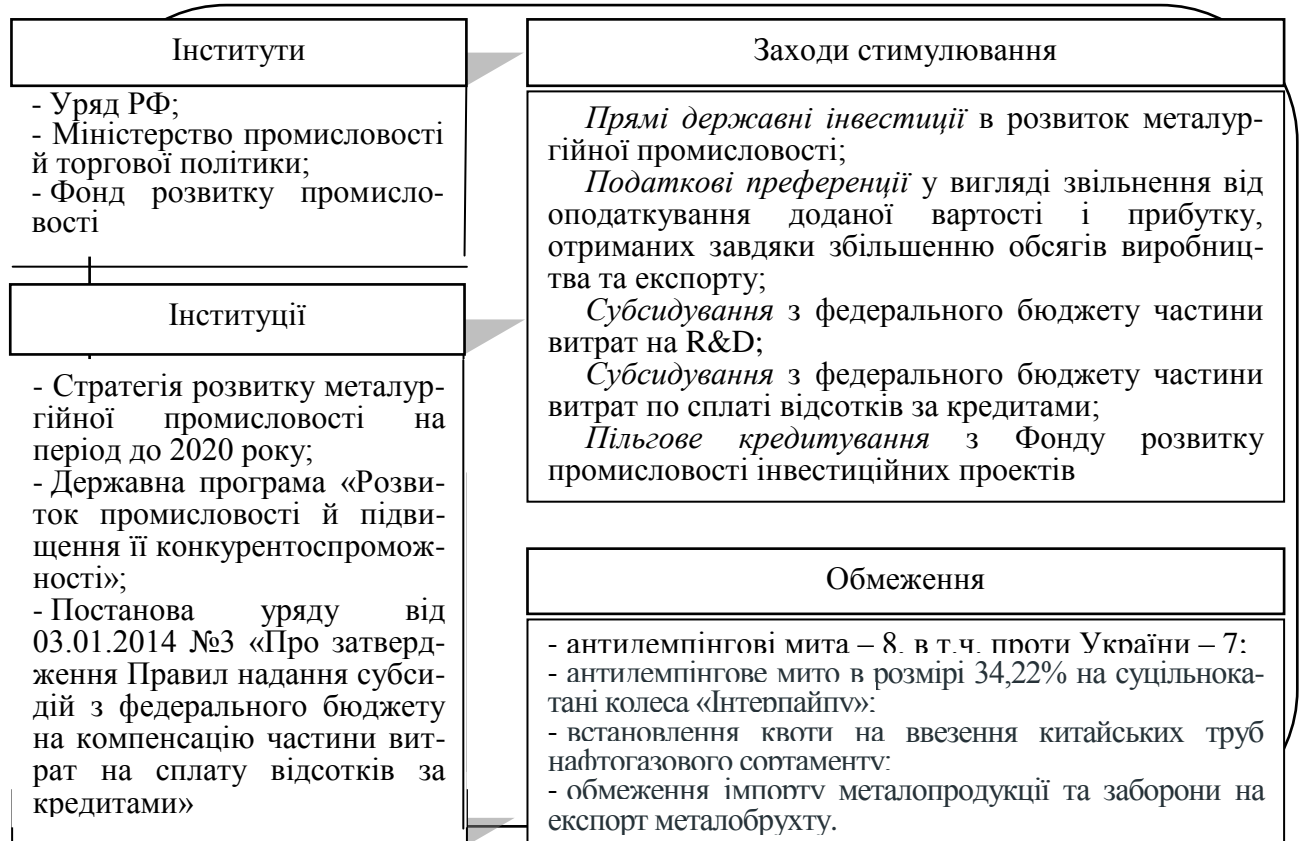

Рисунок 3.5 – Державна політика забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств Російської Федерації

Джерело: [59, с.16]

Він включає заходи обмежувального і стимулюючого характеру, спрямовані на забезпечення економічної безпеки підприємств галузі в короткостроковій перспективі. Зокрема, це: стимулювання попиту на метали на внутрішньому ринку; скорочення експорту сировини для металургійної промисловості; розробку системних заходів підтримки експорту; введення тарифних і нетарифних заходів обмеження імпорту; підтримку інноваційних досліджень і освітніх програм; усунення бар'єрів у діяльності системоутворюючих підприємств металургії; надання гарантій інвесторам; податкові преференції; пільгове кредитування тощо [191].

Урядом РФ згідно захисної політики запроваджено державну підтримку і у вигляді відшкодування витрат по сплаті відсотків за інвестиційними кредитами підприємствам металургії, що здійснюють виробництво рідкісних і рідкоземельних металів. Дана форма підтримки наразі є досить актуальною, оскільки Росія імпортує близько 90% рідкісних і рідкоземельних металів. Проте надання такої підтримки передбачається за певних обмежень, тобто за умови:

- 1) створення не менше 100 нових або модернізованих робочих місць при виході виробництва на повну проектну потужність;
- 2) інвестування в проект не менше 100 млн. руб.;
- 3) досягнення рентабельності продажів з наступного після виходу на повну проектну потужність року не менше 10% щорічно;
- 4) інвестування проекту позабюджетними коштами більше в рази від запитуваного [191].

Запроваджена урядом РФ державна підтримка виробництва рідкісних і рідкоземельних металів в цілому сприяла досягненню певних позитивних результатів, але істотного впливу на економічну безпеку металургійних підприємств до тепер не досягнуто, про що свідчать показники обсягів виробництва останніх років. Так, у 2018 році обсяги виробництва металопродукції в Росії склали 71,6 млн. т., що лише на 1,4 млн. т. вище показників, досягнутих у 2012 році [191].

Проте все ж окремі заходи захисної політики РФ варті респекту, і насамперед, заходи з імпортозаміщення. Зокрема, за рішенням Мінпромторгу РФ щодо імпортозаміщення в чорній і кольоровій металургії передбачено до 2020 року обмеження імпорту прокату з захисними покриттями до 21%, виробів з нержавіючої сталі до 10-49% (в залежності від виду продукції), олова до 30%, продукції з алюмінієвої руди і концентратів 5-30% (залежно від виду продукції). Завдяки реалізації визначених обмежень державою планується витіснити зарубіжну продукцію високих переділів з національного ринку. За даними уряду РФ в 2016 році в рамках імпортозаміщення в металургійній промисловості було реалізовано 24 проекти (10 в чорній і 14 в кольоровій металургії), фінансування яких здійснювалося за рахунок власних коштів підприємств та отриманих з Фонду розвитку промисловості.

На особливу увагу заслуговує досвід забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств Південної Кореї, урядом якої запроваджено політику захисту, спрямовану на створення промислових конгломератів – чеболів та розвиток інтелектуального капіталу (рис. 3.6).

Вибір великого бізнесу (чеболів), як рушія розвитку підприємств металургії пояснюється тим, що за меншої кількості компаній, які зосереджують більшу частину робочої сили, легше керувати, що збільшує маневреність галузі та спрощує вливання капіталу.

Досить активна державна підтримка підприємств металургійної галузі в Південній Кореї спостерігалась до 1980-х років. Так, в 1978-1980 рр. держава забезпечила приріст капіталу для корпорації POSCO. У 1992 році держава врятувала від банкрутства компанію Sammi, а в 1997 році реструктаризувала борги компанії Kangwon. З отриманням корейськими металургійними підприємствами доступу до фінансування з ринкових джерел, політику захисту поступово було лібералізовано [59, с.18]. Результати запровадження політики захисту виправдали очікування стейкхолдерів, яскравим прикладом тому є посилення економічної безпеки POSCO - однієї з найбільших металургійних корпорацій Південної Кореї. За

даними World Steel Association за 2019 рік, POSCO посіла п'яте місце в світі за обсягами продукції.

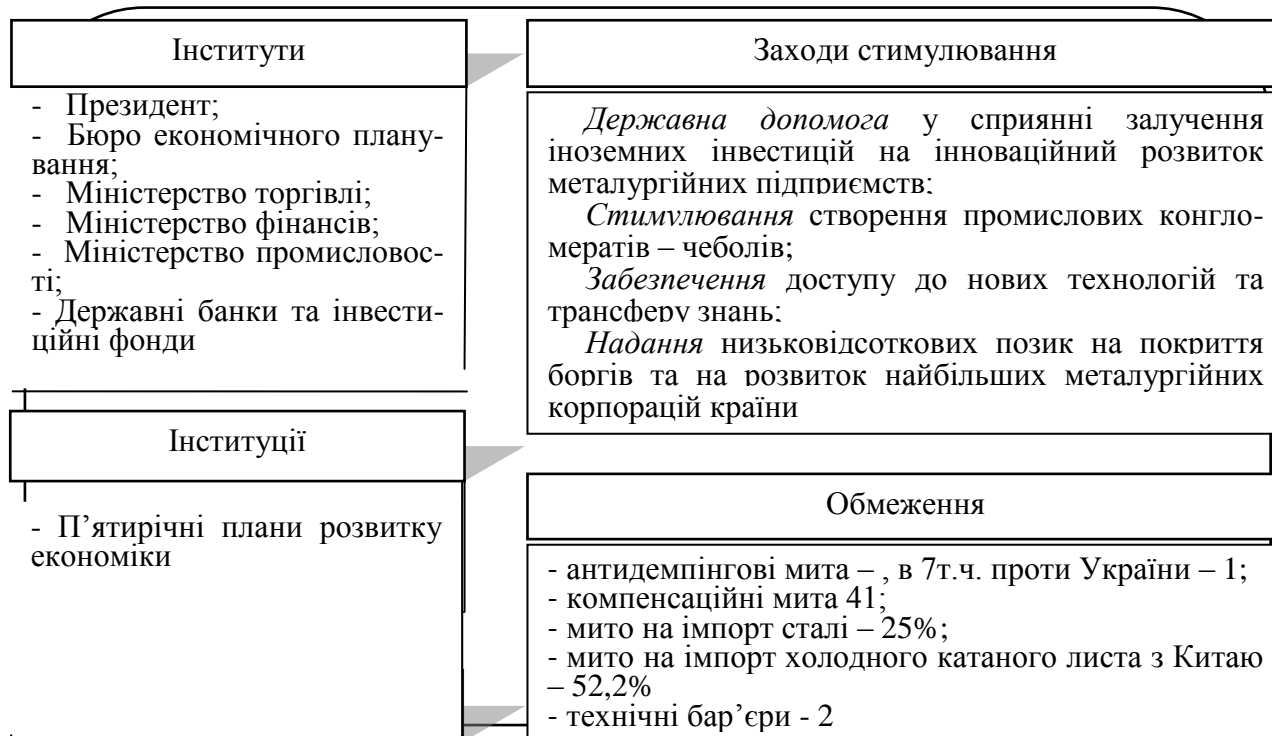

Рисунок 3.6 – Державна політика забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств Південної Кореї

Джерело: [59, с.16]

Наразі вона випускає 43,12 млн. т. сирової сталі на рік, що практично в двічі більше обсягів виробництва металопродукції в Україні в 2019 році (20,85 млн. т. сталі). POSCO виробляє гарячекатану, холоднокатану, нержавіючу та інші види сталі, переважно для автомобільної та суднобудівної промисловості, а також будівництва. Компанія перетворилася на глобальний бізнес з виробництвом і продажами металопродукції в 53 країнах світу [67]. А все починалось з того, що у 1986 році держава для потреб POSCO профінансувала будівництво причалу в порту Kwangyang Bay. У 2000-2005 рр. корпорації POSCO було надано податкові преференції у вигляді звільнення від ПДВ імпортного антрациту. Для стимулювання попиту на внутрішньому ринку металопродукції з 2006 р. активно субсидується розвиток судно- та машинобудування (у 2018 році на їх розвиток було виділено \$6,6 млрд. державних коштів) тощо [59, с.18].

Варто акцентувати, що при запровадженні такого переліку заходів захисту металургійних підприємств, металургія Південної Кореї не страждає від монополізму чеболів. Більшість продукції корпорацій спрямовується на експорт, тому чеболи грають за правилами отримання прибутку на зовнішніх ринках.

Варта уваги і політика забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств країн ЄС, схематичне зображення складових елементів якої подано на рис. 3.7.

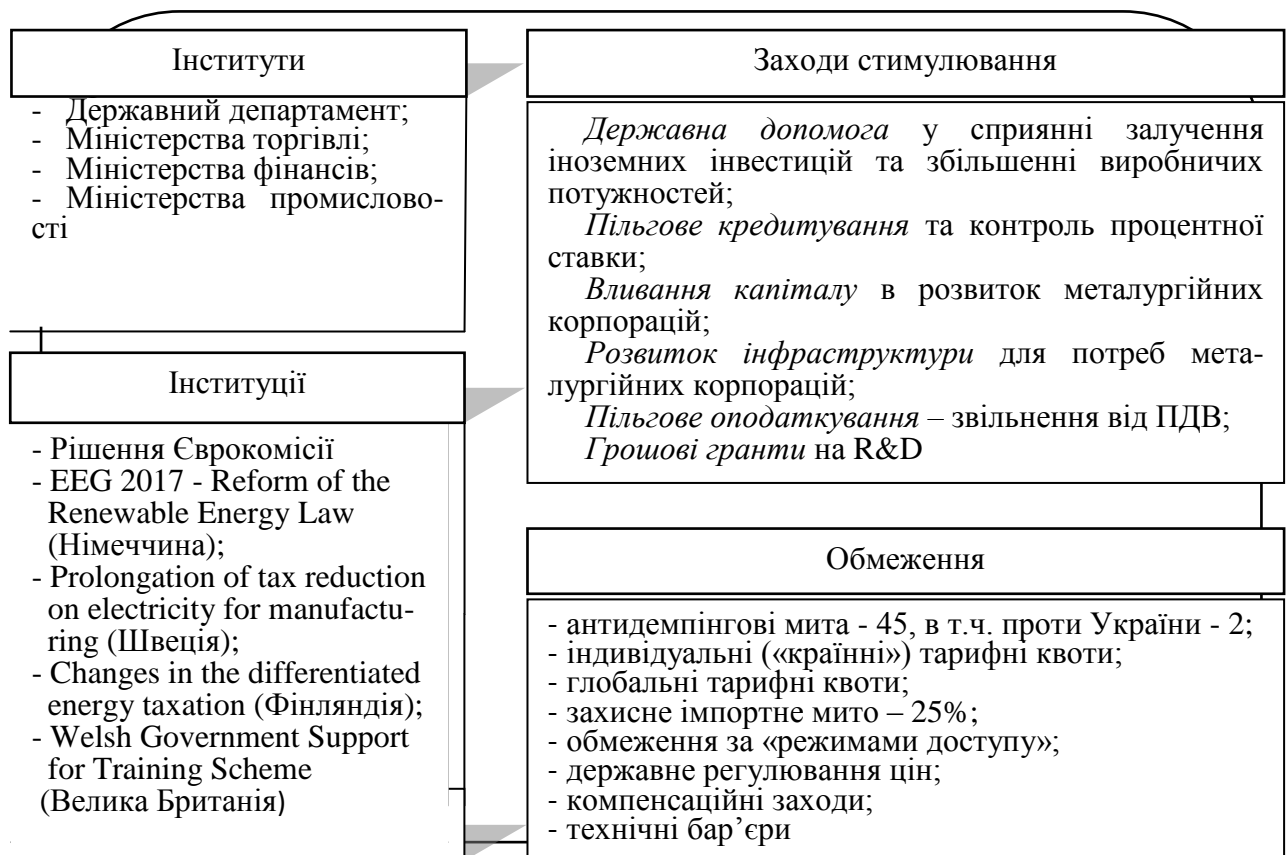

Рисунок 3.7 – Державна політика забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств у країнах ЄС

Джерело: [59, с.16]

Згідно рішення Європейської комісії заходами з захисту економічної безпеки металургійних підприємств в країнах ЄС визначено запровадження тарифних квот на 10 кварталів, тобто на період до 30.06.2021 р.:

- з 02.02.2019 р. до 30.06.2019 р. (2 квартали);
- з 01.07.2019 р. до 30.06.2020 р. (4 квартали);
- з 01.07.2020 р. до 30.06.2021 р. (4 квартали) [103].

Визначені Єврокомісією квоти включають:

індивідуальні тарифні квоти – для кожної з країн-експортерів, які формуються за «річним» принципом (тобто, діють протягом повного періоду);

глобальні тарифні квоти – для всіх країн-експортерів, які встановлюються для кожного кварталу, при цьому в межах одного періоду.

Поширюються тарифні квоти наразі на 26 сортаментних груп (категорій), з яких на українську металопродукцію – 12. До 11 з них застосовуються індивідуальні тарифні квоти, а по групі 20 (труби газопровідні) – глобальні тарифні квоти (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Визначені за рішенням Європейської комісії квоти для України по
сортименту металопродукції [205]**

Група	Сортамент	CN код	Квота, т	Викорис- тано, т	%	Залишок, т	В очікувані, т
Індивідуальна тарифна квота							
2	Холоднокатаний плоский прокат з нелегованої та ле- гованої сталі	7209, 7211, 7225, 7226	67028,780	49302,085	73,55	17726,695	1673,985
7	Товстолистовий прокат з нелегова- ної та легованої сталі	7208, 7210, 7225	222507,030	165911,218	74,56	56595,812	6818,347
13*	<i>Арматура</i>	7214	40963,470	38605,851	94,24	2357,619	0,000
14	Прутки, бруски і дрібний сорт з нержавіючої сталі	7222	3755,740	2589,833	68,96	1165,907	80,921
16	Катанка з нелего- ваної та легованої сталі	7213, 7227	97608,760	33099,611	33,91	64509,149	111,934
17	Кутики та профі- лі з заліза та неле- гкованої сталі	7216	28111,700	3067,738	10,91	25043,962	267,090
21	Профіль порожни- стий	7306	16534,010	13074,665	79,08	3459,345	632,691

Продовження табл. 3.2

Група	Сортамент	CN код	Квота, т	Викорис- тано, т	%	Залишок, т	В очікувані, т
22*	Труби безшовні з нержавіючої ста- лі	7304	3422,610	315,185	92,30	263,425	67,368
24	Інші безшовні труби	7304	24092,760	17917,834	74,37	6174,926	808,537
27*	Холодноткані прутки та бруски з нелегкованої та легкованої сталі	7215, 7228 7228	10460,540	10429,625	99,70	30,915	0,000
28*	Дріт нелегований	7217	17525,990	15881,056	90,61	1644,934	611,342
Глобальна тарифна квота							
20	Труби газопровідні	7306	14430,070	8481,427	58,78	5948,643	166,092

* критична позиція

Визначені тарифні квоти мали суттєвий негативний вплив на безпеку металургійних підприємств таких країн, як Туреччина, Німеччина, Бельгія, Україна та ін. Тож, за зверненням їх уряду Європейська комісія пішла на певні поступки та з 01.07.2020 р. запровадила відкориговані правила використання тарифних квот, за якими за країнами, що вичерпали індивідуальну тарифну квоту зберігається право використання глобальної тарифної квоти у четвертому (завершальному) кварталі періоду (тобто, з 1.04.2021 р. до 30.06.2021 р.) за низкою обмежень, які прийнято називати «режимами доступу» (рис. 3.8) [205].

З вичерпанням квоти до початку нового періоду, або до початку завершального кварталу поточного періоду, коли країна-експортер отримує можливість здійснювати поставки за рахунок залишків глобальної тарифної квоти (якщо останню ще не вичерпано) діє захисне 25%-е імпортерне мито [103].

Серед заходів стимулюючого характеру, визначених Європейською комісією, на увагу заслуговують податкові преференції у вигляді надання права на податкові пільги. За даними Єврокомісії протягом 2016-2018 рр. сума наданих пільг лише в Німеччині, Фінляндії та Швеції склала до 1030 млн. євро. Грошові гранти надані металургійним підприємствам Бельгії склали 12 млн. євро, компенсація відсоткових ставок за кредитами, що застосовувались в Німеччині, Італії, Чехії та ін. країнах ЄС з метою реалізації заходів з

енергоефективност та енергозбереження, а також R&D склала понад 128 млн. євро [59, с.20].

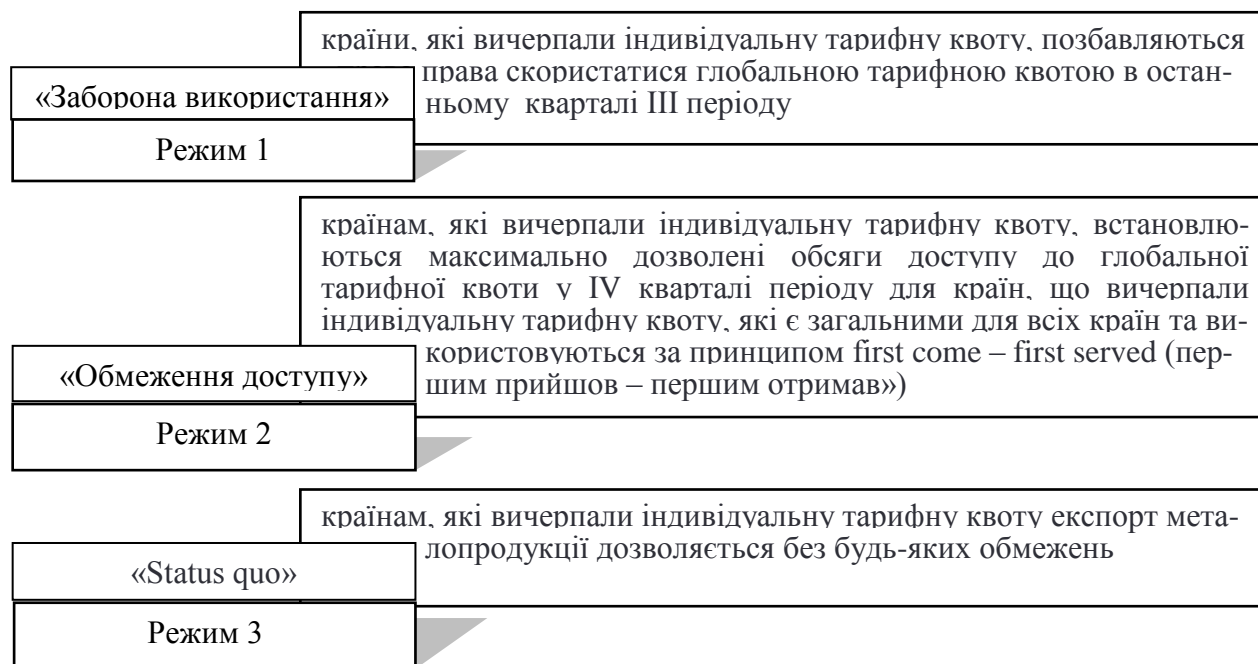

Рисунок 3.8 – Можливість використання глобальної тарифної квоти з низкою обмежень, які називаються «режимами доступу»

Джерело: [205]

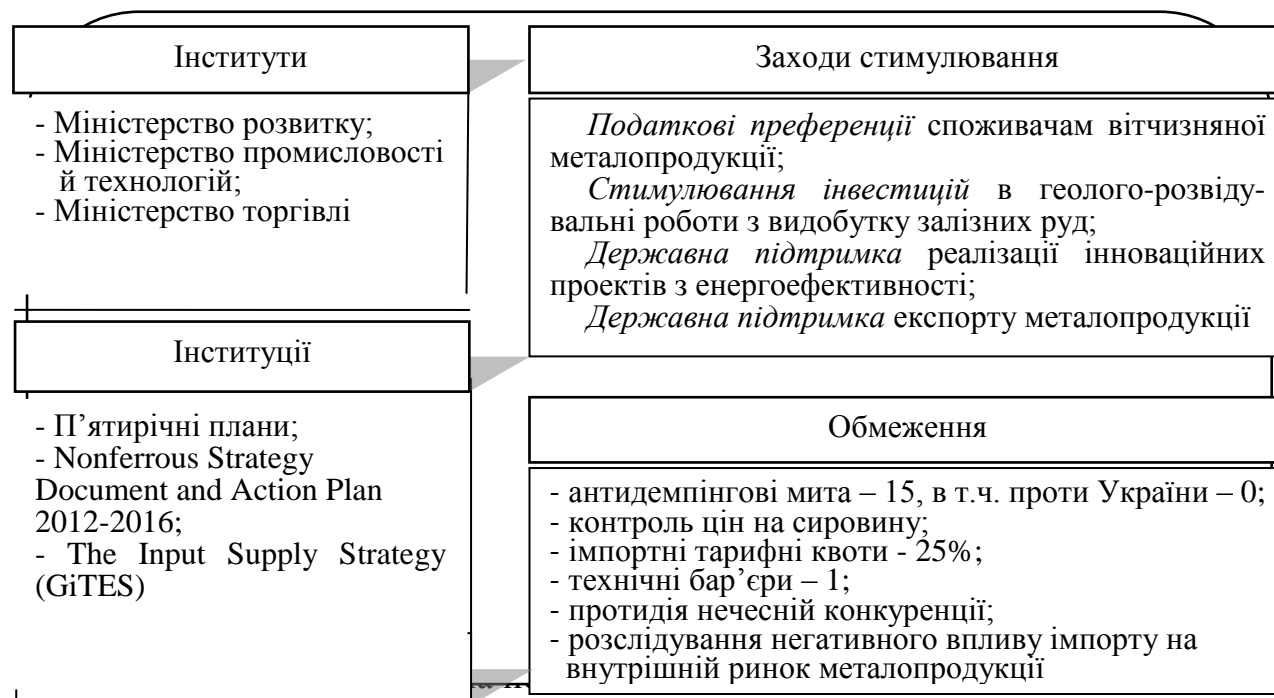
Запровадження перелічених заходів дозволило європейським металургійним підприємствам збільшити обсяги виробництва металопродукції з 162 млн. т. у 2016 році до 168 млн. т. у 2018 році, а отже, і підсилити їх фінансову життєздатність.

В певній мірі цікавою для України є і політика захисту металургійних підприємств Туреччини, складові елементи якої подано на рис. 3.9.

Відмінними рисами політики забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств Туреччини є вжиття протидій нечесній конкуренції та розслідування негативного впливу імпорту на внутрішній ринок металопродукції. Підставою тому стали серйозні проблеми всередині країни.

Наприкінці 2018 року Туреччина вперше за 10 років впала в рецесію. До кінця року національна валюта втратила близько 30% своєї вартості (порівняно з 2017 роком). Умови кредитування стали жорсткішими, будівельний сектор пережив

кілька банкрутств, продажі легкових і «легких» комерційних автомобілів із січня по березень 2019 року також скоротилися на 44,2% (порівняно з аналогічним періодом минулого року), що призвело до суттєвого падіння попиту на сталь на внутрішньому ринку, а отже, і до загроз економічній безпеці підприємств металургії [123].

металургійних підприємств Туреччини

Джерело: [59]

Однак не дивлячись на такі випробування, металургійним підприємствам завдяки вчасного запровадження урядом Туреччини дієвого інструментарію захисної політики, вдалося збільшити обсяги виробництва металопродукції з 34,1 млн. т. у 2011 році до 37,3 млн. т. у 2018 році. Проте забезпечити завантаження виробничих потужностей до бажаного 80%-го рівня не вдалось. В останні роки виробничі потужності металургійних підприємств завантажені лише на 64-69%. Причиною тому варто визнати не лише явище рецесії, а й запровадження США (як основного споживача гарячекатаного прокату (далі - ГКП)) імпортного мита.

Опинившись у скрутних умовах, турецькі сталеливарники зуміли переорієнтувати продажі на Європу, Гонконг та Малазію. Проте із запровадженням

Європейською комісією індивідуальних та глобальних тарифних квот Туреччина зіткнулась з квотами значно меншими у попередньому році. Тож, нова квота на 2020 рік, як свідчать розрахунки Platts, становитиме лише близько 287 тис. т. Звичайно, після вичерпання національної квоти такі сильні експортери, як Туреччина, зможуть скористатися рештою глобальної квоти. Але навіть з урахуванням цього до кінця 2020 року можна очікувати скорочення удвічі турецького експорту арматури до ЄС [123]. Отже, наразі Туреччина шукає нові ринки збуту металопродукції.

До числа ТОП-10 країн-лідерів з виробництва металопродукції увійшла і Бразилія, складові елементи державної політики захисту металургійних підприємств, якої подано на рис. 3.10.

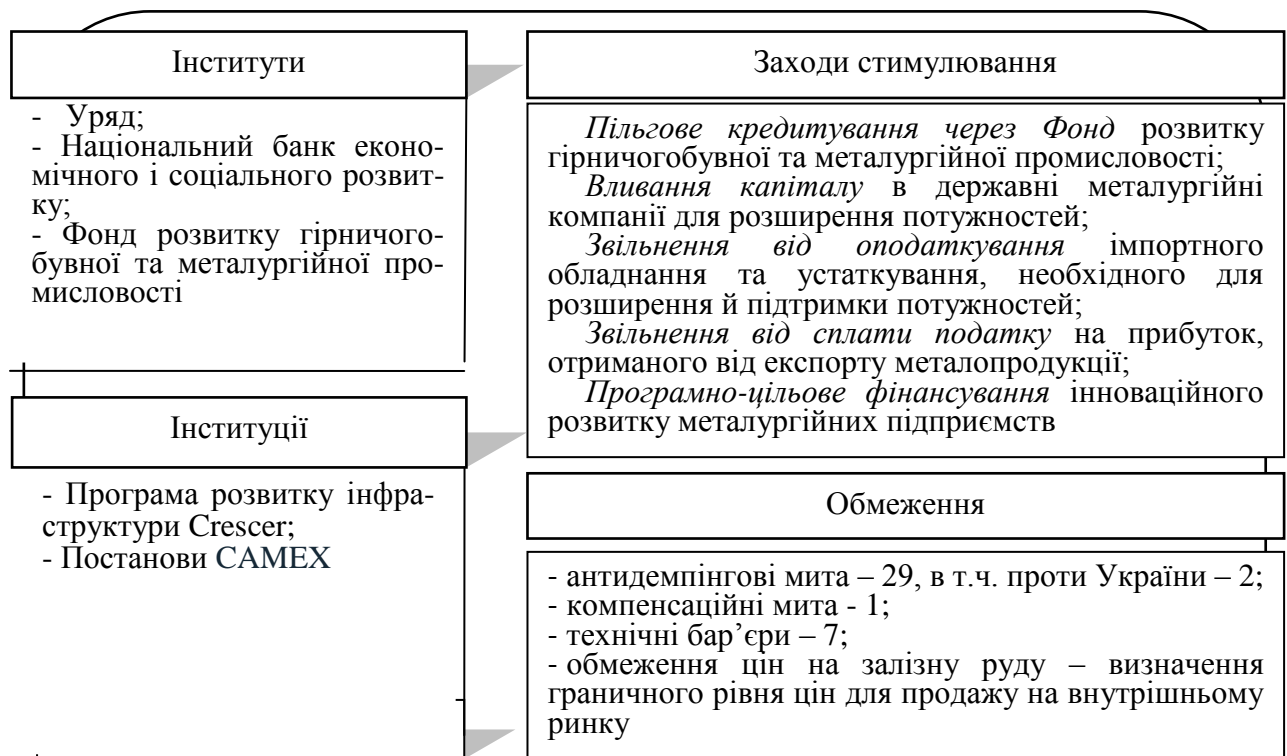

Рисунок 3.10 – Державна політика забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств Бразилії

Джерело: [59]

Перелік обмежувальних заходів за політикою захисту металургійних підприємств Бразилії відрізняється від політик, попередньо розглянутих країн лише тим, що передбачає обмеження цін на залізну руду. Проте слід звернути увагу на визначені для України антидемпінгові мита.

Згідно з рішенням Гесех з метою упередження завдання бразильській металургії шкоди внаслідок імпорту українських безшовних труб, для окремих підприємств України визначено антидемпінгові мита, що становлять:

- \$145,26/т для продукції заводів «Інтерпайт Нікр Тюб» та «Інтерпайп НТЗ»;

- \$708,60/т для продукції інших українських постачальників [21].

Завдяки запровадженню захисної політики металургійні підприємства Бразилії збільшили обсяги виробництва металопродукції практично до 35 млн. т. на рік.

Стосовно ж політики забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств України, варто констатувати її неефективність, недосконалість механізмів та інструментів захисту внутрішнього ринку від тиску товаровиробників третіх країн (КНР, Туреччина, Індія тощо), відсутність правового механізму, спроможного комплексно і системно врегульовувати питання державної підтримки підприємств металургійної галузі, часткову реалізацію державних програм, постійний перегляд «правил гри» (навіть впродовж одного фінансового року), несвоєчасність повернення відшкодувань сплаченого податку на додану вартість тощо [97].

Серед можливих інструментів захисту вітчизняних металургійних підприємств застосовується лише два – обмеження експорту брухту та два антидемпінгових мита (рис. 3.11).

Так, Міністерством економічного розвитку і торгівлі, для захисту економічної безпеки українських товаровиробників металопродукції від зростаючого і недобросовісного імпорту ухвалено рішення щодо запровадження антидемпінгового мита проти імпорту арматури з РФ на рівні 47,57% [137] та проти імпорту безшовних труб з Китаю – 22,78%, коли до металопродукції з України застосовується понад 30 антидемпінгових заходів. А отже, маємо всі підстави затверджувати, що урядова політики забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств в Україні практично відсутня.

Продовження табл. 3.3

Країни, що застосовують інструменти	Китай	Японія	Індія	США	РФ	Південна Корея	Туреччина	Країни ЄС	Бразилія	Україна
Інструменти										
Грошові гранти	+	+			+	+		+		
Пільгове кредитування	+				+	+		+	+	
Вливання капіталу і конвертація боргу	+					+			+	
Компенсація вартості сировини	+									
Контроль цін на сировину, у т. ч. обмеження експорту сировини	+		+		+	+	+		+	+
Преференції для місцевих виробників	+						+	+		
Стимулювання злиттів-поглинань	+	+				+				
Стимулювання внутрішніх ринків споживання	+	+	+	+	+	+		+		
Грошові гранти	+	+			+	+		+		
Обмеження імпорту		+	+	+	+		+	+	+	+
Допомога в розвитку галузевої інфраструктури			+		+	+	+	+	+	

Джерело: [59, с.27]

Загроза ж втрати позицій у ТОП-10, а отже, і втрати ринків збуту та ускладнення фінансової життєздатності вітчизняних металургів посилюється з кожним днем. Яскравим прикладом тому є намагання Європейської комісії запровадити, так званий «вуглецевий бар'єр» у вигляді мита на імпорт металопродукції з розрахунку CO₂ - *Carbon border adjustment* (далі – СВА). Очікується, що введення «вуглецевого бар'єру» дозволить запобігти «витоку вуглецю» та конкурувати «зеленим» європейським виробникам металопродукції з іноземними колегами. Наразі ж вітчизняні металургійні підприємства не готові конкурувати з «зеленими» металургами ЄС, в чому маємо можливість переконатись за даними рис.4 Додатка К.

Отже, експорту напівфабрикатів (які Україна щорічно експортує до країн ЄС у обсязі понад 3 млн. т.), загрожує втрата ринку збуту. За оцінками експертів додаткові платежі СВА при експорті металопродукції до країн ЄС можуть зрости майже до 400 млн. євро на рік (табл.3.4), що призведе до посилення фіскального тиску на експортерів до 13-15% [59, с.10].

Таблиця 3.4

Оцінка наслідків введення Carbon border adjustment для українського експорту металопродукції

Металопродукція	Обсяг експорту у 2019 р., тис. т	Питомі викиди CO ₂ , т	Очікувана середня ціна викидів протягом 2003-2007 рр., євро/т	Очікувана сума податку за рік, млн. євро	Очікувана сума податку протягом 2003-2007 рр., млн. євро
Чугун	546	2,1	22,2	24,8	124
Полуфабрикати	3 299	2,8	22,2	208,0	1 040
Прокат	1 835	3,0	22,2	122,1	611
Труби	105	3,0	22,2	7,0	35
Феросплави	404	2,1	22,2	18,8	94
Окатиші	6 258	0,1	22,2	7,4	37
Концентрат	6 465	0,1	22,2	9,8	49
Разом	18912	13,2	х	397,9	1990

Джерело: [59, с.7]

Вплинути на рішення Європейської комісії практично не можливо. До того ж жорсткі та постійно зростаючі міжнародні вимоги протидії клімату потребують від України перманентного підвищення рівня амбіцій щодо обмеження викидів CO₂. Мова йде про приєднання України до European Green Deal (далі – EGD).

Однак приєднання до EGD має бути здійснено з урахуванням стартових позицій входження українських металургійних підприємств, які, на відміну від європейських металургійних підприємств, фінансують реалізацію екопроектів власними коштами без державної підтримки, податкового стимулювання та дешевих кредитів. За таких стартових позицій терміни запровадження СВА до української металопродукції мають бути подовженні у порівнянні з термінами його запровадження до металопродукції інших країн-експортерів продукції металургії. До того ж приєднання українських металургійних підприємств до EGD має супроводжуватись фінансовою підтримкою їх інноваційного розвитку коштами європейських фондів. Проте чекати без дій на вирішення зазначених питань не варто. Наразі уряду України необхідно терміново вжити заходи, які в

короткостроковій перспективі сприятимуть запровадженню металургійними підприємствами інноваційних низьковуглецевих технологій.

Одним з таких заходів вбачаємо модифікацію механізму податкового стимулювання інноваційно-активних металургійних підприємств шляхом його побудови за принципами справедливості та диференційованої відповідальності виробників металопродукції за досягнення визначених Паризькою кліматичною угодою [141] та Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату (UNFCCC) [148] цілей, який на відміну від існуючого, передбачає надання податкових преференцій інноваційно-активним підприємствам металургії за умови прозорості презентації ними результатів дотримання вимог зі скорочення викидів парникових газів (далі – ПГ) внаслідок запровадження низьковуглецевих технологій.

Як відомо, запровадження будь-якого з інструментів державного регулювання або їх комбінації повинне відповідати цілям та завданням державної політики забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств. Іншими словами, імплементація інструментів, особливо таких, як податкове стимулювання, не матиме сенсу, якщо в країні відсутні амбітні цілі щодо обмеження викидів ПГ. Таким чином, до прийняття рішення щодо впровадження конкретного набору інструментів податкового стимулювання, необхідно, насамперед, визначитись з бажаними результатами, які мають бути отримані від їх впровадження [160, с.116].

Так, Україною в рамках ОНВВ, поданого до Секретаріату РКЗ ООН у вересні 2015 р., визначено ціль щодо обмеження до 2030 р. викидів ПГ на рівні 60% від обсягу викидів у 1990 р. Аналізуючи ситуацію, що наразі склалась з викидами ПГ, Україна, ймовірно, не зіткнеться зі складнощами в процесі виконання визначеної нею цілі в рамках Паризької угоди. Проте слід розуміти, що нинішні відносно невисокі показники викидів ПГ зумовлені значною мірою істотним скороченням в країні промислового виробництва. Тому прискорена реіндустріалізація країни може поставити цю проблему в найближчій перспективі в інший ракурс. А отже, для України завдання, що впливають з

Паризької угоди, зовсім не обіцяють легкого та безтурботного життя – особливо, якщо Європейська комісія вимагатиме в подальшому істотного посилення вимог щодо скорочення викидів парникових газів [160, с.47].

Наразі ж в Україні імплементовано лише один фіскальний інструмент, направлений виключно на управління викидами ПГ – податок на викиди двоокису вуглецю, завдяки саме якому встановлена ціна на вуглецеві викиди [160, с.138]. Чинна ставка податку на викиди двоокису вуглецю становить 10,00 грн. за тону CO_2 (ст. 243.4 ПКУ) [128]. Така «копієчна» ставка податку є просто символічною, вона занадто мала, аби виконувати будь-яку з функцій, для якої цей податок було запроваджено. Тож, механізм сплати податку на викиди двоокису вуглецю без сумніву варто визнати неефективним.

Не спрацювали ефективно і механізми спільного впровадження (далі – СВ) та механізм міжнародної торгівлі викидами (далі - МТВ), а також відомі схеми «зелених» інвестицій (запроваджені за часів дії Кіотського протоколу), які зазнали радикальної критики та призвели до втрати довіри до України у потенційних покупців вільних одиниць парникових газів. Іміджевий ефект та дискредитація України як надійного постачальника «якісних» одиниць скорочення викидів значно погіршили перспективи металургійних підприємств у подальшому застосуванні міжнародних ринкових інструментів, в т.ч. й тих, які будуть застосовуватися у перспективі в рамках Паризької угоди [160, с.125]. Тож, питання «вуглецевого бар'єру» набувають все більшої актуальності, а бізнес-спільнота закликає до модифікації механізму податкового стимулювання, пропонуючи дозволити підприємствам використовувати до 70% коштів екологічного податку на інвестиції в природоохоронні заходи. Такий крок дасть змогу підвищити ефективність використання коштів у частині впливу на екологічну обстановку, оскільки промислові підприємства розуміють, за рахунок реалізації яких заходів можна знизити навантаження на довкілля. Окрім того, експерти Європейської бізнес асоціації (далі - ЄБА) вважають за доцільне забезпечити зарахування коштів екоподатку виключно в спеціальні фонди з таким розподілом:

70% – до місцевих бюджетів;

30% – до держбюджету [14].

В певній мірі погоджуємось з наполяганнями представників бізнес-спільноти, проте все ж переконані, що запорукою подолання «вуглецевого бар'єру» має бути поширення дії механізму податкового стимулювання на:

- скорочення викидів ПГ;
- торгівлю дозвільними одиницями на викиди ПГ;
- систему «зелених» сертифікатів;
- систему «білих» сертифікатів;
- «зелені» інвестиції (рис. 5 Додаток К).

Тобто, податкове стимулювання не повинно обмежуватись лише діяльністю зі скорочення викидів ПГ. На увагу заслуговує і система «зелених» сертифікатів, які засвідчують використання підприємствами 1 МВт-год електроенергії з відновлюваних джерел та «білих» сертифікатів, які видаються при впровадженні проектів з підвищення енергоефективності.

В Україні наразі жодна з цих систем поки не застосовується, хоча можливість використання «зелених» сертифікатів передбачена у законодавстві щодо впровадження схеми підтримки на національному рівні виробництва з відновлюваних джерел енергії [160, с.131]. Така ситуація свідчить про значне відставання України та її інституційну незрілість до імплементації у вітчизняну практику світового досвіду із захисту економічної безпеки металургійних підприємств. Тож, наразі необхідно вжити комплекс заходів:

-по-перше, внести зміни та доповнення до ПКУ;

-по-друге, покласти на металургійні підприємства обов'язки з подання до органів ДПС як фінансової, так і нефінансової звітності, копії «зеленого» та/або «білого» сертифікатів, а також висновку органів системи моніторингу, звітності і верифікації викидів парникових газів (далі – МЗВВПГ), отриманого у відповідності до Закону України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» від 12.12. 2019 р. за №377-IX [136];

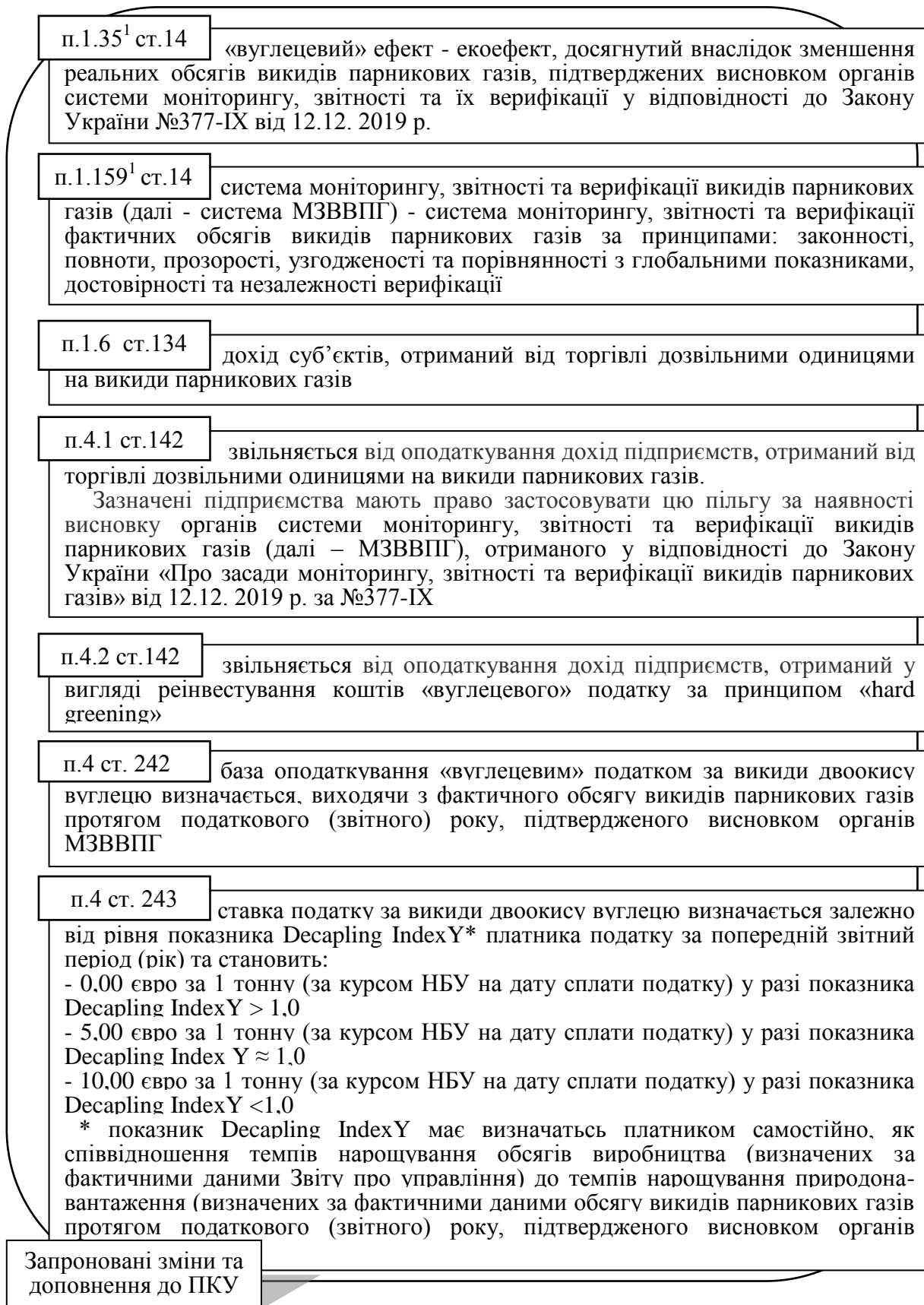

Рисунок 3.12 - Зміни та доповнення норм ПКУ у частині податкового стимулювання металургійних підприємств

Джерело: авторське бачення

-по-третьє, створити Єдиний реєстр системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів;

-по-четверте, запровадити механізм реінвестування коштів «вуглецевого» податку за принципом «hard greening» - реінвестування чи спільного фінансування проєктів, спрямованих безпосередньо на скорочення викидів ПГ;

-і останнє, розробити урядову політику та стратегію забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств.

Зміни та доповнення в частині сплати податку на прибуток та екологічного податку, на які потребує ПКУ у зв'язку із запровадженням податкового стимулювання металургійних підприємств з метою упередження виникнення загроз «вуглецевих бар'єрів» подано на рис. 3.12.

Таким чином, за результатами вивчення світового досвіду встановлено, що податкове стимулювання є дієвим інструментом механізму забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств. Тож, з метою упередження ризиків та загроз «вуглецевого бар'єру», запровадження якого очікується в найближчій перспективі розроблено практичні рекомендації щодо внесення змін та доповнень до п.1.35¹ та п.1.59¹ ст.14, п.1.6 ст.134, п.4 ст.142, п.4 ст.242, п.4 ст.243 ПКУ [128] у частині оподаткування податку на прибуток та сплати «вуглецевого» податку, що забезпечить посилення дієвості урядової політики забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств та сприятиме посиленню їх життєздатності.

3.2. Форенз-сервіс як запорука економічної безпеки підприємств

Постійною загрозою для будь-якого бізнесу, яку не можливо спрогнозувати та абсолютно викоринити є корпоративне шахрайство. Жертвою корпоративного шахрайства може стати абсолютно будь-яке підприємство, незалежно від сфери управління, виду діяльності та країни розміщення, через

інтернаціональність і варіативність способів шахрайських дій, до яких вдаються працівники підприємств [155].

Відповідно до положень кримінального законодавства України (далі – КК України), шахрайство є злочином проти власності, об'єктивна сторона якого полягає у заволодінні чужим майном чи правом на майно шляхом обману або зловживання довірою [82]. Законодавець робить акцент на способах заволодіння майном чи правом на нього, якими є обман та зловживання довірою. Саме за цими ознаками шахрайство розмежовується із іншими злочинами проти власності підприємств, зокрема, з крадіжкою тощо [192, с. 230].

Відповідно ж до положень Міжнародного стандарту аудиту МСА (ISA) 240, шахрайство – навмисна дія одного або більше осіб серед керівництва, управлінського персоналу, співробітників або третіх осіб, що полягає у використанні обману для одержання неправомірної або незаконної вигоди [109]. В свою чергу Асоціація сертифікованих фахівців з розслідування шахрайства (ACFE) трактує поняття «шахрайство», як використання службового становища з метою особистого збагачення шляхом неналежного використання або крадіжки власності чи ресурсів підприємств [Борьба с корпоративным].

Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує шахрайство як:

- 1) хитрий і спритний обман; крутість; ошуканство;
- 2) заволодіння індивідуальним майном громадян або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [6, с. 1615].

В наукових працях дослідників визначення поняття «корпоративне шахрайство» досить різняться, що маємо можливість спостерігати за даними табл. 3.5.

Критично ж осмислюючи переважну більшість з них, приходимо до висновку, що дане поняття потребує на поглиблення його змістовної складової за мерологічним підходом, за яким корпоративне шахрайство варто розглядати як кримінологічне явище, що представляє собою протиправну (злочинну)

діяльність фродстерів, вчинену шляхом обману або зловживанням довірою керівництва з метою привласнення активів підприємства.

Таблиця 3.5

**Компаративний аналіз авторських дефініцій поняття
«корпоративне шахрайство»**

Автор	Змістова складова
Іонова О.М. [60, с.37]	корпоративне шахрайство спрямовано на розкрадання активів суб'єкта господарства (у тому числі присвоєння його прибутку), яке здійснюється обманним шляхом або зловживанням довірою, скоєне у сфері первинного розміщення цінних паперів або у сфері обігу цінних паперів на біржі або поза нею та характеризується навмисним впливом на фінансово-господарську діяльність економічного суб'єкта і системи з її реалізації та аналізу з метою вчинення і (або) приховування шахрайських дій.
Єфимов С. [, с.59]	шахрайства слід розуміти шахрайські дії, що призводять до викривлення показників діяльності підприємства (корпорації) та обману зовнішніх або внутрішніх користувачів
Бондар М.І. [18, с.66]	шахрайство полягає: в маніпуляціях обліковими записами і фальсифікації первинних документів, реєстрів обліку і звітності; навмисно неправильній оцінці активів і методів їх списання; навмисному пропущенні або приховуванні результатних записів або документів; незаконному отриманні в особисту власність грошово-матеріальних цінностей; невідповідному відображенні записів в облікових реєстрах
Сотнікова Л.В. [74]	шахрайство з фінансовою звітністю спрямоване на навмисне викривлення та / або упущення встановлених (законодавчими актами, принципами і правилами, стандартами формування фінансової звітності) показників і розкритті інформації фінансової звітності власниками та/або найманими спеціалістами (керівного та/або іншого складу) для введення в оману внутрішніх і зовнішніх користувачів інформації з метою отримання економічних та/або інших вигід для себе та/або третіх осіб та/або розкрадання матеріальних цінностей
Гаєвська Н.І. [28]	під шахрайством слід розуміти навмисну дію однієї або кількох осіб з управлінського персоналу, тих, кого наділено найвищими повноваженнями, працівників або третіх сторін, що пов'язано із застосуванням омани для отримання неправомірної або незаконної переваги
Сметанко О.В. [163, с.27]	дії, що супроводжуються порушенням норм законодавства, моралі та етики, які приховуються шляхом перекручування інформаційних потоків та ті, що під впливом факторів зовнішнього і/або внутрішнього середовища скоєні особою чи групою осіб з метою моральної та/або матеріальної вигоди

Оскільки чіткого визначення поняття «корпоративне шахрайство» на законодавчому рівні до тепер не закріплено, то до нині дискусійним лишається і трактування поняття «ризик корпоративного шахрайства».

Міжнародні стандарти ризик-менеджменту, зокрема керівництво FATF, визначають ризик шахрайства як функцію ймовірності виникнення негативних подій, тобто як функцію співіснування загрози і вразливості до цієї загрози. Іншими словами за керівництвом FATF, ризикові події настають тоді, коли загроза використовує вразливість і породжує негативні наслідки:

$$R = f(T, V, C) \quad (3.1)$$

де R – функція ризику;

T – фактор (змінна), пов'язаний із ідентифікованою загрозою;

V – фактор (змінна), пов'язаний із ідентифікованою вразливістю;

C – фактор, пов'язаний із негативними наслідками, зумовленими співіснуванням загроз і вразливостей [106, с. 27].

Не дивлячись на щорічне зростання правопорушень корпоративного шахрайства, більшість керівників переконані, що ризик вчинення шахрайських дій стосовно їх підприємства невеликий, а витрати на організацію превентивних заходів коштуватимуть бізнесу більше, ніж можливі втрати від шахрайства. А тому звертають увагу на показники росту корпоративного шахрайства лише після виявлення кричущих фактів чи завдані ним суттєвих збитків.

За результатами опитувань українських підприємств у рамках «Всесвітнього дослідження економічних злочинів та шахрайства-2018 [235], проведеного однією з найбільших аудиторських компаній *Pricewaterhouse Coopers (PwC)* встановлено, що практично половина вітчизняних підприємств протягом останніх років постраждала від економічних злочинів та корпоративного шахрайства (рис.1 Додаток Л). При цьому переважна більшість з них припадає на шахрайство працівників підприємств - осіб, які опосередковано скористались недосконалістю захисних механізмів підприємств чи просто чієюсь недбалістю задля здійснення таємних фінансових махінацій.

За різними дослідженнями корпоративне шахрайство щорічно завдає збитків підприємствам у сумі від 5 до 15% від річного обороту. Проте реальний відсоток збитків підприємств, що страждають від корпоративного шахрайства, значно вищий з причин, що:

по-перше, далеко не всі випадки корпоративного шахрайства виявляються;

по-друге, досить часто підприємство прагне не оприлюднювати подібної інформації, адже втрати від корпоративного шахрайства майже завжди не лише фінансові, а й репутаційні. Тож, підприємства вважають за краще не зганьбитися перед клієнтами [30];

по-третє, окрім прямих грошових втрат, шахрайство створює додаткові ризики для бізнесу: кримінальні провадження щодо компанії та топ-менеджерів, які не виявили схему; судові процеси від контрагентів; перевірки контролюючих органів, що завдає значного удару по бізнесу [201].

Серед методів та процедур боротьби із корпоративним шахрайством найбільшої популярності у вітчизняній практиці набувають:

1) неочікувана перевірка підприємства – ефективна з точки зору отримання оперативної інформації про стан справ на підприємстві;

2) легендована перевірка – ефективна з точки зору отримання повної та достовірної інформації безпосередньо від першоджерела органічним шляхом (під час безпосереднього контакту із працівниками підприємства);

3) внутрішнє розслідування фактів шахрайства, які вже відбулися - ефективне з точки зору отримання інформації шляхом інтерв'ю;

4) фізичні способи охорони і контролю - ефективне з точки зору упередження корпоративного шахрайства;

5) OSINT/HUMINT – ефективний з точки зору отримання інформації з відкритих джерел (інтерв'ювання, аналіз документів і кореспонденції) [20].

Проте жоден з перелічених методів та процедур боротьби з корпоративним шахрайством не носить комплексного характеру, що стає на заваді отримання очікуваних результатів від їх запровадження.

Результати ж вивчення світового досвіду боротьби з корпоративним шахрайством засвідчують, що у зарубіжній практиці широкого поширення серед інструментів боротьби з корпоративним шахрайством набув форензік.

Поняття «форензік» походить від латинського *forensic* – форум або публічні дискусії. У професійний обіг вітчизняного бізнесу поняття «форензік» потрапило нещодавно, а отже, щодо його тлумачення до тепер не сформувалось єдиних підходів (табл. 3.6):

Таблиця 3.6

Дефініції поняття «форензік»

Автор	Змістовна складова
Климко Т. [69, с.252]	форензік – дієвий інструмент мінімізації ризиків неправомірних або навмисних дій шахрайства
Стівенсон Г. [237, с.63]	форензік – це діяльність, спрямована на виявлення, аналіз і врегулювання ситуацій, при наявності між сторонами розбіжностей з питань, що містять у собі значні економічні ризики
Шевцов І.[196]	форензік – це комплексне всебічне дослідження фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта, мета якого полягає у виявленні різних фактів шахрайства, фінансових махінацій інших неправомірних дій, як з боку управлінського апарату, так і з боку інших співробітників, створення системи заходів щодо їх мінімізації.
Роїк О. [155]	форензік – це незалежне фінансове розслідування, яке проводять як усередині компанії, так і поза нею для виявлення фінансових ризиків або доказів фактів шахрайської діяльності з боку співробітників компанії
Соломіна Г. [166, с.145]	форензік-розслідування – це сервіс фінансового розслідування, за підсумками виконаної роботи, повинен документально зафіксувати всі дії, які виконувались в процесі надання послуг, а також результати цих процесів і запропоновані рекомендації
Чернявський С., Користін О, Некрасов В. [193, с.36]	форензік є послугою з виявлення та зменшення ризиків виникнення шахрайства, незаконних дій та неетичної поведінки у сфері господарської діяльності
Васудеван С. [241, с359]	форензік передбачає висловлювання думки про законність операцій компанії, використовуючи методи аудиту ефективності (value for money (VFM) audit), аудиту правильності (regularity audit), слідчого аудиту (investigative audit) і фінансового аудиту (financial audit).
Семець А. [158]	форензік-аудит - процес вивчення звітності та господарських операцій компанії з метою розробки заходів з реагування, управління та запобігання шахрайству на підставі експертного судження про наявність фактів: порушення співробітниками і керівництвом компанії чинного законодавства; фальсифікації бухгалтерської та податкової звітності; випадків розкрадання або неналежного використання активів; корупції та зловживання повноваженнями; ризику шахрайства

Аналізуючи авторські визначення поняття «форензiк», поданi в табл. 3.6, приходимо до висновку, що окреми науковцi ототожнюють дане поняття з поняттями «форензiк-аудит», «форензiк-розслiдування» та iн., що є не допустимим, оскiльки i «форензiк-аудит», i «форензiк-розслiдування» передбачають вивчення лише ретроспектив дiяльностi пiдприємств. Форензiк же передбачає i вжиття заходiв з упередження корпоративного шахрайства. А отже, трактування «форензiку», як «форензiк-аудит» та «форензiк-розслiдування» не дозволяє повноцiнно розкрити його змiстовну складову, чим саме i ускладнює його розумiння представниками бiзнесу.

Для формування повноцiнного уявлення про «форензiк» зупинимось на вивченнi його мети та функцiонального призначення (рис.2 Додаток Л).

Метою форензiку є надання сукупностi послуг з упередження корпоративного шахрайства, його виявлення та розслiдування. Тож, за функцiональним призначенням послуги форензiку умовно можна подiлити на двi групи: послуги з упередження корпоративного шахрайства та послуги з його розслiдуванню.

До першої групи послуг вiдноситься вжиття заходiв щодо протидiї вiдмиванню доходiв («вiдкатiв»), хабарництву, корупцiї, контролю доброчесностi з бiзнес-партнерами, нерозголошенню комерцiйної таємницi тощо.

«Вiдкат» дозволяє постачальнику необґрунтовано завищувати цiни, «накопичувати» дебіторську заборгованiсть або постачати неякiсні товари та послуги. Ця специфіка пострадянських країн, особливо України, призвела до того, що з'явилися пiдприємцi, весь бiзнес яких побудований на тiй чи iншій формi хабарiв співробітникам компанiй-замовникiв [129].

Другим за поширенiстю (але не по можливому збитку для фiрми) типом шахрайства є вiдпуск товарiв з вiдстрочкою платежу свiдомо ненадiйним покупцям. Товар вiдпускається реальною фiрмою певнiй фiрмі-одноденцi, яка свiдомо затримує платiж i таким чином «кредитується» за рахунок постачальника [69, с.254]. Тож, послуги форензiку з упередження корпоративного шахрайства, насамперед, спрямованi на побудову системи внутрiшнiх контролiв, боротьби з внутрiшньокорпоративними фродами, а

також організацію автоматизованого скринінгу портфеля бізнес-партнерів та виявлення потенційних індикаторів їх недоброочесності [75].

На особливу увагу заслуговують і послуги з комплаєнсу. «Поняття «комплаєнс» (англ. compliance – згода, відповідність, походить від дієслова to comply – відповідати) вперше вжито в Законі США «Про корупційну діяльність за кордоном» і означає систему захисту бізнесу і його акціонерів від зовнішньої корупції, зловживань та неефективного управління організацією з боку її топ-менеджерів, а також здатність діяти відповідно до інструкцій, правил і спеціальних вимог [38].

В Україні комплаєнс – відносно новий напрямок. Незважаючи на те що українське антикорупційне законодавство дає всі підстави для того, щоб приділяти комплаєнсу належну увагу, сьогодні він сприймається серйозно лише дочірніми компаніями транснаціональної групи, на яку поширюється дія FCPA/УКВА. Практика показує, що комплаєнс-документи компаній, навіть якщо вони існують, – це найчастіше загальне керівництво для всіх працівників, включаючи робітників [69, с.254]. Форензік же передбачає надання послуг з побудови комплаєнс-документів окремо за кожною з категорій працівників.

З приєднанням України до Стратегії цифрового єдиного ринку, актуалізується «діджиталізація» - оцифрування бізнес-процесів. Тож, крокуючи зі змінами у бізнес- середовищі, форензік передбачає надання послуг й з модернізації існуючих засобів кібернетичної безпеки, а також розробки та впровадження нових, надання стратегічних консультацій і проведення аудиту ризиків пов'язаних з цифровою трансформацією інформації компаній, що дозволяє швидко та ефективно адаптувати процеси і процедури внутрішнього аудиту з фокусом на використання цифрових технологій та аналітику даних [76].

Варті уваги і правові послуги форензіку з перевірок відповідності дії співробітників законодавчим або іншим нормативним актом, принципам і стандартам, надання правових консультацій з розробки системи внутрішнього

контролю, максимально адаптованої до формату управління ризиком фінансових зловживань та нейтралізації його наслідків.

До другої групи послуг відноситься вжиття заходів щодо розслідування корпоративного шахрайства, і насамперед, послуг з фінансового розслідування та корпоративної розвідки, які забезпечують не лише повне виявлення фактів вчинених економічних злочинів і покарання порушників, але і недопущення їх повторного вчинення у майбутньому. Фінансове розслідування є спеціалізованим напрямом форензіку спрямованим на проведення незалежної оцінки ризиків, пов'язаних з можливим недотриманням законодавства та випадків корпоративного шахрайства. Водночас корпоративна розвідка, будучи спеціалізованим напрямом форензіку, спрямована на комплексні дослідження відносно ділової репутації і сумлінності контрагентів компаній [75].

Суттєву значимість серед форензік-послуг відіграють послуги з Due diligence, результати якого є запорукою інформаційно-аналітичного забезпечення формування повноцінного уявлення про об'єкти інвестування та надійність інноваційних проектів, їх усталеність щодо очікуваної результативності під впливом сторонніх випадкових факторів (ризиків).

Заслужують на увагу і послуги з форензік-аудиту, які завдяки використанню методів аудиту ефективності (value for money (VFM) audit), аудиту правильності (regularity audit), слідчого аудиту (investigative audit) і фінансового аудиту (financial audit), передбачають висловлювання думки фахівців щодо законності господарських операцій, фактів корпоративного шахрайства та завданих збитках [237]. Проте відсутність доказової сили результатів форензіку в суді (згідно Кримінально-процесуального кодексу України – КК України) та можливість їх легалізації, потребують на здійснення судово-бухгалтерських експертиз, отримання доказів свідків та інших процесуальних механізмів, що також входять до переліку послуг форензіку.

Форензік передбачає і супровід у судових розглядах, забезпечує аналіз повної фінансової картини суперечки, зниження невизначеності і ріст

упевненості в результатах суперечок, залучення досвідчених фахівців задля отримання найкращих з можливих результатів розгляду справи.

Вищевикладений перелік послуг форензіку не є повним, проте він надає повноцінне уявлення про його сутність. А отже, маємо всі підстави стверджувати, що «форензік» варто розглядати, ані як «форензік-аудит» та, ані як «форензік-розслідування», а насамперед, його варто розглядати як «форензік-сервіс».

Переконані повноцінне уявлення про змістовну складову поняття «форензік-сервіс» можливе за ідеографічного підходу, який саме і підкреслює його неповторність та унікальність. Отже, за ідеографічним підходом під «форензіком-сервісом» варто розуміти сервісний супровід бізнесу, спрямований на упередження виникнення ризиків корпоративного шахрайства, виявлення фактів порушення співробітниками і керівництвом компанії чинного законодавства, фальсифікації бухгалтерської та податкової звітності, випадків розкрадання або неналежного використання активів, корупції й зловживання повноваженнями, а також на оцінювання збитків від них та розробку прийняттого механізму відшкодування шкоди і повернення активів власникам.

Звідси відмінним рисами форензіку, як сервісного супроводу бізнесу та запоруки його економічної безпеки слід визнати наступні (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Відмінні риси форензіку

Ознака	Характерні риси аудиту	Характерні риси форензіку
за метою	переконання у достовірності інформації, відображеної у фінансовій звітності	виявлення загроз чи фактів шахрайства, встановлення винних осіб та збір доказів за фактом правопорушень
за характером	обов'язковий чи добровільний	доровільний
за презумпцією	дотримання нормативно-правових актів щодо ведення обліку та формування фінансової звітності	протистояння шахрайству
за періодичністю	на регулярній основі	за умови виникнення недовіри до стейкхолдерів

Продовження табл. 3.7

Ознака	Характерні риси аудиту	Характерні риси форензіку
за масштабністю	достовірності відображення операцій у фінансовій звітності	включає фінансово-юридичні аспекти, а також питання правової та інформаційної безпеки
за формами	перевірка	due diligence
за методикою	має чіткий алгоритм перевірки	алгоритм може відрізнятися залежно від того, для яких цілей він ініціюється

Виходячи з табл. 3.7 серед основних відмінностей форензіку від звичайного аудиту та інших видів контролю є: відсутність чіткого алгоритму перевірки, спрямованість на захист бізнесу зсередини, недотримання презумпції достовірності інформації, використання будь-яких інструментів та інформації, побудова сценаріїв потенційного шахрайства, ініціатива проведення, процес і форма звітування за наслідками проведення форензіку [158, с. 283].

Порівнюючи аудит та форензік, слід відзначити, що форензік є перспективним і використовується для визначення аномалій шляхом встановлення відповідності подій фінансовій стратегії та моделювання відхилень прогнозованих результатів від базової фінансової стратегії [237, с. 283].

Безперечно форензік є більш дієвим інструментом забезпечення економічної безпеки підприємств, аніж здійснення перевірок контролюючими чи правоохоронними органами, оскільки, зокрема, на відміну від втручання правоохоронних органів, форензік унеможливорює вплив третіх осіб на перебіг перевірок і їх результат, тобто залишає замовнику абсолютне право вибору наслідків за виявленими фактами шахрайства [1].

Підкреслимо, що форензік є інструментом забезпечення економічної безпеки підприємств, тож, прагне захистити бізнес зсередини, тобто має вивчати не лише факти скоєних правопорушень, а й можливі ризики шахрайства. А отже, функціональне призначення форензіку варто розширити шляхом його наділення функцією кримінального аналізу ризик-шахрайства.

За статистикою, найпопулярнішими типами ризик-шахрайства є незаконне привласнення фродстерами активів підприємств (*misappropriation of the assets*), перекручення фінансової звітності (*financial distortion*), корупція та хабарі (*bribery*).

Привласнення фродстерами активів підприємств наразі досить «комфортно» відчуває себе у бізнес-середовищі, а тому з кожним днем набуває все більшого поширення. Тож, питання методології та архітектоніки кримінального аналізу правопорушень з привласнення фродстерами їх активів потребують на особливу увагу.

Здійснення аналізу будь-якого з об'єктів дослідження традиційно розпочинається з визначення критеріїв його оцінювання. Підстав ігнорувати, роками сформовані традиції, абсолютно не вбачаємо, тож, першочергово визначимось з основними критеріями оцінювання рівня економічної безпеки підприємств за ризик-орієнтованими методами кримінального аналізу (рис. 3.13).

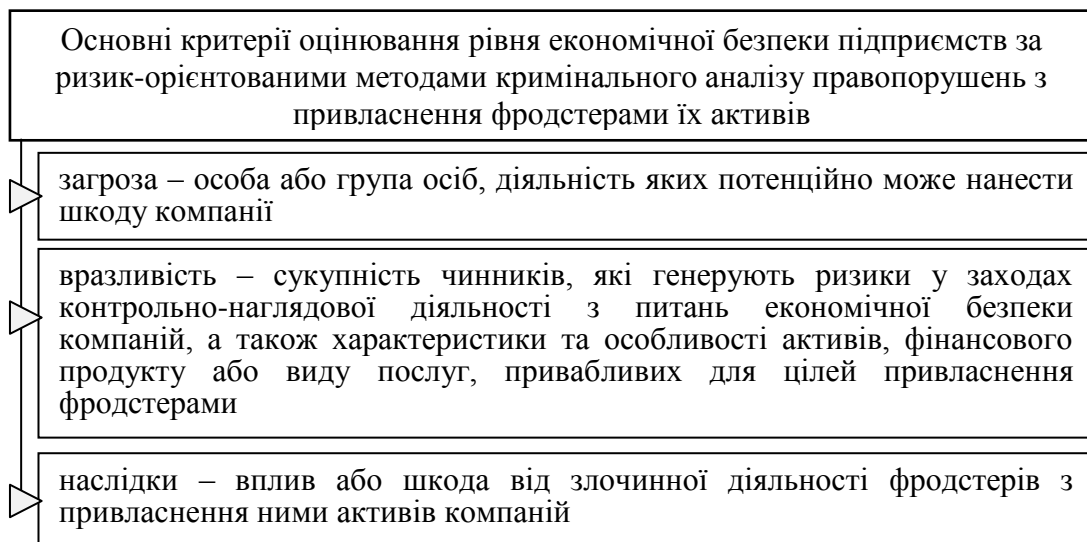

Рисунок 3.13 – Основні критерії оцінювання рівня економічної безпеки підприємств за ризик-орієнтованими методами кримінального аналізу правопорушень з привласнення фродстерами їх активів

Джерело: [4, с. 19]

Для здійснення кримінального аналізу ризиків економічної безпеки підприємств (R), ризикові події мають бути ідентифіковані у взаємозв'язку із загрозами (T) і вразливостями (V). При цьому головні ризикові події мають ідентифікуватись, виходячи із обставин, які співіснують для заохочення працівників підприємств до вчинення операцій із фроду. Вказані обставини, які виникають на перетині загроз і вразливості утворюють основу для оцінки фрод-ризиків та аналізу ймовірності успішного проведення операцій з повернення у власність підприємств привласнених фродстерами їх активів [4, с. 30].

Звідси, початковим етапом кримінального аналізу правопорушень з привласнення фродстерами активів компаній за ризик-орієнтованими методами має стати етап ідентифікації ризиків та загроз економічній безпеці підприємства (рис. 3.14).

Рисунок 3.14 – Ідентифікація ризиків та загроз економічній безпеці підприємств з привласнення фродстерами їх активів

Джерело: авторське бачення

Процес ідентифікації ризиків та загроз економічній безпеці підприємств з привласнення фродстерами їх активів має передбачати використання

відповідних інструментів: методу «мозкового штурму»; бенчмаркінгу; аналізу характеру, наслідків впливу ризиків та загроз, аналізу дерева помилок; ранжирування та фільтрацію фрод-ризиків тощо.

Відповідно до Директиви 2015/849 ЄС, ідентифікація ризиків та загроз економічній безпеці підприємств має бути направлена на визначення переліку відомих та можливих загроз привласнення фродстерами активів компаній, а також відповідних фрод-схем, що використовуються працівниками для особистого збагачення за рахунок підприємств. Ризики привласнення фродстерами активів компаній досить різноманітні, тож при їх ідентифікації має бути застосовано цілісний ризик-орієнтований підхід. Хоча процес ідентифікації ризиків здебільшого покладається на відомі загрози, все ж необхідним є врахування і нових чи інноваційних загроз, щодо яких існує брак консолідованого захисту. А отже, даний етап кримінального аналізу правопорушень з привласнення фродстерами активів підприємств варто визнати запорукою розробки, впровадження й подальшого поширення цілісного комплексу заходів аналітичного та оперативно-розшукового характеру, який сприятиме переходу від традиційної протидії і боротьби з наслідками (симптомами) протиправних діянь до стратегії проактивного запобігання й системної нейтралізації факторів (причин) особистого збагачення працівників за рахунок підприємств [4, с. 9].

Оскільки наступним критерієм оцінювання економічної безпеки підприємства за ризик-орієнтованими методами є вразливість, то другим етапом кримінального аналізу має стати оцінювання очікуваної вразливості впливу ідентифікованих ризиків та загроз на економічну безпеку підприємств, за якого необхідно сконцентруватись на аспектах аналітичного дослідження, що представлені на рис. 3.15.

Оцінювання очікуваної вразливості ЕБП під впливом ідентифікованих ризиків та загроз має базуватись на комбінованій оцінці намірів та можливостей злочинців привласнити активи компаній, а отже, його варто здійснювати за показниками, узагальненими в табл. 3.7.

Під час проведення аналізу злочинних правопорушень має виконуватись їх аналіз по суті, обсягу, динаміці та розвитку правопорушень або різних її видів (категорій злочинів) на окремих територіях і протягом визначеного проміжку часу. Результати виконання цього аналізу мають бути представлені у вигляді аналітичних таблиць, схем, графіків, діаграм тощо.

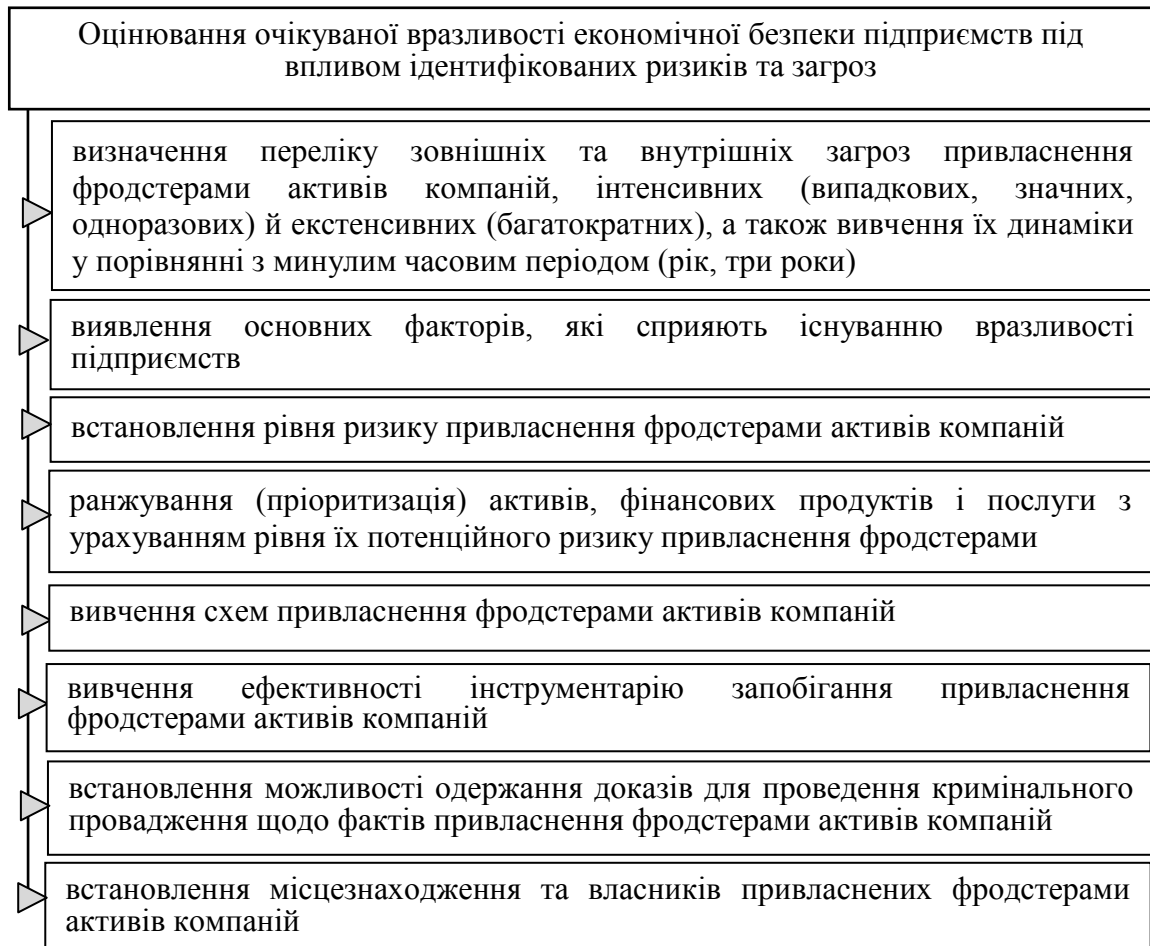

Рисунок 3.15 - Оцінювання очікуваної вразливості економічної безпеки підприємств під впливом ідентифікованих ризиків та загроз з привласнення фродстерами їх активів

Джерело: авторське бачення

Оцінювання очікуваної вразливості ЕБП під впливом ідентифікованих ризиків та загроз має базуватись на комбінованій оцінці намірів та можливостей злочинців привласнити активи компаній, а отже, його варто здійснювати за показниками, узагальненими в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Система показників оцінювання ризику привласнених фродстерами активів компаній

Показники	Методика розрахунку
Загальний рівень ризику привласнення фродстерами активів компаній	$ЗР_{ВК} = РН_{ВК} \times РВ_{РП},$ де $РН_{ВК}$ – рівень наслідків реалізації ризикової події; $РВ_{РП}$ – рівень ймовірності настання ризикової події.
Чистий рівень ризику привласнення фродстерами активів компаній	$ЧР_{ВК} = ЗР_{ВК} \times ЕІ_{УР},$ де $ЗР_{ВК}$ – загальний рівень ризику привласнення фродстерами активів компаній; $ЕІ_{УР}$ – ефективність інструментарію упередження ризиків привласнення фродстерами активів компаній.
Коефіцієнт ефективності інструментарію упередження ризиків привласнення фродстерами активів компаній	$k_{ЕІУР} = УН_{ВК} / ВУ_{ВК},$ де $УН_{ВК}$ – упереджені наслідки реалізації ризикової події; $ВУ_{ВК}$ – витрати по упередженню наслідків реалізації ризикової події.

Джерело: [4, с. 106]

При цьому для оцінювання рівня як загального, так і чистого ризику привласнення фродстерами активів компаній доцільно скористатись шкалою експертного оцінювання, поданою в табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Шкала експертного оцінювання рівня загального та чистого ризику привласнення фродстерами активів компаній

Категорії інструментарію	Кількість балів
Низький (ризик скоріш за все не буде мати місце, а у випадку настання буде мати низькі наслідки)	1–3
Середній (ризик можливо буде мати місце та середні наслідки)	4–6
Високий (ризик буде має місце та високі наслідки)	7–9

Джерело: [4, с. 106]

Останнім з числа пріоритетних критеріїв оцінювання економічної безпеки підприємства за ризик-орієнтованими методами є наслідки впливу ідентифікованих ризиків та загроз. А, отже, черговим етапом кримінального аналізу привласнення фродстерами активів компаній має стати саме

оцінювання зазначених наслідків, за якого доцільно зосередитись на дослідженні таких аспектів, які представлено на рис. 3.16.

Проте, слід наголосити, що повноцінність та реалістичність результатів оцінювання наслідків впливу ідентифікованих ризиків та загроз з привласнення фродстерами активів підприємства можливі лише за умов їх деталізації у розрізі зовнішніх ризиків та внутрішніх ризиків, а також у розрізі екстенсивних ризиків – які часто виникають, є локалізованими та мають менш важкі наслідки – а також інтенсивні (рідкісні, або ж інноваційні) ризики, обумовлені бурхливим розвитком інформаційних технологій.

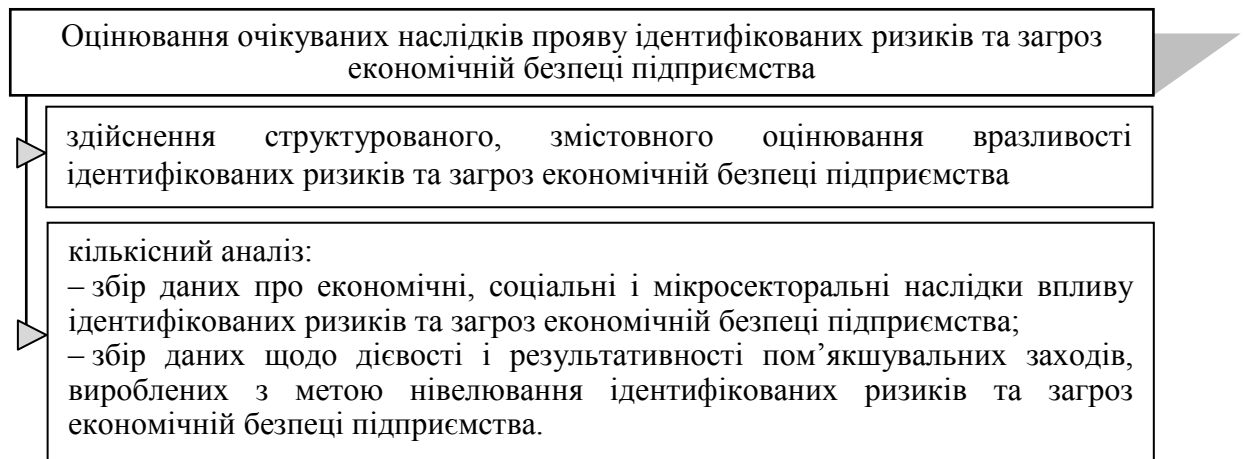

Рисунок 3.16 - Оцінювання очікуваних наслідків прояву ідентифікованих ризиків та загроз з привласнення фродстерами активів підприємства

Джерело: авторське бачення

Тож, варто пам'ятати, що частота збору даних і формування адміністративної звітності при формуванні інформаційного забезпечення проведення кримінального аналізу економічної безпеки підприємства, має бути предметом розумного компромісу між усіма учасниками системи економічної безпеки підприємства задля уникнення надмірної складності та недоцільно вузької періодичності звітності при формуванні емпіричної бази для кількісного аналізу явищ і процесів, пов'язаних із оцінкою загроз, вразливостей та наслідків впливу ідентифікованих ризиків з привласнення фродстерами активів підприємств [4, с. 98].

Аналіз наслідків впливу ідентифікованих ризиків з привласнення фродстерами активів підприємств насамперед полягає у визначенні серйозності шкоди або потенційних втрат, що можуть мати чи мають місце у випадку практичної реалізації можливого ризику. Для спрощення компаративного аналізу вразливості економічної безпеки підприємств та глибини наслідків впливу ідентифікованих ризиків з привласнення фродстерами активів підприємств варто скористатись єдиною шкалою експертного оцінювання, поданою в табл. 3.8.

Отримані результати кримінального аналізу оцінювання рівня економічної безпеки підприємств за ризик-орієнтованими методами мають узагальнюватись відповідним документальним оформленням, необхідним для інформованості всіх учасників процесу з організації економічної безпеки підприємств, а також забезпечення повернення їх активів, привласнених фродстерами.

Після виявлених порушень і прописаних сценаріїв шахрайства, оцінивши розмір завданої шкоди та упущеної вигоди, представники форензик-компаній мають розробити план вирішення ситуації та визначитись з порядком звернення до правоохоронних органів і судів або внутрішнього застосування дисциплінарних заходів до порушника. Окрім того компанія, що здійснювала форензик-аудит має розробити рекомендації щодо усунення можливих ризиків для шахрайства та недопущення таких ситуацій в майбутньому, а також розробити стратегію посилення економічної безпеки підприємства на середньо- та довгострокових часових горизонтах.

Таким чином, модель форензик-супроводу діяльності металургійних підприємств шляхом розробки етапології кримінального аналізу за ризик-орієнтованими методами оцінювання привласнення фродстерами активів підприємств, заснованих на методиці *FATF* з оцінки ризиків по відмиванню коштів набуває наступного вигляду (рис. 3.17).

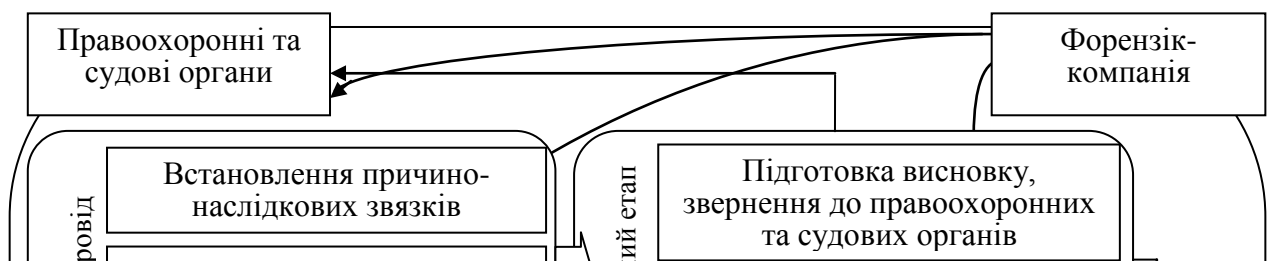

Рисунок 3.17 – Запропонована модель форензик-супроводу діяльності металургійних підприємств за ризик-орієнтованими методами оцінювання привласнення фродстерами активів підприємств

Джерело: авторське бачення

Запровадження на практиці запропонованої моделі форензик-супроводу діяльності металургійних підприємств забезпечить своєчасність вживання заходів щодо упередження виникнення загроз, зниження рівня вразливості підприємств та пом'якшення наслідків, зумовлених привласненням фродстерами їх активів.

Будемо правдивими, що наразі існує цілий ряд перешкод запровадженню форензик-супроводу діяльності металургійних підприємств, серед яких наразі існуючих варто визнати:

- багатоаспектність підходів щодо трактування змістовної складової даного поняття;

- ілюзії власників бізнесу, переконаних, що, здійснюючи тотальний контроль за співробітниками, змінюючи тактики й стратегії управління бізнесом, підприємству вдасться уникнути долі жертви шахрайських дій;

- відсутність нормативно-правового регулювання послуг форензік-сервісу тощо.

Отже, запровадження форензік-супроводу потребує вжиття комплексу заходів, серед яких першочерговими є:

інституційно-правові:

- визнання на законодавчому рівні поняття «форензік-сервісу», авторське визначення якого запропоновано за ідеографічним підходом як сервісного супроводу бізнесу, спрямованого на упередження виникнення ризиків корпоративного шахрайства, виявлення фактів порушення співробітниками і керівництвом компанії чинного законодавства, фальсифікації бухгалтерської та податкової звітності, випадків розкрадання або неналежного використання активів, корупції й зловживання повноваженнями, а також на оцінювання збитків від них та розробку прийняттого механізму відшкодування шкоди і повернення активів власникам. Введення даного поняття дозволить сформувати у власників бізнесу більш повноцінне уявлення про форензік та його значимість у забезпеченні економічної безпеки підприємств;

- внесення змін та доповнень до КК України та інших законодавчих актів з питань фінансових розслідувань щодо забезпечення доказової сили результатів форензіку в суді;

- закріплення на законодавчому рівні потреби у сертифікації фахівців компаній з форензік-сервісу;

- визнання на законодавчому рівні міжнародних стандартів з контролю та боротьби з корпоративним шахрайством, ратифікованих Україною;

методологічні:

- розробити методологічні рекомендації з оцінювання ризик-шахрайства за видами правопорушень;
- визначити систему показників з оцінювання ризик-шахрайства та їх параметрів, що дозволить здійснювати компаративний аналіз на рівні галузі, регіону, країни.

Запровадження перелічених заходів дозволить сфокусувати увагу власників бізнесу не лише на поширенні форензик-послуг, а й на упередженні компаній від корпоративного шахрайства та ризиків, пов'язаних з цифровою трансформацією інформації в умовах активізації діджиталізації бізнес-процесів.

3.3. Імітаційна модель запровадження на металургійних підприємствах системи комплаєнс-контролю

Динамічні зміни сучасного бізнес-середовища та функціонування підприємств в умовах невизначеності породжують таке складне явище, як ризики. Наразі у багатьох українських підприємств застосовується лише фрагментарна система управління ризиками, що не дозволяє оперативно їх відслідковувати та своєчасно вживати заходи щодо їх упередження чи мінімізації. Зарубіжні ж компанії успішно застосовують нову модель управління ризиками – систему комплаєнс-контролю, особливість якої полягає в тому, що управління ризиками набуває всебічного характеру і координується в рамках всієї компанії [231, с.103].

Наразі світовий досвід управління ризиками компаній через систему комплаєнс-контролю узагальнено в серії міжнародних стандартів ISO Guide 73:2009 Risk management – Vocabulary [225], ISO 31000:2009 Risk management – Principles and guidelines [226]; ISO 31010:2009 Risk management – Risk assessment techniques [226], ISO 37001 Anti-bribery management systems, ISO 37001:2016 Anti-corruption management [228], які імплементовано у вітчизняну практику шляхом запровадження аналогів ДСТУ ISO Guide 73:2013

«Керування ризиком. Словник термінів 48], ДСТУ ISO/IEC31010:2013 «Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику [49], ДСТУ ISO 31000:2018 «Менеджмент ризиків. Принципи та керівні вказівки» [229], а також прийняття у 2011 р. Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р. №3206-VI [229], на зміну якому у 2014 р. прийшов Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 .р №1700-VII [134]. Тож, маємо підстави констатувати, що систему комплаєнс-контролю в Україні має теж певне нормативно-правове підґрунття, однак поява нових типів ризиків та трансформація вже існуючих потребують на подальші дослідження методологічних аспектів її формування [231, с.103].

Наразі відомо декілька методичних підходів до побудови системи комплаєнс-контролю. Перший підхід – сегментарний, передбачає здійснення контролю за видами діяльності, що супроводжуються високим рівнем ризику. Другий підхід – деталізований, передбачає здійснення контролю за окремими видами продукції чи послуг підприємства. Як перший, так і другий підхід мають певні переваги та водночас не позбавлені недоліків, а отже, потребують на їх модифікацію.

Здійснюючи пошук шляхів модифікації існуючих підходів до організації системи комплаєнс-контролю, виникає потреба, насамперед, чітко усвідомлювати сутність даного поняття та його відмінні риси, як одного з інструментів забезпечення економічної безпеки підприємств..

Термін «комплаєнс» (англ. *compliance* – згода, відповідність), походить від дієслова *to comply* – відповідати. У світовій практиці дане поняття набуло поширення з прийняттям урядом США у травні 1977 року «Закону про корупцію за кордоном» (“Foreign Corrupt Practices Act”). Проте в Україні воно вперше зустрічається з 2007 року, із запровадженням Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України, затверджених Постановою НБУ від 28.03.2007 р. за №98 [144]. Однак, закріплене на нормативно-правовому рівні поняття виявилось досить вузьким

та таким, що не дозволяє повноцінно усвідомити його зміст, а отже, і сформувати дієву систему комплаєнс-контролю.

Наразі дослідниками виокремлено низку наукових підходів до трактування даного поняття, проте, як на наш погляд, багато з авторських дефініцій є дискусійними, і навіть суперечливими. Так, Романчик Т.В. стверджує, що формування даного поняття має виходити з головної мети комплаєнсу - захисту економічних інтересів підприємства. Тож, під комплаєнсом слід розуміти систему заходів, спрямованих на виявлення потенційно небезпечних факторів і захист його ділової репутації від протиправних дій корупційного характеру співробітників підприємства і зовнішніх структур [156, с.372]. Однк в даному випадку складно погодитись з позицією автора, оскільки за такого трактування сутність поняття «комплаєнс» практично ототожнюється з поняттям «система комплаєнс-контролю», про що свідчать дані табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Компаративний аналіз дефініцій поняття «система комплаєнс-контролю»

Підходи	Автор	Змістовна складова
процесний	International Compliance Association [221]	Система комплаєнс-контролю - безперервний процес нагляду за відповідністю роботи структурних одиниць внутрішнім положенням і зовнішнім стандартам (як національним, так і міжнародним) з метою захисту від комплаєнс-ризиків
функціональний	Михайленко О.В. [108, с.124]	Система комплаєнс-контролю - сукупність механізмів щодо встановлення та аналізу корупційно-небезпечних сфер діяльності, оцінки та управління ризиками і забезпечення комплексного захисту від загроз.
системний	Клініченко [70, с.242]	Система комплаєнс-контролю означає систему захисту бізнесу і його акціонерів від зовнішньої корупції, зловживань та неефективного управління організацією з боку її топ-менеджерів, а також здатність діяти у відповідності з інструкціями, правилами і спеціальними вимогами

Продовження табл. 3.10

Підходи	Автор	Змістовна складова
Системний	Овсюк Н.В. [117, с.664]	Система комплаєнс-контролю – система контролю дотримання встановлених вітчизняними суб'єктами господарювання правил та процедур міжнародним вимогам, виявлення, оцінки і моніторингу комплаєнс-ризиків.
системний	Ковальчук О. [73, с.154]	Система комплаєнс-контролю – це комплексна система керування ризиком комплаєнс, що дозволяє ідентифікувати даний вид ризику та здійснювати його систематичний моніторинг, забезпечуючи при цьому безперервну діяльність компаній та зменшуючи рівень прояву загроз, які носять не фінансовий характер втрат.

Розглянувши авторські дефініції поняття «система комплаєнс-контролю», зазначимо, що поняття «комплаєнс» є фундаментальним підґрунтям його формування і має розглядатись як один з важелів забезпечення економічної безпеки підприємства від негативної дії комплексу факторів, що впливають на його імідж.

Поняття «система комплаєнс-контролю» науковцями переважно трактується за функціональним, процесним, системним та результативним підходом.

За функціональним призначенням «системи комплаєнс-контролю», передбачає здійснення:

- регуляторного контролю (контроль за дотриманням законодавчих та нормативно-правових актів загального та локального характеру;
- фінансового контролю (моніторинг комплаєнс-ризиків та протидія корпоративному шахрайству (розкрадання, здійснюваних як співробітниками компанії, так і її контрагентами) та вибудовування системи протидії корупції);
- деонтології (дотримання вимог GDPR (General Data Protection Regulation) щодо збору, зберігання та використання особистої інформації працівників; врегулювання ситуацій конфлікту інтересів та попередження зловживання ними та забезпечення виконання вимог корпоративної етики) [108, с.124].

Тож, виходячи з функціонального призначення під «системою комплаєнс-контролю» варто розуміти систему управління комплаєнс-ризиками, що дозволяє здійснювати їх постійний моніторинг та оцінку, забезпечуючи зменшення рівня прояву загроз, фінансового, правового та/чи репутаційного характеру [108, с.124].

За процесним підходом при розкритті змістовної складової даного поняття, акцент зроблено на процесі. Тож, під «системою комплаєнс-контролю» розуміється безперервний процес нагляду за відповідністю роботи структурних одиниць внутрішнім положенням і зовнішнім стандартам (як національним, так і міжнародним) з метою захисту їх від комплаєнс-ризиків.

Безперечно, сформовані визначення поняття «система комплаєнс-контролю» є слушними, проте все ж переконані, що підґрунтям його формування має бути стейкхолдер-підхід, оскільки саме він дозволяє врахувати інтереси стейкхолдерів у організації система комплаєнс-контролю.

Для усвідомлення потреби в стейкхолдер-підході варто чітко розуміти змістовну складову фундаментального поняття «стейкхолдери».

Поняття «стейкхолдери» (*stakeholders*) уперше було вжито у працях науковців Стенфордського науково-дослідного інституту в 1963 р., але широкого застосування набуло лише в 1990-ті рр. Саме тоді в 1984 р. з'явилася праця Е. Фрімена «Стратегічний менеджмент: стейкхолдерський підхід» як повномасштабна та розгорнута стейкхолдерська теорія [215, с.33]. Науковець запропонував визначення стейкхолдерів, як будь-якої групи або індивідуума, які можуть впливати або на яких може вплинути досягнення організацією своєї мети [215, с.33].

Т. Дональдсоном і Л. Престоном стейкхолдери ідентифікуються через фактичну або потенційну шкоду та вигоду, яку вони відчують або очікують випробувати в результаті дії фірми або її бездіяльності [214, с.65]. Л. Престон пізніше доповнював свої міркування так: «люди та групи, які отримують користь тільки в тому випадку, коли організація в цілому несе втрати, не є стейкхолдерами, хоча вони можуть бути зацікавленими в її діях [234, с. 151].

А.О. Аммарі зазначає, що стейкхолдерами мають вважатися будь-які особи або групи осіб, які можуть допомогти в розробці пропозицій щодо підвищення комерційної та суспільної ефективності [5, с.151].

За визначенням стандарту AA1000SES [211] стейкхолдерами визнається група осіб, що може впливати на діяльність організації або, навпаки, здатна відчувати на собі вплив від діяльності організації, її продукції або послуг і пов'язаних із цим дій. Особливо вказується на те, що стейкхолдерами не є ті, хто просто може бути знайомий з організацією або мати думку про неї. Згідно зі стандартом ISO 26000 [227], це особа або група осіб, заінтересованих у будь-яких рішеннях або діяльності організації [244].

Тож, стейкхолдер-аналіз зацікавлених осіб у організації система комплаєнс-контролю слід сприймати як аналітичне дослідження інформації стосовно пріоритетних груп стейкхолдерів, чий інтереси мають враховуватись при прийнятті рішень щодо організації системи комплаєнс-контролю.

Етапологію стейкхолдер-аналізу зацікавлених осіб у організації система комплаєнс-контролю схематично зображено на рис. 3.18.

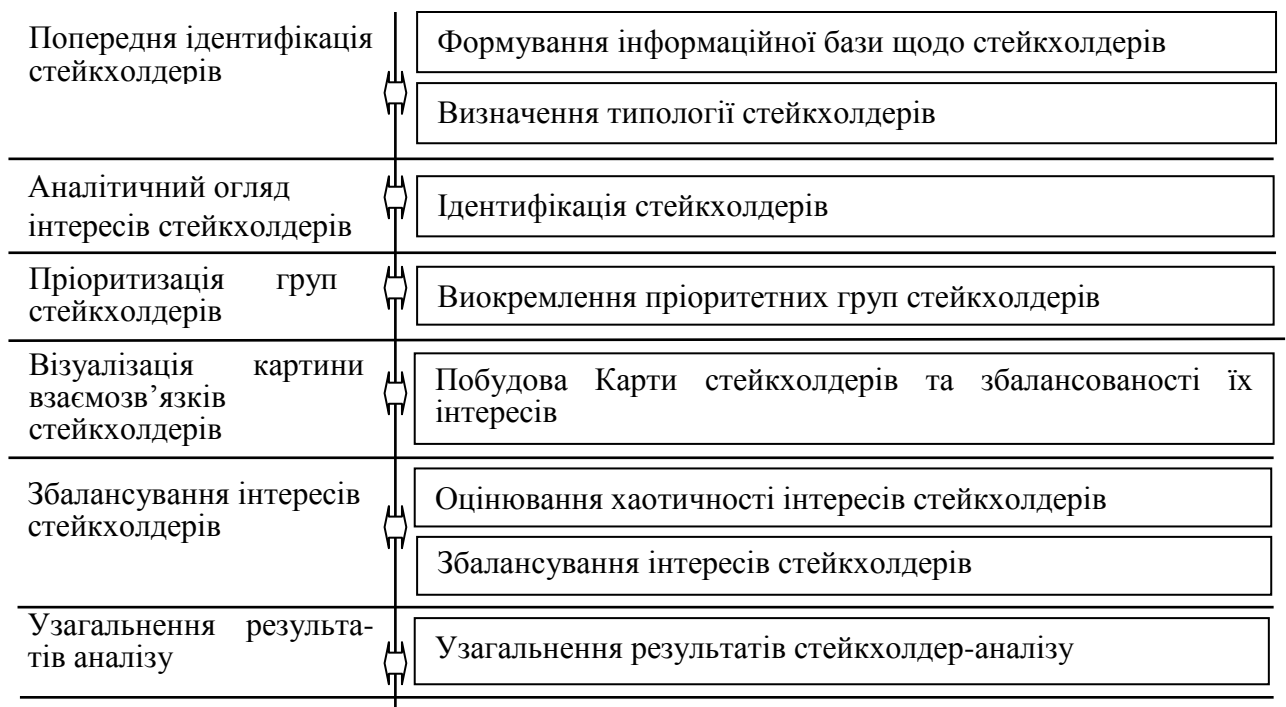

Рисунок 3.18 - Этапологія стейкхолдер-аналізу зацікавлених осіб у організації системи комплаєнс-контролю

Джерело: авторське бачення

У відповідності до визначеної етапології стейкхолдер-аналізу сформовано Карту зацікавлених осіб у організації система комплаєнс-контролю (далі – Карта), яку подано на рис. 1 Додатка М.

Виходячи зі змістовного наповнення даної Карти, встановлено, що інтереси стейкхолдерів полягають, насамперед, в упередженні виникнення комплаєнс-ризиків та мінімізації їх впливу на результативність діяльності підприємств та їх імідж. Говорячи про упередження виникнення ризиків та їх мінімізацію, маємо чітко усвідомлювати, що є ризиками та які саме ризики підприємств визнаються комплаєнс-ризиками, а отже, виникає потреба у дослідженні сутності даного поняття.

«Поняття «комплаєнс-ризик», аналогічно попередньому поняттю, не набуло широкого поширення в наукових доробках вітчизняних дослідників, а отже, теоретичне обґрунтування та тлумачення його змісту переважно спирається на етимологію запозиченого зарубіжного (англомовного) терміну (табл.3.11).

Таблиця 3.11

Компаративний аналіз дефініцій поняття «комплаєнс-ризик»

Автор	Змістова складова
Постанова НБУ від 28.03.2007 № 98 [144]	Комплаєнс-ризик - ризик юридичних санкцій, фінансових збитків або втрати репутації внаслідок невиконання банком вимог законодавства України, нормативно-правових актів, внутрішніх положень і правил, а також стандартів саморегульованих організацій, що застосовуються до його діяльності
Постанова НБУ від 11.06.2018 № 64 [139]	Комплаєнс-ризик - імовірність виникнення збитків/санкцій, додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів або втрати репутації внаслідок невиконання вимог законодавства, нормативно-правових актів, ринкових стандартів, правил добросовісної конкуренції, правил корпоративної етики, виникнення конфлікту інтересів
Гончарова К.Г. [34, с.27]	Комплаєнс-ризик - це потенційний або реальний ризик регуляторних санкцій, фінансових збитків, репутаційних втрат, що виникають в результаті недотримання норм законодавства, положень внутрішніх документів, стандартів добросовісної конкуренції, ситуацій конфлікту інтересів, недотримання вимог корпоративної етики.

Продовження табл. 3.11

Автор	Змістовна складова
Цвігун Т.В. [189]	Комплаєнс ризик – це об’єктивно-суб’єктивна категорія, яка відображає ймовірність настання певної ситуації, що може виникнути в процесі здійснення дій або прийняття рішень та яка може призвести до непередбачених негативних наслідків (втрат прибутку, недоотримання доходів), позитивних наслідків (вигод) або ж до нульового результату.
Шегда А.В. [197, с.24]	Комплаєнс ризик в економічному розумінні передбачає втрати (збитки), ймовірність котрих пов’язана з наявністю невизначеності (браку або недостовірністю інформації), а також зиск і прибуток, отримати які можливо лише завдяки діям, пов’язаним з ризиком

Результати проведених досліджень трактування поняття «комплаєнс-ризик», переконливо засвідчують, що дане поняття найбільш обґрунтовано розглядати за стейкхолдер-підходом, тобто як економічну категорію, яка в умовах невизначеності та конфліктності відображає особливості сприйняття стейкхолдерами економічних відносин, обтяжених можливими загрозами і невикористаними можливостями. Саме незбалансованість та суперечність інтересів стейкхолдерів є причиною виникнення комерційних ризиків, ризиків, пов’язаних з порушенням договірних зобов’язань бізнес-партнерів, ризиків неправомірності використання персональних даних, порушення політики конфіденційності та роботи з cookies, способів взаємодії користувача з веб-сторінками тощо.

«Звідси, комплаєнс-ризики варто умовно поділяти на: операційні (пов’язані з порушенням внутрішніх регламентів суб’єкта господарювання, які можуть призвести до фінансових збитків); правові (виникають унаслідок недотримання законодавства та можуть призвести до накладання штрафних санкцій) та репутаційні (викликані оприлюдненням негативної інформації щодо суб’єкта господарювання, його керівництва, персоналу, акціонерів у засобах масової інформації) [117, с.666]. Кожна з перелічених груп комплаєнс-ризиків потребує певного інструментарію контролю, а отже, потребує на формування системи комплаєнс-контролю.

Формування системи комплаєнс-контролю має визначатись чинниками утворення комплаєнс-ризиків, а саме:

1) обсягом і істотністю порушення або невідповідності. Істотність визначається за допомогою проведення сумарного аналізу природи порушення, частоти порушень і суми проведеної операції/штрафу. Даний аналіз буде більш повноцінний і об'єктивний, якщо проводити його з використанням як поточних, так і історичних даних/подій;

2) наявністю затверджених політик і процедур внутрішнього контролю, чи були дані процедури затверджені радою директорів (наглядовою радою) або відповідним профільним комітетом;

3) способами і ефективністю доведення до відома керівництва та персоналу металургійного підприємства затверджених політик і процедур з управління комплаєнс-ризиком;

4) надання підрозділами своєчасної та повної інформації про події, що несуть комплаєнс-ризик, тобто наявність ефективного інформаційного обміну [108, с.121].

Чинники утворення комплаєнс-ризиків визначають інструментарій системи комплаєнс-контролю та механізм його дії, а отже, і модель системи комплаєнс-контролю.

Модель системи комплаєнс-контролю є досить складною системою, елементи якої зумовлені особливостями кожного конкретного підприємства. Однак наступні елементи є обов'язковими:

- комплаєнс-програма компанії, особа, відповідальна за її реалізацію та комплаєнс-спеціаліст;
- система внутрішнього аудиту;
- оцінка корупційних ризиків;
- заходи запобігання порушенням третіх осіб, що діють в інтересах чи від імені підприємства;
- засоби інформування про готування чи вчинення корупційних та пов'язаних з ними порушень;

- заходи реагування з боку керівництва на факти повідомлення про корупційні та пов'язані з ними порушення;
- захист осіб, що здійснюють повідомлення про вчинення корупційних та пов'язаних з ними порушень (англ. – whistleblowers);
- правила взаємодії з правоохоронними органами в питаннях розслідування корупційних та пов'язаних з ними порушень;
- правила врегулювання конфлікту інтересів [119, с.102].

Прийняття рішення щодо вибору моделі системи комплаєнс-контролю визначається комплаєнс-ціною, наріжним каменем при розрахунку якої вважається ризик-апетит [108, с.122] (рис. 3.19).

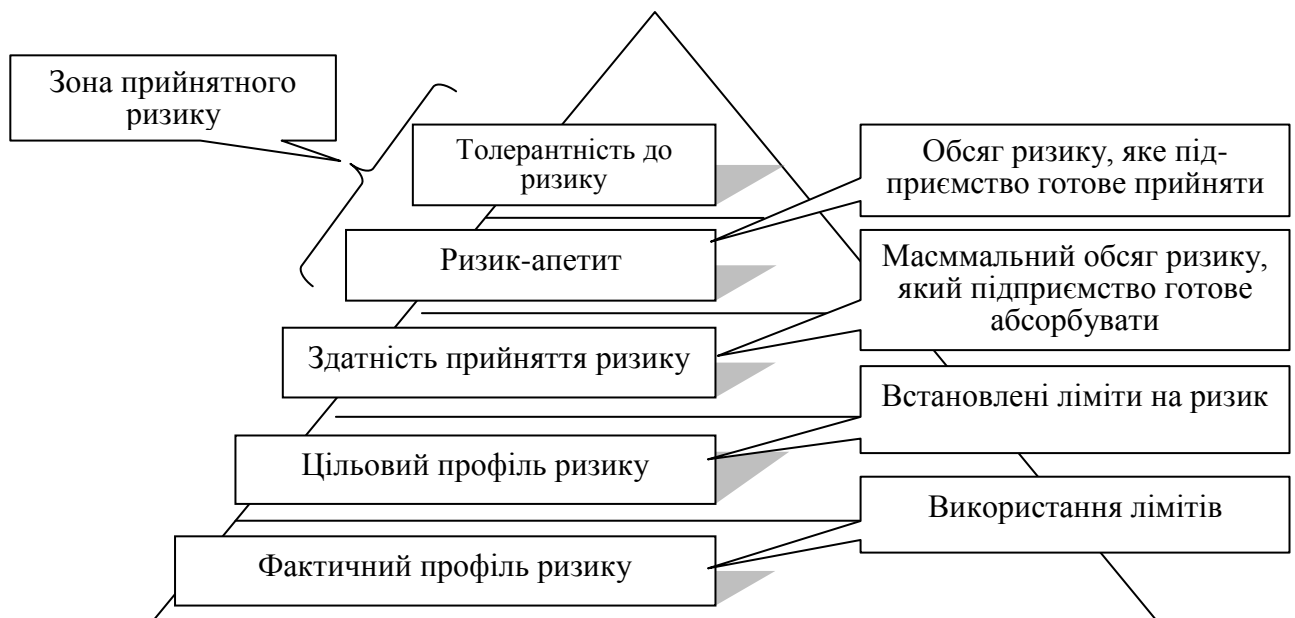

Рисунок 3.19 – Ризик-апетит та профіль комплаєнс-ризик

Джерело: авторське бачення

Ризик-апетит є по суті максимальним рівнем залишкового ризику, який може прийняти компанія без загрози її існуванню, тобто іншими словами ризик-апетит є тим показником, що визначає зону прийнятної для підприємства ризику.

Для визначення зони прийнятної для підприємства ризику пропонується такий порядок здійснення оцінки ризик-апетиту:

- розгляд діяльності підприємства у вигляді окремих бізнес-процесів (наприклад: відносини з контролюючими органами; участь у державних закупівлях; відносини з постачальниками та контрагентами тощо), в кожному з яких виділити складові елементи (підпроцеси);

- визначення осіб, що реалізують кожний конкретний бізнеспроцес та підпроцес («володільців процесу»), а також осіб, що здійснюють незалежний контроль за реалізацією таких процесів («контролерів») (наприклад: погодження рішень керівником іншого відділу, юристом, бухгалтером; візування документів тощо);

- визначення ступеня ризику для кожного бізнес-процесу та підпроцесів, при реалізації яких виникнення правопорушень є найбільш імовірним [119, с.104].

Варто звернути увагу, що зона прийняттого ризику включає ризик-апетит та толерантність до ризику – додаткову величину залишкового ризику, яку підприємство готове прийняти за умови вжиття заходів із мінімізації ризику» [4]. Тож, «ризик-апетит з максимальним значенням толерантності до ризику є межою ризику – максимальним рівнем залишкового ризику, який може прийняти на себе підприємство без загрози його існуванню. Зона неприйняттого ризику починається із значення ризику (рівня втрат), що перевищує значення межі ризику [208, с.128].

Отже, у разі, якщо комплаєнс-ціна вище втрат від комплаєнс-ризиків, то запровадження системи комплаєнс-контролю є недоцільним. Але варто зауважити, що втрати від комплаєнс-ризиків можуть вимірюватись як кількісним, так і якісними показниками, оскільки комплаєнс-ризиків можуть носити, як фінансовий, так і правовий чи репутаційний характер. А отже, однозначно затверджувати, що за умови перевищення комплаєнс-ціни над втратами від комплаєнс-ризиків, запровадження компанією системи комплаєнс-контролю недоцільне, вважаємо не вірним, оскільки репутаційні втрати інколи є більш вразливими для компаній ніж фінансові. Тож, рішення щодо

запровадження компаніями системи комплаєнс-контролю мають бути достатньо виваженими [231. с.109].

Задля прийняття рішень щодо формування та запровадження системи комплаєнс-контролю нами запропоновано Дорожню карту формування та запровадження системи комплаєнс-контролю (рис. 3.20).

Відповідно до запропонованої Дорожньої карти формування системи комплаєнс-контролю має розпочинатись з визначення конкретних бізнес-процесів і ділових операцій в діяльності підприємства, при реалізації яких існує висока ймовірність скоєння працівниками підприємства корупційних правопорушень.

Черговим етапом формування системи комплаєнс-контролю має бути визначення осіб, що реалізують кожний конкретний бізнес процес та підпроцес («власників процесу»), а також осіб, що здійснюють незалежний контроль за реалізацією таких процесів.

На етапі ідентифікації комплаєнс-ризиків постає питання визначення критеріїв визнання комплаєнс-ризиків, їх ідентифікація та пріоритизації. Наступні етапи вирізняються вибором стратегії управління комплаєнс-ризиками та визначенням комплаєнс-політики, які супроводжуються розробкою Антикорупційної програми, Антикорупційних стандартів, Кодекса етики та ділової поведінки, внутрішніх правил й регламентів. Слід звернути увагу, що Антикорупційна програма має бути розроблена відповідно до найкращих міжнародних практик і стандартів управління ризиками корпоративного шахрайства з урахуванням положень ISO 37001:2018 «Системи управління щодо протидії корупції. Вимоги та настанови щодо застосування» [229], антикорупційного законодавства та міжнародних актів із боротьби з корупцією екстериторіальної дії (зокрема FCPA і UKBA). Окрім того, при розробці Антикорупційної програми та антикорупційних стандартів мають бути враховані рекомендації Transparency International та World Economic Forum.

Визначення бізнес-процесів та ділових операцій	Визначення конкретних бізнес-процесів і ділових операцій в діяльності підприємства, при реалізації яких існує висока ймовірність скоєння працівниками підприємства корупційних правопорушень
Визначення переліку осіб	Визначення осіб, що реалізують кожний конкретний бізнес-процес та підпроцес («володільців процесу»), а також осіб, що здійснюють незалежний контроль за реалізацією таких процесів
Визначення ступеня ризику	Визначення ступеня ризику для кожного бізнес-процесу та підпроцесів, при реалізації яких виникнення корупційних правопорушень є найбільш імовірним
Ідентифікація та оцінювання комплаєнс-ризиків	Визначення критеріїв визнання комплаєнс-ризиків та їх ідентифікація. Оцінювання ступеню вразливості бізнесу та впливу на нього комплаєнс-ризиків. Пріоритизація комплаєнс-ризиків.
Вибір стратегії управління комплаєнс-ризиками та постановка цілей	Вибір стратегії управління комплаєнс-ризиками та постановка цілей. Визначення доцільності створення відокремленого структурного підрозділу з комплаєнс-контролю та/чи покладання обов'язків щодо його здійснення на певних посадових осіб. Здійснення підбору групи експертів.
Визначення комплаєнс-політики та розробка Антикорупційної програми	Визначення комплаєнс-політики та розробка Антикорупційної програми, Антикорупційних стандартів, Кодекса етики та ділової поведінки, внутрішніх правил й регламентів та внесення їх до ЕРМ заля доступності пошуку та своєчасного інформування про зміни або нововведення.
Ідентифікація інсайдерів та інсайдерської інформації	Визначення інсайдерів, інсайдерської інформації та інсайдерської діяльності як виду злочинної діяльності у сфері розповсюдження і використання інсайдерської інформації, здійснення якої може справити значний вплив на ціну одного чи кількох фінансових інструментів. Встановлення комплаєнс-офіцером граничних меж високого, середнього та низького корупційного ризику укладання угод з контрагентами
Визначення зони прийнятного комплаєнс-ризиків	Вибір та валідація моделі й інструментів оцінки ризиків. Визначення профілю комплаєнс-ризиків – зони прийнятного комплаєнс-ризиків (меж ризик-апетиту та толерантності до ризику). Встановлення критеріїв ідентифікації санкційного ризику ділових партнерів. Вибір системи автоматизованого скринінгу
Формування Карти корупційних ризиків	Формування карти корупційних ризиків підприємства», яка включатиме перелік основних бізнес-процесів (підпроцесів) підприємства, їх рівень ризику та зведений опис можливих корупційних правопорушень.
Формування політики повідомлення про порушення	Визначення переліку посад, пов'язаних з високими корупційними ризиками. Формування політики повідомлення про порушення – порядок повідомлення комплаєнс-офіцера про порушення у сфері комплаєнсу, їх документування та подальше розслідування.
Створення надійної інформаційної системи управління ризиками	Створення надійної інформаційної системи ефективного управління ризиками та звітування, яка забезпечить агрегування даних щодо ризиків компанії, оперативне та достовірне вимірювання ризиків як в звичайних, так і в стресових ситуаціях.

Рисунок 3.20 - Дорожня карта формування та запровадження системи комплаєнс-контролю

Джерело: авторське бачення

З визначенням комплаєнс-політики, постає питання створення відокремленого структурного підрозділу з комплаєнс-контролю та/чи покладання обов'язків щодо його здійснення на певну посадову особу комплаєнс-офіцера. Правовий статус комплаєнс-офіцера визначається Законом України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 .р за №1700-VII [134]. Завданням комплаєнс-офіцера має бути надання допомоги керівництву компанії та керівникам структурних підрозділів у виявленні комплаєнс-ризиків, розробці плану заходів для їх зменшення тощо.

Наступним етапом організації системи комплаєнс-контролю на підприємстві має бути ідентифікація інсайдерів та інсайдерської інформації, як виду злочинної діяльності у сфері розповсюдження і використання інсайдерської інформації, здійснення якої може справити значний вплив на ціну одного чи кількох фінансових інструментів. Завершенням даного етапу є встановлення комплаєнс-офіцером граничних меж високого, середнього та низького корупційного ризику укладання угод з контрагентами.

Значимість чергового етапу визначається встановленням профілю комплаєнс-ризиків, а саме зони прийняттого комплаєнс-ризиків та толерантності до ризику, вибором системи автоматизованого скринінгу тощо.

За результатами попередніх етапів слід підготувати «карту комплаєнс-ризиків підприємства», яка включатиме перелік основних бізнес-процесів (підпроцесів) підприємства, їх рівень ризику та зведений опис можливих корупційних правопорушень. Така «карта ризиків» може становити частину комплаєнс-програми чи існувати в формі окремого документу, затвердженого наказом керівника підприємства.

Не менш важливим, є формування переліку посад, пов'язаних з високими корупційними ризиками. До працівників, що займають такі посади, можуть бути встановлені спеціальні вимоги щодо проведення перевірки при прийнятті на роботу, регулярне заповнення форми (декларації) щодо конфлікту інтересів, встановлення вимог щодо регулярного звітування про дотримання антикоруп-

ційного законодавства працівником та про випадки вимагання чи підбурювання працівника до вчинення корупційних правопорушень тощо [119, с.105].

Тож, перед підприємством, яке планує вжити заходів щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, стоїть складне завдання дотримання балансу між інтересами підприємства як єдиного цілого і особистою зацікавленістю працівників підприємства. З одного боку, працівники підприємства мають право у вільний від основної роботи час займатися будь-якою не забороненою законом діяльністю, вступати у майнові відносини тощо. З іншого боку, така приватна діяльність працівників, а також наявні у працівників сімейні та інші особисті відносини можуть суперечити інтересами підприємства [119, с.114].

З метою врегулювання та запобігання конфлікту інтересів у діяльності працівників (а значить і можливих негативних наслідків конфлікту інтересів для самого підприємства) підприємству варто прийняти окреме положення про конфлікт інтересів [119, с.113].

Отже, виходячи з вище викладеного, модель організації на підприємстві системи комплаєнс-контролю набуває наступного вигляду (рис.3.21):

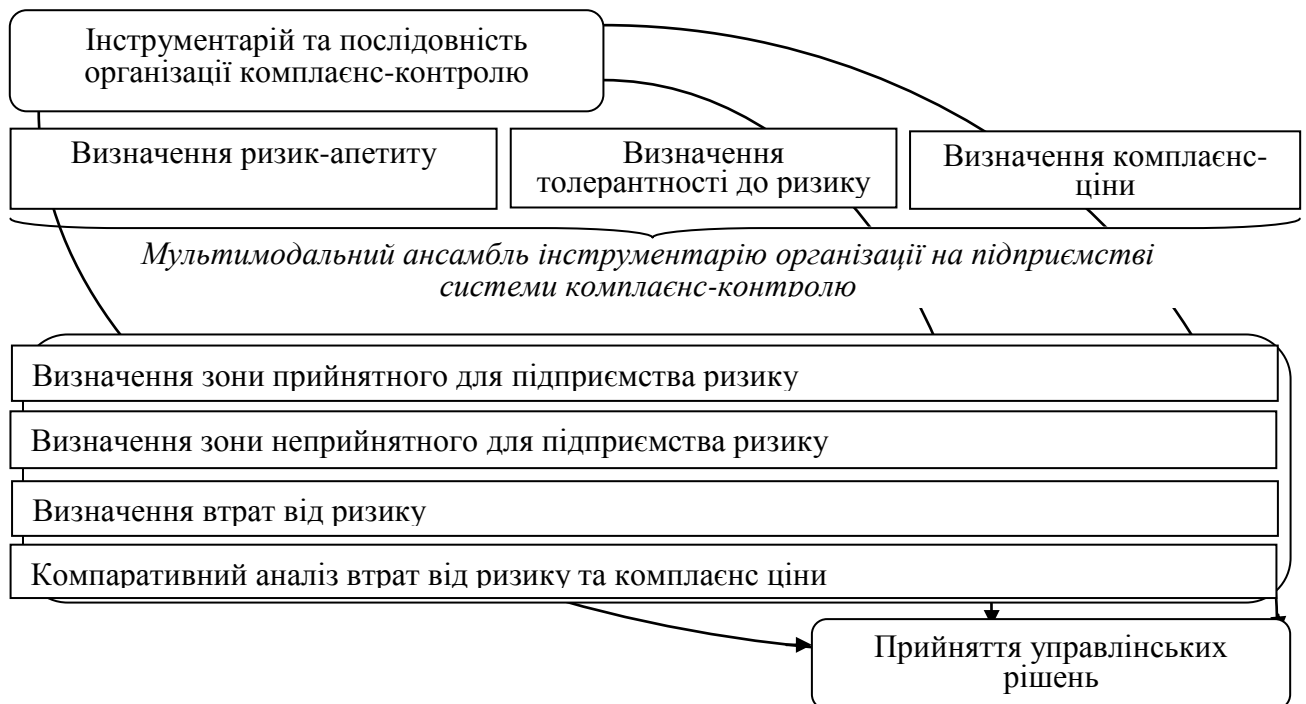

Рисунок 3.21 - Запропонована імітаційна модель організації на підприємстві системи комплаєнс-контролю

Джерело: авторське бачення

Таким чином, за результатами дослідження запропоновано імітаційну модель організації на підприємстві системи комплаєнс-контролю, яка, на відміну від існуючих, заснована на чіткому розмежуванні зони прийняттого ризику (максимального рівня залишкового ризику, який може прийняти на себе підприємство без загрози для його існування), що включає ризик-апетит та толерантність до ризику (додаткову величину залишкового ризику, яку компанія готова прийняти за умови вжиття заходів із мінімізації ризику) та зони неприйняттого ризику, яка починається із перевищення комплаєнс-ціни над втратами від комплаєнс-ризиків.

Висновки до розділу 3

Вивчення світового та вітчизняного досвіду забезпечення економічної діяльності металургійних підприємств дозволило:

1. Констатувати, що система економічної безпеки більшості українських металургійних підприємств є фрагментарною, що суттєво ускладнює оперативність прийняття рішень щодо вжиття заходів з упередження ризиків та загроз. Спираючись на результати вивчення світового досвіду, доведено необхідність, в умовах посилення конкуренції на світовому ринку металопродукції, термінової модифікації існуючого інструментарію забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств.

2. Запропоновано модифікований механізм податкового стимулювання, сформований за принципами справедливості та диференційованої відповідальності виробників металопродукції за досягнення визначених Паризькою кліматичною угодою та Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату (UNFCCC) цілей, який на відміну від існуючого, передбачає надання податкових преференцій інноваційно-активним підприємствам металургії за умови прозорості презентації ними результатів дотримання вимог зі скорочення викидів парникових газів внаслідок запровадження низьковуглецевих техно-логій.

Визначено податкові преференції для металургійних підприємств за умови: скорочення викидів ПГ; торгівлі дозвільними одиницями на викиди ПГ; володіння «зеленими» та/або «білими» сертифікатами; запровадження «зелених» інвестицій.

Розроблено практичні рекомендації щодо внесення змін та доповнень до п.1.35¹ та п.1.59¹ ст.14, п.1.6 ст.134, п.4 ст.142, п.4 ст.242, п.4 ст.243 Податкового кодексу України у частині оподаткування податку на прибуток та сплати «вуглецевого» податку, що забезпечить посилення дієвості урядової політики щодо забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств та стане фундаментальним підґрунтям упередження загроз «вуглецевого бар'єру».

3. Обґрунтовано, що постійною загрозою для будь-якого бізнесу, яку не можливо спрогнозувати та абсолютно викоринити з господарської діяльності вітчизняних підприємств є корпоративне шахрайство. Наголошено, що у зарубіжній практиці серед інструментів боротьби із корпоративним шахрайством широкого поширення набув «форензік-супровід» бізнесу.

Проаналізовано дефініції поняття «форензік-супровід» та запропоновано за ідеографічним підходом його авторське визначення як сервісного супроводу бізнесу, спрямованого на упередження виникнення ризиків корпоративного шахрайства, виявлення фактів порушення співробітниками і керівництвом компанії чинного законодавства, фальсифікації бухгалтерської та податкової звітності, випадків розкрадання або неналежного використання активів, корупції та зловживання повноваженнями, а також на оцінювання збитків від них та розробку прийняттого механізму відшкодування шкоди і повернення активів.

Розроблено модель форензік-супроводу діяльності металургійних підприємств шляхом розробки етапології кримінального аналізу за ризик-орієнтованими методами оцінювання привласнення фродстерами активів підприємств, заснованих на методиці *FATF* з оцінки ризиків по відмиванню коштів, запровадження якої на практиці забезпечить своєчасність вживання

заходів щодо упередження виникнення загроз, зниження рівня вразливості підприємств та пом'якшення наслідків, зумовлених привласненням фродстерами їх активів.

4. Обгрунтовано, що в умовах динамічних змін сучасного бізнес-середовища функціонування підприємств супроводжуються комплаєнс-ризиками, система управління якими переважно характеризується як фрагментарна та не здатна забезпечити своєчасно вживати заходи щодо їх упередження чи мінімізації.

З урахування світового досвіду запропоновано імітаційну модель організації на підприємстві системи комплаєнс-контролю, яка, на відміну від існуючих, заснована на чіткому розмежуванні зони прийняттого ризику (максимального рівня залишкового ризику, який може прийняти на себе підприємство без загрози для його існування), що включає ризик-апетит та толерантність до ризику (додаткову величину залишкового ризику, яку підприємство готове прийняти за умови вжиття заходів із мінімізації ризику) та зони неприйняттого ризику, яка починається із перевищення комплаєнс-ціни над втратами від комплаєнс-ризиків.

Результати наукових (експериментальних) досліджень цього розділу наведено в публікаціях автора: [174, 175, 176, 179, 180, 181].

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота містить науково-методологічне узагальнення та нові наукові підходи до забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці. Одержані результати надають змогу сформулювати такі висновки.

1. Репрезентовано на основі новітніх наукових підходів тлумачення базових детермінант поняття «забезпечення економічної безпеки підприємств», що надало змогу в умовах постійних трансформаційних змін в економіці уніфікувати розмаїття їх трактувань та розширити науковий тезаурус сформованим за мерологічним підходом авторським визначенням цього поняття як чітко структурованої системи гарантування резистентності, ризикоредукції й економічної суцесії підприємств в умовах невизначеності та мінливості середовища їх функціонування.

2. Доведено, що з розширенням уявлення про економічну безпеку підприємств підходи до її оцінювання потребують переосмислення. Базуючись на латеральному мисленні, за детермінаційним підходом визначено систему критеріїв оцінювання забезпечення економічної безпеки підприємств, яка, на відміну від існуючих, в умовах постійних трансформаційних змін в економіці передбачає його оцінювання за здатністю підприємств до резистентності, ризикоредукції й економічної суцесії, застосування яких на практиці надасть можливість металургійним підприємствам сформувати евентуальну стратегію розвитку на середньо- та довгострокових часових горизонтах і ефективно управляти впливом дестабілізуючих чинників.

3. Модифіковано методику оцінювання стану економічної безпеки металургійних підприємств за «пірамідою економічної безпеки», яка, на відміну від існуючих, цілком адаптована до інформаційного забезпечення Звіту про управління, сформованого за *Global Reporting Initiative (GRI)*, *Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)*, *International Organization for Standardization's ISO 26000 (ISO 26000)*, та ґрунтується на виокремлених

пріоритетних для досліджуваних підприємств компонентах економічної безпеки (здатності до резистентності, ризикоредукції й економічної сукцесії), визначених показниках їх каузальних взаємозв'язків з екзогенними та ендогенними чинниками впливу та диференційованих за їх результатами рівнях (небезпечного, кризового, передкризового, безпечного) безпеки, застосування якої на практиці забезпечить більш реалістичне її оцінювання й вчасне прийняття рішень щодо ефективного та поступального реагування на нагальні загрози їх економічній безпеці.

4. За результатами діагностики існуючої моделі забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств та її вразливості щодо впливу екзогенних чинників констатовано, що вона є інерційною з практично відсутніми гарантіями забезпечення сприятливості середовища для повноцінної діяльності металургійних підприємств та збереження позицій України у ТОП-10 серед країн – лідерів з виробництва металопродукції.

5. Обґрунтовано необхідність у поліпшенні інформаційного забезпечення діагностики економічної безпеки підприємств та її вразливості ендогенними чинниками впливу. Наголошено на значущості Due Diligence у формуванні інформаційного забезпечення з оцінювання та діагностики економічної безпеки підприємств. Удосконалено методику Due Diligence звітності з управління шляхом її модифікації відповідно до вимог Директиви № 2013/34/ЄС, що, на відміну від існуючої, надало змогу сформувати повноцінне інформаційне забезпечення оцінювання середовища функціонування підприємств. Встановлено, що основними загрозами їх повноцінному функціонуванню є низький рівень попиту на внутрішньому ринку металопродукції (унаслідок пасивного розвитку суміжних галузей, таких як будівництво, машинобудування тощо), дефіцит власних фінансових ресурсів, прискорені темпи зростання загального боргу тощо.

6. За результатами кореляційно-регресивного аналізу визначено множинні нелінійні залежності забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств від змін ендогенних чинників впливу, після

початкової лінеарізації яких із застосуванням узагальненого методу найменших квадратів розроблено економіко-математичну модель оцінювання за декаплінг-підходом до дієвості моделі забезпечення економічної безпеки підприємств за темпами змін економічної суцесії підприємств (їх здатності до інвайронменального розвитку), яка, на відміну від існуючих, ґрунтується на показниках *resource* та *impact finan-, social- і ecodcoupling* та передбачає визначення індикатора економічної суцесії як триєдиного показника.

7. Удосконалено систему забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств шляхом модифікації механізму податкового стимулювання, сформованого за принципами справедливості та диференційованої відповідальності виробників металопродукції за досягнення визначених Паризькою кліматичною угодою й Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату (UNFCCC) цілей, який, на відміну від існуючого, передбачає надання податкових преференцій інноваційно активним підприємствам металургії за умови прозорої презентації ними результатів дотримання вимог зі скорочення викидів парникових газів завдяки запровадженню низьковуглецевих технологій.

8. Встановлено, що постійною загрозою для будь-якого бізнесу, яку неможливо спрогнозувати та абсолютно викоринити з господарської діяльності, є корпоративне шахрайство. Ґрунтуючись на світовому досвіді, доведено доцільність поширення у вітчизняній практиці «форензик-сервісу» та внесення змін і доповнень до законодавчих актів з питань фінансових розслідувань щодо забезпечення доказової сили результатів форензику в суді, що надасть змогу сфокусувати увагу власників бізнесу не лише на поширенні форензик-послуг, а й на запобіганні корпоративному шахрайству та ризикам, пов'язаним із цифровою трансформацією інформації в умовах активізації діджиталізації бізнес-процесів.

9. Констатовано, що система управління ризиками більшості українських підприємств є фрагментарною, що гальмує прийняття рішень щодо запобігання їм чи їх мінімізації. Встановлено, що однією із систем швидкого реагування на

ризиків та загрози підприємств є система комплаєнс-контролю, за якої, на відміну від існуючих, управління ризиками набуває всебічного характеру та координується в межах усіх структурних підрозділах підприємства.

Запропоновано імітаційну модель організації на підприємстві системи комплаєнс-контролю, яка, на відміну від існуючих, заснована на чіткому розмежуванні зони прийнятної ризику (максимального рівня залишкового ризику, який може взяти на себе підприємство без загрози для його існування), що включає ризик-апетит і толерантність до ризику (додаткову величину залишкового ризику, яку компанія готова прийняти за умови вжиття заходів із мінімізації ризику) та зони неприйнятної ризику, яка починається із перевищення комплаєнс-ціни над втратами від комплаєнс-ризиків. Розроблено Дорожню карту організації на підприємствах системи комплаєнс-контролю в умовах трансформаційних змін в економіці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесова Н. Е. Економічна безпека як складова національної безпеки. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. 2015. Випуск 3. С.178-182.
2. Академічний тлумачний словник української мови : вебсайт. URL: <http://sum.in.ua/s/mova> (дата звернення 07.01.2019).
3. Александрова О.Ю. Система індикаторів оцінки економічної безпеки. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 30. С. 34–37.
4. Алехин А. Б. Жизнеспособность промышленных предприятий: формализация и оценка. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2012. № 3 С. 22 –31.
5. Аммарі А. О. Класифікація стейкхолдерів на основі взаємних очікувань : науковий економічний журнал. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 150-155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_8_20 (дата звернення: 07.01.2019).
6. Амоша О.І., Нікіфорова В.А. Развитие металлургической smartпромышленности в Украине: предумы, проблемы, особенности, наследки: научно-аналитическая доповідь; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 67 с.
7. Андрейчикова А. М. Еволюція поглядів на проблему ризику в економічній науці. *Економічний вісник* 2014. № 1. С. 38-49. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/ (дата звернення: 10.01.2019).
8. Андрощук Г. А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны : монографія / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. - К. : Изд. Дом «Ин Юре», 2000. - 400 с.
9. Андрушків Б. М., Малюта Л. Я., Погайдак О. Б. Адаптивна модель економічної безпеки. *Економічний аналіз*. 2016 рік. Том 25. № 2. С. 42-50.
10. Арістотель. Політика. / пер. з давньогрецької О. К. Кислюк : Основи, 2005. 239 с.

11. Баланюк І. Максимюк М. Види економічної безпеки. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. – 2016. – Вип. 1(2). – С.142-145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2016_1%282%29_27
12. Барикаєв Е.Н. Управління підприємницькими ризиками в системі економічної безпеки. Теоретичний аспект: монографія. Київ: Юнити-Дана, 2015. 23 с.
13. Башинська І. О. Ризикостійкість як критерій безпекоорієнтованого управління промисловим підприємством. *БІЗНЕС ІНФОРМ*. 2019. № 11. С. 330-336.
14. Бердинських О. Бізнес закликає Раду реформувати механізм використання екоподатку: вебсайт. URL: <https://gmk.center/ua/news/> (дата звернення: 25.01.2019).
15. Бердинських О. GMK Center очікує посилення дефолтних ризиків у металургії : вебсторінка. URL <https://gmk.center/ua/news/> (дата звернення: 15.01.2019).
16. Бернстайн П. Против богов: Укрощение риска / пер. с англ. А. Марантиди. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2000. 400 с.
17. Близнюк А.А. Аналіз методик оцінювання економічної безпеки підприємства. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2013. Випуск 34. С. 240-247.
18. Бондар В. Методичні засади експертизи правового та фінансового становища компанії при складанні звіту Due Diligence. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2010. № 8. С. 23–8.
19. Бойко І.В. Дефініції «ризик», «загроза», «небезпека» як об'єкти наукових досліджень у напрямі економічної безпеки підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Випуск №5(05). С.94-98.
20. Борис С., Корнєєв К. Шахрайство на підприємстві: причини та наслідки, виявлення та протидія : вебсайт. URL: https://uz.ligazakon.ua/magazine_article (дата звернення: 15. 01. 2019).

21. Бразилія продовжила на п'ять років дію мита на труби «Інтерпайпу» : вебсайт. URL: <https://gmk.center/ua/news/braziliya-prodovzhila-na-p-yat-rokiv-diju-mita-na-trubi-interpajpu/> (дата звернення: 17.01.2019).

22. Васильців Т. Г., Литвинчук А. А. Теоретико-методичні та прикладні аспекти забезпечення життєздатності підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22(8). С. 141-145.

23. Ватченко О. Б., Свистун К. О., Декаплінг в економіці – сутність, визначення і види. *Економічний простір*. 2019. № 141. С. 5–24.

24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

25. Вербицька І. І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 5(22). С. 282-291.

26. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія. К. : КНЕУ, 2004. 480 с.

27. Вовк В. В. Формування системи економічної безпеки підприємства (Formation of the system of economic security of the enterprise): вебсторінка. URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika. (дата звернення: 17.01.2019)

28. Гаєвська Л.М. Економічна безпека підприємницької діяльності. *Кримський економічний вісник*. Сімферополь. 2013. №2/3. С. 12=17.

29. Галасюк В., Сорока М. Поняття економічного ризику в контексті концепції ССФ. *Ринок цінних паперів України*. 2002. № 5–6. С. 61–71.

30. Головка С. Основні кроки до зниження ризиків корпоративного шахрайства. *Закон&Бізнес* : вебсайт. URL: <https://zib.com.ua> > pda (дата звернення: 25.01.2019).

31. Горбатюк А. _Економічна безпека України і сучасний механізм податкового регулювання підприємницької діяльності. *Схід*. - 2011. - № 3 (110). - С. 18-21.

32. Глущенко А. Как государство препятствует экомодернизации предприятий: вебсторінка. URL: <https://blog.liga.net/user/aglushchenko/> (дата звернення: 25.01.2019).

33. Гнилицька Л. Основи економічної безпеки підприємства. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. №7. С. 41-48.

34. Гончарова К. Г. Система дотримання вимог як елемент економічної безпеки банку. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 33 (366). С. 27–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE_2015_33_7 (дата звернення: 25.01.2019).

35. Горин С. В. Деловая репутация организации: книга. М. : Феникс, 2012. 256 с.

36. 36 Гранатуров В.М., Литовченко И.В. Управление предприниматель-скими рисками: вопросы теории и практики. Одесса : МЧП «Эвен», 2005. 204 с.

37. Група Організації Об'єдинених Націй по оцінці. *Норми і стандарти оцінок Нью-Йорк* : ГООНО, 2016. 32 с. URL: www.unevaluation.org/document/download/2663 (дата звернення: 25.01.2019).

38. Данилин О., Пустовалова Е. Комплаєнс-функція в сучасній організації: створення, структурізація і оцінка. *Внутрішній контроль в кредитній організації*. 2010. № 3(07). С. 66-84. URL: <http://www.int-comp.org/attachments/Danilin-Pustovalova-Compliance-Function.pdf> (дата звернення: 02.02.2019).

39. 39 Данилишин Б. М., Веклич О. О. Ефект декапінгу як фактор взаємозв'язку між економічним зростанням і тиском на довкілля. *Вісник НАН України*. 2008. № 5. С. 12–18.

40. Данилишин Б. Китайський коронавірус: наслідки для української економіки: вебсторінка. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/kytaiskyi-koronavirus-naslidky-dlia-ukrainskoi-ekonomiky-524753.html> (дата звернення: 02.02.2019).

41. Десятнюк О. М. Дефініція ризику податкової системи. *Світ фінансів*. 2007. № 4 (13). С. 24–34.

42. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / общ. ред. А. Ф. Loseva. Москва : Мысль, 1979. 561 с.
43. Дмитрук Є. В. Можливості використання моделі впливу репутації підприємства на рівень його економічної безпеки. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2009. № 4(32). С. 1-8.
44. Доватура А. И. Аристотель. Сочинения: В 4 т. / пер. с древнегреч. под ред. А. И. Доватура М., 1983. Т. 4. 830 с.
45. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : навчальний посібник. 2006. 312 с. URL: <http://www.dut.edu.ua/uploads/> (дата звернення: 02.02.2019) .
46. Драчук Ю.З., Новікова Н.І., Трушкіна Н.В. Інституціональне забезпечення економічної безпеки промислового підприємства. *Економічний вісник Донбасу*. 2014. №3. С.112-120.
47. ДСТУ 2293-99. Охорона праці терміни та визначення основних понять[Чинний від 2000 –01-01]: вебсайт. URL: <https://dnaop.com/html/34095/> (дата звернення: 02.02.2019).
48. ДСТУ ISO Guide 73:2013. Керування ризиком. Словник термінів : вебсторінка. URL: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/dstu%2073.pdf> (дата звернення: 02.02.2019).
49. ДСТУ ISO/IEC31010:2013. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику: вебсторінка. URL: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/> (дата звернення: 02.02.2019).
50. ДСТУ ISO 31000:2018. Менеджмент ризиків. Принципи та керівні вказівки: вебсторінка. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=76874 (дата звернення: 02.02.2019).
51. Дью дилидженс (Due Diligence). Business Intelligence: перевірка партнерів, собственники компаній, дью дилидженс : вебсайт. URL: <http://www.businessintelligence.com.ua/node/174>. (дата звернення: 05.02.2019).
52. Ефимов С. В. Эффективность противодействия корпоративному мошенничеству. *Аудиторские ведомости*. 2009. № 7. С. 59–63.

53. Экономическая безопасность : энциклопедия / авт.-сост. Багаутдинов А. Т. и др. / пред. ред. кол. А. Г. Шаваев. М. : Правовое просвещение, 2001. 511 с.

54. Жовновач Р. І. Моделювання процесу забезпечення життєздатності промислових підприємств в умовах сезонного коливання попиту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 12, частина 1. С. 115-120.

55. Забродский В., Капустин Н. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы. *Бизнес-информ*. 1999. № 15–16. С. 35–37.

56. Засанська Е. В., Ткачук Ю. Г. Класифікація факторів ризикостійкості підприємства. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія: Економіка*. 2010. Вип. 1 (49). С. 50–57.

57. Зарецька Л.М. Теоретичні аспекти економічної безпеки підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2008. № 6. Т.1. С. 197-200.

58. Звігун Т. В. Поняття «Ризик»: сучасний погляд. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2011. № 3 (157). Частина 2 : вебсторінка. URL: http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/ (дата звернення: 05.02.2019).

59. Зінченко С. Промислова політика і ГМК: світовий досвід для України. *ГМК CENTER*. 2019. 32 с.

60. Ионова О. М. Роль внешнего и внутреннего аудита в борьбе с мошенничеством и коррупцией. *Экономика и управление: проблемы, решения*. 2014. № 2. С. 36–41.

61. Ілляшенко О.В. Побудова системи економічної безпеки підприємства: принципові положення. *Ефективна економіка*. 2015. 311 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_25

62. Каленков О. Український експорт під загрозою : веб сторінка. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/ukrajinskiy-eksport-pid-zagrozoju-2485596.html> (дата звернення:05.02.2019).

63. Калітенко, Д. О. Таксономія та аналітична інтерпретація фінансової звітності підприємств суспільного інтересу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 19, Ч.2. С. 14-18.

64. Камінський А. Б. Моделювання фінансових ризиків : монографія. К. : Київський університет, 2006. 304 с.

65. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : [навчальний посібник]. К. : Атіка, 2005. – 432 с.

66. Карпунцов М. В. Ризикостійкість підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 3. С. 71—76.

67. Кібовська Г. Історія POSCO: щось з нічого : вебсторінка. URL: <https://gmk.center/ua/posts/istoriya-posco-shhos-z-nichogo/> (дата звернення: 05.02.2019).

68. Кісіль Б. О. Методи визначення та оцінки репутаційних ризиків підприємства. *Молодий вчений* . 2016. № 12.1 (40). С. 782-786. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12.1/183.pdf> (дата звернення: 05.02.2019).

69. Климко Т. Ю., Мельник О. О. Удосконалення роботи внутрішнього аудиту для запобігання фродів на підприємстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 13. С. 251–254.

70. Каліченко Л.Л., Шуміло О.С., Кулімякн Я.Ю. Кадрова складова економічної безпеки підприємств роздрібної торгівлі. *Проблеми економіки*. 2020. №1. С.138-143.

71. Ковалев С. И. Марк Туллий Цицерон. Письма Марка Туллия Цицерона. Москва-Ленинград, 1949. Т. 1. С. 387-402.

72. Коваленко О. Ділова репутація менеджменту як ключовий чинник стратегії розвитку підприємств соціально-культурного сервісу: вебсторінка.

URL: file:///C:/Users/User/Downloads/ekmk_2015_1_9.pdf (дата звернення: 05.02.2019).

73. Ковальчук М.В. Імперативи економічної безпеки держави: інституційнальний підхід. *Ефективна економіка*. - 2014. - № 11

74. Ковбасюк Ю. В. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. Т. 7. 764 с.

75. Ковбель А., Мальський О. Форензик - блюдо, которое подают холодным или хотите ли вы знать сколько у вас крадут в вашем бизнесе? : вебсайт. URL: <https://kreston-gcg.com> > forensic-bludo-kotoroe-podayut-holodnim. (дата звернення: 10.02.2019).

76. Ковбель А. Шахрайство в компанії: що потрібно знати бізнесу: вебсайт. URL: <https://uteka.ua> > publication > commerce-12-pra. (дата звернення: 18.02.2019).

77. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.71 № 322-VIII: веб-сторінка. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 18.02.2019).

78. Козаченко Г., Пономарьов В. Економічна безпека підприємств : сутність і передумови формування . Теорія та практика управління у трансформаційний період : зб. наук. праць. Донецьк : ІЕП НАН України, 2001. Т. 3. С. 3–7.

79. Козлова В.Я. Сучасні методи оцінки економічної безпеки підприємства. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. Серія: Економічні науки. 2018. Вип. 35. С.96-100.

80. Кокарев І. В., Тютченко С. М. Оцінка фінансової безпеки підприємства. *Використання сучасних інформаційних технологій діяльності національної поліції України*: матеріали Всеукраїнського наук.-практ. семінару 24 листопада 2017 р. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 40-43.

81. Кокареєв І. В., Тютченко С. М. Фінансова безпека регіону як складовий елемент економічної безпеки держави. *Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 27 квітня 2018 р. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 110-113.

82. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року : Відомості Верховної Ради України від 29.06. 2001 р. № 25. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.02.2019).

83. Крихтіна Є. І. Соціальна політика та економічна безпека: монографія. Донецьк. Каштан, 2004. 335 с.

84. Кузенкова Ю. О., Пономарьов Т. Б. Економічна безпека енергетичних підприємств. Економіка і маркетинг в умовах всесвітньої інтеграції: проблеми, досвід, передмова думка : Всеукраїнська науково-практична конференція, 2011 р., м. Донецьк. Д. : ДРУК, 2011. 125 с.

85. Кузнецова М. Діяльність суб'єктів господарювання 2014-2018 : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України. 2019. 435 с.

86. Кузнецкий С. Українська чорна металургія: стан, проблеми, перспективи: вебсторіка. URL: <http://www.nbuviar.gov.ua/> (дата звернення: 20.02.2019).

87. Левчук К. НБУ: Зростання ВВП України в третьому кварталі становило 3,5% : вебсторінка. URL: <https://gmk.center/ua/news/nbu-zrostannya-vvp-ukraini-v-tretomu-kvartali-stanoviv-3-5/> (дата звернення: 20.02.2019).

88. Лесков М. А. Концепция построения модели безопасности социальных систем. Безопасность. 1994. № 7-12(23). С. 83–93.

89. Литвинов В. Латинсько-український словник. Київ : Українські пропілеї, 1998. 644 с.

90. Ліпкан В.А. Безпекознавство: навч. посібник / В.А/ Ліпкан. – К.: Європ. ун-т, 2003. – 208 с.

91. Літвак О.А. Декаплінг-аналіз економічного зростання та раціонального сільськогосподарського землекористування в аграрному секторі.

Науковий вісник Херсонського державного університету. Херсон, 2016. Вип.15. Ч. 4. С. 40-41.

92. Лупак Р. Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації : монографія. Львів : Видавництво ННВК «АТБ», 2018. 527 с.

93. Лупцова Н. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів : Арал 2008.— 386 с.

94. Лясковская Е. А. Концептуальные основы управления устойчивостью предпринимательских структур при реализации инновационных стратегий. *Вестник ЮУрГУ. Сер. Экономика и менеджмент*. 2011. № 41 (258). С. 57.

95. Ляшенко О. Економічні інтереси стейкхолдерів підприємства: діалектична взаємодія, систематизація, вибір способу узгодження. *Вісник ТНЕУ*. 2013. №2. С. 54-61.

96. Майбурд Е. М. Введение в историю экономической мысли : От пророков до профессоров. М. : Дело, 1996. 544 с.

97. Макагон Ю. В. Щодо стимулювання внутрішнього ринку збуту продукції підприємств базових галузей регіонів Сходу України. *Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень*: вебсторінка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalniy-rozvitok/> (дата звернення: 21.02.2019).

98. 98 Малащенко В. Економічна безпека підприємства як чинник ефективного корпоративного управління. *Вісник Національної академії державного управління*. С. 283-291.

99. Мальтус Т. Р., Кейнс Дж. М., Ларин Ю. Антология экономической классики: собр. соч. М. : ЭКОНОВ-КЛЮЧ, 1993. 486 с.

100. Мартиненко В.П. Стратегія життєздатності промислових підприємств: монографія. Н-д. екон. ін-т. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 327 с.

101. Меламедов С. Л. Формування стратегії економічної безпеки підприємницьких структур: навч. посібник. К.: Освіта, 2002. 58 с.

102. Меморандум про взаєморозуміння щодо розробки і запровадження системи фінансової звітності від 18 грудня 2017 року № 102/15: вебсайт. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60836682> (дата звернення: 25.02.2019).

103. Металургійний захист ЄС: щотижневий моніторинг : вебсторінка. URL:<http://www.ukrmetprom.org/metalurgiyniy-zakhist-ies-shhotizhneviy-m-9/> (дата звернення: 25.02.2019).

104. Метінвест : вебсторінка. URL: <https://metinvestholding.com/ua/> (дата звернення: 25.02.2019).

105. Метінвест оголошує фінансові результати за 2009-2019 рр. : вебсторінка. URL:https://metinvestholding.com/Content/CmsFile/ua/finreports_ (дата звернення: 25.02.2019).

106. Методика національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні: вебсторінка. URL: www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/Methodology (дата звернення: 25.02.2019).

107. Методология моделирования жизнеспособных систем в экономике: монография. Ю. Г. Лысенко, В. Н. Тимохин, Р. А. Руденский и др. Донецк : Юго-Восток Лтд, 2009. 350 с.

108. Михайленко О. В., Риштун Х. Ю. Ефективна система побудови комплаєнс-контролю в банківських установах. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. Вип. № 3(65). С. 120-126.

109. Міжнародний стандарт аудиту 240 Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності URL: www.economy.nauka.com.ua (дата звернення: 25.02.2019).

110. Міщук Є. В. Оцінка стану економічної безпеки гірничодобувних підприємств (на прикладі безпеки майнового стану): науково-виробничий журнал. *Інноваційна економіка*. 1-2'2020 (82). С. 166-179.

111. Момот Т. В. Стейкхолдер-орієнтований підхід до забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств: теоретико-методичні засади впровадження. ACTUAL PROBLEMS OF ECONOMICS. 2015. № 8(170), С. 36-44.

112. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: монографія. Київ : КВІЦ, 1999. 464 с.

113. Назаренко І. М., Орехова А. І. «Дью ділідженс»: сутність, призначення та послідовність проведення. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Сер. Економічні науки*. 2011. Вип. 20. Ч. I. С. 360-366.

114. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / пер. с англ. Каждан М., Гребенников В. Москва : Дело, 2003. 360 с.

115. Новий звіт про управління: 10 важливих фактів і серйозних проблем : вебсайт. URL: <https://businessviews.com.ua> > economy > fakti-p. (дата звернення: 25.02.2019).

116. Нусінова О. В. Оцінка фінансової безпеки підприємств : монографія. Кривий Ріг : Діоніс, 2011. 192 с.

117. Овсюк Н. В. Комплаєнс-контроль у сфері трудових правовідносин. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Випуск 23. С. 662-667.

118. Огляд економічної активності : вебсторінка. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Economic_activity__overview_\(2019\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Economic_activity__overview_(2019).pdf) (дата звернення: 25.02.2019).

119. Окунєв О., Бойко О., Лукін С. Антикорупційний комплаєнс: вебсторінка. URL: <https://cgpa.com.ua/wp-content/uploads/2018/07/Compliance.pdf> (дата звернення: 25.02.2019).

120. Олейнікова Є.А. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность). М.: ЗАО Бизнес школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.

121. 121 Омелянович Л. О., Долматова Г. Є. Економічна безпека торговельного підприємства : монографія. Донецьк : До-нДУЕТ, 2005. 195 с.

122. Орлик О.В. Класифікація та систематизація загроз фінансово-економічній безпеці підприємств. Вісник соціально-економічних досліджень, 2017. № 1 (62). С.106-115.

123. Паскаль Д. Турецька сталь у пошуках нових ринків збуту: вебсайт. URL:<https://gmk.center/ua/opinion/turecka-stal-u-poshukah-novih-rinkiv-zbutu/> (дата звернення: 25.02.2019).

124. Пастернак-Таранушенко Г. А. Філософія науки про економічну безпеку держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2001. № 5-6. С. 8-16.

125. Перелік чинних антидемпінгових, компенсаційних та захисних заходів щодо української продукції: вебсайт. URL:<https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=082485da-0071-490a-9ec0-a5e520b3ca02&title> (дата звернення: 03.03. 2019).

126. Платон. Собрание сочинений в 4 т. / пер. с древнегреч. общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, Тахо-Годи А. А. Тахо-Годин. М. : Мысль, Т. 4. 1994. 830 с.

127. Пивовар В., Драчук С. Філософські проблеми безпеки як методологічна основа забезпечення безпеки фондового ринку. *Правова інформатика*. 2007. № 2(14). С. 77-82.

128. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. 2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> - (дата звернення: 03.08.2019).

129. Поліщук С. Як розгадати та попередити внутрішньокорпоративне шахрайство: вебсайт. URL: <https://legalhub.online/korporatyvne-pravo/yak-rozgadaty-ta-poperedyty-vnutrishno-korporatyvne-> (дата звернення: 03.03.2019).

130. Поняття методу й методології: вебсторінка: URL: <https://ua.textreferat.com/referat-8701-2.html> (дата звернення: 03.03.2019).

131. Попович К. В. Етимологія та розвиток категорії «безпека». *Управління розвитком*. 2013. № 21(161). С. 58-61.

132. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність : Закон України від 16.07.1999 р. за №996-XIV. URL: [https://zakon.rada.gov.ua > laws > show > 996-14](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14) (дата звернення: 03.03.2019).

133. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (щодо удосконалення деяких положень) : Закон України від 05.10 2017 р. за № 2164-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 09.03.2019).

134. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 .р №1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 09.03.2019).

135. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17> (дата звернення: 09.03.2019).

136. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів: Закон України від 12.12. 2019 р. за № 377-IX: вебсторінка. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text> (дата звернення: 09.03.2019).

137. Про застосування остаточних антидемпінгових заходів щодо імпорту в Україну арматури та катанки походженням з Російської Федерації : Повідомлення Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0012324-17#Text> (дата звернення: 09.03.2019).

138. Про затвердження Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління : Наказ Міністерства фінансів України від 07.12.2018 р. за № 982. URL: [https://zakon.rada.gov.ua > .](https://zakon.rada.gov.ua)(дата звернення: 09.03.2019).

139. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: Постанова Національного банку України від 11.06.2018 р. № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18> (дата звернення: 09.03.2019).

140. Про затвердження Порядку проведення оцінки фінансового стану потенційного бенефіціара інвестиційного проекту, реалізація якого

передбачається на умовах фінансової самоокупності, а також визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій, обслуговування якої здійснюватиметься за рахунок коштів бенефіціара: Постанова Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2016 р. за № 1095/29225: вебсторінка. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-16#Text> (дата звернення: 03.03.2019).

141. Про ратифікацію Паризької угоди: Закон України №1469-VIII від 14.07.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#n2> (дата звернення: 09.03.2019).

142. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною з однією стороною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 №1678-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>. (дата звернення: 10.03.2019).

143. Про ставки вивізного (експортного) мита на брухт легованих чорних металів, брухт кольорових металів та напівфабрикати з їх використанням : Закон України № 441-V від 0.06.2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-16#Text> (дата звернення: 10.03.2019).

144. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України: Постанова Національного банку України від 28.03.2007 № 98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0098500-07> (дата звернення: 10.03.2019).

145. Про щорічну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність і пов'язані з ними звіти певних типів компаній, яка вносить поправки до Директиви 2006/43/ЄС Європейського Парламенту і Ради і скасовує Директиви Ради 78/660/ЄЕС і 83/349/ЄЕС : Директива 2013/34/ЄС Європейського Парламенту і Ради.

146. Прус Н. В. Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Вчені записки Університету «КРОК». 2013. Випуск 34. С. 276-283.

147. Радзіховська Л. М., Іващук О. В. Сутність поняття «Економічний ризик»: ретроспектива та сучасність. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 7-8(1). С. 4-7.

148. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text (дата звернення: 10.03.2019).

149. Риженков Ю. Больше чем сталь. Социальный отчет за 2015-2016 гг. : вебсторінка.

URL:https://metinvestholding.com/Content/Entities/Report/22/ua/%20Report_2015-2016_ru.pdf (дата звернення: 10.03.2019).

150. Риженков Ю. Крепче стали. Социальный отчет за 2013-2014 гг. : вебсторінка. URL:

https://metinvestholding.com/Content/Entities/Report/1/ua/Social_Report_Metinvest_2013-2014.pdf (дата звернення: 10.03.2019).

151. Риженков Ю. Людина та сталь: Звіт зі сталого розвитку 2017-2018 рр: вебсторінка. URL:https://metinvestholding.com/Content/Entities/Report/24/ua/Metinvest_social_2019.pdf (дата звернення: 10.03.2019).

152. Риженков Ю. Металл для жизни человека. Социальный отчет за 2011-2012 гг. URL: https://metinvestholding.com/Metinvest_Social_Report_2011-2012.pdf (дата звернення: 10.03.2019).

153. Риженков Ю. От рабочего места к местным сообществам. Социальный отчет за 2009-2010 гг. : вебсторінка. URL:

https://metinvestholding.com/Content/Entities/Report/4/ua/Metinvest_CSR_Report_2009-2010.pdf (дата звернення: 10.03.2019).

154. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Л. В. Дейнеко. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». К., 2018. 158 с.

155. Роїк О. Шахрайство на підприємстві: як власникові захистити свій бізнес. *Юрист&Закон*. № 9. 7 березня 2019 року : вебсайт. URL: <https://www.asterslaw.com> > ... > (дата звернення: 15.03.2019).

156. Романчик Т. В. Економічна безпека підприємства: функціональні аспекти. *Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації*. Запоріжжя : «Просвіта», 2017. Т. 2. С. 372–374.

157. Росошанська О.В. Безпека та безпечність як характеристики комфортного стану цілого. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2011. № 3(157). С. 211–215.

158. Сеμεць А. О. Форензик аудит як ефективний засіб антикризового управління торговельною діяльністю. *Бізнес інформ*. 2019. № 4. С. 280-287.

159. Ситник Г. Безпека як інтегральна характеристика розвитку соціальних систем: зб. наук. праць. Державне управління в Україні: реалії та перспективи. К., 2005. С. 278-282.

160. Сіденко В. Р. Веклич О. О. Україна і політика протидії зміні клімату: економічний аспект: Аналітична доповідь; за загальною редакцією В. Р. Сіденка та О. О. Веклич. Київ: Заповіт, 2016. 208 с.

161. Сілічева Н. Є. Сутність Due Diligence (Дью Ділідженс) і можливі перспективи розвитку в Україні. *Економічний простір*. 2011. № 45. С. 288–296.

162. Сітарчук А. Ю. Сутність due diligence і можливості використання в Україні. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 1(16). С. 267-269.

163. Сметанко О. В. Сутність внутрішнього аудиту шахрайства в системі корпоративного управління акціонерного товариства. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 3. С. 22-30.

164. Смирнова Е. Производственный риск: сущность и управление. *Управление риском*. 2001. № 1. С. 3–5.

165. Соколова Л. В. Теоретико-методологічна платформа розробки системи адаптації підприємств до змін зовнішнього середовища. *Проблеми економіки*. 2016. № 3. С. 206-211.

166. Соломіна Г. В. Форензик – інструмент фінансового розслідування діяльності підприємства. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2018. Вип. № 2. С.144–149.

167. Сосновська О. О. Система економічної безпеки підприємств зв'язку: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 440 с.

168. Старостіна А, Кравченко В. Сутність та практичне застосування методики конструювання категоріального апарату економічної науки (на прикладі понять «глобалізація» та «Підприємницький ризик»). *Вісник Київського національного університету ім. Шевченко*. 2011. Випуск 128. С. 5-10.

169. Столяров И. А., Петти В., Смит А., Рикардо Д. Антология экономической классики. М. : ЭКОНОВ : КЛЮЧ, 1993. Т. 1. 478 с.

170. Тарасенко А. Дефолты в металлургической отрасли 2015-2019. *GMK CENTER*. 2019. 10 с.

171. Тарасенко А. М&А в металлургической отрасли 2015-2020. *GMK CENTER*. 2019. 7 с.

172. Ткаченко А. М., Тютченко С. М. Етапологія оцінювання рівня економічної безпеки підприємства за ризик-орієнтованими методами кримінального аналізу. *Сталий розвиток економіки: міжнародний науково-виробничий журнал*. 2019. №4 (45). с. 50-56.

173. Ткаченко А. М., Тютченко С. М. Due Diligence корпоративної звітності як комплекс аналітичних заходів із гарантування економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. № 3 (94). С. 16-25.

174. Тютченко С. М. Групування методів оцінки економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1(98). С. 21-25.

175. Тютченко С. М. Методи оцінки рівня економічної безпеки підприємства. *Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності національної поліції України* : матеріали Всеукраїнського науково-практичного

семінару 23 листопада 2018 р. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С.87-89.

176. Тютченко С. М., Волошина В. В. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємств. *Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності національної поліції України* : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару 23 листопада 2018 р. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2018. С. 91-93.

177. Тютченко С. М., Заблуда А. С. Економічна безпека діяльності підприємства. *Інноваційна економіка, інтелектуальна власність та трансфер технологій* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 16-18 квітня 2014 р. м. Дніпропетровськ: НГУ. 2014. С. 272-274.

178. Тютченко С. М., Козлова Д. С. Фінансові ризики як деструктивні чинники впливу на фінансову безпеку підприємства. *Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності національної поліції України* : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару 23 листопада 2018 р. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2018. С. 110-113.

179. Тютченко С. М., Кравцан В. В. Організаційне забезпечення фінансової безпеки підприємства. *Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності національної поліції України* : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару 23 листопада 2018 р. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2018. С. 116-118.

180. Тютченко С. М., Хитрук Р. О. Економічні злочини у сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності національної поліції України* : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару 28 листопада 2019 р. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2019. С. 123-125.

181. Тютченко С. М., Ходирєва І. О. Комплексна оцінка факторів ризику при розробці інвестиційних проєктів. The 4th International scientific and practical conference “Scientific achievements of modern society” (December 4-6, 2019) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2019. 437-439 p.

182. Тютченко С. М. Ідентифікація ризиків як фактор економічної безпеки підприємства. The 2nd International scientific and practical conference “Topical issues of the development of modern science” (Sofia, Bulgaria, October 16-18, 2019) Publishing House “ACCENT”. 2019. С. 91-93.

183. «Укрметалургпром» : веб-сторінка ОП
<http://www.ukrmetprom.org/virobnictvo-ta-spozhivannya-metalopro-3> (дата звернення: 18.04.2019).

184. Федотова І. В. Екзогенні та ендогенні фактори впливу на життєздатність підприємств транспортно-логістичної сфери. *Економіка транспортного комплексу*. 2020. Випуск 35. С. 94-122.

185. Федорова А. М. Компаративний аналіз дефініції «Безпека». *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 11. С. 144-148.

186. Федулова І.В., Сагайдак Ю.А. Формування ризик-апетиту підприємства. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1 (13). С. 47-53.

187. Харитова, С. Дью дилидженс как обязательный этап инвестиционного процесса. Консультационная группа «Департамент оценки» : вебсайт. URL: <http://duediligence.su/work/duediligence.asp>. (дата звернення: 18.04.2019).

188. Христенко Н. Р. Тютченко С. М. Механізм управління ризиками підприємств в сучасних умовах господарювання. *Тиждень студентської науки* : матеріали студентської науково-технічної конференції квітень 2015. Дніпропетровськ. : Державний вищий навчальний заклад Національний гірничий університет. 2015. С. 393-395.

189. Цвігун Т.В. Вплив факторів внутрішнього середовища на економічну безпеку підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки*. – 2019. – №4. – С. 165-168.

190. Цілі Сталого Розвитку: Україна : Національна доповідь 2017. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2017. 75 с.

191. Чекунов А. С. Государственная поддержка отечественной металлургии в условиях импортозамещения: вебсторінка. URL: <https://vaael.ru/ru/article/view?id=281> (дата звернення: 18.04.2019).

192. Чергишов Г. М. До питання про визначення фінансового шахрайства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право* 2014. Випуск 26. С. 230-234.

193. Чернявський С. С., Користін О. Є., Некрасов В. А. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : методичні рекомендації. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2017. 164 с.

194. Чичуліна К., Касмініна К. Оцінка ризикостійкості підприємств цукрової галузі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* 2017. Випуск 16. С. 155-161.

195. Шаблистий В. В. Історико-правові аспекти філософської концепції безпеки людини. *Право і суспільство.* 2012. №5. С. 109-115.

196. Шевцов І. Корпоративне шахрайство в українських компаніях: розпізнати і запобігти: довідник економіста.: вебсторінка. URL: <https://sk.ua/wpcontent/uploads/2019/06/%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%86%D0%BE%D0%B2.pdf>. (дата звернення: 18.04.2019).

197. Шегда А. В. Голованенек М.В. Ризики у підприємстві: оцінка та управління: навчальний посібник. Київ: Знання. 2008. 271 с.

198. Щербина В. М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ. *Актуальні проблеми економіки.* 2006. №10 (64). С. 220–225.

199. Шишкіна О. В. Концептуальні основи визначення схильності до ризику промислових підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2019. Вип. 28, Ч.2. С.153-157.

200. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія. К.: Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 436 с.

201. Шкаровський Д. Боротьба з корпоративним шахрайством: тренд чи необхідність? : юридична газета online №11(665) : вебсайт URL: jur-gazeta.com > [dumka-eksperta](#) > [borotba-z-ko..](#) (дата звернення: 18.04.2019).

202. Шпілевська Г. М. Механізм формування фінансової життєздатності підприємства на основі принципів організації життєздатних систем Стаффорда Біра. *Бизнес інформ* : наук. журнал. 2010. № 5 (1). С. 113–117.

203. Шульженко Л.Е. Економічна безпека стратегічних альянсів: дослідження з позицій системного підходу. *Економіка Менеджмент Підприємництво*. 2013. № 25 (I). С.201-208.

204. Щербина В.М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ. Актуальні проблеми економіки. 2006. № 10. С. 220 – 225.

205. Щоденний моніторинг використання тарифної квоти з імпорту українського металопрокату до ЄС : вебсторінка. URL: <http://www.ukrmetprom.org/ezhednevnyy-monitoring-ispolzovaniya/> (дата звернення: 18.04.2019).

206. Щодо річної фінансової звітності, консолідованої фінансової звітності та пов'язаних із ними звітів окремих типів підприємств : Директива № 2013/34/ ЄС від 26 червня 2013 р. URL: <https://www.pard.ua> > download (дата звернення: 05.05.2019).

207. Що таке корпоративне шахрайство: вебсторінка. URL: https://www.mv.org.ua/news/181204-sho_take_korporativne_shahraistvo.html (дата звернення: 05.06.2019).

208. Юдіна С. В., Нагорнюк Г. О. Проблеми визначення та управління операційними ризиками комерційних банків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 26. Ч.2. С. 125-130.

209. Язлюк Б. О. Теоретичні основи сутності та змісту соціально-економічної безпеки.: зб. наук. Праць. Економічний аналіз. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Том 16. № 1. С. 149-154.

210. Якименко Ю. М. Вибір підходу до оцінки економічної безпеки бізнесу в організації. *Економіка. Сер. Менеджмент. Бізнес.* 2015. . № 3 (13). С. 133-142.

211. AA1000SES. Stakeholder engagement standard : вебсторінка. URL: <http://www.urbanecomonomics.ru/sites/> (дата звернення: 05.06.2019).

212. AS/NZS 4360:2004. Risk management : вебсторінка. URL: <https://www.preventionweb.net/publications/view/41430> (дата звернення: 05.06.2019).

213. Braess Paul. Versicherung und Riziko. Wiesbaden: Betriebswirtschaftlicher Verlag dr. Gabler, 1960. 151 p.

214. Donaldson T. and Preston, L. The Stakeholder Theory of the Corporation: Concepts, Evidence, and Implications. *Academy of Management Review.* 1997. № 1, pp. 65–66.

215. Freeman E. Strategic Management: A Stakeholder Approach, Pitman. Boston, 1984. 231 p.

216. Gould J. W., Kolb W. L. A Dictionary of the Social Science. London: Tavistock Publications, 1964. 761 p.

217. Grechana M. Tiutchenko S. M. Possible Ways to Increase Labour Productivity. The 11 th International Forum for Students and Young Researchers «Widening our horizons» April 14-15, 2016 . Dnipropetrovsk: NMU. 2016 . С. 41.

218. Griffin Andrew. Crisis, issues and reputation management / Andrew Griffin. – London: Kogan Page Limited, 2014.

219. Hawkins J. M. The Oxford Reference Dictionary. Oxford: Oxford University Press, 1986. 992 p.

220. Honey Garry. A Short Guide to Reputation Risk. Farnham: Gower Publishing, 2009.

221. International Compliance Association. : вебсторінка. URL: <http://www.int-comp.org/faqs-compliance-regulatoryenvironment>. (дата звернення: 02.07.2019).

222. International Standard on Auditing 240: The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements: веб сайт. URL: <http://www.ifac.org/sites/default/files/downloads/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf>. (дата звернення: 03.07.2019).

223. ISO/IEC 51:1999. Security aspect : вебсторінка. URL: <https://www.iso.org/standard/32893.html> (дата звернення: 03.07.2019).

224. ISO/IEC 73:2002 : вебсторінка. URL: https://infostore.saiglobal.com/en-us/Standards/ISO-IEC-GUIDE-73-2002-586158_SAIG_ISO_ISO_1342454/ (дата звернення: 03.07.2019).

225. ISO/IEC 73:2009: Risk management – Vocabulary: вебсторінка. URL: <https://www.iso.org/standard/44651.html> (дата звернення: дата звернення: 03.07.2019).

226. ISO 31000:2009. Risk management – Principles and guidelines вебсторінка. URL: <https://www.iso.org/ru/standard/43170.html> (дата звернення: 03.07.2019).

227. ISO 26000:2010. Guidance on social responsibility: вебсторінка. URL: <https://www.iso.org/ru/standard/42546.html> (дата звернення: 03.07.2019).

228. ISO 37001:2016. Anti-corruption management: вебсторінка. URL: <https://www.iso.org/standard/65034.html> (дата звернення: 03.07.2019)

229. ISO 37001:2018. Anti-corruption management systems. Requirements and guidelines for use: вебсторінка. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=81667 (дата звернення: 03.07.2019).

230. Kaczmarek J., Łepkowski W. Zdrodowski. B. Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego. Warszawa: AON, 2008. 182 p.

231. Levchenko N. M., Ivanova M. I. Methodological aspects for management of compliance risks of companies. *Економічний вісник Державного вищого навчального закладу «Український державний хіміко-технологічний університет»*. 2020. № 1. С. 102-112.

232. Larkin Judy Strategic reputation risk management. Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2003.

233. Post J. E., Preston L., Sachs S. Redefining the Corporation: Stakeholder Management and Organizational Wealth. *Stanford University Press*. California, 2002. p. 320.

234. Preston L. Boards and Company Performance – Research Challenges the Conventional Wisdom. *Corporate Governance : an International Review*, 2004. Vol. 11, No. 3. p. 151.

235. Pricewater house Coopers Украина. *Всемирный обзор экономических преступлений* : вебсайт. URL : http://www.pwc.com/en_UA/ua/services/forensic/assets/gecs_2018_report_ukraine_rus.pdf . (дата звернення: 03.07.2019).

236. Rayner Jenny. Managing reputational risk: curbing threats, leveraging opportunities. Chichester; Hoboken, N.J.: Wiley, 2003.

237. Stevenson G., Crumbley D. Defining a Forensic Audit: journal of Digital Forensics. *Security and Law*. 2009. Vol. 4. p.61–80.

238. Tiutchenko S. M. Statistical methods of estimating economic security of enterprises. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2019. Special Issue № 1. С. 272-275.

239. The effect of imports of steel on the national security. AS AMENDED. U.S. Department of Commerce Bureau of Industry and Security Office of Technology Evaluation. January 11, 2018. URL: <https://www.commerce.gov/sites/default/files/> (дата звернення: 20.08.2019).

240. Tkachenko A. M, Tyutchenko S. M. Forensic-service as a guarantee of economic security of the enterprise. *Економічний вісник ДВНЗ «УДХТУ»*. 2019. № 2(10). С. 95-102.

241. Vasudevan S. Forensic audit. *The chartered accountant*. 2004. № 9. pp. 359-364.

242. World steel in figures 2014-2018. World Steel Association. URL: <https://www.worldsteel.org/en/dam/> (дата звернення: 05.09.2019).

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Дефініції поняття «інвайронменталізація економіки»

Автор	Змістовна складова
Ватченко О. Б., Свистун К. О., [23, с.7]	інвайронменталізація економіки – різновид неоіндустріальної економіки, спрямованої на генерацію економічного зростання за умов збереження навколишнього середовища
Данилишин Б. М., Веклич О. О. [39, с.14]	інвайронменталізація економіки – запровадження концепції, що передбачає встановлення причин виникнення екологічних проблем та формування політики їх упередження чи вирішення з економічної точки зору
Момот Т. В. [11, с.36]	інвайронменталізація економіки - забезпечення єдності соціального та екологічного аспектів розвитку, дотримання екологічного імперативу, цілісне світосприймання, запровадження в масову свідомість екологічних цінностей, збереження біосфери як природної основи соціального розвитку
Дейнеко Л. В. [154, с.41]	інвайронменталізація економіки – процес трансформації до моделі економіки, характерними рисами, якої раціонального ведення господарства з урахуванням екологічних факторів і економічних інтересів суспільства, використання обмежених природних ресурсів для задоволення людських потреб
Сіденко В. Р. [160, с.191]	інвайронменталізація економіки - науково обґрунтована раціоналізація природокористування з метою забезпечення теперішніх та майбутніх поколінь у здоровому середовищі й достатній забезпеченості природними ресурсами. Це складний, багатобічний, цілеспрямований і керований процес суспільного розвитку
Соколова Л. В. [165, с.208]	інвайронменталізація економіка – процес трансформації до моделі економіки, спрямованої на генерування економічного зростання за умов ефективного розподілу ресурсів навколишнього середовища

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1

Визначення поняття «загроза» вітчизняними та зарубіжними науковцями

Автор	Визначення
Сучасний тлумачний словник [16]	Загроза - можливість, неминучість небезпеки
Зубок М.І [9]	Загроза - потенційні чи реальні дії певних осіб, здатні нанести конкретному суб'єкту матеріальної або моральної шкоди.
Дикань В.Л. [10]	Загроза - негативний вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на підприємство.
Ареф'єва О., Кузенко Т. [20]	Загроза - сукупність умов, процесів, факторів, які перешкоджають реалізації національних інтересів або створюють небезпеку для них та суб'єктів господарської діяльності.
Олейніков Є. [1]	Загроза - це найбільш конкретна та безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку різним суб'єктам.
Єрмошенко М.М. [19]	Загроза - це конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність негативних чинників та умов.
Камлик М. І. [21]	Загрози - це потенційні або реальні умови, чинники чи дії фізичних та юридичних осіб, що порушують нормальний фінансово-економічний стан підприємницької діяльності і здатні заподіяти великої шкоди аж до припинення його діяльності
Рудніченко Є. М. [11]	Загроза - це наслідок небезпеки у вигляді об'єктивізованого чинника потенційно негативної дії.

Визначення поняття «ризик» вітчизняними за зарубіжними науковцями

Автор	Визначення
Великий тлумачний словник сучасної української мови [12]	Ризик трактують як усвідомлену можливість небезпеки, а також як можливість збитків або неуспіху у якійсь справі.
Куркін М.В. [5]	Ризик - це ступінь вірогідності певної негативної події, яка може наступити в певний час або за певних обставин на території об'єктів економічної діяльності
Дикань В.Л., Воловельська І.В., Маковоз О.В. [10]	Ризик - можливе відхилення від намічених результатів як у позитивний бік, так і в негативний
Рудніченко Є.М. [11]	Ризик - це об'єктивно-суб'єктивна категорія, що пов'язана з певною мірою невизначеності результату внаслідок прийнятого рішення (дії і/або обставин)
Сахарцева І.І. [13]	Ризик - об'єктивна реальність, яку необхідно враховувати під час планування діяльності в майбутньому
Старостіна А.О. [14]	Ризик - комбінація трьох елементів: подія, пов'язана з діяльністю підприємства і яка впливає на нього, імовірність цієї події, наслідки, що унеможливають досягнення запланованих цілей і в остаточному підсумку позначаються на доходах підприємства
Ілляшенко С.М. [15]	Ризик у загальному випадку слід розглядати як можливість або загрозу відхилення результатів конкретних рішень або дій від очікуваних

**Визначення поняття «небезпека» вітчизняними за зарубіжними
науковцями**

Автори	Визначення
Сучасний тлумачний словник [16]	Небезпека - можливість, ймовірність якогось лиха, нещастя, шкоди й таке інше.
Куркін М.В.[5]	Небезпека - можливість заподіяння шкоди споживачам та інтересам особи, суспільства, держави
Погосова М.Ю. [17]	Небезпека - це існуюча або потенційна можливість дії загрози, вплив якої може завдати шкоди будь-якому суб'єкту чи об'єкту.
Рудніченко Є.М. [11]	Небезпека - це об'єктивно існуюча реальність, яка може порушити стан рівноваги суб'єктів і призвести до негативних наслідків.
Олейніков Є. [1]	Цілком усвідомлена, але не фатальна ймовірність заподіяння шкоди, що визначається наявністю об'єктивних або суб'єктивних факторів, яким притаманні вражаючі властивості

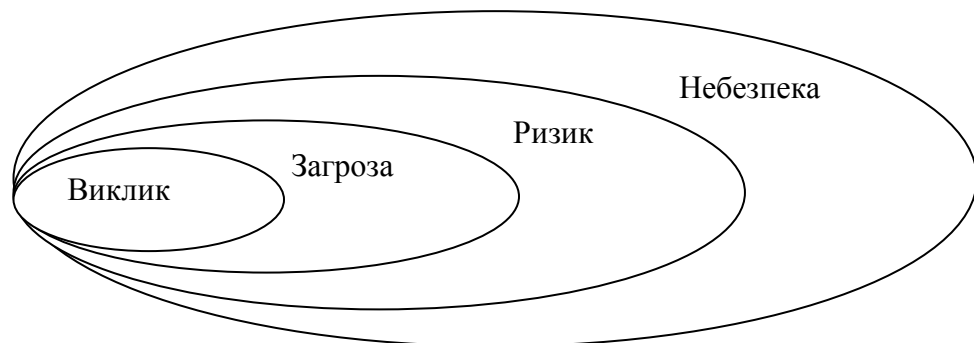

Рисунок Б.1 – Схематичне зображення смислової різниці між поняттям
«виклик», «загроза», «ризик» та «небезпека»

Джерело: авторське бачення

ДОДАТОК В

Таблиця В.1

**Значення інтегрального показника стану економічної безпеки бенефіціара,
визначені Порядком 1095/29225**

Види економічної діяльності	Класи за рівнем фінансового стану				
	клас 1	клас 2	клас 3	клас 4	клас 5
Металургійна промисловість	більше ніж + 0,81	від + 0,8 до + 0,17	від + 0,16 до - 0,5	від - 0,51 до - 3,6	менше ніж - 3,7

Джерело: [140].

Таблиця В.2

Шкала інтерпретації можливих рівнів економічної безпеки підприємства

Діапазон кількісних значень рівня безпеки	Якісна інтерпретація
$P = 0$	катастрофічний рівень економічної безпеки, він же середній рівень небезпеки
$0 < P < 0,25$	мінімальний рівень економічної безпеки, він же низький рівень небезпеки
$0,25 \leq P < 0,5$	низький рівень економічної безпеки
$0,5 \leq P < 0,75$	середній рівень економічної безпеки
$0,75 \leq P < 1,0$	високий рівень економічної безпеки
$P = 1,0$	дуже високий рівень економічної безпеки

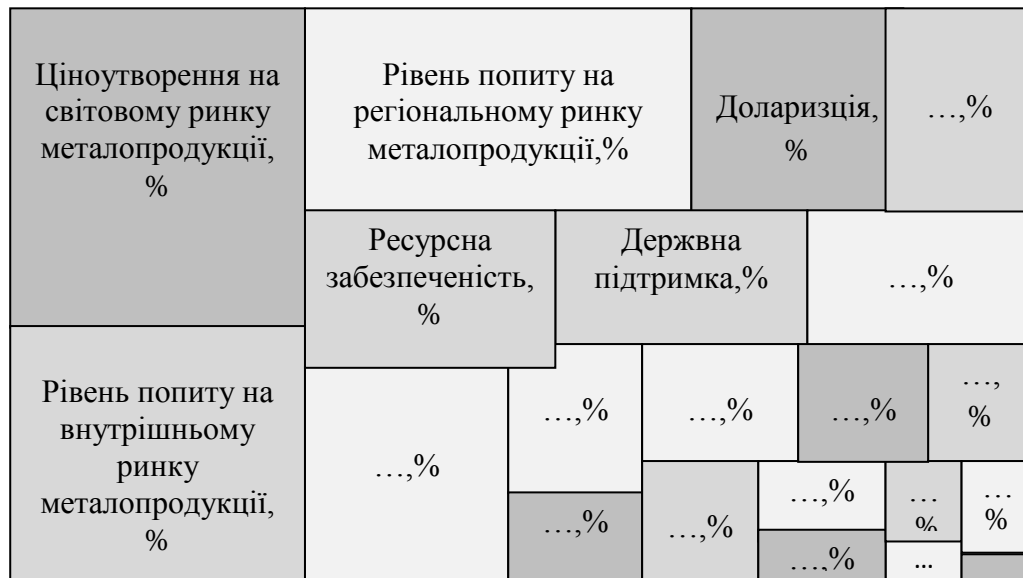
Джерело: [110, с.166]

Таблиця В.3

Вплив ризику на фінансові витрати організації [66, с.784]

Вплив	Фінансові втрати (у млн. фунтів)	Репутація
Незначний	Менше 0,1	Незначні втрати на місцевому рівні
Невеликий	од - 1	Висвітлення у ЗМІ на місцевому рівні
Помірний	1 - 10	Висвітлення у ЗМІ на національному рівні
Великий	10 - 100	Висвітлення протягом короткого часу у міжнародних ЗМІ
Катастрофічний	Понад 100	Широке висвітлення у міжнародних ЗМІ терміном більше одного року

ДОДАТОК Д

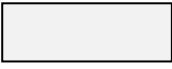
- - підпростір, сформований під впливом наднаціональних екзогенних чинників;
- - підпростір, сформований під впливом національних екзогенних чинників;
- - підпростір, сформований під впливом регіональних екзогенних чинників

Рисунок Д.1 – Схематичне зображення структури простору забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств, сформованого під впливом екзогенних чинників

Джерело: авторське бачення

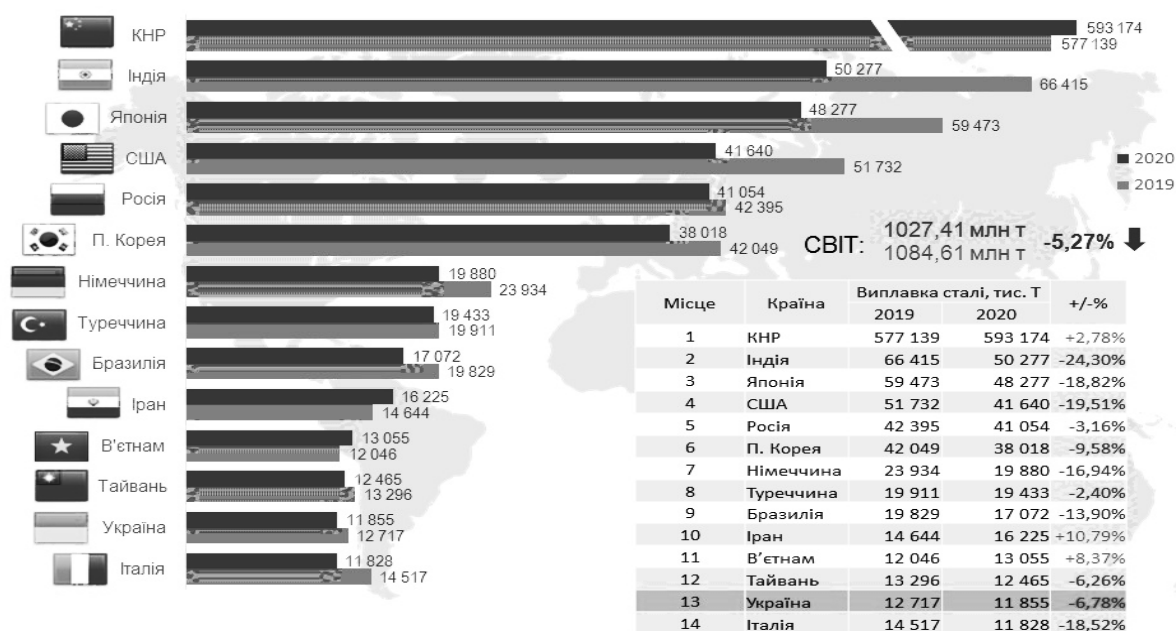

Рисунок Д.2 – Рейтинг країн світу за виробництвом сталі

за 7 місяців 2020 р

Джерело: [GMK]

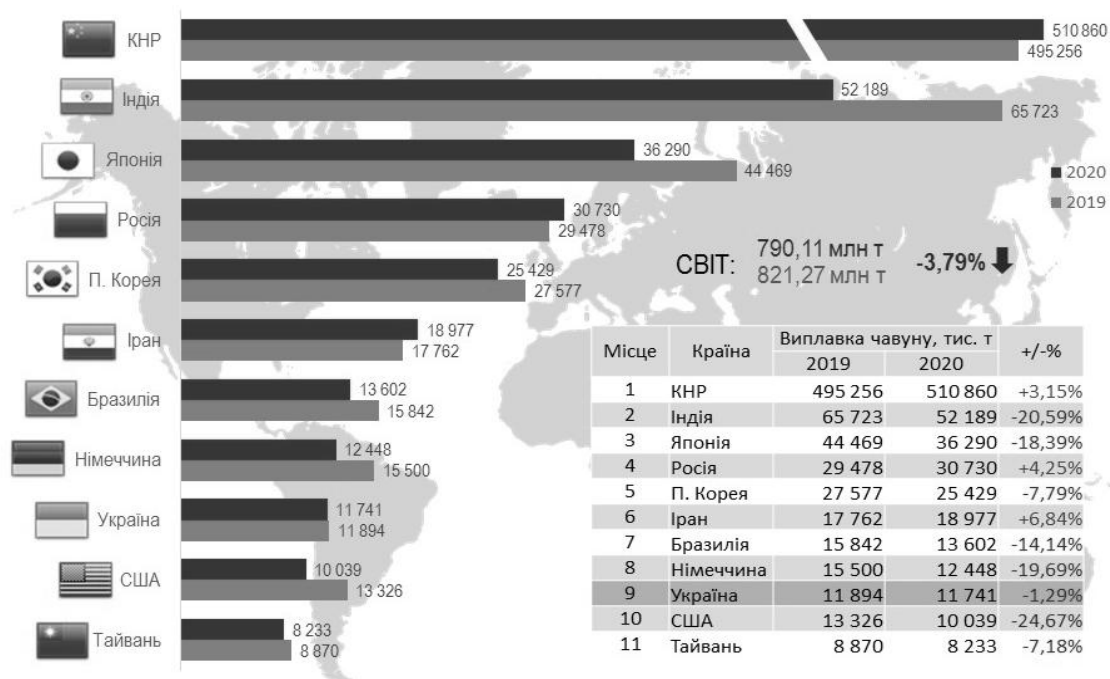

Рисунок Д.3 – Рейтинг країн світу за виробництвом чавуну

за 7 місяців 2020 р

Джерело: [GMK]

Таблиця Д.1

**Рейтинг світових лідерів з виробництва сталі
протягом 2013-2017 рр. (млн. т)**

Виробники	Країна	Роки									
		2013		2014		2015		2016		2017	
		Обсяги виробництва	Ранг	Обсяги виробництва	Ранг	Обсяги виробництва	Ранг	Обсяги виробництва	Ранг	Обсяги виробництва	Ранг
ArcelorMittal	Люксембург	96.1	1	98.1	1	97.1	1	95,5	1	97,0	1
HBIS	Китай	45.8	3	47.1	3	47.7	2	46,2	3	45,6	4
China Baowu Group	Японія	43,9	4	43,3	4	34,9	5	63,8	2	65,4	2
NSSMC Group	Японія	50.1	2	49.3	2	46.4	3	46,2	4	47,3	3
POSCO	Південна Корея	38.4	6	41.6	5	41.9	4	41,6	5	42,2	5
Shagang Group	Китай	35.1	7	35.3	6	34.2	6	33,3	6	38,4	6
Ansteel Group	Китай	33.6	8	34.3	7	32.5	7	33,2	7	35,7	7
JFE Steel	Японія	31.1	10	31.4	9	29.8	8	30,3	8	30,2	8
Shougang Group	Китай	31.5	9	30.7	10	28.5	9	26,8	9	27,6	9
Tata Steel Group	Індія	25.2	11	26.2	11	26.3	10	24,5	10	25,1	10
Metinvest Holding	Україна	14.3	25	11.1	33	9.6	40	10,3	41	9,59	42

Джерело: []

Таблиця Д.2

**Динаміка змін позицій України у світовому рейтингу за індексом
сприйняття корупції протягом 2015-2019 рр. [31]**

Країна	Роки									
	2015		2016		2017		2018		2019	
	позиція з 168 країн	бали	позиція з 176 країн	бали	позиція з 180 країн	бали	позиція з 180 країн	бали	позиція з 178 країн	бали
Україна	130	27	131	29	130	30	120	32	134	30

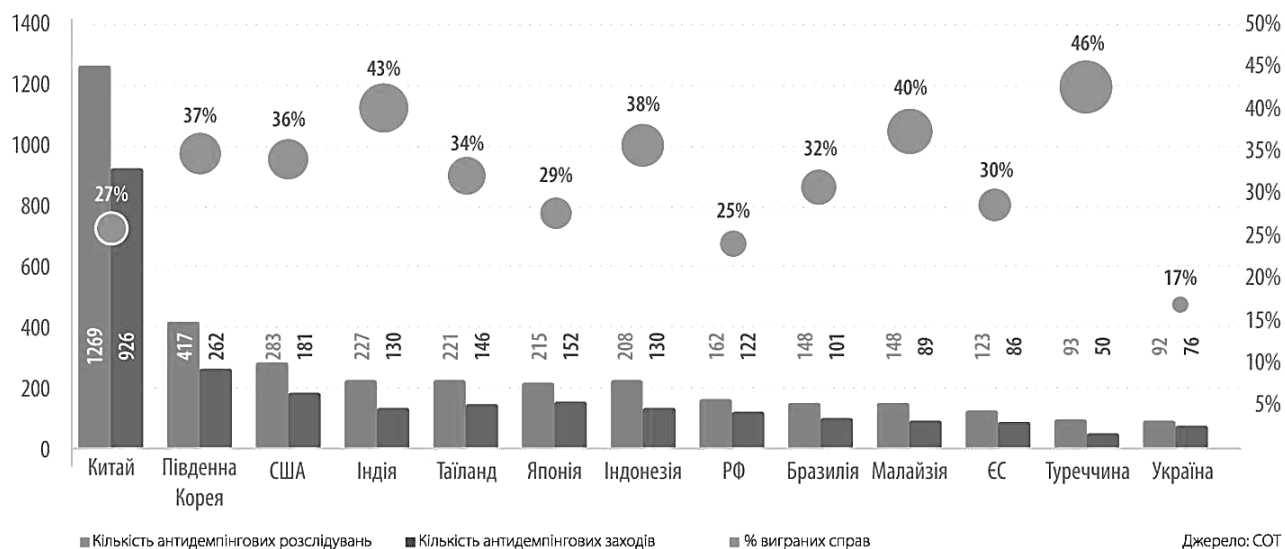

Рисунок Д.3 – Ефективність вирішення торговельних спорів

Джерело [ГМК]

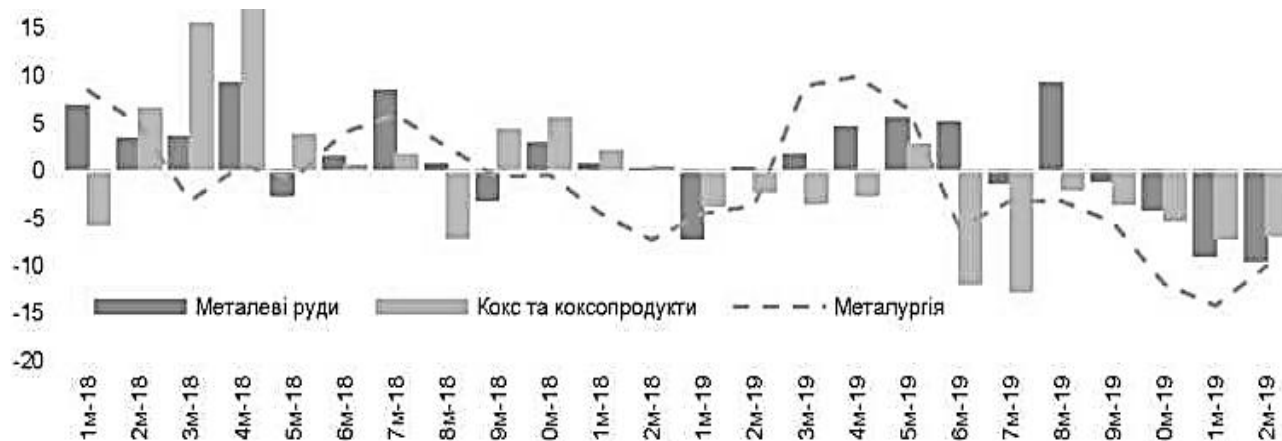

Рисунок Д.4 – Металургійне виробництво та добування металевих руд під час пандемію COVID-19

Джерело: [118]

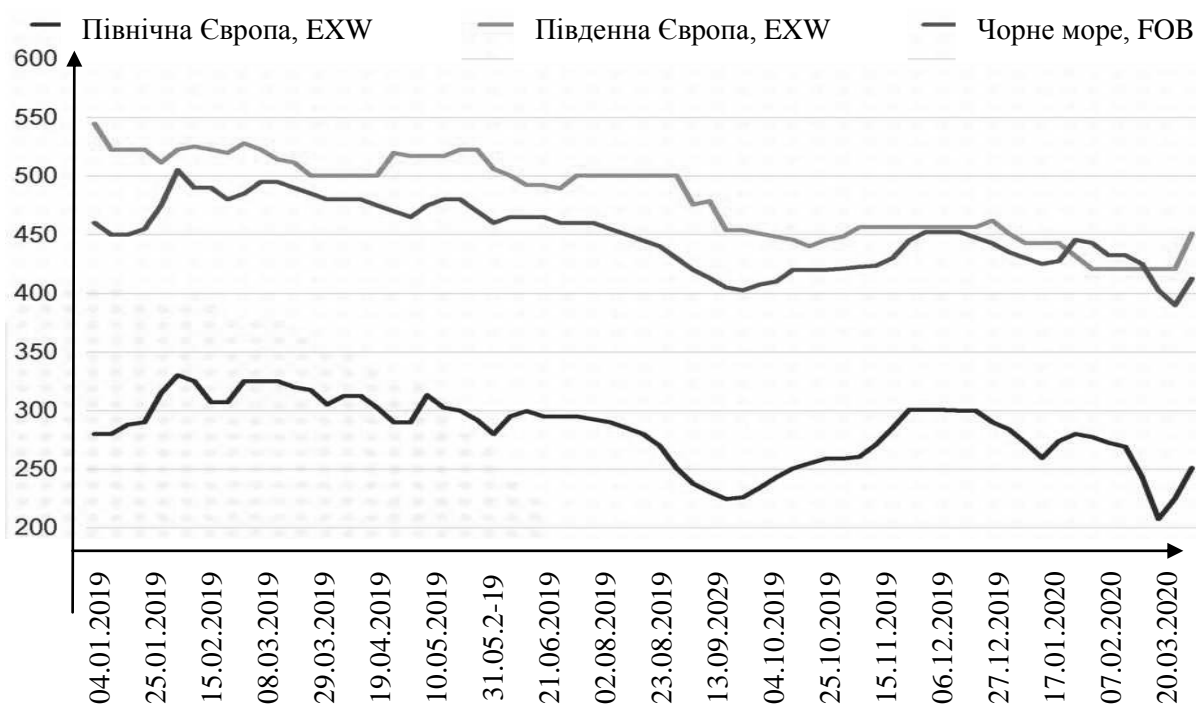

Рисунок Д.5 – Динаміка падіння цін на арматуру та лом під час пандемії COVID-19, \$/т

Джерело: [Тарасенко, с.8]

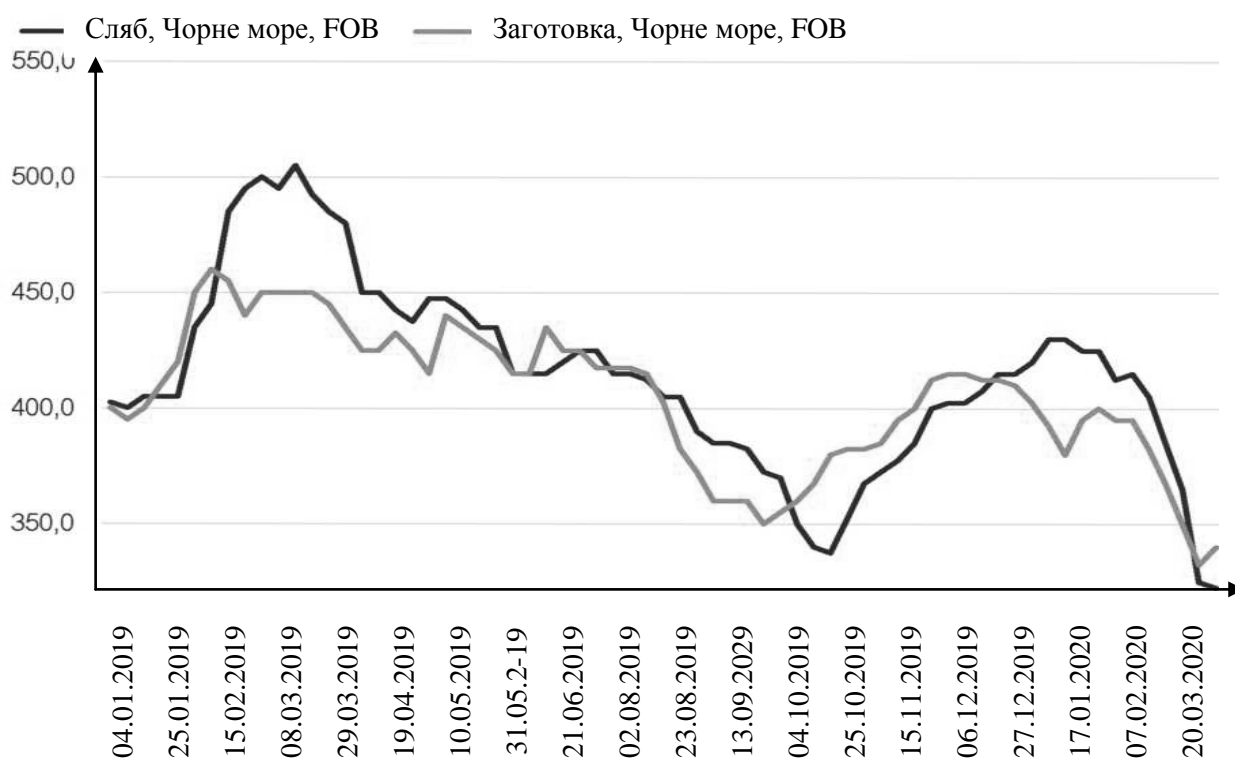

Рисунок Д.6 – Динаміка падіння цін на напівфабрикати під час пандемії COVID-19, \$/т

Джерело: [Тарасенко, с.8]

**Перелік чинних антидемпінгових, компенсаційних та захисних заходів
щодо української продукції**

№	Назва товару	Діючі заходи	Дата застосування/ продовження заходів	Термін до якого діють заходи
АНТИДЕМПІНГОВІ ЗАХОДИ				
Сполучені Штати Америки				
1	<u>Феросилікомарганець</u>	163%	07.1994/ <u>11.2012/ 12.12.2018</u>	11.2023
2	<u>Арматура</u>	41,69%	09.2001/ <u>07.2013/ 17.12.2018</u>	11.2023
3	<u>Прокат гарячекатаний плоский в рулонах</u>	90,33%	11.2001/ <u>02.2014/ 08.2019</u>	08.2024
4	<u>Прокат вуглецевий гарячекатаний плоский не в рулонах</u>	Маржа: МК «Азовсталь» – 81,43%; ММК ім. Ілліча – 155%; інші – 237,91% <u>Підписана угода про цінові зобов'язання</u>	10.1997/ <u>21.12.2015</u>	12.2020
5	<u>Сталеві труби</u>	<u>7,47%</u> <i>з 10.07.2014 по 09.07.2019 діяла Угода про цінові зобов'язання</i>	10.07.2014/ 10.07.2017/ 02.07.2018/ <u>12.08.2020</u>	<u>12.08.2025</u>
6	<u>Катанка з вуглецевої і легованої сталі</u>	ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» та ПАТ «Снакієвський металургійний завод» - <u>44,03%</u> ; Інші – 34,98%	<u>07.03.2018</u>	07.03.2023
Європейський Союз				
7	<u>Труби безшовні</u>	ВАТ «Дніпропетровський трубний завод» – 12,3%; Заводи компанії «Інтерпайп» -- 8,1%; усі інші компанії – 25,7%	06.2006/ <u>07.2012/ 10.2018</u>	10.2023
8	<u>Гарячекатаний прокат</u>	60,5 євро за тону	07.10.2017	06.10.2022
Сполучені Штати Мексики				
9	<u>Сталеві ковані прокатні валки</u>	26%	18.02.2012/ 27.06.2014, <u>28.02.2015</u>	<u>28.02.2022</u>
10	<u>Сталеві колеса</u>	<u>34,22%</u>	<u>22.01.2016</u>	21.01.2021
11	<u>Прутки із заліза і сталі з круглим або профільним перерізом (арматура)</u>	ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» - 9,32%;	<u>30.04.2016</u>	29.04.2021

Продовження табл. Д.3

№	Назва товару	Діючі заходи	Дата застосування/ продовження заходів	Термін до якого діють заходи
Королівство Таїланд				
12	<u>Прокат гарячекатаний в рулонах та не в рулонах</u>	ММК ім. Ілліча – 32,17%, інші – 71,52%.	05.2003/ 05.2009/ <u>05.2015</u>	05.2020
Канада				
13	<u>Прокат гарячекатаний плоский в рулонах</u>	77%	08.2001/ <u>08.2011/</u> <u>08.2016</u>	08.2021
14	<u>Гарячекатаний обрізний прокат із вуглецевої низьколегованої сталі</u>	ВАТ «Азовсталь» та компанії групи «Метінвест» – 15%, інші – 21,3%	<u>02.2010/</u> <u>01.2015</u>	01.2020
15	<u>Сталеві труби</u>	37,4%	<u>02.04.2015/</u> 14.12.2015	04.2020
Індія				
16	Холоднокатані / обжаті в холодному стані <u>вироби з заліза або нелегованої сталі</u>	Мито: у розмірі різниці між 576 дол.США за тону та ціною “landed value”	17.08.2016	16.08.2021
Федеративна Республіка Бразилія				
17	<u>Прокат плоский</u>	<u>52,02 дол. США за тонну</u>	<u>03.10.2013/</u> <u>02.10.2019</u>	02.10.2024
18	<u>Сталеві труби</u>	»Інтерпайп НікоТ’юб», «Інтерпайп Нижньодніпровський трубопрокатний завод» - 145,26 дол. США за тонну; Інші – 708,6 дол. США за т.	<u>24.11.2014</u>	24.11.2019 Продовжено на час проведення перегляду
Республіка Корея				
21	<u>Феросилікомарганець</u>	<u>19.06%</u>	01.06.17	<u>29.11.2022</u>
ЗАХИСНІ ЗАХОДИ				
Європейський Союз				
22	Металопродукція:	<u>Тарифна квота +25%</u> <u>МИТО:</u> Глобальна квота Індивідуальна квота для України	02.02.2019	30.06.2021
ДОДАТКОВЕ МИТО				
Сполучені Штати Америки				
23	<u>Сталева продукція</u>	<u>25%</u>	26.03.2018	

**Перелік найбільших М&А-угод в металургійній галузі
протягом 2017-2020 рр.**

Рік	Об'єкт угоди	Регіон об'єкта	Покупець	Регіон покупця	Сума, \$млн.
2020E	British Steel	Великобританія	Jingye Group	Китай	65
2020E	Huta Czechtohova	Польща	Sunningwell International	Китай	60
2020E	Magang	Китай	Baowu Steel Group	Китай	Н/ф
2020E	COSTargoviste	Румунія	Sunningwell International	Китай	42
2020E	Ahmsa	Мексика	Techint Group	Італія/ Аргентина	3500
2019	Galati, Skopje, Piombino	ЕС	GFG Alliance	Великобританія	841
2019	Maashan Iron&Steel	Китай	Baosteel	Китай	660
2019	Al Ezz Dekheila Steel	Египет	Al Ezz Flat Steel	Египет	425
2019	Ipsco Tubulars	США	Tenaris	Люксембург	1200
2019	AK Steel Holdings	США	Cleveland Cliffs	США	1100
2019	Shougang Jingtang Iron & Steel Corp	Китай	Investor Group	Китай	711
2019	Big River Steel	США	US Steel	США	700
2019	Jiangyin Xingcheng Special Steel Works	Китай	CITIC Pacific Special Steel Group	Китай	520
2019	Bayou Steel	США	GFG Alliance	Великобританія	28
2018	Nisshin Steel Co	Японія	NSSMC	Японія	867
2018	Essar Steel India	Індія	ArcelorMittal&NSS MC	Н/Д	6829
2018	Bhushan Steel	Індія	Tata Steel	Індія	5216
2018	Electrosteel Steels Co	Індія	Vedanta Ltd	Індія	813
2018	Angang Group Chaoyang Iron&Steel	Китай	Angang Steel Co	Китай	883
2017	Thyssenkrupp Companhia Siderurgica	Бразилія	Ternium SA	Аргентина	1648
2017	Independence Tube Corporation	США	Nucor Corp	США	435
2017	Jindal Stainless Limited	Індія	Investor Group	Н/Д	132
2017	Tata Steel UK	Великобританія	Liberty House Limited	Н/Д	125
2017	Thyssenkrupp AG	Германія	Tata Steel	Індія	Н/ф
2017	Ilva SpA	Італія	ArcelorMittal	Люксембург	2031
2017	Thyssenkrupp Slab International	Бразилія	Ternium SA	Аргентина	1805
2017	Dongbei Special Steel Group	Китай	Investor Group	Китай	842

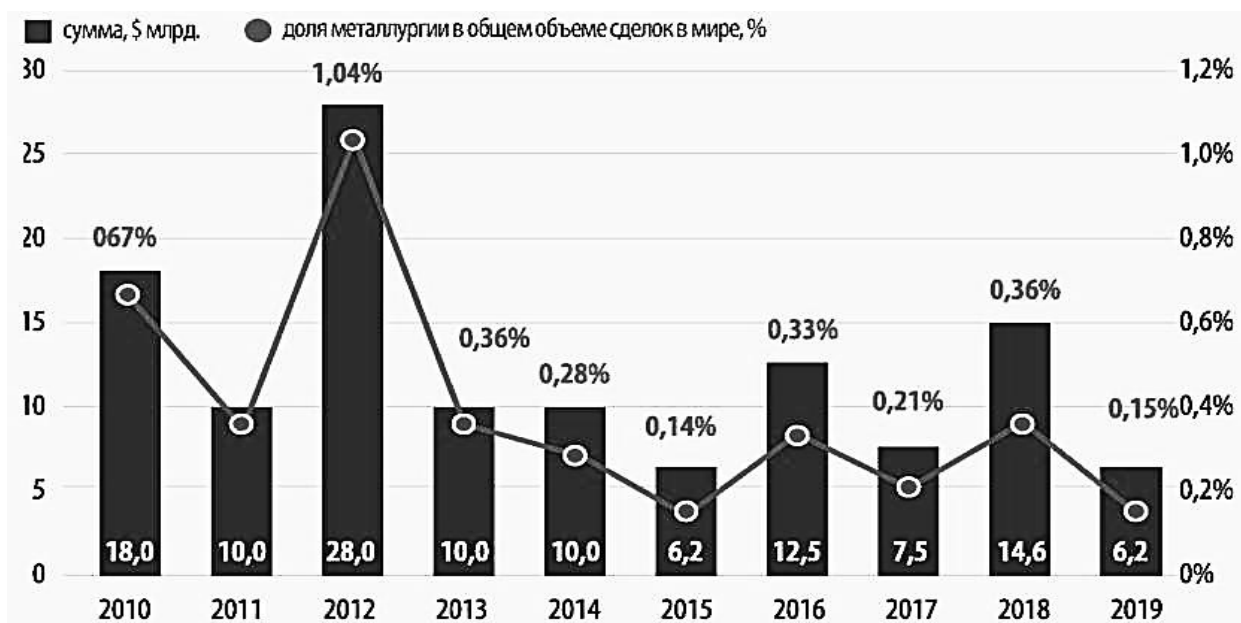

Рисунок Д.5 – Динаміка сум М&А-угод в металургійній галізі

Ціноутворення на світовому ринку металопродукції, 42,7%	Посилення податкового тиску, 12,8,%	Доларизція, 17,6%	...,%
	Підвищення тарифів на грузоперевезення, 4,7%	Державна підтримка,%	...,%
Посилення протекціонізму, 19,7%	Посилення екологічного тиску 6.9,%	...,%	...,%
		...,%	...,%
	...,%	...,%	...,%

- - підпростір, сформований під впливом наднаціональних екзогенних чинників;
- - підпростір, сформований під впливом національних екзогенних чинників;
- - підпростір, сформований під впливом регіональних екзогенних чинників

Рисунок Д.6 – Схематичне зображення структури простору функціонування металургійних підприємств, сформованого під впливом екзогенних чинників

Джерело: авторське бачення

ДОДАТОК Ж

Операційний	перевірка результатів операційної діяльності підприємств, оцінювання можливості реалізації короткострокової і довгострокової стратегії, а також передбачення снуючих ризиків та загроз
Правовий	перевірка правових аспектів комерційної діяльності, направлена на перевірку діяльності відповідно до нормативних актів у сфері цивільного, трудового права, а також інших законодавчих актів
Податковий	перевірка достовірності податкової звітності, правильності застосування податкових преференцій, витрат по адмініструванню податків та зборів
Технічний	передбачає перевірку проектної, технічної та кошторисної документації щодо об'єктів інвестування капіталу
Фінансовий	перевірка фінансової звітності підприємства з метою встановлення достовірності та повноти відображеної інформації, а також оцінювання фінансового стану підприємства та існуючих загроз економічній безпеці бізнесу
Маркетинговий	вивчення товарної, цінової і комунікаційної політики, системи просування товарів, витрат на одержання необхідної інформації про ціни та якість товарів, а також витрати, пов'язані з веденням переговорів, оформленням контрактів
Соціальний	перевірка дотримання встановлених вимог до корпоративної соціальної відповідальності підприємств та пов'язаних з цим витратами діяльності
Екологічний	перевірка дотримання встановлених нормативів щодо ощадливого використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища та збереження довкілля

Рисунок Ж.1 - Класифікація (типізація) **Due Diligence** корпоративної звітності

Джерело: авторське бачення

Таблиця Ж.1

**Динаміка та структура обсягів реалізації металопродукції та доходів
Метінвесту по металургійному сегменту за видами продукції**

Показник и	2015		2016		2017		2018		2019		Відхилення	
	US\$ млн	тис. т	US\$ млн	тис. т	US\$ млн	тис. т	US\$ млн	тис. т	US\$ млн	тис. т	US\$ млн	тис. т
Напівфаб- рикати	880	2880	675	2423	1448	3492	2497	5392	2108	5152	0,4174	0,559
Чушковий чавун	379	1467	350	1392	606	1689	1071	2717	725	2074	0,5227	0,707
Сляби	274	782	227	711	521	1146	412	1042	869	1941	0,315	0,402
Квадратна заготовка	228	631	98	320	321	657	701	1356	514	1136	0,443	0,555
Готова продукція	3857	8354	3778	8791	4905	8536	6238	9616	5365	9263	0,7189	0,901
Плоский прокат	3084	6726	2954	6854	4211	7351	5173	7981	4436	7673	0,695	0,876
Довгий прокат	710	1562	824	1937	694	1185	973	1493	834	1427	0,8513	1,09
Інші продукти												
Разом	5407	13268	5027	12294	7411	13455	10064	17018	8688	16297	0,622	0,814

ДОДАТОК 3

Таблиця 3.1

**Динаміка показників дикаплінгу по Метінвест Холдингу
протягом 2010-2018 рр.**

Показники	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Decoupling FactorI1	-6,00	-0,03	1,59	0,19	2,73	0,89	0,99	0,98	1,40
Decoupling FactorR1	3,18	-1,32	0,25	1,12	2,24	0,34	0,74	0,42	-1,86
Decoupling Factor1	-1,41	-0,68	0,92	0,66	2,49	0,61	0,87	0,70	-0,23
Decoupling FactorI2	3,93	0,59	0,33	1,77	1,74	1,03	1,16	1,10	1,82
Decoupling FactorR2	2,00	-0,23	0,90	1,43	1,44	1,08	1,05	1,29	0,99
Decoupling Factor2	2,97	0,18	0,61	1,60	1,59	1,05	1,10	1,20	1,40
Decoupling FactorI3	-2,16	1,20	0,73	1,14	1,97	0,93	1,00	0,98	0,78
Decoupling FactorR3	1,35	-0,59	0,35	2,17	2,52	5,46	0,96	0,84	0,86
Decoupling Factor3	-0,41	0,31	0,54	1,66	2,25	3,19	0,98	0,91	0,82

ДОДАТОК К

Рисунок К.1 – Найбільш популярні інструменти забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств у світовій практиці

Джерело: [59, с.10]

Рисунок К.2 – Динаміка виробництва і споживання сталі в Індії, млн.т.

Джерело: [S&P Global Platts]

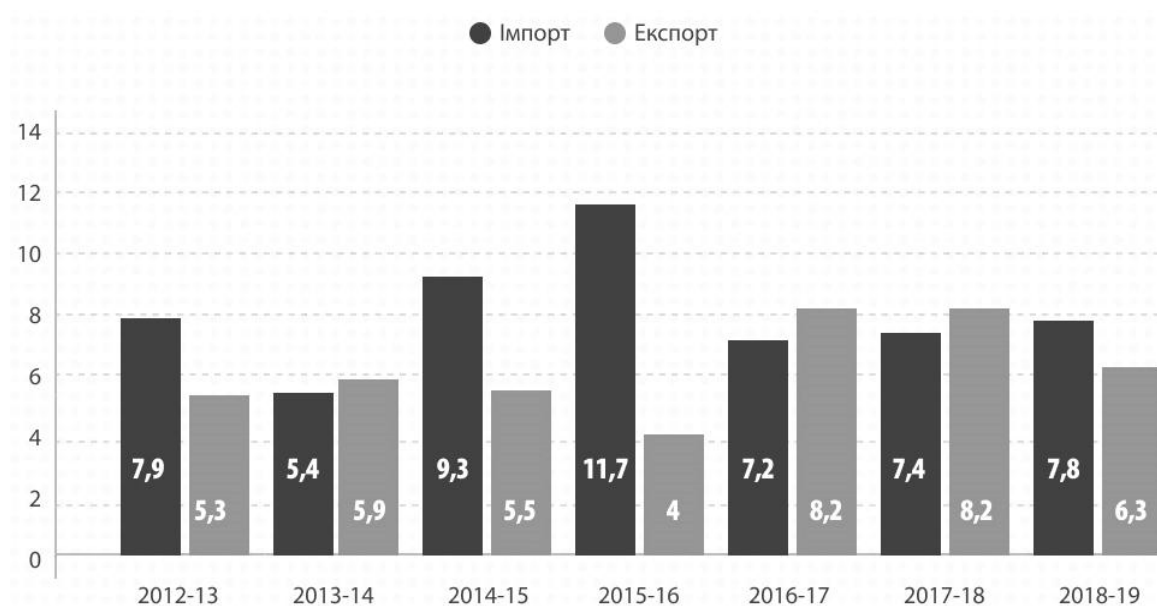

Рисунок К.3 – Динаміка імпорту та експорту сталі в Індії, млн.т.

Джерело: [S&P Global Platts]

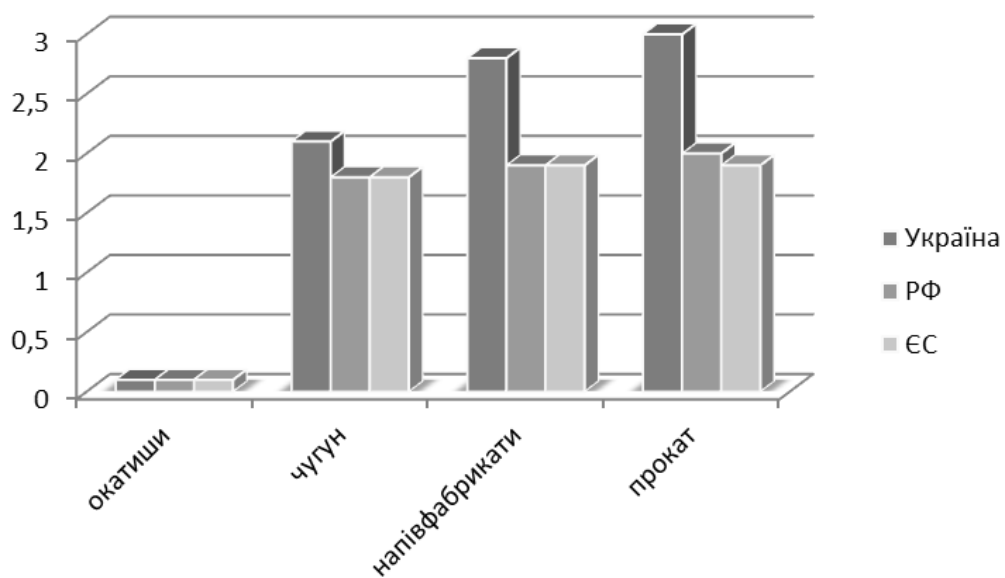

Рисунок К.4 – Вуглецевімісткість експортуємої металопродукції, т CO₂ на тонну металопродукції

Джерело: [59, с.7]

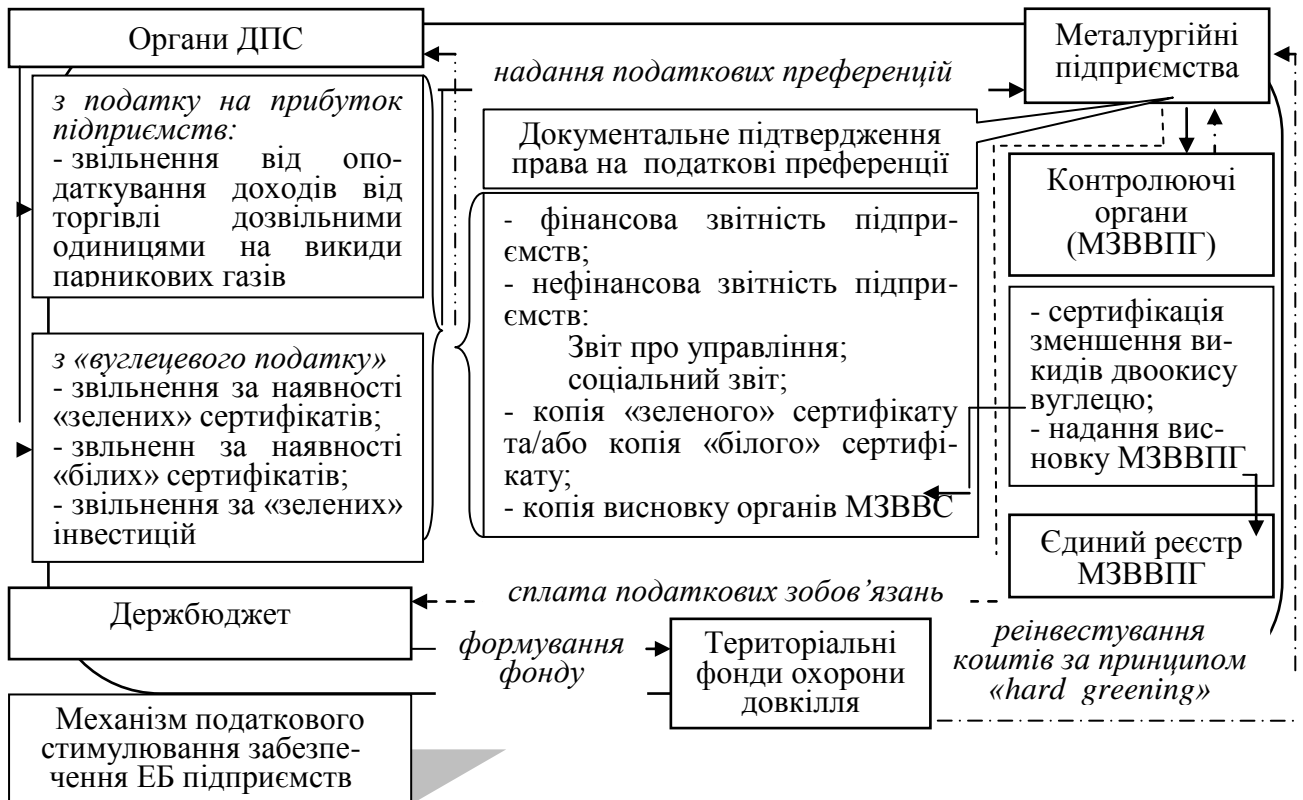

Рисунок К.5 – Модифікований механізм податкового стимулювання як інструмент забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств

Джерело: вторське бачення

ДОДАТОК Л

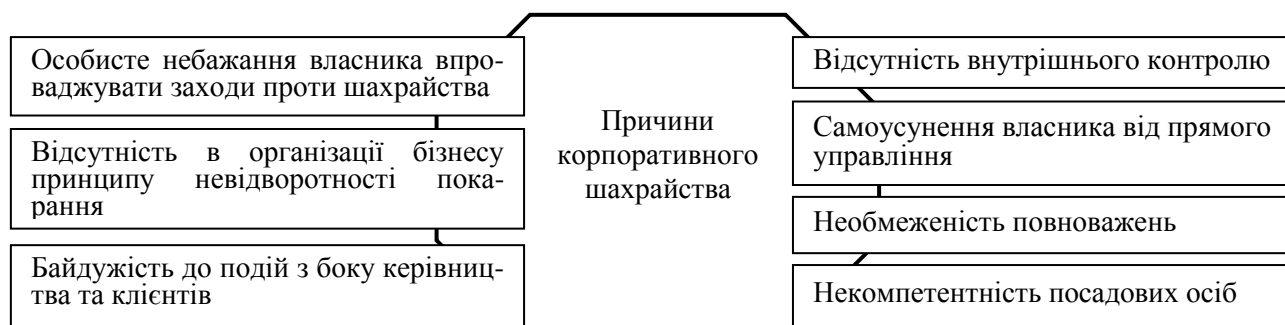

Рисунок Л.1 – Причини провокування корпоративного шахрайства

Джерело: авторське бачення

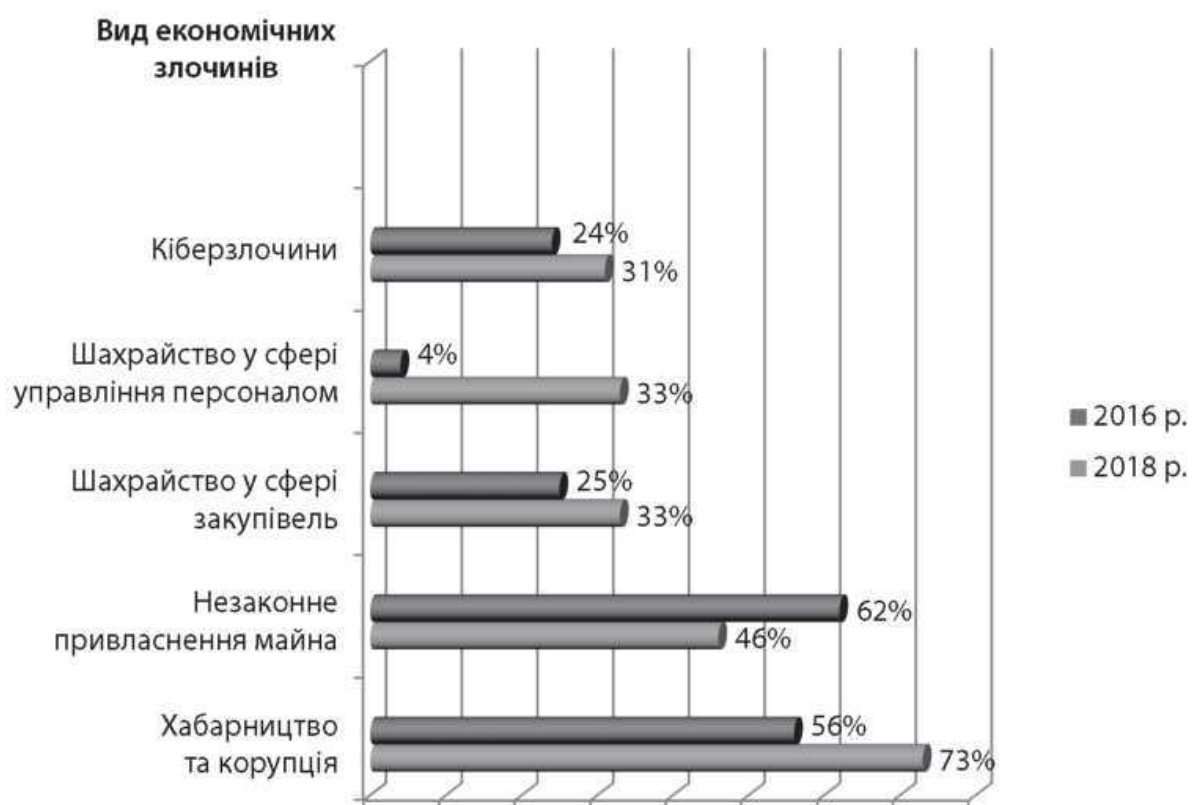

Рисунок Л.2 – Види корпоративного шахрайства, виявлені на підприємствах України, %

Джерело: [Сеμεць, с.282]

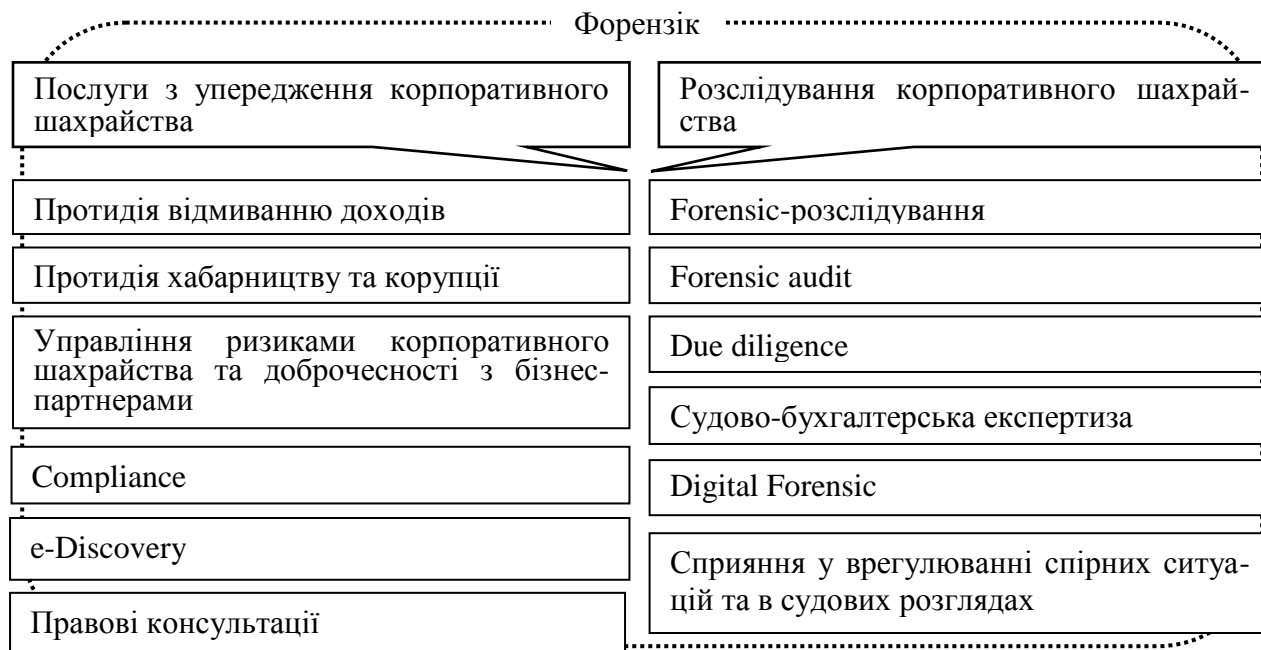

Рисунок Л.3 – Функціональне призначення форензiку

Джерело: авторське бачення

ДОДАТОК М

Рисунок М.1 – Карта стейкходерів, зацікавлених в організації комплаєнс-контролю підприємства

Джерело: [231, с.109]

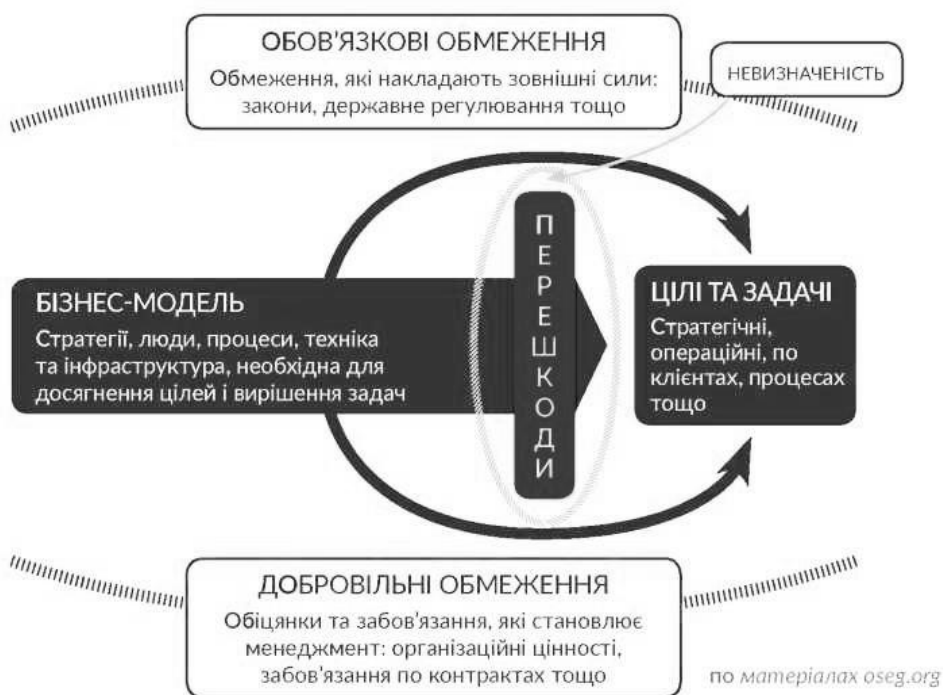

Рисунок М.2 – Універсальна бізнес-модель

Джерело: [Окунев, с.63]

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Тютченко С.М. Групування методів оцінки економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. №1(98). с 21-25. ([Google Scholar](#)).

2. Tkachenko A.I., Tiutchenko S.M. Forensic-service as a guarantee of economic security of the enterprise. *Економічний вісник ДВНЗ «УДХТУ»*. 2019. №2(10). С. 95-102. (Index Copernicus, [Google Scholar](#)).

3. Ткаченко А.М., Тютченко С.М. Due Diligence корпоративної звітності як комплекс аналітичних заходів із гарантування економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. № 3 (94). С. 16-25. ([Google Scholar](#)).

4. Ткаченко А.М., Тютченко С.М. Етапология оцінювання рівня економічної безпеки підприємства за ризик-орієнтованими методами кримінального аналізу. *Сталий розвиток економіки: Міжнародний науково-виробничий журнал*. 2019. №4[45]. С. 50-56. (Index Copernicus, [Google Scholar](#)).

5. Tiutchenko S. Statistical methods of estimating economic security of enterprises. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2019. Special Issue № 1. С.272-275. ([Google Scholar](#)).

Праці опробованого характеру та які додатково відображають наукові результати дослідження

6. Тютченко С.М., Заблуда А.С. Економічна безпека діяльності підприємства. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційна економіка, інтелектуальна власність та трансфер технологій» (м. Дніпропетровськ, 16-18 квітня 2014 р.). НГУ. 2014. С.274-276. *Особистий внесок здобувача полягає у розкритті сутності поняття економічної безпеки держави та підприємства.*

7. Кокарев І.В., Тютченко С.М. Оцінка фінансової безпеки підприємства. Матеріали всеукраїнського наук.-практ. семінару «Використання сучасних інформаційних технологій діяльності національної поліції України» (м. Дніпро,

24 листопада 2017 р.). Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ . 2017. С. 40-43. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні критеріїв та показників фінансової безпеки підприємств.*

8. Тютченко С.М. Методи оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності національної поліції України» (м. Дніпро, 23 листопада 2018 р.). Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С.87-89. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні рівня економічної безпеки підприємства за сумарним критерієм безпеки.*

9. Кокарєв І.В., Тютченко С.М. Фінансова безпека регіону як складовий елемент економічної безпеки держави. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи» (м. Дніпро, 27 квітня 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С.110-113. *Особистий внесок здобувача полягає у розробці системи показників оцінки фінансової безпеки держави та виявлення джерел ризику та загроз..*

10. Тютченко С.М., Воробець Х.О. Безпека зберігання інформації в хмарних сховищах. Збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, студентів і курсантів «Захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» (м. Львів, 28 листопада 2019 року). Львів. ЛДУ БЖД. 2019. С.103-105. *Особистий внесок здобувача полягає в узагальненні методів та підходів до забезпечення інформаційної безпеки хмарних систем.*

11. Tiutchenko S.M. Ідентифікація ризиків як фактор економічної безпеки підприємства. The 2nd International scientific and practical conference “Topical issues of the development of modern science” (Sofia, Bulgaria, October 16-18, 2019) Publishing House “ACCENT”. 2019. 91-93 p.

12. Тютченко С.М., Ходирєва І.О. Комплексна оцінка факторів ризику при розробці інвестиційних проєктів. The 4th International scientific and practical

conference “Scientific achievements of modern society” (December 4-6, 2019) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2019. 437-439 p.
Особистий внесок здобувача полягає у розробці інструментарію комплексної оцінки факторів ризику при розробці інвестиційних проектів.

Підручник

13. Інформаційне забезпечення юридичної діяльності: підручник / кол. авт.; ред. В.Б. Вишня. - Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2018. - 241 с.

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
«ДМЗ КОМІНМЕТ»
ТОВ «ДМЗ КОМІНМЕТ»

вул. Яхненківська, буд. 7, м. Дніпро, 49023
т/ф (056) 787-92-93

Web: www.dmzkominmet.com.ua email: dmzkominmet@gmail.com

ЄДРПОУ 39008850

№ 784

«19» травня 2020 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Тютченко Світлани Миколаївни
за темою «Забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах
трансформаційних змін в економіці»

Науковий доробок Тютченко С.М. щодо визначення критеріїв оцінки економічної безпеки підприємств за причинно-детермінаційним підходом, отриманий за результатами дисертаційного дослідження за темою «Забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці» використано ТОВ «ДМЗ КОМІНМЕТ» при формуванні системи критеріїв оцінки економічної безпеки підприємства за резистентністю та економічною суцесією, що в умовах постійних трансформаційних змін в економіці дозволило розробити еventуальну стратегію (стратегію управління подіями) розвитку підприємств на середньо- та довгострокових часових горизонтах.

Директор
ТОВ «ДМЗ КОМІНМЕТ»

Мучкін А.В.

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ		CLASSIC PRIVATE UNIVERSITY
Україна, 69002 м. Запоріжжя, Жуковського, 70 "Б"	тел. (061) 764-57-15 (0612) 63-99-73 факс (061) 764-57-15 (061) 220-10-02	70 "B", Zhukovskogo st., 69002 Zaporizhja, UKRAINE
		tel. (061) 764-57-15 (0612) 63-99-73 fax (061) 764-57-15 (061) 220-10-02

№ 23/19

од. 11 20 19 р.

ДОВІДКА

про використання в Класичному приватному університеті результатів,
окремих пропозицій та рекомендацій, отриманих у ході досліджень

Тютченко Світлани Миколаївни

Цією довідкою підтверджується використання в навчальному процесі Класичного приватного університету результатів науково-дослідної роботи за темами Класичного приватного університету «Розвиток стратегії промислових підприємств на основі інноваційного спрямування» (державний реєстраційний номер 0113U007108, 2013–2015 рр.) та «Формування механізмів стабілізації функціонування промислових підприємств на засадах антикризового управління» (державний реєстраційний номер 0116U000799, 2016 р.), зокрема здобувачкою поглиблено теоретико-методологічні положення та розроблено практичні рекомендації щодо забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці, а також при викладанні дисциплін «Економіка підприємства», «Ефективність діяльності підприємств», «Економічна ефективність інноваційних процесів».

Ректор

В.М. Огаренко

**Товариство з обмеженою відповідальністю
Металургійний завод
«ЗАПОРІЖСПЕЦСТАЛЬ»**

UA55328168000000026006816211 в АТ «МТБ БАНК»

ЄДРПО 36576712

69009 м. Запоріжжя вул. Теплична 23. Тел. (066) 140 99 73

E-mail: zss.zp.ua@gmail.com

Вих. № 23/062020/04
від 07.06.2020р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Тютченко Світлани Миколаївни
за темою «Забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах
трансформаційних змін в економіці»

Теоретико-методологічні узагальнення та результати дисертаційного дослідження Тютченко Світлани Миколаївни за темою «Забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці» запроваджено ТОВ Металургійний завод «Запоріжспецсталь» при:

формуванні інформаційного забезпечення з оцінювання умов функціонування підприємств та існуючих загроз їх економічній безпеці за модифікованою відповідно до вимог Директиви №2013/34/ЄС методикою Due Diligence як комплексу аналітичних заходів з гарантування економічної безпеки підприємства в умовах трансформаційних змін в економіці;

організації на підприємстві системи компласенс-контролю за запропонованою автором імітаційною моделлю, заснованою на чіткому розмежуванні зони прийняттого ризику (максимального рівня залишкового ризику, який може прийняти на себе підприємство без загрози для його існування), що включає ризик-апетит та толерантність до ризику (додаткову величину залишкового ризику, яку підприємство готове прийняти за умови вжиття заходів із мінімізації ризику) та зони неприйняттого ризику, яка починається із перевищення компласенс-ціни над втратами від компласенс-ризиків.

Директор

Незнамова А.М.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

Володимир КОВБАСА

« 08 » травня 2020 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження Тютченко Світлани Миколаївни
до навчального процесу Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

N 32-01/2020

м. Дніпро

« 08 » травня 2020 р.

Комісія у складі:

- 1) начальника навчально-методичного відділу ДДУВС Акімової О.М.;
- 2) завідувача кафедри економічної та інформаційної безпеки ДДУВС, кандидата юридичних наук, доцента Рижкова Е.В.;
- 3) декана факультету соціально-психологічної освіти та управління ДДУВС, доктора економічних наук, професора Верхоглядкової Н.І.

склала цей акт з приводу того, що комісією вивчені пропозиції і рекомендації Тютченко Світлани Миколаївни щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) до навчального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Комісія дійшла висновку, що теоретико-методологічні узагальнення та результати дисертаційного дослідження Тютченко Світлани Миколаївни за темою «Забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці», а саме уточнення категоріально-понятійного апарату з теорії економічної безпеки суб'єктів господарювання впроваджено в навчальний процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ при підготовці здобувачів вищої освіти за спеціальностями 262 «Правоохоронна діяльність» та 81 «Право», а саме при:

- підготовці підручника «Інформаційне забезпечення юридичної діяльності» за заг. ред. В.Б. Вишня. - Дніпро: ДДУВС. 2018. - 241 с., який на

конкурсі на кращу наукову, науково-технічну та профорієнтаційну продукцію в апараті МВС, територіальних органах, закладах, установах і підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України у 2019 році було відзначено дипломом III ступеня у номінації «Підручники»;

- формуванні навчально-методичного забезпечення з дисциплін «Формування концепції безпеки підприємництва», «Ідентифікація загроз безпеці підприємництва» та «Забезпечення інформаційної безпеки підприємництва».

Члени комісії:

Начальник навчально-методичного відділу

Олена АКІМОВА

Декан факультету соціально-психологічної освіти та управління, доктор економічних наук, професор

Наталія ВЕРХОГЛЯДОВА

Завідувач кафедри економічної та інформаційної безпеки кандидат юридичних наук, доцент

Едуард РИЖКОВ